

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM

Rendészettudományi Doktori Iskola

Pásztai Péter Gergely

A FOGVATARTOTTAK JÖVŐKÉPÉNEK ELEMZÉSE A SIKERES
REINTEGRÁCIÓ JEGYÉBEN

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Hegedűs Judit

.....
Témavezető aláírása

BUDAPEST, 2024

Tartalomjegyzék

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	9
I. BEVEZETÉS ÉS TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA ...	10
II. A KUTATÁS ELMÉLETI KERETEI	13
II.1. A reziliencia meghatározása	13
II.2. A reziliencia definiálása	14
II.3. A reziliencia kutatásának rövid története	19
II.4. A reziliencia két összetevője	24
II.5. A rezilienciakutatások főbb területei	29
II.5.1 A rezilienciagondolkodás megjelenése az ökológiában.....	29
II.5.2 A rezilienciagondolkodás megjelenése és irányai a pszichológiában.....	29
II.6. A promotív és védőfaktorok értékelése	31
II.7. A rezilienciát befolyásoló tényezők	35
II.8. Rezilienciavizsgálatok	37
II.9. Rezilienciamodellek	38
II.9.1. Változóközpontú vizsgálatok.....	40
- Additív modellek.....	41
- Interaktív modellek.....	41
- Indirekt modellek.....	42
- Tranzakciós modell.....	42
II.9.2. Személyközpontú vizsgálatok.....	43

- Személyekhez köthető esettanulmányok.....	43
- Magas rizikónak kitett személyek közötti reziliens alcsoporthoz vizsgálatai.....	43
- Teljes diagnosztikai modellek.....	44
- Ösvény modellek.....	45
<i>II.9.2.1. Fergus és Zimmerman által kifejített rezilienciamodellek.....</i>	<i>46</i>
<i>II.9.2.2. A reziliencia folyamatmodell.....</i>	<i>49</i>
II.10. Reziliencia fejlesztő programok.....	51
II.11. Összegzés.....	53
III. A KUTATÁSI TERÜLET BEMUTATÁSA.....	56
III.1. Deviancia, reszocializáció, reintegráció.....	57
III.2. A tanulási motiváció problémája.....	58
III.3. A magyar büntetés-végrehajtás rövid bemutatása.....	62
III.3.1 A körülmények.....	62
III.3.2 Börtönártalmak.....	64
III.3.3 A börtönosztályok összetettsége.....	66
III.3.4 A börtönhierarchia sajátosságai.....	67
III.4. Összegzés.....	69
IV. A SIKERES REINTEGRÁCIÓ LEHETŐSÉGE.....	70
IV.1. A reintegráció folyamata.....	72
IV.2. Dezisztencia.....	73
IV.2.1. Életpálya elmélet.....	74
IV.2.2. Kognitív transzformáció elmélet.....	75
IV.2.3. Reményelmélet.....	76

IV.2.4.	Társadalmi rendezettség elmélet.....	77
IV.2.5.	Társadalomfejlődés modell.....	77
IV.2.6.	Feszültségelmélet.....	78
IV.2.7.	Társadalmi tanuláselmélet.....	78
IV.2.8.	Társadalmi kontrollelmélet.....	79
IV.3.	A reintegrációt befolyásoló faktorok.....	80
IV.4.	Az elítelti állomány megosztottsága szabaduláskor, a reintegrációjuk várható eredményességének tükrében.....	84
IV.5.	Összegzés.....	86
V.	OKTATÁS A BÖRTÖNBEN.....	88
V.1.	A fogvatartottak képzésének biztosítása.....	88
V.1.1.	Művelődéshez való jog.....	89
V.2.	Az oktatás szerkezeti kerete.....	90
V.3.	Az oktatás megszervezése.....	91
V.4.	A tanulók.....	92
V.4.1.	Az ösztöndíjra jogosult tanulók.....	93
V.4.2.	Az ösztöndíjra nem jogosult tanulók.....	94
V.4.3.	Az oktatók, tanárok.....	95
V.4.4.	Iskola a börtönben.....	98
V.5.	Kihívások a börtönoktatás során.....	99

V.5.1.	A börtönhierarchia sajátosságának hatása a tanórák menetére.....	99
V.5.2.	A felmerülő problémák hatása az oktatásra.....	100
V.5.3.	Eltérés a megszokott dolgoktól.....	100
V.5.4.	Pszichés tényezők.....	101
V.6.	Összegzés.....	102
VI.	AZ ELMÉLETI FEJEZET ÖSSZEFOGLALÁSA.....	104
VII.	A KUTATÁS MÓDSZERTANA.....	107
VII.1.	A kutatás célkitűzése, kutatási kérdések, hipotézisek...	107
VII.2.	A kutatás menete.....	110
VII.3.	Mintavétel.....	113
VII.3.1.	A mintavétel sajátosságai.....	114
VII.3.2.	Az adatfelvétel nehézségei.....	115
VII.4.	A vizsgálat eszközének kiválasztása.....	116
VII.5.	Az RRC-ARM skála bemutatása.....	117
VII.5.1.	Az RRC-ARM skála használata.....	118
VII.6.	Az RRC-ARM skála kutatásom során használt változatának kialakítása.....	119
VII.6.1.	Az RRC-ARM első részének előkészítése.....	120
VII.6.2.	Az RRC-ARM második részének előkészítéséhez szükséges elővizsgálatok.....	121
VII.6.2.1.	<i>Tájékozódás, terepszemle.....</i>	<i>121</i>

VII.6.2.2.	<i>A tájékozódás és terepszemle tapasztalatai</i>	123
VII.6.3.	Fókuszcsoportos vizsgálat.....	124
VII.6.3.1.	<i>A fókuszcsoportos beszélgetés módszere</i>	124
VII.6.3.2.	<i>Fókuszcsoportos interjú eredményei, Bernátkút</i>	127
VII.6.3.3.	<i>Fókuszcsoportos interjú eredményei, Sándorháza</i>	129
VII.6.3.4.	<i>Fókuszcsoportos interjú eredményei, Mélykút</i>	131
VII.6.4.	A fókuszcsoportos interjúk tapasztalatai.....	134
VII.7.	Az RRC-ARM skála átalakítása	135
VII.7.1.	A kutatásomban használt RRC-ARM skála pilot vizsgálat után véglegesített változata.....	136
VII.8.	Az adatfelvétel	138
VIII.	A MÓDSZERTANI FEJEZET	
	ÖSSZEFOGLALÁSA	140
IX.	AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA ÉS KIÉRTÉKELÉSE	141
IX.1.	Az elemzés menete	141
IX.2.	Az RRC-ARM használata során kapott eredmények ...	142
IX.3.	A teljes minta reziliencia erőssége	145
IX.4.	Az összpontszámok összevetése személyes adatokkal ...	146
IX.4.1.	Lakóhely szerinti elemzés.....	146
IX.4.2.	Iskolai végzettség szerinti elemzés.....	148
IX.4.3.	Elemzés a családi háttér alapján.....	150

IX.5.	A résztvevők csoportosítása az elért pontszámaik szerint.....	156
IX.6.	A mérőeszköz kérdéseinek alskálák szerinti besorolása.....	158
IX.7.	Az alskálák szerinti vizsgálat.....	162
IX.8.	Az alskálák szerinti elemzés.....	163
IX.8.1.	Egyéni kapacitások alskála.....	163
IX.8.1.1.	<i>Személyes készségek.....</i>	<i>166</i>
IX.8.1.2.	<i>Társak támogatása.....</i>	<i>167</i>
IX.8.1.3.	<i>Szociális készségek.....</i>	<i>169</i>
IX.8.2.	A személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal alskála.....	172
IX.8.3.	Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők alskála.....	177
IX.8.3.1.	<i>Lelki kontextus.....</i>	<i>179</i>
IX.8.3.2.	<i>Oktatás kontextus.....</i>	<i>181</i>
IX.8.3.3.	<i>Kulturális kontextus.....</i>	<i>182</i>
IX.9.	A minta reziliencia erősségének vizsgálata életkor szerint.....	186
IX.9.1.	Férfiak életkor szerinti vizsgálata.....	187
IX.9.1.1.	<i>Egyéni kapacitások.....</i>	<i>189</i>
IX.9.1.2.	<i>Személyes kapcsolatok.....</i>	<i>190</i>
IX.9.1.3.	<i>Kontextus.....</i>	<i>191</i>

IX.9.2.	Nők életkor szerinti vizsgálata.....	194
IX.9.2.1.	<i>Egyéni kapacitások</i>	196
IX.9.2.2.	<i>Személyes kapcsolatok</i>	197
IX.9.2.3.	<i>Kontextus</i>	198
IX.10.	Eredmények.....	200
X.	AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE.....	203
XI.	ÖSSZEFOGLALÁS ÉS	
	VÉGKÖVETKEZTETÉSEK.....	205
1.	A kutatás új tudományos eredményei.....	207
2.	SWOT elemzések.....	208
	1. Swot-analízis az általam elvégzett reziliencia vizsgálatról.....	208
	2. Swot-analízis a börtönökben folyó képzések tervezése során elvégzett reziliencia vizsgálatokról.....	210
	Hivatkozásjegyzék.....	213
	HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM.....	213
	ONLINE FORRÁSOK.....	229
	Mellékletek.....	233
	1. SZÁMÚ MELLÉKLET: Felkérés kutatásban való részvételre.....	233
	2. SZÁMÚ MELLÉKLET: Titoktartási nyilatkozat.....	237

Köszönetnyilvánítás

I. BEVEZETÉS ÉS TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Doktori kutatásom fókuszában a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő elítéltek pozitív jövőképeinek kialakulásában és ezáltal a rezilienssé válásukban nagy szerepet játszó védőfaktorok vizsgálata áll. A kutatási célom feltárni azt, hogy azoknál a főleg rövidítéleti idejű szabadságvesztésre ítélt fogvatartottaknál, akik a büntetés-végrehajtási intézeten belül iskolai oktatásra vagy szakképzésre jelentkeztek, az adott helyzetből fakadó, illetve a börtönbe kerülés előtt tapasztalt rizikófaktorok hatása mellett, milyen védőfaktorok vannak jelen az individuumok életében, és azok, hogy segítik őket abban, hogy az átélt nehézségek ellenére is, a kiutat, a boldogulást, a társadalomba való visszailleszkedés lehetőségeit keressék a szabadulás utáni életben. Az iskolába járó elítéltek esetében, az egyéni ellenállóképességért felelős faktorok eredetének és erejének meghatározása után már képesek leszünk a protektív faktorokat hatékonyan támogatni és a rizikófaktorok hatását pedig visszább szorítani. Ezzel elérhetjük a már kialakult pozitív jövőkép erősödését és így a reziliencia fejlődését.

A témaválasztást nagyban befolyásolta az, hogy 2008-2020. között, a dunajvárosi székhelyű Pannon Oktatási Központ munkatársa voltam. Az intézmény egyik fő meghatározó profilja az elítéltek képzése, oktatása volt a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben. Munkám során megfordultam a Pálhalmi és a Tököli büntetés-végrehajtási intézetekben, illetve a Kalocsai és a Budapesti Fegyház és Börtönben. Mindegyik intézetben angol nyelvet oktattam az általános és a középiskolai osztályokban. A fiatalkorúak, illetve a felnőttek oktatása mellett fontos feladatom volt a tanulócsoporthoz, osztályok figyelemmel követése, az osztályokon belüli konfliktusok kezelése, illetve az oktatók és a tanulók közötti jó viszony kialakításának elősegítése, annak ápolása.

A felnőttkori tanulás egy nagyon összetett jelenség. Az, hogy mennyire eredményes és hatékony az iskolába felnőttfejjel visszakerülő tanulók oktatása, fejlődése leginkább attól függ, hogy az elmúlt évek, az idő múlása milyen nyomot hagyott a tanulóban és mennyire befolyásolja az életkor az emlékezettel kapcsolatos és egyéb képességüket (Pászti, 2015). A tanítással töltött éveim alatt nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a felnőttek oktatásának eredményességét, a magukkal hozott tapasztalatok és „életlenyomatok” hatásain kívül nagyban befolyásolják az adott tanulási körülmények, a tanórákon kívüli események és a tanulókat körbe vevő helyek, emberek is. Így a büntetésüket töltő elítéltek tanításánál és a fejlődésük

elősegítésénél figyelembe kellett vegyem a civil életben nem megszokott visszahúzó hátteret és egyéb negatív tényezőket is.

A 2015-ben befejezett, „A motiváció lehetőségei és korlátai a börtönoktatásban” című kutatásomban a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó képzésekben érintett emberek motivációjával foglalkoztam. Meg szerettem volna tudni, hogy a tanulók miért akarnak iskolába járni, illetve azt is, hogy az őket oktató pedagógusok, andragógusok miért vállalnak munkát egy ilyen egyszerűnek nem mondható közegben. Azon kívül, hogy mindkét csoportnál jelen volt a pénz, mint motivációs tényező, az elitéltek körében sikerült kimutatnom a plusz pénz megszerzéséből és egyéb juttatásokból származó előnyöktől kategorikusan elkülöníthető erős belső motivációt is. Felmerült bennem az a kérdés, hogy vajon mi mozgatja például azokat a fogvatartottakat, akik dolgoznak a büntetés-végrehajtási intézetben és emiatt nem kapnak ösztöndíjat, ám ennek ellenére munka előtt vagy épp az után, a pihenési idejüket feláldozva beülnek tanulni, vállalva az azzal járó feladatokat, lemondásokat. Azokban az osztályokban, ahol tanítottam megfigyelhettem, hogy sok dolgozó jár iskolába. Kíváncsi voltam arra, hogy ez mit jelent. Miért van ez így? Mitől alakult ki a pozitív jövőkép, ami a nehézségeket is magával hozó iskola felé terelte őket? A fentebb említett kutatásom során levonhattam azt a következtetést, hogy a tanulók jelentős része erős belső motivációval bír. Ugyanakkor ez a motiváltság sok esetben önmagában nem feltétlenül elég a kitűzött célok eléréséhez. Ugyanis már csak a börtönben zajló mindennapi életüket nézve is nagyon sok olyan rizikófaktort találhatunk az emberek életében, ami ezeknek a céloknak a sikeres elérését jelentősen akadályozhatják. A negatív faktorokon való felülkerekedés képessége a reziliencia jelenlétére utal.

A reziliensség alapja lehet a motiváció, de ahhoz, hogy sikeres legyen negatív hatások leküzdése, szükség van a rezilienciát segítő védőfaktorokra is. Nem elég hogy motivált valaki, ugyanis ahhoz, hogy pozitív jövőképe alakulhasson ki, szükséges egyfajta magabiztosság, ehhez pedig képesnek kell leküzdeni a múltbeli és jelenkori akadályokat. Ez nem a megtörtént negatív dolgok elfelejtését jelenti, hanem sokkal inkább a szerzett pozitív és negatív tapasztalatok felhasználását és a felépülés folyamatába való beépítését. A reziliencia működésének és feltételeinek alapos megismertetésére egy külön fejezetet szenteltem a disszertációmban.

Fontos megemlíteni, hogy a disszertációm alapjául szolgáló vizsgálatot 2019-ben végeztem a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. A dolgozatomban, magyarországi börtönökre és az ott folyó oktatásra jellemző viszonyok és körülmények bemutatásakor az

akkori, általam megismert állapotokat írtam le. Tisztában vagyok a magyarországi büntetés-végrehajtás területén végbement változásokkal és reformokkal. Azonban, mivel szerettem volna hitelesen bemutatni a kutatásom körülményeit, illetve a vizsgálatom idején a fogvatartottak mindennapjait befolyásoló börtönkörülményeket, vagyis az iskolába járó fogvatartottak életében előforduló, arra hatást gyakorló negatív és pozitív faktorokat, a kutatásom idején tapasztalt viszonyokat vettem alapul.

II. A KUTATÁS ELMÉLETI KERETEI

Az alábbi fejezetben a kutatás elméleti keretei kerülnek fókuszba. A reziliencia fogalmának bevezetése után bemutatom a jelenség területeit, kutatásának fejlődését, illetve a vizsgálatára megalkotott modelleket. Ezután leírom a kutatásom helyszínéül szolgáló magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek világát, illetve felvázolok néhány olyan tényezőt, amely befolyásolja a fogvatartottak mindennapi életét. Az elméleti fejezet harmadik részében a reintegráció és a dezisztencia folyamatainak részletes bemutatása mellett kitérek a sikeres reintegráció lehetőségeire, illetve külön foglalkozom az azt befolyásoló faktorokkal is. A fejezet befejezésekképp összefoglalom a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás jellemzőit. Bemutatom az oktatás szerkezetét és résztvevőit, a falakon belül folyó oktatás körülményeit, illetve a képzéshez elengedhetetlenül hozzátartozó jogi kereteket.

II.1. A reziliencia meghatározása

Az életben sokszor megfigyelhetjük azt, hogy egy hirtelen jött negatív hatás súlya alatt valaki összeroppan, míg más, ugyanebből a szituációból képes előnyt kovácsolni és talpra tud állni. Első látásra ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek az illetők, de mégis óriási különbség van a kimenetben. Mivel szemmel nem látható eltéréstől beszélünk, egyből az jut az eszünkbe, hogy az egyik ember valamiért sokkal erősebb mentálisan, mint a másik. Erről a jelenségről az írott történelmünk minden korszakából ismerünk feljegyzéseket. Valószínűleg mindenki ismer olyan mesét, mondát, ahol a legkisebb fiú vagy lány, a legszegényebb, vagy a legelesettebb ifjú kerekedik felül a hétköznapi nehézségein és a saját bölcsességük és tevékenységük, esetleg egy külső, általában valamilyen misztikus erő, vagy figura segítségével lesz gazdag, sikeres. Annak ellenére, hogy azok a történetek, élethelyzetek, amelyben feltűnik egy-egy olyan alak, aki a rossz körülményei ellenére, nem várt sikereket ér el az életében, mindig érdekelték az embereket, a reziliencia jelenségét viszonylag későn kezdték el vizsgálni (Cutuli, Herbers, Masten és Reed, 2018).

Annak érdekében, hogy a kutatói tevékenységem elméleti háttere átláthatóbb legyen, illetve magának, a reziliencia fogalmának a tisztázásához, felhasználok a témával foglalkozó, általam fontosnak tartott kutatók (Masten, Luthar, Garnezy, Werner, Rutter stb.) munkáit, kutatási eredményeik leírásait, valamint a reziliencia-kutatás rövid történetét összefoglaló publikációikat is. Mivel egy viszonylag fiatal tudományágról van szó, az ezzel kapcsolatos írások szerzői is leginkább egymás eredményeire tudnak hivatkozni, azok alapján, esetleg

azokkal egyidőben folytatják saját kutatásukat, így a szakirodalmat átolvasva igen szembetűnő a másik kutató írásának átvétele, gondolatainak újraformázása, gondolatmenetének továbbvitele, kibővítése. De ha azt nézzük, hogy egy olyan, csupán néhány évtizedes múltra visszatekintő tudományterületről van szó, mely fogalomkeretének pontos meghatározása még a mai napig tart, ez, azt hiszem, elkerülhetetlen. A magam részéről nem azt tűztem ki célul, hogy új irányt határozzak meg, vagy új mérföldkövet tegyek le a reziliencia jelenségének vizsgálatában. Kutatásom során a legfrissebb vizsgálatok eredményeinek és egy, Michael Ungar vezetésével létrehozott kutatócsoport által validált, a reziliencia szint megállapítására alkalmas kérdőív felhasználásának segítségével kapott eredmények alapján igazolni szeretném, hogy fontos szerepe lehet a mai világban is, egy erős rizikófaktorial, faktorokkal rendelkező individuumokból álló csoport foglalkozásának tervezésénél a résztvevők reziliencia erősségének meghatározása.

II.2. A reziliencia definiálása

A 2013-as International Society for Traumatic Stress Studies konferenciáján neves kutatók, George Bonnano, Ann Masten, Cathrine Panter-Brick, Rachel Yehuda, vitatták meg a reziliencia kutatás aktuális kérdéseit. Bár a főbb kérdések,

- *Hogyan definiáljuk a rezilienciát?*
- *Melyek a reziliencia legfontosabb meghatározói?*
- *Hogyan szolgálhatják a legújabb technológiák a reziliencia tudományát?*
- *Melyek a leghatékonyabb módjai a reziliencia elősegítésének?*

mentén lezajlott kerekasztal-beszélgetés során, a többféle diszciplína képviselőinek nem sikerült egységes koncepcióként megfogalmazni a reziliencia jelenségét, abban megegyeztek, hogy „a reziliencia egy összetett konstruktum, így annak meghatározása más lehet az egyén, a család, a szervezet, a társadalom vagy akár a kultúra szintjén” (Urbán és Kovács, 2016, 48. o.).

A reziliencia szó a természettudományok területéről eredeztethető. Az 1620-as években használták először a „resilience” szót az „act of rebound”, vagyis a „visszaugrás aktusa” jelentéssel, de csak a XIX. század közepén kezdték el emberekre vagy csoportokra, átvitt értelemben használni. „A szó gyökere a latin „salire” (ugrani) ige: resalire annyi, mint hátraugrani, hátrahökölni, előre-hátra feszülni, de nem eltörni.” (Urbán és Kovács, 2016, 44.

o.). A szótárban található értelmezés olyan képességnek írja le a reziliencia jelenségét, amelynek birtokában, egy test képes az eredeti állapotára visszaállni egy külső nyomó erő hatása után, vagy azokhoz könnyedén tud alkalmazkodni.¹ Egy kompetencianövelő képesség, amely elősegíti a sikeres adaptációt és pozitív működést, a magas rizikófaktorok, krónikus stressz megléte, vagy traumás helyzet átélése után (Egeland, 1993, idézi Kaur, 2018). A legegyszerűbb megfogalmazás szerint a reziliencia a komoly hátráltató tényezők ellenére is végbemenő pozitív fejlődés jelenségének leírására használt fogalom. Megmutatja az embernek, hogy egy nehéz időszakot hogyan kell túlélni, a vele járó negatívumokat kezelni és azokból tanulva, azokat felhasználni a későbbiek során (Grotberg, 2000). Jew, Green és Kroger (1999) megfogalmazásában a reziliencia az emberek olyan érzelme, amelyet a nehéz helyzetekkel való megküzdés során szerzett tapasztalatokból, az újabb kihívások megfelelő kezelésére képesek kifejleszteni. Ezt erkölcsileg nem nevezhetjük se jónak, se rossznak. Ez egyszerűen képessé teszi az embereket, hogy a roppant stresszrel, vagy egyéb hirtelen változásokkal bátran szembe tudjanak nézni (Coutu, 2002, idézi Kaur, 2018). Az egymástól eltérő céllal indított, különböző módszerrel és mintával elvégzett kutatások rámutattak a reziliens emberek három alapvető jellegzetességére: 1. az élet értelmébe vetett erős hit, 2. a valóság elfogadása és 3. a helyzetükön való javítás képessége.

Egy nagyon leegyszerűsített elgondolás szerint a reziliencia egy olyan személyes jellegzetesség, ami egy egyszeri traumán átsegíti a személyt. Vagy, ahogy Bonanno, Westphal és Mancini (2011) fogalmazta meg, a reziliencia egy olyan állandó folyamat, amely a nagyfokú negatív hatások megléte ellenére is erőteljesen képes működni. Nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy azok az egyének, akik a kedvezőtlen körülmények ellenére is képesek pozitív eredmények elérésére reziliensebbek mint azok, akik erre képtelenek. Ennek a rezilienciát kizárólag emberi értéként vagy hiányosságként kezelő elgondolásnak látszólag ellent mond az a tény, miszerint hétköznapi tárgyakkal is kimutatható ez a jelenség. Például egy labda leejtése után visszapattan, benyomódik a földet éréskor, de az őt érő hatásra az alakja nem véglegesen változik meg, hanem visszaalakul eredeti formájába, tehát hajlékonyan reziliens és nem mereven rezisztens (Szokolszky és V Komlósi, 2015). Vagyis olyan jelenségről van szó, amely élőlényeknél és élettelen tárgyakkal egyaránt kimutatható. A mérnöki tudományok területén például azok az anyagok a reziliensek, amelyek terhelés vagy egyéb erő hatására nem törnek, hanem megtartják az eredeti alakjukat (Gunderson, Folke és Janssen, 2006, idézi

¹ Merriam-Webster Dictionary, 2017 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/resilience>
Utoljára letöltve: 2023. 04.19.

Masten, 2014). A már említett okból kifolyólag, magával a reziliencia fogalommal nagyon sok, egymástól távol álló tudományterületen találkozhatunk, de mégis, legfigyelemreméltóbban az élővilághoz köthető a jelenség (Szokolszky és V. Komlósi, 2015).

A túlélésre való törekvés jelensége minden, a Földön kialakult, életformánál megfigyelhető. Egy súlyos trauma után megjelenő újra szerveződés, újrakezdés képessége a reziliencia megnyilvánulásának tekinthető. A sokkhatás következtében az ön-újraszerveződés folyamat kimenetét nem könnyű előre látni. Ha a trauma hatása erősebb, mint a reziliencia, akkor valószínűsíthető a rendszerszintű összeomlás. Azonban amennyiben a rendszer erős és képes a visszarendeződésre, akkor is két lehetséges kimenettel érdemes számolni. Az egyik esetben a sokkhatást követően, az eredeti állapothoz hasonló működésre lesz képes. A másik esetben viszont a reziliens viselkedés a rendszer működésének alapjait képes átrendezni, beépítve a trauma által tanultakat is. A mindkét pozitív kimenetnél jelen lévő reziliencia jelenség a rendszer életképességének mutatója (Szokolszky és V. Komlósi, 2015).

A trauma és reziliencia összekapcsolódásának koncepciója alapján már számos elmélet látott napvilágot. Ezen a téren két alapvető megközelítés jellemzi a jelenség definiálását. Bonanno (2004, idézi Urbán és Kovács, 2016) szerint a rövid ideig tartó, nem ismétlődő trauma hatása során, a reziliens egyén képes átélni változásokat, *érzelmi és fizikai diszregulációt*, de ezután képes visszatérni a korábbi életébe, megfelelni a személyes és szociális elvárásoknak. Míg ebben a megközelítésben nem tapasztalható lényeges különbség a gyógyulás és a reziliencia fogalma között, az ezzel szemben megalkotott definíciók egymástól jól elkülöníthető konstrukcióként kezelik őket. Néhány kutató szerint az ellenállóképesség a stressztünetek hiányával, vagy azok oldásával, a gyógyulással jellemezhető, dinamikus és kontextusfüggő konstrukció (Luthar és Cicchetti, 2000, idézi Urbán és Kovács, 2016). Mindamellet, hogy eltérés tapasztalható a pszichológiai ellenállóképesség forrásának meghatározásában is, belső források versus belső és külső források, szinte minden megközelítés egyéb átfedő konstrukciókkal, pl. szívósság, erősödés, poszttraumatikus fejlődés fogalmaival, hozzá összefüggésbe a reziliencia koncepcióját (Urbán és Kovács, 2016).

Annak ellenére, hogy a különböző tudományterületek fejlődésével egyre inkább fellendült a jelenség kutatása, mégis egy átfogó, ösztudományi definíciót még nem sikerült alkotni. A kutatások eredményeképpen számos különböző definíció látott napvilágot. Ezek szerint a reziliencia:

- egy képesség, amely segít csökkenteni a külső stresszorok hatását és mérsékelni a belső sérülékenységet (Werner és Smith, 1982);
- pszichés rugalmasság, amely lehetővé teszi a sikeres alkalmazkodást a kihívást jelentő vagy fenyegető körülmények esetén egyaránt (Masten, Best és Garmezy, 1990);
- egy olyan képesség, amely lehetővé teszi a sérülés, bántalmazás vagy trauma utáni felépülést és az adaptív viselkedés fenntartását (Garmezy, 1993);
- „... a gyermek kompetencia megnyilvánulása az őt érő erő stresszteli események ellenében.” (Garmezy, Masten és Tellegen, 1984, idézi Urbán és Kovács, 2016, 44. o.);
- a stresszel szemben kialakult ellenállás, amely az önbizalom és a kompetencia növekedését segíti (Rutter, 2007);
- egy olyan séma, amely leginkább a szignifikáns negatív körülményekkel, az akut vagy krónikus stresszkeltőkkel szembeni sikeres adaptációjával jellemezhető (Masten, 2007);
- a viszontagságos körülményekkel szemben megnyilvánuló képesség, amely könnyebbé teszi a pozitív végkifejlet elérését a nehéz körülmények ellenére, segíti az éretté válást, a kompetenciák fejlesztését és a boldogulást az életben (Gordon, 1995).

A pszichológiai rugalmasság azt a képességünket jelenti, hogy meg tudjuk nyitottan, tudatosan a jelen pillanatot élni úgy, hogy közben képesek vagyunk a számunkra fontos értékek által vezérelt hatékony viselkedésre. Ennek fejlődésével képesek leszünk hatékonyabban kezelni a negatív élményeket, érzéseket, gondolatokat, és javítani tudunk az életminőségünkön (Szondy és Szabó-Bartha, 2016).

Ez a néhány, fentebb ismertetett definíció is kiválóan rámutat a jelenség kutatói között fennálló, a reziliencia koncepciójával és megközelítésével kapcsolatos véleménykülönbségekre. Wagnild és Young (1990, idézi Kaur, 2018) szerint például a reziliencia a bennünket ért nehézségek leküzdésének és az így szerzett tapasztalatok, életünkbe való beépítésének képessége. Rak és Patterson (1996) ugyancsak a küzdelem átélésének fontosságát hangsúlyozva a rezilienciát olyan képességnek tartja, amivel az egyén, az őt ért negatív hatások ellenére is folyamatosan képes megfelelően fejlődni. Ez az a veleszületett, a szükséges változáshoz való idomulást könnyebbé tevő (Lifton, 1994), belső képesség, amely segít az egyénnek a csalódásokon, sikertelenségeken felülkerekedni (Desetta és Wolin, 2000), saját magát rendbe hozni és az életét újra tervezni (Sivilli és Pace, 2014), illetve talpra állni és alkalmazkodni minden esélytelensége ellenére is (Rutter, 1985). Az ilyen képességekkel rendelkező emberekről bátran kijelenthetjük, hogy reziliensek.

[JH1] megjegyzést írt: Figyelj arra oda, hogy egységes legyen a formátum, van, ahol and-et használsz, egységesítsd!

A reziliencia tehát egy részről egy olyan túlélő képességet jelent, amely egy negatív szituációt segít átvészelni úgy, hogy abból levonva a következtetéseket, egy később megjelenő trauma ne tudjon ismét mély sebeket okozni. A reziliens emberek, társaikkal ellentétben, az ilyen helyzetekből megerősödve, a jövőjükre fókuszálva, azt pozitívan látva tudnak kijönni. A reziliencia viszont ugyancsak utalhat a rizikófaktorral bíró körülmények ellenére való alkalmazkodás (Masten, Best és Garmezy 1990), az azokon való felülkerekedés, a küzdelem során szerzett tapasztalatok megfelelő értékelésének és egy esetleges újból bekövetkező csapás során való újra felhasználás megvalósításának képességére (Wolin, 2002, idézi Kaur, 2018). Ez a hosszú távú testi és lelki megerősödés figyelhető meg a reziliens gyerekek azon csoportjánál, akik életében jelen volt valamelyik rizikófaktor, például családon belüli, vagy kívüli erőszak, háború, negatív szociális közeg. Az ő esetükben ez a védekezési mechanizmus nem azt jelenti, hogy ettől megváltozik az életük és egy teljesen új irányt vesz fel, hanem megtanulják megvédeni magukat és irányítani az életüket (Kaur, 2018). Ez utóbbi értelmezés szerint a reziliens személy annak ellenére, hogy napi szinten érhetik ezek a negatív hatások, megfelelően tud fejlődni, kiteljesedni, eredményeket elérni az életben (Gordon, 1995).

A különböző tudományterületeken keletkezett reziliencia meghatározások fogalmi hasonlósága valószínűleg részben a Ludwig von Bertalanffy nevéhez köthető „általános rendszerelmélet” közös eredetéből származik (Masten, 2014). A definíciók mindegyikében megemlítsre kerül a viszontagságos környezet, a hatékony fellépés a külső veszélyeztető körülményekkel szemben és az adott helyzethez való kiváló alkalmazkodás képessége és a pozitív kimenetel, illetve az ehhez szükséges, az egyén bizonyos belső tulajdonságai, védelmi faktorai (Urbán és Kovács, 2016). Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a reziliencia egy mindannyiunkban meglévő, velünk született jelenség, vagy az életünk során, a negatív tapasztalataink alapján fejlesztjük azt ki. Amikor az emberek bajokkal szembeni ellenállását, bátorságát a rezilienciájával hozzuk összefüggésbe, tulajdonképpen azt állítjuk, hogy az ellenállóképesség már ott volt az illetőben, de tovább erősödött a trauma hatására (Wagnild és Young, 1990). Egy általánosító megközelítés szerint a reziliencia minden emberben megtalálható és tudatosan előmozdítható az adott személy egészséges fejlődése, alkalmazkodó képességének segítése érdekében (Luthar, Cicchetti és Becker, 2000). Kaur (2018) szerint az egyén ellenálló magatartása a társadalmilag elvárt fejlődésként, vagy a fejlődést elősegítő dologként mutatható be, de hozzáteszi, hogy Grotberg (1997, idézi Kaur, 2018) állítása szerint a reziliencia nem az élet káros körülményeinek következményeként jelenik meg, hanem az elkerülhetetlen nehézségekre való felkészülés során alakulhat ki.

A rezilienciatudomány sokszínűségét mutatja Szokolszky és V. Komlósi megállapítása is, miszerint a reziliencia egy „*újfajta gondolkodási paradigma, amelynek középpontjában annak megértése áll, hogy súlyos működési zavar (perturbáció) esetén a komplex adaptív rendszerek hogyan tudják fenntartani önazonosságukat és funkcionális működésüket.*” (Szokolszky és Komlósi, 2015. 11. o.). Mivel minden érintett szakterület (pszichológia, szociológia, matematika, fizika, közgazdaságtan stb.) másképp próbálja megfogalmazni a jelenség lényegét én – véleményem szerint – a legáltalánosabb meghatározást szeretném használni kiindulópontnak az általam vizsgált probléma feltárásánál. Értelmezésemben a reziliencia egy olyan rugalmas ellenállóképesség, amely segíti az alanyt egy külső zavaró hatás elfogadására, feldolgozására, a szükséges változtatások végrehajtására és a rendszer normál működésének visszaállítására.

II.3. A reziliencia kutatásának rövid története

A 2006-ban megtartott „Resilience in Children” című konferencián ismertették a reziliencia kutatás történetének négy hullámát. Az első hullámban a viselkedéskutatók felismerték a kockázattal járó körülmények között is jól fejlődő gyerekek jelenlétének fontosságát. Próbálták meghatározni a fejlődésre negatívan ható rizikó tényezőket és az előnyt jelentő lehetséges pozitív faktorokat. A második hullámban pedig megkísérelték feltárni a védőfaktorokat szabályozó okokat. Ezt követően, a reziliencia kutatásának harmadik hulláma során az ellenállóképesség előmozdítására, támogatására tett erőfeszítések voltak a középpontban. A reziliencia jelenség kutatásának első három hullámában résztvevő tudósok egyértelmű módszerek meghatározása és következtetések leírása mellett felhívták a figyelmet bizonyos ellentmondásokra és figyelmeztető jelekre is. Az iránymutatásuk sokat segít a negyedik hullám kutatóinak abban, hogy a meglévő eredményeket helyesen felhasználva el tudják kerülni az elemzés során felmerülő buktatókat (Masten és Obradovic, 2006).

A reziliencia jelenségének magyarázatára való igény általában felerősödik a viszontagságos, problémás időkben. Most, a 21. század elején, a terrorista cselekedetek, a háborús övezetek kialakulásának fokozott veszélye, a szegénység, éhezés, nélkülözés erősödése és a különböző természeti katasztrófák előfordulásának sűrűsödése éppúgy a reziliencia kutatás, vagyis az ellenállóképesség kutatása felé fordítja a figyelmet, mint a második világháború vége utáni időszakban, amikor különböző tudományágak képviselői a háború gyerekekre és felnőttekre gyakorolt mentálhigiénés és viselkedésbeli hatásait vizsgálták. A második világháborút követő

időszak tudósainak elképzelése szerint, annak érdekében, hogy minél előbb és minél nagyobb hatással lehessen kezelni a háború okozta mentális és viselkedésbeli rendellenességeket, szükség volt azok kialakulását előidéző okok meghatározására és megismerésére. A három fő kérdés: „1, Ki és ki nem lesz beteg?, 2, Miért? (Mik a rizikófaktorok?), 3, Mit tudunk annak érdekében tenni, hogy ez ne érintsen annyi embert?” (Gruenberg, 1981, 22. o.) segítségével elkezdtek meghatározni a negatív kimenetelt nagyban befolyásoló rizikófaktorok meghatározását. A számos rizikófaktorot három fő csoportba sorolták: genetikai tényező vagy súlyos mentális rendellenesség előfordulása a családban (pl. skizofrén szülő), az életbe berobbanó stresszhelyzet hatása (pl. háború, földrengés), veszélyt magában hordozó élettani körülmények állapotmeghatározó, státuszmeghatározó mutatói (pl. alacsony szülői végzettség, egyedülálló anya, alacsony társadalmi státusz) (Masten, 2015).

Annak ellenére, hogy a háború után, egy egész generációt érintő problémáról volt szó, egy átfogó, mindenkit magába foglaló kísérlet kivitelezése lehetetlen lett volna, mind anyagilag, mind az időtényező miatt. Ezért, ahelyett, hogy azt vizsgálják, hogy ki az, akinél kialakult és ki az, akinél nem alakult ki ilyen, nem szokványos okból fakadó fejlődési probléma, azokkal a gyerekekkel foglalkoztak, akiknél a meghatározott és csoportosított rizikófaktorok nagyarányú előfordulása alapján valószínűsíthető volt egy aggodalomra okot adó elváltozás kialakulása (Masten, 2015). A kutatás során hamar kiderült, hogy a minta alanyai nem egyformán dolgozták fel az őket ért traumát és folytatták életüket, hanem voltak olyanok, akik a sokszor hihetetlen negatív hatások ellenére is normális kerékvágásban tudták tartani az életüket. Ez a megfigyelés a korábban megfogalmazott kérdéseik módosítására sarkalta a kutatókat: 1, Ki az, aki „egyben” tud maradni, vagy jól össze tudja szedni magát?, 2, Hogy képes erre?, 3, Hogy tudjuk segíteni, védeni az egészséget és az egészséges fejlődést? (Masten, 2015). A téma pionír kutatói (Garmezy, Anthony, Werner stb.) ezeknek a kérdéseknek a megfogalmazásával nyitottak utat a reziliencia jelenségének tanulmányozásához.

A reziliencia jelenségének kutatása az 1960-as években emelkedett ki először a tudományos világban (Masten, 2007). Elsősorban olyan gyerekeknél használták a sebezhetetlen, stressztűrő majd a reziliens kifejezést a fejlődési pszichopatológia kutatások keretei között, akiknél a kiemelkedő rizikótényezők meglétének dacára sem lehetett pszichopatológias tüneteket kimutatni (Luthar, Lyman és Crossman, 2014, idézi Tóth, Fejes, Patai és Csapó, 2016). A kutatók ezeket a gyerekeket atipikus esetként kezelték és általában kivették a kutatásokból, ám Norman Garmezy és kollégái inkább megkísérelték azonosítani a látványosan kiemelkedő jó állapotukkal összekapcsolható faktorokat. Ez a megközelítés egy figyelemre méltó elmozdulást

mutat a kor tünetkezelésén alapuló orvosi modelljének irányától és áthelyezi a fókusz a jelenség pozitív kimenetelére és az adott mostoha életkörülmények között, azokat segítő hatásokra (Garmezy, 1974, idézi Luthar, 2006).

Az 1970-es években jellemzően több irányú kutatás is foglalkozott a gyerekeknél tapasztalható ellenállóképesség kérdésével. Murphy és Moriarty (1976) például a sebezhetőséget és a természetszerűleg előforduló stresszfaktorokkal való megbirkózás rendszerét vizsgálta a skizofréniával nem érintett családok körében. A kutatóknak sikerült kimutatni néhány olyan jellemzőt az ide tartozó gyerekek körében, amik nagyban hozzájárultak az egészséges érzelmi fejlődésükhöz. Ugyanezekben az években voltak olyanok, akik a jelenséget a skizofréniával érintett családokban élő gyerekek körében vizsgálták. E. James Anthony (1974, idézi Luthar, 2006) például leírta egy csoport olyan „sérthetetlen” gyermek jellemzőit, akik képesek voltak fenntartani egy együtt érző viselkedést a szüleikkel, azok pszichiátriai betegsége ellenére. Michael L. Rutter (1979, idézi Luthar, 2006) viszont ugyanezen populációba tartozó reziliens gyerekek egy határozottan elkülöníthető alcsoportját azonosította, nagyon kreatívnak, kompetensnek és eredményesnek írva le őket.

Az előbb említett kutatásokkal egy időben folyt Werner és Smith 32 éven át tartó megfigyelése, mialatt az 1955-ben a Hawaii szigetekhez tartozó Kauai-n született 698, különböző hátrányokkal induló gyermek egészséges fejlődését befolyásoló faktorokat tanulmányozták. Vizsgálatuk során megfigyelték, hogy bár bizonyos esetekben, az újszülöttet a család szegénysége mellett egyéb, például születés körüli nehézség, negatív hatása is érte, a szegénység negatív hatásai a későbbiekben képesek voltak eltűnni, a megjelenő alapvető pozitív faktorok erősségének köszönhetően (Werner és Smith, 1982). A megfigyelt gyerekek körülbelül egyharmada magabiztos, törődő, független, normáknak megfelelő életre alkalmas felnőtté vált az életük során megjelenő rizikófaktorok ellenére. A résztvevőket összehasonlítva, a fejlődési szakaszokat sikeresebben teljesítő gyerekeknél megjelenő protektív faktorok három típusát figyelték meg a kutatók (Kaur, 2018):

- Stresszes időszakban, lelki támogatást nyújtani képes, szülőhöz, házastársához, társhoz vagy testvérhez köthető, működő családi kötelékek.
- A személyes intézkedésekhez szükséges tulajdonságok, például a szocializálódás és megfelelő cselekvés képessége, minimális átlagos intelligencia, a beszéd és olvasás tökéletes birtoklása és a belső kontroll megléte.
- Azok a külső támogatási rendszerek, iskolában, gyülekezetben, munkahelyen, amelyek az egyén kompetenciáit ismerve és elismerve hozzásegítik az illetőt egy hihető és élhető rendszerben való élet megismeréséhez.

Annak ellenére, hogy az 1980-as évektől kezdve egyre többen foglalkoztak a témával és egyre több írás jelent meg a rezilienciával kapcsolatban, S. S. Luthar (2006) szerint a jelenség tanulmányozásának fejlődése szempontjából két, különösen nagy hatású értekezést mindenféleképp érdemes külön kiemelni. Az egyik egy korábbi kutatás összegzése, amely során Garmezy és kollégái a reziliencia kutatásával kapcsolatban konceptualizálták a jelenség főbb struktúráit, a kutatásának metodikáját és elemzési stratégiáit, annak érdekében, hogy a fogalmi keret meghatározásával könnyítsék a kutatók munkáját a jövőben (Garmezy, Masten és Tellegen, 1984). Rutter (1987, idézi Luthar, 2006) pedig amellett, hogy komoly lépéseket tett a reziliencia kutatásával kapcsolatos fogalmak tisztázásában, felhívta a figyelmet az egyént a különböző csapásokhoz köthető pszichológiai rizikótényezőktől megvédő mechanizmusok koncepciójára. Öt fő, rezilienciát erősítő mechanizmust sorolt fel:

1. önbizalom és önérzet kialakítása és megtartása,
2. további lehetőségek biztosítása,
3. a negatív láncreakciók megállítása, megszüntetése,
4. a kockázat kialakulásának megelőzése,
5. a kockázat hatásának csökkentése.

A már említett kutatók (Garmezy, Anthony, Rutter, Werner stb.) munkájának köszönhetően, az évtized során a reziliencia kutatásában megjelent néhány olyan konceptuális változás, amelynek néhány eleme jelentős szerepet játszott a jelenség további tanulmányozásában. Egy nagyon fontos változásnak nevezhető az, hogy a három lényeges faktor, a gyermekek örökölt sajátossága, a családjaik hatása és a szélesebb szociális közegük jellemzői, megjelenése és általános használata a reziliencia kutatás történetében előtérbe helyezte a gyerekekre ható külső tényezők szerepének fontosságát (Garmezy, 1987; Rutter, 1987; Werner és Smith, 1982, 1992, idézi Luthar, 2006).

A másik változást a reziliencia kifejezés általános elterjedése és megszilárdulása jelentette. Az új szakkifejezés térnyerése is arra a gondolkodásmódbeli változásra utal, ami szakított a korábbi, állandóságot sugalló „sérthetetlen” kifejezés használatával, és elfogadta azt a kutatásokon alapuló tényt, miszerint a negatív hatások ellenére végbemenő pozitív alkalmazkodás létrejötte nem állandó, hanem egy folyamatos fejlődés része, amelyben mindig megjelenhetnek újabb gyengeségek és erősségek az életkörülmények változásával egyidejűleg (Garmezy és Masten, 1986; Werner és Smith, 1982, idézi Luthar, 2006).

Luthar (2006) ezzel kapcsolatban ugyancsak kiemeli azt, hogy attól, hogy a gyermek teljesen magabiztosnak tűnik, még lehetnek belső kételyei, lehet benne feszültség. Kutatások bizonyítják a nem helyes szülői viselkedés, a depresszív szülői háttér gyerekekre gyakorolt

negatív hatásait. A depressziós anya gyermekénél, felnőttként jól látszanak a gondviselői minta hiányosságai. A helytelen gondviselői minta hatása sokszor nem egyből jelentkezik a gyermek fejlődése során, hanem csak az idő múlásával (Hammen, 2003; Hetherington és Elmore, 2003, idézi Luthar, 2006). A kevesebb fejlődési rendellenesség jeleit mutató gyerekek általában a későbbiekben is kisebb viselkedésbeli eltérést fognak mutatni (Zucker, Wong, Puttler és Fitzgerald, 2003, idézi Luthar, 2006). De ezeknél a reziliens gyerekeknél az is előfordulhat, hogy az addig sikerrel elhárított negatív hatások jelei megjelennek az életükben és ugyanakkora súlyt képviselnek mint azoknál, akik nem voltak reziliensek. Ennek az is lehet az oka, hogy a gyermek a rizikófaktoroknak kitéve ellenáll azok negatív hatásainak, de ez egy belső feszültséget generál az illetőben, ami, ha nincs felismerve és megfelelően kezelve, kikölkentheti a reziliens viselkedéséből (Luthar és Cicchetti, 2000; Raver, 2002, idézi Luthar 2006). Kutatások erősítik meg azt, hogy egy helyes magatartási formákat mutató, de pszichológiailag sérülékeny embernél fontos figyelembe venni annak egyediségét és a kapcsolódó intervenciók igényeket (D'Imperio, Dubow és Ippolito, 2000; Luthar és Zelazo, 2003; Zucker, Wong, Puttler, Fitzgerald, 2003, idézi Luthar, 2006).

Egyre több figyelem irányult az iskolák reziliencia fejlesztésében betöltött szerepére. Benard (1993) megfigyelése szerint a hatékony iskolák képesek a gyerekek számára kedvező körülményeket teremteni a saját ellenállóképességük belső eszközeinek, mint például az autonómia, hatékony problémamegoldó képesség az életben, pozitív, konstruktív jövőkép, hatékony kommunikáció, a fejlesztéséhez. McMillan és Reed (1994, idézi Kaur, 2018) kiemelte azoknak az iskolai programoknak a fejlesztésének szükségét, amelyek erősítik a diákok belső kontrol képességét, magabiztosságát, optimizmusát és az ezek felett érzett személyes felelősség érzetét. Oswald, Johnson és Howard (2003, idézi Kaur, 2018) konkrétan az iskolákat nevezte meg, mint a veszélyeztetett tanulókra leginkább hatással lévő, külső védelmi faktorok.

Szintén fontos megemlíteni, hogy a kutatók felismerték azt, hogy a reziliencia nem egy, a viselkedéstudomány minden területét egyszerre lefedő jelenség, hanem inkább területspecifikus. Mint, ahogy az átlag gyerekek sem egyformán pozitívan vagy negatívan képesek alkalmazkodni az őket ért, különböző változások kihívásaihoz, úgy a negatív faktorok hatása alatt álló gyermek is képes kiugróan jól teljesíteni egy dologban és kifejezetten rosszul egy másikban (Luthar, Doernberger és Zigler, 1993, idézi Luther 2006). A tudósok a reziliencia előfordulási területeit megnevező terminusokat kezdtek el használni, mint például érzelmi reziliencia (Kline és Short, 1991), viselkedés reziliencia (Carpentieri, Mulhern, Douglas, Hanna és Fairdough, 1993) vagy tanulási reziliencia (Wang és Gordon, 1994).

A huszadik század végére már egyre többen kezdték a rezilienciát kutatni és egyre szélesebb körben vizsgálták a rizikótényezőkre jellemző körülményeket. A sokféle, eltérő környezetben és különböző rizikófaktorokkal foglalkozó vizsgálatot bemutató írás megjelentetése mellett teret kapott számos, a korábbi kutatások eredményeit összegző publikáció is. A reziliencia kutatás gyors felemelkedése, elterjedése ellenére azonban még mindig bizonytalanság észlelhető az alapdefiníciók és maga a reziliencia szerkezetének pontos megfogalmazása körül. Az évek során amellett, hogy egyre több tudományterületen jelent meg a fogalom, megváltozott a jelenség szemlélete és kibővült az értelmezése. Ma már, a régebbi kutatásokkal ellentétben és azokat kibővítve, az előforduló, esetenként nem várt pozitív eredmények megjelenését is magába foglalja a reziliencia fogalma, a negatív hatások, ugyancsak nem várt elmaradásával egyidejűleg. A rizikófaktorok mellett azon védőfaktorok meghatározása is előtérbe került, amelyek a rizikófaktorok negatív hatásait módosítják. A pozitív kimenetet leginkább befolyásoló védőfaktorok jellemzően könnyen módosíthatók, ezért az azonosításuk után növelhető a hatékonyságuk (Tóth, Fejes, Patai és Csapó 2016).

II.4. A reziliencia két összetevője

A reziliencia egy adott kontextusban értelmezhető és feltételezhető jelenség, amelynek pontos meghatározásához két fontos döntést kell hoznunk. Első lépésként meg kell határozzuk azt, hogy milyen kritériumokhoz mérjük a végkimenetel minőségét. Vagyis, mi számít megfelelő értéknek a fejlődés vagy az alkalmazkodás során (Masten, 2001). Azokat a feladatokat értjük fejlődési feladatok alatt, Havighurst óta, amelyekkel az emberek az adott társadalmi kontextusban, szükségszerűen szembesülnek az életútjuk során (Szekszárdi, 2009). Amellett, hogy nincs teljes egyetértés ennek a kritériumnak a létjogosultságában sem, a legtöbb ellentétet annak a meghatározásában találjuk, hogy ki és mi alapján értékelheti az elért fejlődési szintet, mihez képest mondhatjuk azt jónak, megfelelőnek, illetve az alkalmazkodás minőségét mikor nevezhetjük pozitívnak. Ez okozza azt a vitát is, hogy kinek és mi alapján kellene definiálnia a rezilienciát (Luthar, 2000, Masten, 1999, idézi Masten, 2001).

A pozitív alkalmazkodás meghatározás adódhat a társadalom vagy a szűkebb szociális élettér által meghatározott és elvárt normák teljesüléséből, a kor viselkedési normáinak való megfelelésből, illetve a negatívnak ítélt viselkedésformák, mentális betegségek, bűnözés, érzelmi stressz hiányából (Cutuli, Herbers, Masten és Reed, 2018). A reziliencia struktúrájában a pozitív alkalmazkodás vagy kedvező fejlődési kimenet az, amikor az ismert negatív hatások

ellenére a vártnál lényegesen jobb eredményeket kapunk. A reziliencia kutatás behaviorista megközelítése szerint két kritérium alapján értékelhetjük a végkifejletet: 1. Az adott kor fejlődési feladatainak való megfelelés sikere, 2. a pszichopatológiai tünetek megléte alapján. Bármelyik jellegzetesség szerint is figyeljük a kimenetet, mindig aszerint értékelünk, hogy az illető mennyire tud megfelelni a fejlődési, kulturális, történelmi vagy szociális normáknak, elvárásoknak (Masten, 2014). Az egyetemes fejlődési feladatok nem véletlenszerűen követik egymást, ezért az, aki a fejlődés egy szintjén, a szintnek megfelelő kompetencia birtokában van, annak, nagy valószínűséggel, ez a kompetencia jelen lesz felnőttkorában is. A fejlődési feladatok nemcsak azoknak a képességeknek vagy jellemzőknek felelnek meg, amik felkészítik az egyént arra, hogy sikeresen vegyék az életben elkövetkező történéseket, hanem elég segítséget adnak ahhoz is, hogy el tudják kerülni a kockázatos vagy szerencsétlen dolgokat és a velük együtt járó negatív hatásokat (Burt, Keith, Coatsworth és Masten, 2016, Sroufe, Egeland, Carlson és Collins, 2005, idézi Cutuli, Herbers, Masten és Reed, 2018). A fejlődéssel járó feladatok egy része tipikusan, jól értelmezhető, kézzel fogható külső, másrészt belső célokat tartalmaznak, melyek életperiódusonként változnak (1. Táblázat):

Életperiódus	Fejlődési feladatok, célok
csecsemőkor	<ul style="list-style-type: none"> • kapcsolatok, kötődés kialakítása a gondviselővel, • kúszás és ülés megtanulása, • kommunikációs alapok kialakulása
kisgyerekkor	<ul style="list-style-type: none"> • kúszás elmaradása, • sétálás és futás képesség erősödése, • a családi nyelv elsajátítása, • egyszerű utasítások betartása, • játék más gyerekekkel, • önkontroll kialakulása
kora iskolás évek	<ul style="list-style-type: none"> • rendszeres iskolába járás és a megfelelő viselkedés elsajátítása, • írás-olvasás és a megfelelő nyelvhasználat megtanulása, • zökkenőmentes együttlét a többi gyerekekkel,

	<ul style="list-style-type: none"> • idősebbek tisztelete, utasításaik betartása, • a közeli barátságok kialakulása
kamaszkor	<ul style="list-style-type: none"> • fizikai változásokhoz való alkalmazkodás, • sikeres iskolaváltás, • a társadalmi szabályok és törvények követése, • vallás melletti elköteleződés, • közeli barátságok kötése, • a személyiség felfedezésének megjelenése, • romantikus kapcsolatok kialakulásának megjelenése, • a munkának a megjelenése
kora felnőttkor	<ul style="list-style-type: none"> • a tanulmányi teljesítmény elmaradása, • öntudat erősödése, • partnerkapcsolat kialakítása, • munkával hozzájárulni a család megélhetéséhez, • karrier és család megalapozása, • polgári szerepvállalás erősödése

1.Táblázat: Általános, életkorból fakadó fejlődési feladatok.

Saját szerkesztésű táblázat Masten (2014). alapján.

A fiatalok körében végzett vizsgálatokban, mint azt Cutuli és kollégái (2018) is említik, általában a következő területeken való megfelelés mértéke alapján állapítják meg a fejlődési szakaszból eredő végkifejlet minőségét:

- tanulmányi teljesítmény (jegyek, vizsgaeredmények, iskolalátogatás, érettségi),
- viselkedés (szabálykövető vagy antiszociális viselkedés),
- társ elfogadása és barátság,
- mentális egészség (belső működés, viselkedés),
- részvétel a korhoz kapcsolható tevékenységben (tanórán kívüli tevékenységek, sportok, közösségi szolgálat).

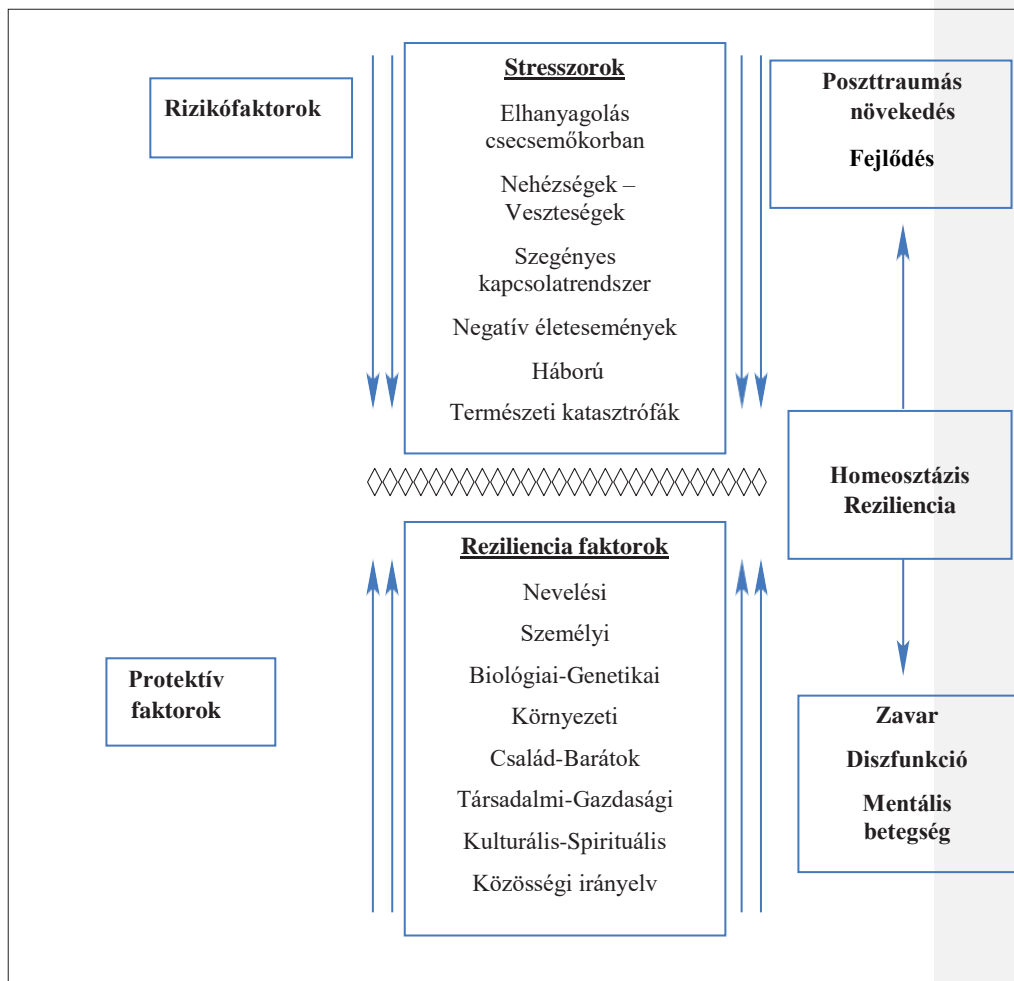
A kutatások során általában több indikátort használnak a megfelelő működés, pozitív adaptáció megállapításánál (Cutuli, Herbers, Masten és Reed, 2018). A megfigyelések szerint a reziliens

személyekre jellemző az erős ego (Kadner, 1989, Cohler, 1987), illetve az önbecsülés, az önbizalom (Rutter, 1987, Rauh 1989, Gilligan, 1997) megléte, illetve hisznek a legyőzhetetlenségükben és pozitív jövőképpel bírnak (Druss és Douglas, 1988). Benard szerint a reziliens gyerekek jellemzői a problémamegoldó képesség, autonómia, szociális kompetencia, céltudatosság (Benard, 1991,1993,1995).

Második lépésként meg kell határozni a rizikót jelentő tényezőket. El kell dönteni, hogy valódi vagy csak feltételezett veszélyről van szó. Ha ugyanis nem veszélyeztette lényegesen soha, semmi a vizsgált személy fejlődését, akkor nem állíthatjuk az illetőről, hogy reziliens (Masten, 2001). Sok esetben a kockázati tényezők a nemkívánatos eredményeknek, statisztikai adatokon, nem bizonyítékon alapuló, nagyobb valószínűséggel rossz végkimenetelt feltételező előjelei (Kraemer, Kazdin, Offord, Kesler, Jensen és Kupfer, 1997, Masten és Garnezy, 1985, idézi Masten, 2001). Masten (2014) megfogalmazása szerint a rizikófaktorok olyan, nem kívánt kimenetek megalapozott előjelei, ahol a meglévő bizonyítékok egy, a jövőben bekövetkező probléma átlagosnál valószínűbb megjelenését vetítik előre. A rizikófaktorok definiálhatók a statisztikai előfordulásuk szerint is. A komolyabb kockázat, nagyobb valószínűséggel okoz rendszerszintű zavart a kritikus területeken (Masten, 2001, idézi Luthar, 2006). Például egy gyermeknek, aki megtapasztalja a közösségi erőszakot, a normál társadalmi közeg elvárásainak való megfelelés lényegesen nagyobb feladatot jelent a későbbiekben (Margolin és Gordis, 2000, idézi Luthar, 2006).

Az évek során, a fejlődéstudomány területén számos, különböző kontextusban megjelenő rizikótényezőt gyűjtöttek össze. Ezeket többféle csoportba lehet rendezni. Lehetnek például közvetlen vagy távoli, általános vagy egyedi problémát okozó rizikófaktorok. A családhoz, közvetlen környezethez köthető fontosabb, negatív hatású tényezők például a családi erőszak, válás, alacsony születési súly, alacsony szocioökonómiai státusz, felelőtlen szülői viselkedés, éhezés vagy szegénység. A családhoz közvetlenül nem kapcsolható, inkább általánosabb, de ugyancsak fontos, negatív faktor lehet egy ember életében, például a terrorizmus, természeti katasztrófák vagy a háborúk. A legtöbb gyerekkori rizikófaktor, függetlenül attól, hogy általános vagy specifikus problémát okoz, a viselkedésbéli, egészségügyi és növekedésbéli rendellenességek komplex megjelenési lehetőségét vetíti előre (Luthar, 2006). Rutter (1979, idézi Luthar, 2006) sokkal rosszabb végkifejletet figyelt meg az általa vizsgált gyerekek körében akkor, amikor több rizikófaktor volt egyszerre jelen az alany életében, mint amikor ezek a faktorok nem voltak együtt megtalálhatók. Ahol több negatív tényező volt jelen, ott a

hatásuk összeadódott (halmozott kockázati tényezők) és lényegesen befolyásolta a megfelelő alkalmazkodás kimenetelét (1. ábra).

1.Ábra: Rezilienciát fokozó és csökkentő faktorok.

Forrás: Herrman, H. et al. (2011. 261. o.)

II.5. A rezilienciakutatások főbb területei

II.5.1. A rezilienciagondolkodás megjelenése az ökológiában

Az elmúlt évtizedekben egyre intenzívebbnek mondható reziliencia kutatás a számos érintett tudományterület közül az ökológia és a pszichológia területére volt kiemelkedő hatással, állítják Szokolszky és V. Komlósi, hozzátéve „...mindkét szakterületen a stabilitásról az instabilitásra, a kiszámíthatatlanról a nehezen bejósolhatóra, ..., a nemlineáris, önszerveződő folyamatok megismerésére terelődött a figyelem” (Szokolszky és V. Komlósi, 2015, 13. o.). A reziliencia fogalma az 1920-as években, az egyensúlyi állapot fenntartását középpontba állító, a ragadozó-zsákmány rendszer dinamikáját bemutató modell megszületésekor jelent meg az ökológia területén. A jelenséget a rezilienciagondolkodás alapító atyjaként is emlegetett ökológus, Holling, az ökológiai rendszerekben végzett megfigyelései során a reziliens rendszert olyan rendszerként írta le, amely az egyensúlyi állapotból kibillenve, képes abba rugalmas módon visszakérülni (Szokolszky és V. Komlósi, 2015).

Holling rámutatott arra a paradoxonra, ami fennáll „egy rendszer teljesítőképesége, állandósága, megmaradása és változtatásra való képessége között” (Urbán és Kovács, 2016, 44. o.). Urbán és Kovács (2016) szerint az ökológia területén a paradoxon hatására két lényeges reziliencia definíció született. Az első megfogalmazásban „a reziliencia annak a mértéktartománya, amelyen belül a rendszer megőrzi belső egyensúlyát a ráható erők ellenében”. A második meghatározás szerint „a rendszer az őt a korábbi egyensúlyi állapotából kibillentő erőhatásra úgy reagál, hogy rugalmas módon új egyensúlyra tegyen szert” (Urbán és Kovács, 2016, 44. o.).

II.5.2. A rezilienciagondolkodás megjelenése és irányai a pszichológiában

A reziliencia fogalma a fejlődépszichológia területén, a szélsőséges életeseményeknek kitett gyermekek viselkedését kutató vizsgálatok során jelent meg először, de a kutatók az évek során fokozatosan el kezdték vizsgálni a traumán átesett felnőttek eseteit is (Urbán és Kovács, 2016). A gyermekkori viszontagságokra és az azt túlélni segítő, emberi védekezőképességekre koncentrááló korai kutatások után a kutatók fokozatosan nyitottak azoknak a negatív eseményeknek az irányába, amelyek statisztikailag összeköthetőek voltak az azt követően megjelenő és az egész életen át jelen lévő mentális zavarral, vagy alkalmazkodási nehézséggel. A későbbi kutatások viszont már egyre inkább arra fókuszáltak, hogy mi a szerepe egy meglévő rendszernek (pl. család, szociális közeg, csoport) abban, hogy valaki, a negatív hatások ellenére is sikeresen tudja venni az akadályokat (Herrman, Stewart, Diaz-Granados, Berger, Jackson és Yuen, 2011). A korábbi patológiai megközelítést, ahol a sebezhetőség és a rizikófaktorok vizsgálatán volt a hangsúly, egyre inkább felváltotta azoknak az eseteknek az elemzése, ahol a súlyos traumán átesett emberek nem betegedtek meg. Ezekben az esetekben az alanyokon nem volt kimutatható sem a mentális betegség, sem a posztraumás stresszbetegség, hanem a vártnál hamarabb képesek voltak a visszarendeződésre (Urbán és Kovács, 2016).

A reziliencia jelenség értelmezésének módosulását tudjuk nyomon követni egy, Herrman és kollégái által írt, 2011-es publikációban is. A szerzők nemcsak megemlítik a reziliencia és hatásának azt, a már bővített, megközelítését, miszerint kultúra, család, közösség és az individuum hatásának több szintjén, összetetten jelentkező védő és sebezhetőségi erők (Cicchetti, 2010, idézi Herrman, 2011), hanem a jelenség egyre inkább tágabb értelemben megfogalmazott definíciói közül ki is emelnek néhányat. Herrmanék által összegyűjtött különböző definíciók között van, amely úgy fogalmazta meg a reziliencia jelenség lényegét, mint a pszichológiai fejlődés során szignifikáns rizikót magukkal hordó negatív hatások ellenére is a jó végkifejletet segítő védőfaktorok és folyamatok vagy mechanizmusok (Hjemdal, Friborg és Stiles 2006). Egy másik meghatározás arra utal, hogy a reziliencia jelensége egy, a környezet negatív hatásai ellen megjelenő relatív ellenállásra, a stressz vagy a viszontagságok leküzdésére utaló interaktív koncepció (Rutter, 2006). A reziliencia jelensége a pozitív alkalmazkodás egy kifejezetten negatív közegben végbemenő dinamikus folyamatként is értelmezhető (Luthar és Cicchetti, 2000), vagy pedig egy olyan több dimenziós jellegzetességként, amely a személyen belül, bizonyos életkörülményekhez igazodva, de kontextustól függően, idővel, korral, nemi kulturális identitással is változik (Connor és Davidson, 2003). Ezek a meghatározások mind elfogadják azt a két állítást, miszerint a reziliencia lehet idő-, vagy kontextus specifikus és nem feltétlenül van jelen az élet minden

területén, illetve a rezilienciát a viszontagságokhoz képest erősítik a különböző interaktív, dinamikus folyamatokként működő faktorok és rendszerek (Herrman, Stewart, Diaz-Granados, Berger, Jackson és Yuen, 2011).

Masten, Best és Garmezy (1990) szerint a reziliencia jelenség három típusát lehet megkülönböztetni:

1. Az erős negatív faktorok ellenére, a vártnál kedvezőbb kimenetelt mutató személyek.
2. A pozitív adaptáció és kompetencia kialakulása a stresszes tapasztalatok ellenére.
3. Traumatikus helyzet áldozatainak a felépülése.

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy a pszichológia területéhez köthető vizsgálatok először kizárólag a fejlődéslektan területéhez voltak köthetők. A későbbiekben elvégzett kutatások között azonban, már egyre inkább megjelentek azok, a felnőttek körében előforduló traumatikus vagy extrém események hatásait feltérképező kutatások is, amelyek a traumatikus eseményeket követő felépülési folyamatot és annak mértékét, eredményességét vizsgálták (Urbán és Kovács, 2016).

II.6. Promotív és védőfaktorok értékelése

A reziliencia kutatók a kezdetek óta arra a kérdésre szeretnék megtalálni a választ, hogy mi okozza a különbséget a fenyegetettségnek kitett gyerekek között. A kutatások legfőbb célja, épp ezért, az, hogy a pozitív adaptáció és a fejlődés sikeresebbé tételének érdekében végzett munkát információval lássa el. A reziliencia megértéséhez először is meg kell határozni a fejlődés során meglévő, illetve a hirtelen felmerülő feladatokat, sikeresen és a sikertelenül teljesítő emberek közötti különbségeket (Masten, 2014). Ahhoz, hogy meg tudjuk magyarázni, hogy egy veszélyes szituációban néhány ember miért teljesít jobban, mint mások, meg kell ismerni az individuumban sajátosságait és környezetét. A promotív és védőfaktorokat, illetve a hozzájuk tartozó folyamatokat meg kell határozni annak érdekében, hogy ezeket a kutatásokat el lehessen érdemben végezni. A hasonló jelentésű, promotív faktorok, erősségek és erőforrások kifejezések, egyformán a jó végkifejletet, pozitív adaptációt prognosztizálják bármilyen kockázati szintről is van szó. Az erősség az a faktor, amely individuumban található, az emberi, társadalmi és anyagi tőke pedig az az erőforrás, amire az embernek szüksége van a sikeres alkalmazkodáshoz. A védőfaktorok szerepe akkor erősödik meg, amikor kiemelkedő vészhelyzet van. Némelyiknek különös fenyegetettség esetén van elhárító szerepe, de van olyan

faktor, amely a fejlődés során folyamatosan fejti ki a pozitív hatását, így segít felépíteni a helyes problémamegoldó képességet (Cutuli, Herbers, Masten és Reed, 2018). A védőfaktorokat általában három nagyobb kategóriába sorolják. Ennek a reziliencia tényezőket magába foglaló, három tényezőcsoportnak az elnevezése sem minden kutatónál egyforma, bár a tartalmuk nagyjából fedésben van. A három csoport lehet: „*az egyéni jellemzők (pl. fejlett önszabályozás, pozitív énkép), a családi körülmények (pl. családstruktúra, szülői készségek) és a tágabb közösség (pl. támogató pedagógusok, vallási közösség)*” (Luthar, Lyman és Crossman, 2014, Weiner, 2013, Zolkoski és Bullock, 2012, idézi Tóth, Fejes, Patai és Csapó, 2016. 341. o.), vagy másképpen a személyes faktorok, a biológiai faktorok és a környezeti-átfogó faktorok (Herrman, Stewart, Diaz-Granados, Berger, Jackson és Yuen, 2011), esetleg egyéni különbségek, szülőkkal vagy más kompetens felnőttekkel, társakkal való kapcsolati jellemzők és a közösségi, szociális kontextus (Masten, 2007) csoportjai (2.Táblázat).

A védőfaktorok különböző szakértők szerinti kategorizálása

	Luthar, Lyman, Crossman, Weiner, Zolkoski, Bullock	Herrman, Stewart, Diaz- Granados, Berger, Jackson, Yuen	Masten
I. kategória	egyéni jellemzők	személyes faktorok	egyéni különbségek
II. kategória	családi körülmények	biológiai faktorok	szülőkkal vagy más kompetens felnőttekkel, társakkal való kapcsolati jellemzők
III. kategória	tágabb közösség	környezeti-átfogó faktorok	közösségi, szociális kontextus

2.Táblázat: A védőfaktorok szakértők szerinti kategorizálása.

Saját szerkesztésű táblázat Tóth, Fejes, Patai és Csapó (2016), Herrman, Stewart, Diaz-Granados, Berger, Jackson és Yuen (2011), Masten (2007). alapján.

A reziliencia kutatás történetét nézve néha valóban ellentétek és zavartság látszik a kutatási eredmények, a megközelítések vagy a definíciók között. Az elmúlt évtizedekben viszont a szakemberek figyelmét felkeltette néhány olyan tulajdonság ismétlődése, amely azoknál a fiataloknál volt jelen, akik reziliensnek mutatkoztak a vizsgálatok során (3.Táblázat).

Reziliencia faktorok	Adaptív rendszerek
Hatékony gondozó és szülői minőség	Érzelmi kötődés; család
Közeli kapcsolat egyéb, arra alkalmas felnőttekkel	Érzelmi kötődés; közösségi hálózatok
Közeli barátok és romantikus partnerek	Érzelmi kötődés; társas és családi rendszerek
Intelligencia és problémamegoldó készség	A központi idegrendszer tanuló és gondolkozó rendszere
Önuralom; érzelmi szabályozás; találékonyság	A központi idegrendszer önszabályozó rendszerei
Motiváció a sikerhez	Elsajátítási motiváció és a kapcsolódó jutalmazó rendszerek
Önbizalom	Elsajátítási motiváció
Hit, remény, az életbe vetett hit	Spirituális és kulturális meggyőződés rendszerei
Hatékony iskolák	Képzési rendszerek
Hasznos szomszédság; kollektív hatékonyság	Közösségek

3.Táblázat: A széleskörben elismert reziliencia faktorok és adaptív rendszerek „rövid listája”. Saját szerkesztésű táblázat Masten (2014). alapján.

A pszichoszociális ellenállóképesség visszatérő korrelációi alapján a XX. század végén ebben a fent bemutatott 3.Táblázatban foglalták össze a protektív faktorokat és az azt promotáló adaptív rendszereket. Ez, a szakemberek által csak „rövid lista”-ként emlegetett felsorolás a kutatások során a leggyakrabban észlelt, jó fejlődéssel összekapcsolható faktorok és a reziliencia jelenségben lényeges szerepet játszó alapvető, adaptív rendszerek listája. Ezek a fontos védelmi rendszerek segítenek az emberi fejlődés során leküzdeni a külső és belső nehézségeket (Masten, 2001, 2007, idézi Masten, 2014). Urbán és kollégája megemlíti, hogy korunk kutatói a rezilienciáról mint integrált alkalmazkodó rendszerről írnak. Az ő összefoglalásuk szerint a szakemberek több olyan integrált területet is megneveztek, amelyeknek a reziliencia konstruktumának kialakításában megkérdőjelezhetetlen a szerepük (Urbán és Kovács, 2016):

- egészség és a stressz-rendszer,
- információs folyamatok és problémamegoldó rendszer,
- kötődési kapcsolatok szülőkkel, barátokkal és másokkal,
- önszabályozás, önjelátvitás, gátlórendszer,
- irányító- és jutalmazó rendszer,
- spirituális, vallásrendszer,
- család rendszere,
- egyenrangú társas rendszerek,
- iskola, széles közösség és kulturális közeg.

A két lista elemei közti átfedés is azt mutatja, hogy a reziliencia kutatói nagyjából azonos módon foglalják össze a jelenség lényegét. Az eltérések valószínűleg a szakterületeikből fakadó megközelítések, aspektusok különbségéből eredhetnek. Én az Urbán és Kovács által említett kutatói értelmezést tartottam szem előtt a dolgozatomban írásakor, mert ez a rendszerezés jobban köthető az általam vizsgált célcsoporthoz és a kutatásom során használt mérőeszköz felépítéséhez, illetve könnyebbé teszi a vizsgálat során kapott eredmények kiértékeléséhez alkalmazott módszertan megértését.

Az elmúlt években beigazolódni látszik az a megfigyelés, miszerint a reziliencia nem csak néhány különleges ember egyéni adottsága, hanem egy teljesen hétköznapi jelenség (Masten, 2001). Vannak olyan kivételes esetek, amikor egy gyermek a szerencsének vagy különleges adottságának köszönheti, hogy az esélytelennek tűnő helyzetet leküzdje, de a legtöbb esetben ez

olyan gyerekeknek is sikerül, akiknek közönséges védekező mechanizmusaik és egyszerű emberi forrásaik vannak. A reziliencia a legtöbb esetben, a már említett táblázatban (lásd 4. ábra) felsorolt, hétköznapi, adaptív rendszerekből eredeztethető (Masten, 2014). A korábbi, vonáslapú megközelítés helyett egyre inkább elterjedt az a felfogás, miszerint a reziliencia determinánsait folyamatjellegűen és rendszerszinten érdemes megragadni. Így elkerülhető az a félrevezető szemlélet, miszerint a reziliencia hiánya, magától értetődően, az egyén hibája (Szokolszky és V. Komlósi, 2015). A reziliencia kutatásában az összetettebb rendszerek vizsgálatának elterjedése magával hozta a védő- és veszélyeztető tényezők függvényében való reziliencia értelmezés széles körű elterjedését (Rutter, 1979, 1987, 2000, idézi Szokolszky és V. Komlósi, 2015).

II.7. A rezilienciát befolyásoló tényezők

Az évtizedek óta folyó különböző reziliencia vizsgálatok során sok eltérő, a nehéz körülmények esetén meglévő vészrugalmasság erősségével kapcsolatba hozható és azt befolyásoló, nagy általánosságban pozitív jellemző lett már összegyűjtve. Idetartoznak a reziliencia kapcsán sokszor emlegetett különböző pozitív viselkedési formák, mint például az adott társadalomban elvárt szociális és műveltségi fejlettségi szint elérése, a korosztálynak megfelelő viselkedés képessége, a korcsoporttól elvárt fejlődési feladatok megfelelő abszolválása, az étellel való elégedettség megléte és a helytelen viselkedés hiánya. Ezek a rezilienciával összekapcsolható jelenségek valamennyire megtalálhatóak a legtöbb emberben. Vannak azonban ezen jelenségek között olyanok, amelyeknek a veszélyhelyzet esetén meglévő protektív, és az elvesztett egyensúlyhelyzet ismételt elérésében játszott szerepe kiemelkedik a többi pozitív tulajdonság közül (Kaur, 2018). A meglévő rizikók ellenére végbemenő megfelelő fejlődést lehetővé tevő potenciális védőfaktorok közül a legsűrűbben előforduló, így a többenél fontosabb szerepet betöltő jellemzőket egy táblázatba foglalták, azok előfordulási helye szerint (Masten, 2014) (4. Táblázat).

Gyermeken belüli jellemzők	Családon belüli jellemzők	Családon vagy hozzátartozókon belüli jellemzők	Közösségen belüli jellemzők
----------------------------	---------------------------	--	-----------------------------

- Jó kognitív készségek, például koncentráció vagy problémamegoldó képesség	- A gondoskodó szülővel való szoros kapcsolat	- Segítőképz, támogató, kompetens felnőttekkel való közeli kapcsolat	- Hatékony iskolák
- Jó temperamentum a kisgyerekkorban; alkalmazkodó személyiség a későbbi fejlődési szakaszokban	- Irányadó szülők (meleg szeretet, ellenőrzés, elvárás)	- Szabálytisztelő, segítőkész társakkal való kapcsolattartás	- Támogató szervezetekhez való tartozás, például iskola, klubok
- Pozitív önvizsgálat; önbizalom	- Pozitív családi közeg, kevés surlódás a szülők között		- Felelős közösségként működő szomszédság
- Hit és az élet értelmének érzése	- Rendezett otthoni körülmények		- Kiváló közbiztonság
- Pozitív életszemlélet	- Középfokúnál magasabb végzettség a szülőknél		- Jól működő sürgősségi szociális szervezetek, szolgáltatások például rendőrség, segélyszervezetek, kríziskezelő szolgálatok
- Az érzelmi kitörések és	- A gyerekekkel kapcsolatban		

<p>impulzusok helyes önszabályozása</p> <p>- Az adottságok ön-, és a közösség általi értékelése</p> <p>- Jó humor érzék</p> <p>- Általános vonzódás kialakulása mások irányába és irányából</p>	<p>védőfaktoroként a táblázatban korábban felsorolt tulajdonságokkal rendelkező szülők</p> <p>- A gyermek oktatásában részt vevő szülők</p> <p>- Szocioökonómiai előnyök</p>		<p>- Jó közegészségügy és egészségügyi ellátás lehetősége</p>
---	--	--	---

4.Táblázat: A pszichológiai rezilienciát segítő védőfaktorok a gyermekek és fiatalok esetében.
(Forrás: Masten, A.S., Reed, M-G., J., 2002, 83. o.)

Az itt felsorolt jellemzők többsége teljesen hétköznapi egy átlagember számára. Ez feltételezhetően azért van, mert ezek a védőrendszerek az emberi adaptációs készséget formáló biológiai és kulturális evolúciós folyamat során emelkedtek ki (Kaur, 2018). A reziliencia kutatás szempontjából azért fontosak ezek a jellemzők, mert ezek segítik a szakembereket az ellenállóképesség egyedi szinten való működését előmozdító stratégiák kialakításában. Mint azt már „A reziliencia kutatásának rövid története” című részben már kifejtettem, a reziliencia személyenként erősíthető, így a rendszerezés alapján lehetőség van megtervezni olyan programokat, amelyek a fiatalok, vagy akár a felnőttek kompetencia kialakítási problémáit, az életükben előforduló nehézségek leküzdését hivatottak segíteni.

II.8. Rezilienciavizsgálatok

Az emberek egyediségéből adódóan a mindennapi helyzetekre különböző válaszreakciókat figyelhetünk meg. Van, aki könnyedén veszi ezeket a kihívásokat, míg másnak komoly problémát okozhat a leküzdésük és az sem rendkívüli, ha valaki összeomlik ezek súlya alatt. Az elmúlt évtizedekben láthatólag erősödött az a törekvés, amely a gyerekek körében a reziliencia képesség kialakítását és fejlesztését tűzte ki célul, annak reményében, hogy így a későbbi életszakaszban is sikerrel meg tudja küzdeni a hasonló helyzetekkel. A reziliencia, stressz vagy trauma esetén megvalósuló pozitív alkalmazkodási képesség, „vészrugalmasság”, dinamikus, hiszen ugyanaz az ember egyszer reziliens, máskor pedig maladaptív módon képes viselkedni. Masten és Wright az alábbi négy, egymástól elhatárolható vészrugalmasság mintát azonosította (Masten és Wright, idézi Urbán és Kovács, 2016):

1. Az ellenállás során ésszerű, olyan kiegyensúlyozott, adaptív viselkedés tapasztalható, amelyet azok a gyermekek mutatnak, akik hátrányos körülmények ellenére a korukra jellemző fejlődési feladataikat sikerrel megoldották.
2. A kilábalás olyan viselkedésmintázat, amely folyamán az egyén adaptív viselkedésformája egy nagyobb csapás eredményeként átmenetileg megszűnik, majd az illető újra visszatér a megfelelő szintre. Ezt a mintát figyelhetjük meg például a folyamatos stressznek való kitettség vagy hirtelen bekövetkező katasztrófák esetén.
3. A normalizáció akkor valósul meg, ha például egy gyermek születésétől fogva ártalmas környezetben él, majd ebből kiszabadulva jobb feltételek közé kerül.
4. Az átalakulás a vészrugalmasság egy olyan fajtája, amely során egy csapás bekövetkezte után az egyén adaptív funkciói javulnak, ezt a folyamatot poszttraumás növekedésnek is nevezik.

A stresszhelyzetekre adott eltérő válaszokat, különböző reziliencia modellek segítségével vizsgálják. A kutatások nagy részének célja a reziliencia koncepciójának megértése, feltérképezése annak érdekében, hogy az eredmények segítségével könnyebben tudják segíteni a gyermekek védekezőképességének kialakulását, a nehéz körülmények leküzdését és az eredmények feldolgozását és megfelelő adaptálását (Kaur, 2018).

A rezilienciavizsgálatok során a védő és a sebezhetőségi faktorok meghatározásához, két kutatási stratégiát különböztethetünk meg (Luthar, 2006). A változóközpontú (Variable-focused approaches) elemzések esetében azt vizsgálják, hogy a kiválasztott eredménymutatók vonatkozásában, miként módosítja a védőfaktorok jelenléte a kockázati tényezők hatását. A

személyközpontú (Person-focused approaches) elemzések során különböző életúttal rendelkező embereket hasonlítanak össze azért, hogy feltárják, milyen eltérések lehetnek a reziliencia kiváltó okai (Masten, 2001, idézi Tóth, Fejes, Patai és Csapó, 2016). A személyközpontú megközelítés modelljében nem a reziliencia, hanem az alkalmazkodás, a poszttraumatikus fejlődés, szívósság fogalmából kiindulva jutnak el a reziliencia kialakulásához, mint a folyamat eredményéhez (Urbán és Kovács, 2016). Az eredmények általánosíthatósága viszont a nagyobb összefüggések, speciális kapcsolatok feltérképezésének háttérbeszorulását is okozhatja. Ezek hiányában viszont nem leszünk képesek feltárni a folyamatok megértéséhez szükséges, alapvető tényezőket (Masten, 2001).

A változóközpontú megközelítésnél általában az alanyokat úgy vizsgálják, hogy a fenyegetéseket specifikus eredményekkel kapcsolják össze, figyelembe véve a személy erős jellemzőit vagy a benne zajló folyamatokat (Masten, 2014). Ugyanakkor ennél a vizsgálatnál a tisztánlátást nehezítheti az az elképzelés, hogy egy szignifikáns, fontos erőforrás estében annak visszafogott jelenléte alacsony hatásfokú kimenetet képez, míg a kiemelkedő jelenléte kiváló működést vonz magával. Van ugyanis néhány olyan sebezhetőségi index, amelynek a megléte negatívan hat, de a hiánya viszont nem okoz érdemi változást. Egyúttal van olyan is, amelynek megléte pozitívan hat a fejlődésre, nemléte viszont nem okoz kimutatható hiányt (Rutter, 2003, idézi Luthar, 2006). Amellett, hogy mindkét megközelítésnek megvannak az előnyei és a hátrányai (Luthar 2006, Masten, 2001, idézi Masten, 2014), a kutatók a vizsgálatok során több területen elkezdték őket együtt használni (Luthar, 2006).

II.9. Rezilienciamodellek

A modellekről általánosságban elmondható, hogy kiemelik az egyén életében megtalálható súlyos traumák, stresszes, nehéz élethelyzetek, veszélyhelyzetek jelenlétét és a negatív hatású rizikófaktorok és a rezilienciáért felelős protektív faktorok meglétét. Urbánék szerint a végeredmény, „*vagy egy homeosztatis/egyensúlyi állapot kialakulása, a reziliencia, azaz a korábbi szinten való működés visszatérése, vagy egy magasabb szinten való funkcionálás, azaz a poszttraumatikus fejlődés, erősödés, vagy a diszfunkciók, mentális betegségek kialakulása, azaz egy alacsonyabb szinten történő működésmód*” (Urbán és Kovács, 2016, 47. o.).

A következő részben több kutató rezilienciamodelleket leíró és rendszerező munkáját alapul véve és azokat kibővítve alkottam meg az általam leglényegesebbnek tartott modellek felsorolását és kifejtését, melyek kutatásomat is inspirálták. Úgy gondolom, hogy bár ez a lista

sem teljes, de az elterjedtebb modellekből tovább gondolt modellek leírása hozzájárul ahhoz, hogy jobban láthassuk a reziliencia kutatás összetettségét.

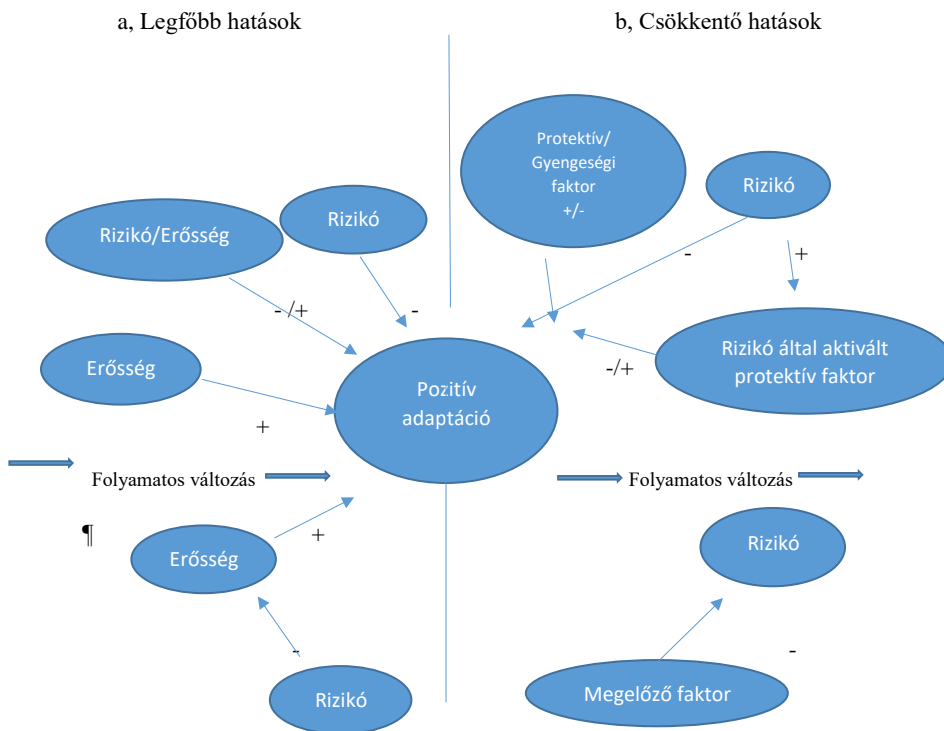
A továbbiakban különböző reziliencia alapmodelleket és esetenként egy-egy hozzájuk sorolt modellt fogok bemutatni a vizsgálatok során alkalmazott megközelítések szerint (5.Táblázat).

Változóközpontú vizsgálatok	Személyközpontú vizsgálatok
<ul style="list-style-type: none"> ■ Additív modellek <ul style="list-style-type: none"> - Kiegyenlítő faktor modell ■ Interaktív modellek <ul style="list-style-type: none"> - Védőfaktor modell ■ Indirekt modellek ■ Tranzakcionális modell 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Személyekhez köthető esettanulmányok ■ Magas rizikónak kitett személyek közötti reziliens alcsoportok vizsgálatai ■ Teljes diagnosztikus modellek ■ Ösvény modellek ■ Kiegyenlítő modell ■ Protektív faktor modell Protektív-stabilizáló modell ■ Protektív-reaktív modell ■ Kihívás modell <ul style="list-style-type: none"> - Erősítő modell ■ Reziliencia folyamatmodell

5.Táblázat: Reziliencamodellek besorolása a vizsgálatok során alkalmazott megközelítések szerint. Saját szerkesztésű táblázat Kaur (2018) alapján.

II.9.1. Változóközpontú vizsgálatok

A változókra fókuszáló megközelítés alkalmas a prediktív faktorok és a végeredmény közötti kapcsolat méréséhez, a rezilienciát okozó különféle eredetű védőfaktor meghatározásához. Tudjuk, hogy az emberi természet dinamikus, a változóközpontú modellek pedig, mint majd látni fogjuk, statikus jellegűek, tehát a valóságban nagyon nehezen jelennek meg az ilyen rendszerek. Ebből ered a megközelítés hibája, a valós élet jellemzőinek figyelmen kívül hagyása, illetve az, hogy nem képes az egyedi helyzetek közötti átfogó különbségek érzékelésére (Bergman és Magnusson 1997). A különböző faktorok (rizikó, erősség) összeadó hatásai és az eszköz/rizikóváltozók folyamatosan megjelenő dimenziói és a pozitív végkifejlet kapcsolata mentén végzett vizsgálatok alapján megalkotott ábra jól mutatja, hogy a rizikófaktorok és az erősítő eszközök miként hatnak az egyén sikeres adaptációjára.

c, Közvetett hatások

d, Megelőző hatások

2.Ábra: Rezilienciamodell, amely az additív, az interaktív és az indirekt modellek szemléltetésével bemutatja a kockázatok, a források és a védőfaktorok, a kívánt kimenetet befolyásoló hatását.

(Forrás: Cutuli, J.J., Herbers J.E., Masten, A.S., Reed, M-G., J., 2018, 8.o)

Additív modellek

A 2.Ábra „a” részében ábrázolt additív modellek az egyének életében előforduló különböző előnyök, erősségek, rizikótényezők vagy erőforrások additív hatásait vizsgálják a pozitív eredmények tükrében. A negatív végkifejlet előfordulásának lehetősége az erősségek számának növekedésével csökken. Ezekben a modellekben a kontinuum két ellentétes pólusát a rizikó és az erősség mutatják. Az alacsony kockázati érték magas erőforrás jelenlétet mutat. Ezeknek az erőforrásoknak, erősségeknek köszönhető az a kompenzációs hatás, amit a kívánt eredmények elérése érdekében kifejtnek azért, hogy ellensúlyozni tudják a magas kockázati szintet (Garmezy, 1984).

A *kiegyenlítő (kompenzációs) faktor modellnél* a rezilienciát egy olyan jellegzetességeként szemléltetik, amely az előnytelen helyzeteket, csapásokat vagy kockázati hatásokat képes ellensúlyozni, illetve ahol a végkifejlet előre megjósolható kizárólag a rizikófaktorok és a kompenzációs faktorok alapján. Kumpfer és Hopkins (1993) meghatározása szerint a kompenzációs faktorok közé a pozitív gondolkodás, a mások iránti empátia, éleslátás, intellektuális kompetencia, önbecsülés, a saját helyzetünk ismerete az életben, határozottság és kitartás tartoznak. E modell alapján tehát el lehet mondani egy emberről, hogy reziliens, ha megfelelően erős önbizalommal és pozitív jövőképpel rendelkezik, képes a felmerülő problémákat, mint megoldandó feladatokat kezelni, másokból pozitív érdeklődést tud kiváltani, illetve stresszes helyzetekben is képes a pozitív szemléletmódra (Kumpfer és Hopkins, 1993, idézi Kaur, 2018).

Interaktív modellek

Az interaktív modellek (2.Ábra „b”) lényege, hogy mindig van egy közbülső elem, egy jól funkcionáló moderátor, amely a működésével enyhíti, vagy közömbösíti az egyén életében

előforduló fenyegetés vagy kockázat hatását. A gyakran külső közvetítőkön keresztül megjelenő beavatkozások megpróbálják az új vészhelyzetet kezelni vagy a már létező rendszereket tovább fejleszteni úgy, hogy azok megfelelően egyensúlyozni tudják a személy életét érő fenyegetettségét. A moderátorok lehetnek egyéni különbségek pl. temperamentum, vagy külső közvetítők pl. tanárok, szülők, nevelőszülők (Kaur, 2018).

Az interaktív modelleken belül a *védőfaktor modell* írja le azt a kölcsönhatást, amely a védő és a kockázati tényezők között kialakulva, csökkenti a kockázatnak való kitettség hatását és a negatív kimenetel lehetőségét minimalizálja (O'Leary, 1998, idézi Kaur, 2018). Ennél a megközelítésnél az élet különböző területeihez köthető készségekként, képességekként meghatározott protektív faktorok, a negatív hatások ellenére is képesek a jobb kimenetel elérésére és a már meglévő személyiségi jellemzők tovább erősítésére (Bonnanno, 2004, Ungar, 2004, idézi Kaur, 2018).

Indirekt modellek

A 2.Ábra „c” részében ábrázolt indirekt modell, az interaktív modellhez hasonlóan, a közvetett hatások jelenségét szemlélteti. Ennél a modellenél azonban inkább a megelőzésen van a hangsúly. Azon az elképzelésen alapul, hogy a sok fenyegetés vagy kockázat, amely potenciálisan károsíthatja a normális gyermek fejlődését, nem közvetlenül a gyermekre fejt ki hatását, hanem sokkal inkább közvetve úgy, hogy a gyermek életében meglévő jelentős protektív tényezőknek (pl. a szülőknek) árt (Kaur, 2018). Ilyen esetekben a védelmi faktor kialakításával meg lehet előzni a rizikófaktor negatív hatásának megjelenését, így segítve közvetetten a gyermekeket. Például a szülők krízishelyzetben megnyilvánuló problémamegoldó képességének javításán keresztül javul a gyermekük ugyanilyen képessége is. Az indirekt modellként kezeljük azt az állapotot is, amikor a protektív faktor, vagy egy erős külső hatás már a kialakulásakor sikeresen ki tudja védeni a fenyegető helyzetet és így az nem tud megvalósulni (2.Ábra „d”). Ebben az esetben teljes megelőző hatásról beszélünk. Ilyen például az a figyelmes szülői viselkedés, ami meggátolja a gyerek életében a negatív tényező kialakulását (Kaur, 2018).

Tranzakcionális modell

A tranzakcionális modellnek az a sajátossága, hogy a többi megközelítés hibáit kiküszöbölve, figyelembe veszi a folyamatok dinamikusságát, és azt, hogy a mechanizmusok több irányúak lehetnek. Hangsúlyozza azt, hogy a gyermek aktív szerepet tölt be a saját fejlődésében, és felhívja a figyelmet a környezet plasztikus természetére is (Sameroff, 2009, idézi Erdei, 2015). A gyermek viselkedése hatással lehet a teljes környezetére is, így a viselkedési zavarokat okozó negatív faktor további rizikóhatásokat okozhat. Ez a modell kiemeli a személy, a környezete és az esemény között végbemenő kölcsönhatások fontosságát, és hangsúlyozza a gyermek, annak családján és tágabb környezetében a rizikó- és protektív faktorok szisztematikus szemléletmódját (Masten, 1999, Opp, Fingerle és Freytag, 1999, idézi Erdei, 2015).

A reziliencia változóközpontú modelljei, ahogy az a fentiekből is kiderül, statikus jellegűek. Az emberi természet dinamikus, az ilyen rendszerek előfordulása a valóságban nehéz. Az életben a kockázatok és erősségek, amelyekkel az egyes emberek találkoznak, folyamatosan kölcsönhatásban vannak, változnak, és gyakran befolyásolják egymást. Ezért változóközpontú modellek, ellentétben a személyközpontú modellekkel, nem képesek arra, hogy minden szemléletből átfogóan vizsgálják a reziliencia meglétét egy individuum életében.

II.9.2. Személyközpontú vizsgálatok

Ezek a modellek lehetnek esettanulmányok vagy személyek hosszú távú megfigyelése, az életükben előforduló reziliencia faktorok vizsgálata. Alkalmask az összetett folyamatok mélyebb feltárására. Az azonos rizikófaktorba tartozó, reziliens vagy nem reziliens egyének vagy csoportok összehasonlítása alapján, ezek a modellek vizsgálják az alkalmazkodási, rugalmassági képesség kialakulását (Masten 2001; Masten és Reed 2002).

Személyekhez köthető esettanulmányok

Itt egyszerűen a megfigyelt egyén életében előforduló természetes jelenségek felismeréséről és megmagyarázásáról van szó. Ezek nem igazán tartoznak a modellek közé, sokkal inkább egyedi eseteket mutatnak be.

Magas rizikónak kitett személyek közötti reziliens alcsoportok vizsgálatai

Ez egy klasszikusnak mondható megközelítés, ahol a magas rizikófaktorok kitett személyek életének hosszútávú megfigyelése zajlik, majd második lépésként összevetik a negatív hatások ellenére is jól teljesítők és az erre nem, vagy csak nem teljesen képesek adatait. A kapott eredmények alapján meg tudjuk nevezni a pozitív eredményekért felelős reziliencia faktorokat.

Teljes diagnosztikus modellek

A teljes diagnosztikai modellek alapvetően két aspektus, a jó kimenet és a rizikó tényezők alapján osztályozzák a gyerekeket (Masten és Reed, 2002).

		Kompetencia vagy adaptációs szint	
		Alacsony	Magas
Megpróbáltatási szint kockázata	Alacsony	Erősen sérülékeny alcsoport	Kompetens/ Nem vitatott alcsoport
	Magas	Maladaptív alcsoport	Reziliens alcsoport

6.Táblázat: A reziliencia teljes diagnosztikai modellje. Forrás: Cutuli, J.J., Herbers J.E., Masten, A.S., Reed, M-G., J. (2018)

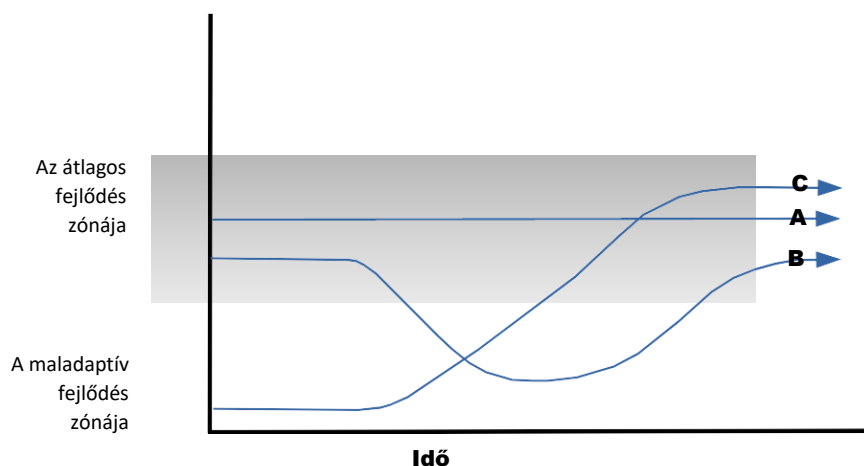
Ennek a modellnek az elkészítésénél figyelembe vették az alacsony rizikószinten élőket is, és négy csoportot állítottak fel a negatív események szintje és a jó eredmény vagy a különböző indikátorokhoz köthető kompetenciák alapján. Az összehasonlítást a különböző alapsoportok között végzik:

- reziliensek, akiknél a magas rizikó ellenére jó a végkimenetel;
- maladaptív az, aki a magas rizikó hatására negatívan teljesít;
- a kompetensek csoportjába tartozik az, akit nem ér sok negatív hatás és jól teljesít;
- rendkívül sebezhetőek azok, akik kevés rizikó mellett sem teljesítenek jól az életben. (6.Táblázat)

Az eredmények összevetése során nemcsak a megfelelő kompetencia meglétét jelző cselekvésfolyamatokat ismerjük meg, hanem az egyéneknek, az őket érő csapások ellenére, meglévő biztonságos fejlődési menethez tartozókat is (Kaur, 2018). A reziliens és a kompetens csoportok közötti hasonlóság jól észlelhető volt ennek a modellnek a felállításakor végzett kutatásokban. Mindkét csoport tagjai hasonló pszichológiai jellemzőkkel, pl. jobb intellektuális képességekkel, pozitív önképpel és önértékeléssel, jó szülői minőséggel és átlagos vagy jobb tanulási, szociális és viselkedési kompetenciával rendelkeztek. Annak ellenére, hogy a reziliens és a maladaptív csoportok tagjai ugyanolyan negatív hatásoknak voltak kitéve az életükben, a kimenetben szignifikáns eltérést lehetett tapasztalni.

Ösvény modellek

Ezek a modellek a rezilienciát egy hosszabb életszakaszon keresztül vizsgálják és így állapítják meg, hogy az illető, az adott időszakban hogyan teljesít a maladaptív versus jó fejlődés index szerint. Ezeknek a modelleknek az alapelképzelése az, hogy mind a kockázatok, mind az eredmények, vagyis, ami alapján a rezilienciát mérjük, nem pillanatnyi jelenségek, hanem az egyén életében megjelenő olyan események, amely az élet során fedik fel magukat. Ezért van szükség a longitudinális vizsgálatokra. Vannak ugyanis olyan reziliencia minták, ösvények, amelyek az egyén élete során, különböző hatások összeadódásából alakulnak ki.

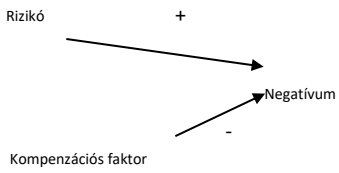
3.Ábra: Ösvény modellek. Forrás: Masten, A.S., Reed, M-G., J., (2002, 81. o.)

A grafikonon megjelenített három reziliencia ösvény minden olyan reziliens személyre igaz, akinek az életében megjelent valamilyen komoly rizikótényező. Az A útvonal mutatja azt személyt, aki magas rizikófaktorú helyen felnőve, jól teljesít. A B ösvénynél látjuk azt, hogy valaki általánosságban jól teljesít az életben, megjelent ugyan egy komoly negatív tényező, ami ebből kiközösítette, ám ezt az akadályt sikerült neki leküzdenie. A C útvonal egy olyan magas fokú rizikóhatásoknak kitett személy útját ábrázolja, aki a kezdetben nem volt képes jól teljesíteni, de az élete során megjelent lehetőségeket, segítséget jól használva sikerült elérnie egy sokkal normálisabb működési szintet (Masten és Reed, 2002).

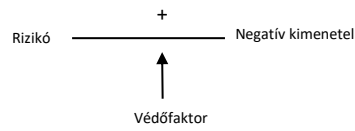
II.9.2.1. Fergus és Zimmerman által kifejlesztett rezilienciamodellek

Ebben a részben Fergus és Zimmerman által kiemelt és elemzett rezilienciamodelleket, mint alapvető fontosságú modelleket, a többitől külön, egy egységként fogom kezelni. Fergus és Zimmerman szerint a kutatók három olyan rezilienciamodellt (a kiegyenlítő, a protektív és a kihívás modellek) fejlesztettek ki, amelyek segítenek megérteni a protektív faktorok azon hatásait, amelyeknek köszönhetően a rizikóból kiinduló és a negatív kimenetel felé tartó irány módosul (Garmezy, Masten és Tellegen, 1984, Rutter, 1985, Zimmerman és Arunkumar, 1994).

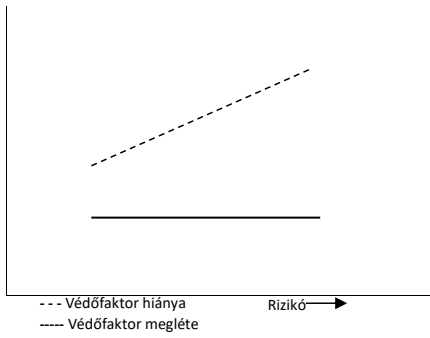
Model 1: Kiegyenlítő

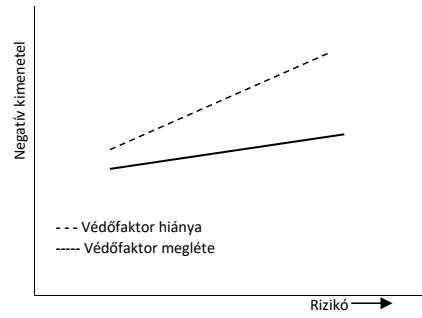
Model 2: Protektív

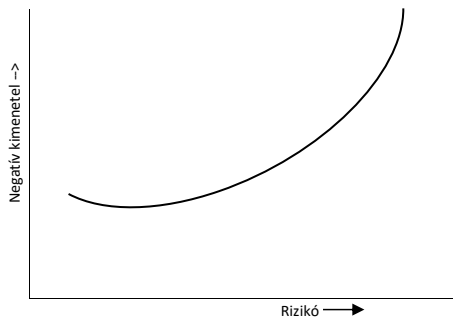
Model 3: Protektív-Stabilizáló

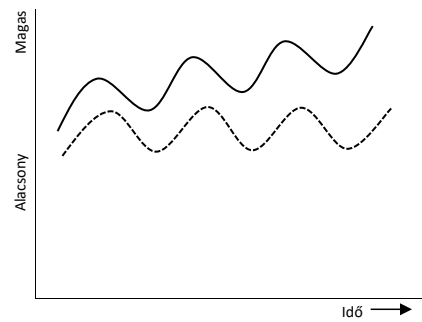
Model 4: Protektív-Reaktív

Model 5: Kihívás

Model 6: Erősítő

4.Ábra: Reziliencia modellek. Forrás: Fergus és Zimmerman (2005, 402.o.).

A Model 1 ábrán az látható, hogy a kiegyenlítő faktorok miként hatnak a kimenetre. Eszerint, a *kiegyenlítő modell*ről akkor beszélhetünk, amikor, a rizikófaktor hatásától teljesen független védőfaktor működésének az a célja, hogy direkt módon kiegyensúlyozza, megváltoztassa a rizikófaktor hatását (Zimmerman és Arunkumar, 1994, idézi Kauf, 2018.).

A *protektív modell*nél ezzel szemben, a meglévő források és erősségek csökkentik a végkifejletet befolyásoló negatív hatásokat. A Model 2 ábrázoláson a rizikófaktorok végkifejletre kifejtett hatásának minimalizálásáért felelős erősségek protektív faktorokként vannak feltüntetve. A protektív faktorok általános képletéhez kapcsolódóan Luther és kollégái leírták a végkifejletre kifejtett hatásuk alapján a protektív-stabilizáló (Model3) és a protektív-reaktív (Model4) modelleket (Luthar, Cichetti és Becker, 2000, idézi Fergus és Zimmerman, 2005).

A *protektív-stabilizáló modell* (Model 3) esetében a védőfaktor teljesen semlegesíti a negatív hatásokat, vagyis a jelenléte garantálja, hogy a rizikó tényező és a kimenet között nem lesz összefüggés. Például azok a fiatalok közül, akik megfelelő szülői odafigyelés és támogatás nélkül nevelkednek, ennek a rizikó hatásnak köszönhetően nagyobb valószínűséggel lesznek bűnözők, mint azok, akiknél ez a negatív hatás ugyan fennáll, de rendelkeznek egy felnőt, nem szülői mentorral.

A *protektív-reaktív modell* (Model 4) azokra az esetekre utal, amikor a védőfaktor ugyan csökkenti, de teljesen megszüntetni nem tudja a rizikótényező és a kimenet között várható korrelációt. Ebből adódóan a negatív hatás és a végkifejlet közötti kapcsolat a védőfaktor hiányában erősödik. Például, bár az illegális drogokat használó fiatalokra sokkal jellemzőbb a veszélyes szexuális aktivitás kockázata, az kimutatható, hogy azoknál, akik részt vettek közülük valamilyen szexuális felvilágosításon, ez a fajta kockázat valószínűleg gyengébben jelenik meg (Luthar, Cichetti és Becker, 2000, idézi Kaur, 2018).

A *kihívás (ösztönző) modell*nél a rizikófaktor és a végkifejlet között nem egyértelműen kimutatható a pozitív vagy negatív kimenetű kapcsolat. A Model 5. ábrán egy görbe mutatja a rizikófaktor és a végkifejlet közötti kapcsolat alakulását (Garnezy, Masten és Tellegen, 1984). E modell szerint, ha alacsony vagy magas a rizikó mértéke, akkor negatív kimenet várható, ellenben, ha közepesen erős negatív hatás van jelen, akkor a végkifejlet lehet kevésbé negatív, vagy akár pozitív is (Luthar és Zelazo, 2003, idézi Kaur, 2018). E szerint az elképzelés szerint egy alacsony rizikótényező még talán nem, de egy közepes erősségű negatív hatás már elérheti egy fiatalokú ingerküszöbét és, ha lehetségesnek tűnik az, hogy azon felül tud kerekedni az

illető, akkor ez kiválthat egy tanulási folyamatot, amely segíti a továbblépést. Abban az esetben azonban, ha lehetetlennek tűnik a negatív hatás leküzdése, ez a védekező folyamat nem indul be. Például egy kismértékű családi konfliktusból még nem tud egy gyerek annyit tanulni, hogy a későbbiekben meg tudja oldani egy ilyen jellegű problémát, a túl komoly konfliktus pedig inkább elkeseredést, stresszt, reménytelenséget fejleszt ki a fiatalban. Egy közepes mértékű családi probléma, a kialakulásától a megoldásig olyan elemeket tartalmaz, amelyeket a gyermek, aki ezt a konfliktust nem tudja elkerülni, meg tud figyelni, el tud raktározni és fel tud majd használni az élete során (Fergus és Zimmerman, 2005).

A kihívás modellhez kapcsolható az *erősítő modell* (Model6), amely szerint a folyamatos vagy megismételt alacsony erősségű negatív hatások segítik az egyén folyamatos megerősödését és lehetővé teszik a későbbiekben az egyre erősebb rizikófaktorok hatásainak legyőzését is. A felmerülő vészhelyzetek, súlyos problémák egyszerre rizikó tényezők és lehetőségek is a gyerekek számára (O'Leary, 1998). Ez a modell egy olyan folyamatosan működő fejlődési folyamatot mutat be, amely során a fiatal megtanulja felhasználni a már leküzdött nehézségek során fokozatosan bővülő eszköztárából, az adott új kihívás minőségéhez képest leginkább odaillőt (Yates, Egeland és Sroufe, 2003). Tehát egy fiatal azzal, hogy sikeresen leküzdje az akadályokat, felkészíti magát a nehezebb kihívásokra is (Fergus és Zimmerman, 2005).

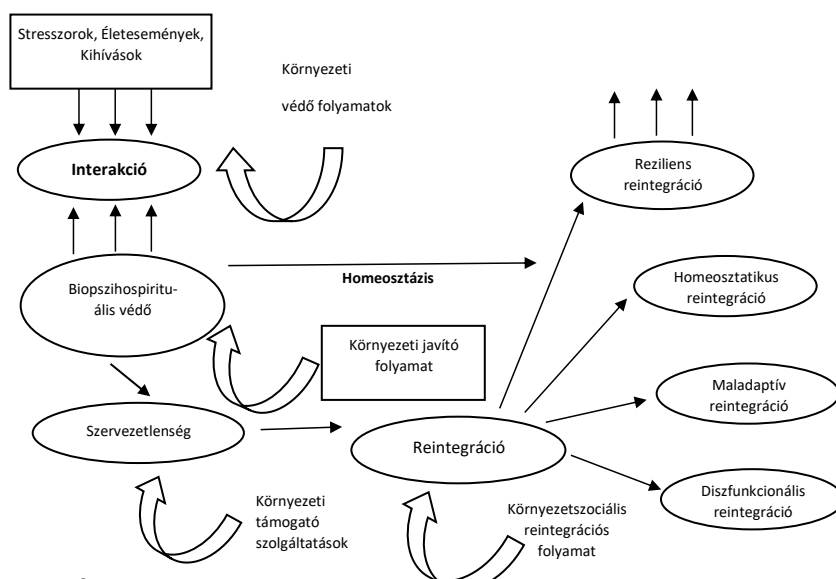
II.9.2.2. A reziliencia folyamatmodell

Végezetül, a többi modelltől egy kicsit elkülönítve, be szeretném mutatni a reziliencia folyamat modelljét, amelynek különlegessége az, hogy egy személy életének egy olyan pontját veszi górcső alá, amelyre egy régen húzódó sérelem, vagy akár egy pár perce bekövetkezett negatív történés nyomta rá a bélyegét. A modell lényegében azt írja le, hogy a személynek, ahhoz, hogy reziliens lehessen, le kell küzdenie a kialakult problémákat, kihívásokat, tanulnia kell belőlük és be kell építenie a tanultakat a saját eszköztárába, hogy később ezek meg tudják könnyíteni a következő kihívásokat (Richardson, Neiger, Jensen és Kumpfer, 1990). Az élet során előforduló kihívások meg tudják bontani a megszokott egyensúlyhelyzetet, vagy akár törést okozhatnak egy ember életében, személyiségében, feltéve, ha nem egyensúlyozzák azt belső vagy külső védelmi folyamatok, ellenálló rendszerek vagy támogató tényezők. Ezeknek a segítségeknek köszönhetően az egyensúly eltérő mértékben tud helyreállni:

- Reziliens reintegráció, a korábbinál magasabb szintű erősségi állapot megléte.
- Homeosztatisz reintegráció, visszatérés a negatív hatás előtti állapotra.

- Maladaptív reintegráció, a reintegráció alacsonyabb szintje.
- Diszfunkcionális reintegráció, a pozitív reintegráció jelentős visszaesése.

Ez a modell azoknak a környezetünkben felfedő védelmi folyamatoknak a szerepét hangsúlyozza, amelyek segítik az életben előforduló stressz vagy kihívások utáni rugalmas reintegrációt.

5.Ábra: Reziliencia folyamat modell. Forrás: Kumpfer, K.L. (1999, 213. o.)

Már az itt felsorolt modellek sokfélesége is jól mutatja az esetek változatosságát, egyediségét. Egyetértek Kaurral, aki szerint a kutatók azzal, hogy minden esetfajtát megpróbálnak modellezni, megteremtik az alapját annak is, hogy egy adott szituációban élő személyt fel lehessen készíteni az őt érő, valószínűsíthető negatív hatásokra (Kaur, 2018). Így az adott gyermek, fiatal felnőtt vagy felnőtt nem csak a kiszámítható rizikóra tud felkészülni, hanem annak leküzdésével elsajátíthat olyan erősségeket is, amelyek az élete során bármikor felbukkanó negatívumok ellen segítségére lesz. A jelen kutatásom során azt szeretném bebizonyítani, hogy a magyarországi börtönökben iskolába járó elítéltek jellemzően reziliensek, így az őket érő, jelenlegi helyzetükből adódó vagy kintről érkező stressz vagy egyéb csapás ellenére pozitívan tekintenek a jövőjükre és bíznak a reintegrációt segítő iskolai

képzésekben. A disszertációm során, a lehetséges negatív és pozitív hatásokért felelős körülmények alaposabb megismertetése miatt, külön részekben foglalkozok a sikeres reintegrációt befolyásoló tényezőkkel.

II.10. Reziliencia fejlesztő programok

A reziliencia kutatások eredményei és a modellek hozzájárultak a védekezési stratégiák és a közbeavatkozási programok újragondolása mellett három kulcsfontosságú változtatási stratégia kialakításához. A különböző reziliencia vizsgálatok ráirányították a figyelmet a negatív hatások megelőzésére tett lépésekkel egy időben és nem mellékesen, a pozitív célok meghatározásának és középpontba helyezésének, a promotív tulajdonságok és védőrendszerek feltérképezésének és azok megerősítésének fontosságára (Masten, 2014). A terület szakértői a pozitív tényezők ilyen mértékű középpontba helyezésével megalkotott reziliencia fejlesztő programok megtervezését három stratégia mentén javasolják. Bár a stratégiák kialakításakor leginkább a gyerekek és a fiatalok rezilienciájának támogatása volt a cél, mégis úgy gondolom, hogy mindhárom alapstratégia csoport tartalmaz olyan elemeket, amelyek a felnőttek rezilienciáját képesek érdemben fejleszteni.

A rizikóközpontú stratégiák célja a megelőzés, a rizikó- és stresszfaktorok csökkentése. Az alábbiakban néhány példát hozok a rizikóközpontú stratégiákra:

- Az alacsony születési súly vagy koraszületés valószínűségének csökkentése terhesgondozással.
- Gyermekbántalmazás vagy elhanyagolás megelőzése a szülők képzésével.
- Szükség esetén, permanens nevelőszülő biztosítása.
- A tinédzserek alkohol fogyasztásának, cigarettázásának vagy droghasználatának csökkentése közösségi programok által.
- A hajléktalanság megelőzése lakhatási politika vagy sürgősségi segítségnyújtás alkalmazásával.
- A bűnözés és az erőszak visszaszorítása a lakókörnyezetben, közösségi rendszabályozás segítségével.

Az előnyközpontú stratégiák célja a társadalmi tőke és egyéb források számának és minőségének növelése, így például:

- oktató, segítő, gondviselő biztosítása,

- ifjúsági klubok létrehozása,
- felnőttképzési lehetőség biztosítása a szülők részére,
- pedagógusok képzése a gyerekfejlődéssel és a hatékony oktatással kapcsolatban,
- szülők képzése a gyerekfejlődéssel és a hatékony szülői neveléssel kapcsolatban,
- a rendőrség, korrekciós intézmények dolgozóinak és egyéb gondviselők képzése a gyerekfejlődéssel kapcsolatban,
- rekreációs központ építése.

A *folyamatközpontú stratégiák* lényege az emberi adaptációs rendszerek energiáinak mobilizálása. Ezek például:

- Önbizalom építése egy sikeres oktatási modell segítségével.
- Fenyegető helyzetekben szükséges stratégiák oktatása, például egy sebészeti beavatkozásra felkészítő gyerekprogram.
- Az újszülöttek és szüleik közötti biztonságos kötődésen alapuló kapcsolat erősítése otthonlátogatással vagy érzékenyítési tréninggel.
- Az újszülött és szülei számára megfelelő programok biztosítása.
- A gyerekek kapcsolatainak mentorálását segíteni a gyermekhez illő mentort biztosító programmal. Ilyen program például a „Big Brothers/Big Sisters of America”.
- A gyermekek proszociális társakkal való kapcsolatainak erősítése egészséges tevékenységekkel, például tanórán kívüli tevékenységekkel.
- Azon kulturális tradíciók támogatása, amelyek adaptív rituálékat és lehetőséget biztosítanak a gyerekek számára, a proszociális felnőttekkel való kötetlenséghez. Például a népzene vagy néptánc oktatás, hitoktatás (Snyder és Lopez, 2002, Kaur, 2018).

A reziliencia programok sokszínűsége és nagymértékű elterjedése során azonban különböző problémákat figyelhetünk meg. Használatukkor sokszor elmaradt az adott program szerkezetének vizsgálata, finomítása, illetve az eredmények megfelelő kiértékelése. Ezek hiányában az eredetileg kitűzött cél elérésének prioritását, vagyis a megfelelő protektív faktorok fejlesztésének segítését, sokszor felülírta a program elindításának és lefuttatásának szükségszerű lebonyolítása. Sok esetben például a résztvevők olyan dologban fejlődtek, ami abszolút nem volt támogatott az élőhelyük kulturális közegében (Doll és Lyon, 1998). A reziliencia fejlesztését segítő programok során használni kívánt irányelv megfogalmazóinak, alkalmazóinak épp ezért szükséges, hogy figyelembe vegyék a helyi szinten már működő, hasonló korosztályt sikeresen kiszolgáló programokat és azok hatékonyságát. A büntetés-végrehajtási intézeteken belüli reintegrációs tevékenységek megszervezésénél is érdemes egy

reziliencia fejlesztő programot beépíteni a foglalkozások közé, és azt, a megfelelő stratégia kiválasztásával előkészíteni. A reintegráció sikerességének növelése érdekében véleményem szerint elengedhetetlen ezeknek a reziliencia fejlesztő programoknak a megfelelő megtervezése, és az irányelvek meghatározásakor a hasonló korosztály vagy célcsoport körében már működtetett programok eredményeinek és hatékonyságának komplex áttanulmányozása.

II.11. Összegzés

A rezilienciával foglalkozó szakirodalmak áttekintését követően elmondható, hogy a reziliencia kutatások történetének a legnagyobb része a gyerekek mentális rendellenességet vizsgáló kutatások voltak. A kutatók többsége leginkább azokat a gyerekeket, fiatalokat tanulmányozta, akik annak ellenére, hogy az életüket komoly rizikóhatásoknak (például az őket érő, veszélyes tényezőkkel folytatott mindennapi állandó vagy eseti küzdelem, vagy a rossz családi vagy szociális közeg hatása) kitéve éltek, mégis képesek azokon felül kerekedni, abból megerősödve kijönni és egészséges felnőtt életet élni. Ez a tendencia valószínűleg azért alakulhatott így ki, mert a gyerekek veszélyeztetettségének kérdése egy nagyon szenzitív téma a legtöbb társadalomban. A multidiszciplináris reziliencia kutatások látványosan gyors terjedésével (Herrman, Stewart, Diaz-Granados, MSc, Berger, DPhil, Jackson és Yuen, 2011) egy időben, annak ellenére, hogy a legtöbb reziliencia kutatás még mindig a gyerekekre fókuszál, egyre nagyobb számban találhatunk idősebbekkel foglalkozó vizsgálatokat világszerte. Az elmúlt néhány évtizedben egyre gyakrabban lettek a vizsgálatok alanyai azok a felnőttek, akik viszontagságos gyerekkort tudhatnak a hátuk mögött, vagy átéltek valamilyen krízishelyzetet (például túléltek egy balesetet), esetleg különböző rizikóhatásoknak kitéve éltek, vagy veszélyes körülmények között dolgoztak (Urbán és Kovács, 2016). Míg a felnőttek körében végzett nemzetközi, traumafókuszú reziliencia kutatások például büntetés-végrehajtásban dolgozók, elítéltek, rendőrségi állomány, menekültek, katonaság, tűzoltóság tagjai közül vett mintával dolgozva próbálták feltárni a reziliencia és a különböző protektív faktorok jelenségét és szerepét a felnőttek életében, addig Magyarországon ilyen jellegű vizsgálatról talán egyedül Detréné (Detréné, 2015) kutatásával kapcsolatban beszélhetünk, akinek vizsgálatában a védelmi területeken dolgozó, különleges igénybevételnek kitett hivatásosok vettek részt. A hazai felnőttekkel kapcsolatos rezilienciával foglalkozó empirikus tanulmányok zömében a megküzdés és a protektív személyiségtényezők kutatásából születtek. Ezek közül az egyik kiemelkedő Járai és kollégái kórházban kezelt betegek körében végzett kutatása, amelyben

Connor-Davidson reziliencia kérdőívet használtak (Járai, Vajda, Hargitai, Nagy, Csókási és Kiss, 2015).

Eddigi szakirodalmi kutatásaim szerint a reziliencia kutatás szempontjából egy elhanyagolt terület a büntetés-végrehajtás, így saját munkahelyi tapasztalatomból adódóan értekezésemben a felnőttek egy speciális csoportjára, a börtönbüntetésüket töltő elítéltekre fókuszáló reziliencia kutatás eredményeit kívánom felvázolni és bemutatni, hogy a reziliencia milyen fontos szerepet játszik az életükben és a reintegrációjuk sikerességében.

A büntetés-végrehajtási intézmények falai között töltött idő egy nagyon embert próbáló időszak a fogvatartottak számára. A bezártság, a világtól való elzártság, a családdal való kapcsolattartás korlátozása, a hétköznapi élet feladásának kényszere, az idegenekkel való együttéléssel együtt járó elkerülhetetlen kellemetlenségek mind próbára teszik az ellenállóképességet. Ahhoz, hogy valaki át tudja vészelni az őt érő sok negatív hatást, erősnek, reziliensnek kell lenni. A rezilienciát támogató faktorok feltérképezése és csoportosítása épp ezért ennek a kutatásnak az egyik kulcsponja. Traumák, szerencsétlenség vagy valamilyen vészhelyzet megélése általában részei az életünknek. Annak ellenére, hogy ezek az események legtöbbször, mint negatív élmények maradnak meg az emlékezetünkben, ugyancsak komoly szerepük van a fejlődésünkben és az ellenállóképességünk kialakulásában. A reziliencia segít nekünk felülkerekedni az ártalmas vagy rizikós helyzetek hatásain úgy, hogy folytatni tudjuk a normális életünket, és emellett sok esetben hozzá járul ahhoz is, hogy a későbbiekben előnyt tudjunk kovácsolni az átélt negatív élményekből. Mindezt végiggondolva és azoknak az embereknek az életére kivetítve, akik valamilyen okból elvesztik a szabadságukat a hozzávaló jogokkal, a megszokott életritmussal és életstílussal együtt, elmondhatjuk, hogy erős védekező mechanizmussal kell rendelkezni ahhoz, hogy a teljesen új, idegen, legtöbb esetben ellenséges közeg negatív hatásain felül tudjon valaki kerekedni, esetleg képes legyen az átélt traumát és annak leküzdését mint egy folyamat eredményét beépíteni az életébe úgy, hogy sikeresen tudja venni a későbbi akadályokat. Az ehhez szükséges protektív faktorok nem a bekerülés pillanatában jönnek létre, hanem – mint azt a „A reziliencia gondolkodás megjelenése és irányai a pszichológiában” című részben már kifejtettem – vagy folyamatosan jelen vannak az illető életében, aki tudja is azokat használni, ha szükséges, vagy nem tud ezeknek a védőfaktoroknak a létezéséről, csak az adott helyzet indítja be azok működését. Mindkét esetben a személy életében történt aktív vagy passzív tanulási folyamat eredményeként raktározódtak el ezek az erősségek.

A disszertációm alapjául szolgáló kutatásom során a célcsoport azokból a fogvatartottakból állt, akik a véleményem szerint valamelyik protektív faktor hatására tettek lépéseket a fejlődésük irányába. A kutatási mintába olyan szabadságvesztésüket töltő férfiak és nők kerültek be, akik a büntetés-végrehajtási intézet falai között töltött időszakban, a kialakult extrém stressz hatásának kitéve nem törtek össze, hanem a személyiségük fejlesztése és a jövőjük pozitívabbá tételének érdekében beiratkoztak valamilyen képzésre. Azért tartottam fontosnak ezt a kutatást elvégezni Magyarországon, mert egyrészt ez egy hiánypótló vizsgálat, más részről pedig a kutatási eredményeim figyelembevételével ki lehet majd dolgozni és le lehet bonyolítani olyan reintegrációs programokat, amelyek alapja a büntetésüket töltő emberek rezilienciájának erősítése annak érdekében, hogy ezeknél a reziliens embereknél el tudjuk érni az újbóli bűnelkövetés kockázatának redukálását. Alátámasztják a kutatásom fontosságába vetett hitemet azoknak a világ több országában elvégzett kutatásoknak (Rocha, 2014., Markson, Lösel, Souza és Lanskey, 2015., Brand, 2016., Singh, 2016., Chikadzi, 2017.) eredményei is, amelyek alapján nem csak pontosabb kép tárul elénk más országok reintegrációs sikereiről és kudarcairól, hanem megtudhatjuk, hogy a börtönélettel együtt járó, országonként, földrészenként sokszor eltérő nehézségek ellenére a reintegráció sikeres is lehet. Az általam megismert tanulmányokból az is kiderül, hogy többé-kevésbé azonos problémákkal néz szembe a legtöbb fejlett ország, ha a társadalomba való visszailleszkedésről van szó.

Annak érdekében, hogy az olvasó pontosabb képet kapjon a kutatási területről és a vizsgálati populáció életének körülményeiről, a következő fejezetben indokoltan tartom a magyarországi büntetés-végrehajtási intézmény, mint kutatási helyszín, és a büntetés-végrehajtást érintő, a témához kapcsolódó hatályos jogszabályok alapos bemutatását.

III. A KUTATÁSI TERÜLET BEMUTATÁSA

Kutatásomban a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő elítéltek jövőképének elemzésével foglalkozom. Arra keresem a választ, hogy a börtönélet mely faktorai alkalmasak arra, hogy az elítéltek életére és gondolkodására olyan pozitív hatással legyenek, ami majd elősegítheti a szabadulás utáni sikeres visszailleszkedést. A börtönök falain belül folyó oktatás, az elítéltek képzése, munkába állítása, a szakkörök megszervezése és lebonyolítása, a szabadidejük hasznos kihasználásának elősegítése, a pszichológiai szolgálat, a pártfogói segítség, illetve a hozzátartozókkal való kapcsolattartás lehetőségének zökkenőmentes biztosítása mind azt a célt hivatottak szolgálni, hogy a társadalomtól ideiglenesen elzárt magyar állampolgár, a szabadulása napjától ismét hasznos tagja lehessen a társadalomnak, erősödjön a munkaerőpiaci pozíciója, valamint csökkenjen a visszaesés kockázata. Úgy gondolom, hogy a reintegráció csak akkor lehet sikeres, ha az előbb felsorolt faktorok és a támogató családi és környezeti háttér hatására egy reális, a szabadulás utáni élethez kapcsolható, személyre szabott jövő képe tud kialakulni a szabadságát visszanyerő elítéltekben.

Egy korábbi kutatásomban már foglalkoztam azzal, hogy vajon mi motiválja a büntetésüket töltőket arra, hogy jelentkezzenek az iskolai oktatásra, vállalva az azzal járó kööttségeket, feladatokat és lemondásokat. Arra is kerestem a választ, hogy mi nehezíti, akadályozza a tanuló fogvatartottak motiválását. Próbáltam megtalálni a választ arra, a ma is fontosnak tartott kérdésre, hogy milyen nehézségek, előítéletek leküzdése árán lehet a büntetés-végrehajtás intézeteiben szabadságvesztésüket töltő embereket tanulásra motiválni, illetve, hogy az őket oktató pedagógus hogyan tudja kihasználni és erősíteni a tanulók belső motivációját a tanulásra annak érdekében, hogy később értékes tagjai lehessenek a társadalomnak. A kutatásom eredményei világosan megmutatták, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben működő iskolákba jelentkezők többsége azokból az elítéltekből kerül ki, akik egyáltalán nem, vagy nemesak az ösztöndíj miatt iratkozott be. Az ő esetükben a legfőbb motiváció a börtönben töltött évek utáni civil élet jobbá, tartalmasabbá tételének a lehetősége. Ezek, a belsőleg motivált tanulók, jellemzően a 45. életévét még be nem töltött, fiatalabb generációkból kerültek ki. Ők, férfiak és nők egyaránt, még nagyobb mértékben hisznek a továbbtanulásban, és abban, hogy az iskola és maga a tanulás pozitívan befolyásolhatja a szabadulás utáni időszakot. A kutatási eredmények kiértékelésénél kezdett el foglalkoztatni a motiváció hátterének kérdése. Ha a kutatásom során kapott adatokat nézzük, akkor egyértelműen látszik, hogy a képzésekre jelentkező elítéltek jelentős része erős belső motivációval bír. Motiváltak a tanulásban, a

képzéseken való részvételben, a szakmatanulásban és egyáltalán pozitívan állnak az életükben remélt változásokhoz. Felmerül az a kérdés, hogy mi okozza ezt a motiváltságot. Mitől lesz az, hogy az ugyanabban a büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztését töltő elítéltek közül van olyan, aki megpróbálja magát képezni, míg sokan nem élnek ezzel a lehetőséggel. Van, aki tovább tanul, vagy elsajátít egy szakmát, mert abban látja a segítséget ahhoz, hogy ne kerüljön vissza még egyszer, vagy legalább a kinti létet tovább tudja élvezni, míg sokan nem hisznek abban, hogy az ő életüket, a bűnöző életmódjukat bármi is más irányba tudná terelni. Disszertációm elméleti fejezetének következő részében, a magyarországi büntetés-végrehajtás, kutatásom szempontjából releváns szegmenseinek rövid bemutatása mellett ki szeretnék térni a dolgozatban sűrűn előforduló büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó kifejezések magyarázatára.

III.1. Deviancia, reszocializáció, reintegráció

A börtön falain belül folyó életről, vagy általában a büntetés-végrehajtásról hallva, egy hétköznapi embernek a bűn, a lecsúszottság és a társadalom perifériájára szorult emberek jutnak az eszébe. Az ilyen, a szociológia által használt fogalommal élve, deviáns elítéltekre jellemző, hogy nem tudnak az adott társadalom által felállított és a többség által elfogadott normák szerint élni. A deviancia kialakulásával kapcsolatos vizsgálatok, elméletek sorából kiemelkedik a Bowlby által megfogalmazott kötődésemélet. Az általa elvégzett kísérlet felhívta a figyelmet az anya-gyerek kapcsolat fontosságára, melynek nem kielégítő volta a megfelelő empátiás készség kialakulásának gátja lehet. Mint azt Harlow-nak is sikerült bebizonyítania a majmokkal végzett kísérleteivel, a személyiség sérülhet, és ha a gyermekkorban nem megfelelőek a szociális körülmények, vissza nem fordíthatóan torzulhat (Pikó, 2002). Természetesen más, általában váratlan és nagy feszültséggel járó, események is okai lehetnek a deviáns viselkedés kialakulásának. Az ilyen helyzetek nem megfelelő módon való kezelése frusztrációt válthat ki a személyből, amelynek érzése Dollard és Miller szerint agressziót válthat ki. A feloldatlan vagy rosszul kezelt agresszió áll sok bűnügy háttérében (Andorka, 2003). Mivel a fogvatartottak deviáns viselkedése több okból is fakadhat, ezért a velük foglalkozó szakembereknek, pedagógusoknak, andragógusoknak, pszichológusoknak és reintegrációs tiszteknek egyaránt a munkájuk során előre meg nem jósolható, ki nem számítható nehézségekkel is meg kell küzdeniük, ha sikereket szeretnének elérni az elítélt társadalomba való visszailleszkedésének elősegítésében. Ehhez nagy segítséget tud nyújtani a közös munkavégzés, tapasztalatcsere.

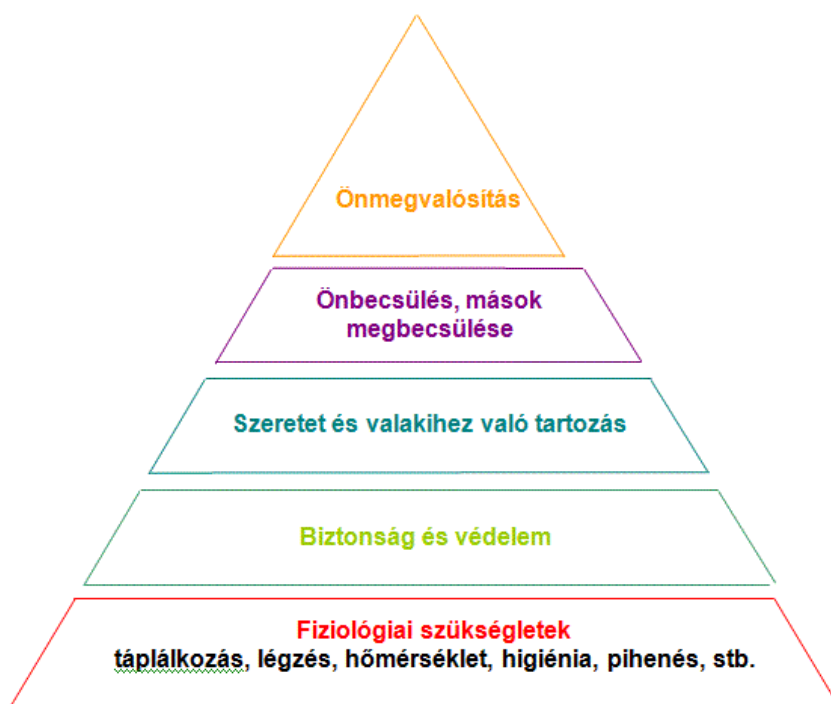
A dolgozatomban gyakran használom a reintegráció, fogalmát, a kriminálpedagógiai, kriminálandragógiai megközelítés szerinti tartalmában és jelentésében. Ruzsonyi Péter így ír erről a fogalomról: „A büntetés-végrehajtási munka teljes vertikuma (amely magába foglalja a reszocializációt, reedukációt, rehabilitációt, integrációt) a reintegrációs tevékenységrendszer szerves részeként értelmezhető.” (Ruzsonyi, 2014, 181. o.) A reintegráció egy „ernyőfogalom”, amely ugyan különböző szakterületeken használva jelentős eltéréseket mutat a tartalmában, mégis a fő jellemzője, vagyis, a társadalomból kiszorult emberek közösségbe való visszajutásának segítése, érvényesül minden esetben (Ruzsonyi, 2014).

Mint a már említett reintegráció, úgy reszocializáció is modern terminológiának számít. Mindig volt büntetés, és így, büntetés-végrehajtás is a történelem során, de az akkori szóhasználatban nevelésről és a társadalomba való visszajuttatásról, annak hasznos tagjává való nevelésről beszéltek. A társadalomba való beilleszkedés folyamata a szocializáció. Ennek sikere nagyban befolyásolja a személyiség kialakulását. A szocializációs folyamatban kialakult szereprendszerbeli hibák és viselkedésbeli, érzelmi torzulások korrigálása a reszocializáció feladata (Czenczer, 2008). A reszocializációs folyamat alatt helyes irányba terelődnek a korábban kialakult, torzult személyiségvonások. A folyamatnak van egy külső és egy belső alapfeltétele. A külső egy olyan szerkezetű szociális környezet, amely az adott társadalom szerint helyesnek vélt és elfogadott erkölcsi és viselkedési minták mellett magába foglalja más vonzó értékrend elemeit is. A belső alapfeltétel pedig az, hogy az illető akarjon változtatni a saját, addigi beidegződésein, életvitelén és fogalmazzon meg új életcélokat (Szegál, 2007). Ebben tudnak segítséget nyújtani a büntetés-végrehajtási intézetek dolgozói, a különböző civil szervezetek és az oktatást végző pedagógusok, andragógusok.

III.2. A tanulási motiváció problémája

A motiváció a mindennapi életünk egyik mozgatórugója. Maga a szó a latin 'movere' szóból eredeztethető, jelentése: mozgat, hajt, indít. Vagyis amikor a motiváció szót használjuk, akkor az adott cselekvést kiváltó okról beszélünk. A cselekedeteinket kiválthatják belső, vagy külső tényezők is. Csinálhatunk valamit ösztönszerűen, vagy, csupán azért, mert örömlünket leljük benne, de olyan is van, amikor egy külső hatás miatt meg kell tenni valamit. Ahhoz, hogy valamit tartósan, sokszor áldozatok árán is véghez vigyünk, egy erős motivációs tényezőre van szükség. Ilyen hosszantartó folyamat a tanulás is.

A motiváció egy olyan belső állapot, amely az adott személyt cselekvésre készíti. A motivációs elméleteket a menedzsment tudományban, két csoportra oszthatjuk: az egyikbe a tartalomelméletek, a másikba pedig a folyamatelméletek tartoznak (Benke, 2018). A tartalomelméletekhez tartozik Maslow szükséglet-hierarchia elmélete és McClelland három elsődleges motiváló tényező elmélete. Maslow egy piramis alakban ábrázolta a szükségleteket, azok fontossági sorrendjében (6.Ábra).

6.Ábra: A Maslow-piramis. Forrás: Papp (2021)

A piramis aljáról indulva a sorrend a következő: fiziológiai, biztonsági, szociális, önbecsülés, önmegvalósítás szükséglete. Maslow elmélete szerint, csak azok a szükségletek fejtenek ki

motivációt, amelyek még nincsenek kielégítve. Vagyis, akkor tudnak a különböző szükségletek fellépni, ha az alatta lévő részben vagy teljesen ki van elégtve (Maslow, 1943).

McClelland ezzel szemben három részre bontotta és a motívum fogalmára építette az elméletét. Az ember magatartásformáit a motívumnak a viselkedésre gyakorolt hatásán keresztül írta le. Szerinte a motívum olyan érzelmi jellegű hálózatok sora, amelyek minden emberben hierarchikusan vannak elrendezve, fontosságuk és erősségük szerint. Az egyén személyiségének alakulásával ezek is változhatnak. McClelland a három elsődleges motivációnak az eredményesség-, a kapcsolódás- és a befolyásolás vagy hatalom igényét tartotta (McClelland, 1976, idézte Roóz és Heidrich, 2013).

A folyamatelméletek a viselkedések magyarázatait egy magatartás által kiváltott folyamatban keresik. Vroom szerint az emberek azért, hogy az általuk elérni kívánt célt elérjék, a vele járó jutalmat megszerezhessék, fokozott erőfeszítésekre képesek. Három lényeges változónak van ebben az esetben fontos szerepe. Az egyik a választás a különböző magatartásformák közül, a második az elvárás, vagyis, hogy sikeres lesz-e a kiválasztott viselkedés vagy nem, a harmadik pedig maga a jutalom (Vroom 1964, idézte Lunenburg 2011). A folyamatelméletekhez tartoznak még a méltányosság elmélete, a célkitűzés elmélete és a megerősítés elmélete. A méltányosság elmélete szerint az emberek fő motivációja az, hogy méltányos kapcsolatokat ápoljanak másokkal és az igazságtalan kapcsolatokat igazságos, méltányos kapcsolattá tegyék. Nem azt nézi az egyén, hogy az elvárásaihoz mérten mit kap, hanem, hogy a többiekhez képest mit kap. A célkitűzés elmélete szerint az embereket az motiválja, hogy el akarnak valamilyen tevékenységet végezni. A cél a cselekvés. Ha valakinek több, nagyobb célja van, akkor, az többlettevékenység elvégzésére motiválja az illetőt. A Skinner féle megerősítés elmélete azon alapul, hogy a múltban végzett cselekvéseink következményei határozzák meg a jövőbeli viselkedésünket. A cselekvéseinkre kapott pozitív, vagy negatív válaszok kiértékelése meghatározza, hogy hasonló szituációban miként fogunk cselekedni. Pozitív következmény a jutalom, amelynek hatására hasonló helyzetben ugyanúgy fogunk viselkedni. Negatív megerősítés akkor áll fenn, ha az illető egy negatív, nem kívánt következményt akadályoz meg. Előfordulhat még büntetés és megszüntetés is, mint viselkedés módosító tényező (Vargas, 2014).

Nagy általánosságban elmondható, hogy sokszor komoly problémát jelent a jelenkori tanításban a tanulók motiválása. Igaz ez a felnőttekre is. A felnőtt tanulók esetében azonban különösen nagy szerep jut nemcsak a tanulók motivációjának, hanem a motiváció fenntartásának és további motiválásnak is ahhoz, hogy a tanuló ne érezze kudarcnak az iskolában töltött idejét és

hagyja ott az oktatást, hanem ehelyett bízson annak sikerességében. Mivel a felnőttek oktatásánál már olyan tanulókról beszélünk, akik nem tanköteles korúak, így az ő tanulási motivációjuk is más lehet. Természetesen náluk is elkülöníthetők a belső és a külső tényezők. Azt, hogy ki mennyire képes sikeresen venni az akadályokat az oktatásban, egy több tényezőtől álló hatásrendszer alakítja ki. A belső tényezők a tanuló személyiségétől függenek. Itt a korábbi iskolai tapasztalatok mellett egyéb lényeges tényezők is szerepet játszanak. Az, hogy mennyire nyitott a tanuló az új dolgokra, illetve, hogy mennyire tudja a frissen szerzett tudást hasznosítani, de a már meglévő tudás, előzetes ismeret is elősegítik a tanulási folyamatokat. A külső tényezők a tanulót körülvevő környezettől és a mindennapi élethelyzet alakulásából állnak. Itt nagyon fontos megemlíteni a család és a munkahely szerepét (Bajusz, 2009).

Egy felnőtt ember több okból is újrakezdheti a tanulmányait. Tapasztalataim alapján elmondhatom, hogy az általam megismert civil iskolák felnőtt tanulóinak nagy része vagy a munkahelyük elvárása miatt, vagy munkahelyváltás céljából iratkoztak be az iskolába. Nagyon kevesen voltak, akik saját maguk fejlesztésének érdekében vállalták az ezzel járó feladatokat. Bár a büntetés-végrehajtási intézetek iskoláiban tanuló elítélteket sok esetben, a civil oktatásban nem megszokott célok motiválják, a fent említett motivációs elméletekkel az ő eseteik is elemezhetők.

Ahhoz, hogy jobban megértsük az elítélteket érő, a mindennapi életükben előforduló börtönhatásokat, kis kitérőt kell tenni a magyar büntetés-végrehajtás világába. A civil társadalomba való sikeres visszatérés egyik legfontosabb kulcsa a fennálló viszontagságok megfelelő kezelése. Szeretném bemutatni azokat a rizikófaktorokat és negatív helyzeteket magával vonzó körülményeket, amelyek minden egyes iskolába jelentkező elítéltnak a komoly szándékaik és erőfeszítésük ellenére is problémákat tudnak okozni a pozitív végkifejlet elérésében. Ezen faktorok negativitását a körülmények teszik igazán extrémé. A börtönvilág zártságán belül, a civil mintára kialakított oktatás milyensége, a képzések résztvevői, azok személyisége és személyes motivációja csupán egy szegmense a börtönökben iskolába járó elítéltekre ható rizikó tényezőknél. A következő részben, a teljesebb kép megismertetéséhez, a magyarországi büntetés-végrehajtás jelen körülményeit írom le, majd ehhez kapcsolódóan, az V. fejezetben összefoglalom a börtönoktatás jogi hátterét, az oktatás szerkezetét és résztvevőit, és ezeknek, az iskolába járó elítéltekre gyakorolt hatását is. Céлом, hogy a börtönvilág és a börtönoktatás összetettségének alapos leírásával tisztán lehessen látni a különböző képzésekre jelentkező fogvatartottakra ható rizikófaktorokat.

III.3. A magyar büntetés-végrehajtás rövid bemutatása

III.3.1. A körülmények

2019-ben Magyarországon 17 országos és regionális büntetés-végrehajtási intézet és 13 megyei büntetés-végrehajtási intézet volt található. A magyarországi büntetés-végrehajtás hivatalos oldalán, a 2018 tavaszán, a kutatásom megkezdésekor megjelent adat szerint a túlszűfolttség még elérte a 124%-ot. Numerikusan ez az adat 2017. december 31-én 13922 férőhelyre 17343 főt mutat (Várkonyi, 2018). Bár fogvatartotti létszám csökkenése és a férőhelybővítés eredményeképpen a telítettség folyamatosan csökkenni látszik, 2018. december 31-én 16303 főnél 113% (Várkonyi, 2019), 2019. december 31-én 16334 főnél 110% (Várkonyi, 2020) a túlszűfolttség kérdését a Kiskunhalasi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet átadása és betelepítése sem oldotta meg teljes mértékben.

A kutatásom előkészítése, illetve a vizsgálathoz szükséges adatfelvétel idején, 2016-2019, tehát egyfajta konstans túlterheltség jellemezte a magyarországi büntetés-végrehajtási intézeteket. Ez a mértékű telítettség azt jelentette, hogy bizonyos helyszíneken, egy hat, maximum nyolc fő elszállásolására alkalmas zárkában 12-en, de sokszor akár 14-en is lehettek egyszerre. Egy ilyen zárkában – tapasztalataim szerint – az összetolt emeletes ágyak mellett esetleg egy kisasztalnak volt férőhely. Ha két ágyszomszéd egyszerre szállt ki az ágyból, akkor gyakran nem fértek el az ágyak között. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy ennyi emberre csak egy WC jutott. Ezek az intimhelyek a legtöbb intézetben csak függönnyel, esetleg farostlemezzel voltak elválasztva a zárka többi részétől. Ez az állapot persze, a legjobb tudomásom szerint jelentősen megváltozott 2019 óta és már sokkal élhetőbb körülmények között élnek a fogvatartottak. A kutatásom időszakára viszont még a fentebb leírtak voltak a jellemzők.

A reszocializációs folyamat sikeres végrehajtásának elősegítéséhez fontos, hogy az elítéltet minél kevesebb negatív, visszahúzó tényező és annál több pozitív élmény érje a mindennapjaiban. Ebben folyamatosan nagy segítséget nyújtanak a munka, az iskola, a szakkörök és egyéb, körleten kívüli elfoglaltságok. A komolyabb reintegrációs eredmények eléréséhez azonban szükség volt a börtönök korszerűsítésére és a túlszűfolttség megfékezésére. A magyar kormány és a magyarországi büntetés-végrehajtás vezetősége, az Európai Parlamentnek az EU-n belüli börtönkörülményekről meghozott 2011. december 15-i

állásfoglalásához (Celex, 2013)² alkalmazkodó intézkedéseinek köszönhetően sikerült 2020-ra a börtönök túltelítettségét megszüntetni (Várkonyi, 2021). Ez a jelentős változás már lehetővé teszi azt, hogy az elítéltek lényegesen emberibb körülmények között tölthessék le ezentúl a büntetésüket, ezzel is hozzájárulva a sikeres reintegrációt hátráltató tényezők számának csökkentéséhez.

A magyarországi büntetés-végrehajtásban a kutatásom idején az elítélteket három fokozat szerint különböztetik meg: fogház, börtön, fegyház. Az elkövetett bűntény súlyosságától és a kiszabott büntetés nagyságától, időtartamától függ az, hogy az elítéltnak hol kell letöltenie a kirótt éveket. Az elítéltek, ilyen jellegű, a büntetés-végrehajtási intézeteken belüli besorolása is megváltozott a vizsgálatom óta. 2024-től ugyanis az eddigi rezsimek helyett egytől ötig kategóriákba sorolják őket úgy, hogy az I. kategória a legkedvezőbb és az V. pedig a legszigorúbb kategória.³

A hatályos, **2012. évi C. törvény** értelmében a szabadságvesztés minimuma és maximuma elég tág időintervallumot fog közre. „**36. §** A határozott ideig tartó szabadságvesztés legrövidebb tartama három hónap, leghosszabb tartama húsz év; bünszervezetben, különös vagy többszörös visszaesőként történő elkövetés, illetve halmazati vagy összbüntetés esetén huszonöt év.” Azt, hogy az elítélt a rá kirótt ítéletet milyen fokozatú büntetés-végrehajtási intézetben tölti le, nem csak az elkövetett bűntény minőségétől függ. A törvény pontosan meghatározza, hogy az adott esetben a bíróságnak végül is milyen döntést kell hoznia, a letöltendő büntetés helyszínét illetően. A kutatásom idején hatályos jogszabály (2012. évi C. törvény 37.§) szerint a szabadságvesztés büntetés végrehajtási fokozata lehet fogház, ha azt vétség miatt szabták ki, börtönfokozat különböző büntettek miatt, és a legsúlyosabb büntetés a fegyház, ha valakit háromévi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztése, illetve ha többszörös visszaesőként, vagy bünszervezetben elkövetett bűncselekményért legalább két évre ítélnék. A már említett 2024-es módosítás ezt a három fokozatot osztotta fel mégjobban. Így például azok, akiket fegyházbüntetésre ítélték, az új besorolás szerint már nem feltétlenül kerülnek az V., vagyis a legszigorúbb kategóriába és ugyancsak lesznek olyan fogházra ítélték, akik az új átsorolás szabályai szerint nem a legkedvezőbbe, hanem a II. vagy a III. kategóriába kerülnek és részesülnek az adott kategóriához tartozó előnyökben.

²<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.CE.2013.168.01.0082.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2013%3A168E%3ATOC>

³ <https://helsinki.hu/fontos-valtozas-a-bortonokban-kategoriak-es-kreditpontok-tajekoztatoink/> Utolsó letöltés ideje: 2024. 04. 04.

A fokozatok közötti különbség abban is megnyilvánul, hogy ki milyen mozgásteret kap az elítélt, az intézményen belül. Ezt a **16/2014. IM rendelet 33-41.§**, a 2024. március 1-től életbe lépő, a rezsimekből kategóriákba való átsorolásokkal járó változások, illetve a helyi parancsnoki intézkedések, valamint az adott intézet házirendje és napirendje **16/2014. IM rendelet 44-46 §** szabályozza.

Míg a fegyházra ítélt rab csak felügyelettel léphet ki a zárkájából, és a napi egy órás sétán kívül csak zárt ajtó mögött tartózkodhat, addig a fogházra ítélt elméletileg felügyelet nélkül mozoghat az intézeten belül a körletek és a zárkák között. A börtönfokozatban szabadságvesztésüket töltők élete átmenet a fogház és a fegyház között. Meghatározott, folyamatos irányítás és felügyelet mellett mozoghatnak elméletileg az egész épületben. Az elítélteknek napi egy óra szabad levegőn való tartózkodás engedélyezett, így azok, akik nem dolgoznak, vagy nem járnak iskolába, ezen az egy órán, illetve az étkezéseken kívül a zárkájukban, jobb esetben a lezárt folyosón tölthetik a napjaikat, hónapjaikat.

A 2016. évi adatok szerint, a büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományi létszáma 96%-os feltöltöttségi szintet mutat, országos szinten (Várkonyi 2017). Ugyan ezt a létszámot, a férőhelybővítés ütemezéséhez szükséges, 2017-ben toborzással sikerült bővíteni (Várkonyi, 2018), az ezt követő években, a büntetés-végrehajtás egyik legfőbb feladatának számított a létszámhelyzet stabilizálása (Várkonyi, 2021), a 2021. évet, az alapos toborzó munka ellenére, a kilépők számának növekedése és az új belépők számának fokozatos csökkenése jellemezte (Várkonyi, 2022). Az adatgyűjtésem idején tehát a megállapított kötelező létszámú felügyelet még minden intézetben rendelkezésre állt a napi feladatok ellátására. Ugyanakkor a mindennapi tapasztalataim alapján el tudom mondani, hogy még az optimális létszámú személyi állomány meglétekor is előfordult egy-egy olyan, előre ki nem számítható esemény, amely a betervezett programok pontos időben való lebonyolítását érthető módon megghiúsította. Az elítéltek többsége sokszor elég nehezen tudja kezelni a hirtelen jött, rajtuk kívül álló okokból kialakult változásokat és ennek nem ritkán hangot is adnak.

III.3.2. Börtönártalmak

A börtön a totális intézmények sorába tartozik, ahol egy helyen folyik az emberi lét három legfontosabb része, vagyis a szabadidős tevékenységek, a munka és az alvás (Goffmann, 1961). A totális intézetek a világtól való izolációt fizikailag is feltűnően jelzik. Az elkülönítés

megjelenik a külsőségekben is (Módos, 1998). Az ilyen intézmények speciális hatással vannak az elítéltekre. Ezt a szociális folyamatot nevezzük börtönszocializációnak. A börtönnek vannak kifejezetten káros hatásai is, és összességében elmondható, hogy az ilyen intézmények az elítélt személyiségére destruktívan hatnak. Káros hatásainak csökkentése fontos feladat, mert azok hátráltatják az elítélt reszocializációját. A szabadságvesztésüket töltő emberek Skyes deprivációs modellje szerint öt deprivációs tényezővel találják szembe magukat, amelyek azon túl, hogy fizikai nehézségeket okoznak, negatívan hatnak az önértékelésre és az énképre is (Skyes, 1958, idézi Boros, 1979). Ezek a tényezők a következők:

- Az első a szabadságtól való megfosztottság, melynek következménye a családtól és egyéb kapcsolatoktól való megvonás, amely izolációt okoz. Az elítéltek életében talán ez az elválasztás a legnehezebb. Az eddigi biztonságos, a család és közeli hozzátartozók közötti kommunikáció helyébe egy ellenőrzött és intézményesedett jelekből álló kommunikáció lép, ami növeli az elítélt magányosságát, elszigeteltségét.
- A második a személyes magántulajdontól és kényelmi tárgyaktól való megfosztottság. Minden személyes tárgyat le kell adni a befogadáskor, így kialakul a teljes egyenlőség, egyformaság. Minden közös egy zárkán belül, semmiben nem érezheti magát másnak, egyedinek egyik elítélt sem. Az egyéniség kimutatása emiatt sokszor más, néha egészen megdöbbentő módon nyilvánul meg. Ezek egyike a tetoválás készíttetése.
- A harmadik a kényszerű lemondás az autonómiáról, mivel egy elítéltnak minden egyes perce szabályozva van. A büntetés-végrehajtási egy parancs-uralmi rendszer, miszerint az utasítást végre kell hajtani, ahhoz nem jár semmiféle magyarázat. Nincs döntési jog, az elítélt elveszti önállóságát, egyre tehetatlenné válik.
- A negyedik a biztonságtól való megfosztottság. A fogvatartott nem az általa preferált közegben és körülmények között él. Elveszti biztonságérzetét, félelemérzete lehet bizonyos emberekkel, csoportokkal szemben. Ez idővel oldódhat, csökkenhet a belső feszültség, ha a zárka lakói egy összeszokottabb közösséggé válnak.
- Az ötödik a megfosztás a heteroszexualitástól, amely különböző élettani, hormonális, pszichés és nem utolsó sorban idegrendszeri problémákhoz vezet. A férfiaság egyik lényeges eleme az, hogy mennyire potens az illető, vagyis,

hogy mennyi szexuális kapcsolata van. A potens férfi szerepének elvesztésével szerepkonfliktus alakulhat ki. Homoszexuálissá, vagy esetleg erőszak áldozatává válástól sok elítélt fél (Lukács, 1987).

Annak érdekében, hogy az előbb említett negatív tényezők minél kisebb romboló hatást végezzenek az elítéltek személyiségében, a civil élethez, a családhoz, barátokhoz és a társadalomhoz való viszonyában, a magyarországi büntetés-végrehajtás minden intézetében szerveznek a fogvatartottaknak sokszínű szabadidős tevékenységeket, szakköröket. Az idő hasznos eltöltéséhez szorosan kapcsolódik a munkáltatás és a különböző képzések. A munkába állítással ellentétben, az iskolába járás szabadon választható elfoglaltság. Azoknak a fogvatartottak, akiknek nincs meg az általános, vagy középiskolai végzettségük, a jogszabályok (Alaptörvény, XI. cikk, 16/2014. (XII. 19.) IM-rendelet) szerint meghatározott lehetőségük van a tanulmányukat folytatni, sikeres érettségit tenni, vagy egy szakmát elsajátítani.

III.3.3. A börtönosztályok összetettsége

A börtönosztályok összetettségének bemutatásakor, az elérhető szakirodalmak mellett, kiemelkedő szerep jutott a különböző magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben, tanárként eltöltött időszakom alatt szerzett tapasztalatoknak is. A börtönökben tanító közvetlen munkatársaimmal sokszor megosztottuk a tanórákon megfigyelt és átélt eseményeket, így elmondhatom, hogy a börtönviszonyokat, börtönosztályokat bemutató részek igazából nemcsak az én, hanem a kollégáim által tapasztaltakat is magukba foglalják. A börtönoktatásban való munkám kezdetén feltűnt, hogy az oktatásban részt vevő nem dolgozó elítéltek több csoportra bonthatók. A legkisebb számban azok látogatják a tanórákat, akik a büntetésük letöltése alatt is szeretnének tanulni és legalább az általános iskolai vég bizonyítványt megszerezni. Számomra úgy tűnt, hogy rajtuk kívül két csoport van. Nevezzük az egyiket az erősek csoportjának (a börtönrészleg őket hívja a „menőknek“, ezért a továbbiakban én is így nevezem őket, ezt a kifejezést használom), a másik csoport a gyengéké, a kiszolgálóké (börtönslengben a „csicskáké“). E két csoport esetében sokszor felmerül az, hogy náluk nem a tanulási vágy, az ismeretek megszerzése dominál. A különböző képzéseken elsajátítható tudásnak és annak, a szabadulás utáni életben való felhasználásának lehetősége kevésbé motiválja ezeket az embereket az iskolába járásban, mint a rövidebb távon megszerezhető haszon. Gyakran csak és kizárólag anyagi motivációja van annak, hogy ők oktatásra jelentkeznek, és tanítási órákra járnak a börtönben. Miután nem dolgoznak, és jelentős részük semmilyen anyagi támogatást

[HJ2] megjegyzést írt: Ezt a mondatot így nem igazán tudom értelmezni!

nem kap kintről, a családtól, ismerősöktől, barátoktól, egyetlen bevételi forrásuk az iskolai képzésen való részvételért kapott havi ösztöndíj. Az évek során azonban egyre világosabb lett számomra, hogy az iskolába járó fogvatartottak zöménél a legfőbb motivációs tényező a szabadulás utáni beilleszkedésre lehetőségének növelése a képzések által.

Nem tartozik szorosan a dolgozat témájához, de a vizsgált témám szempontjából szükséges egy kitérőt tenni az elítéltek kapcsolatrendszeréhez, a börtönélet néhány sajátosságához.

III.3.4. A börtönhierarchia sajátosságai

A börtöntársadalomból kétféleképpen lehet kiemelkedni, erővel és intellektuálisan. Mind a két típusra a többi elítélt felnéz, elismeri, ők a menők. A menők szava általában parancs ebben a zárt közösségben, akár a legkisebb zártaságról vagy szintről beszélünk. A hely sajátosságából adódik, hogy intellektuálisan kevesebben emelkednek ki, számuk elenyésző. Az erővel kiemelkedők már jóval többen vannak, köztük is van egyfajta sorrend, hierarchia. Mögöttük helyezkedik el a börtön társadalom zöme, az egyszerű elítéltek. Ők teszik a dolgukat tudásuk, képességük szerint, dolgoznak, vagy éppen nem dolgoznak, de hasonló módon élnek, és várják az ítéletük leteltét. A harmadik csoport a „csicskáké”. Ők azok, akik minden módon kiszolgálják a menőket. Gyengék, vagy tudatlanok, vagy erősen befolyásolhatók, vagy megfélemlíthetők, esetleg a bűncselekményük jellege (pedofília, nekrofilia, gerontofília stb.) miatt kerülnek ebbe a szerepbe (Nagy, 2018).

Tapasztalataim alapján egyet kell, hogy értsek Fiáth Titanilla börtönpszichológussal abban, hogy bár a börtönben kialakult hierarchián belül az emberek különböző okokból kifolyólag ide-oda mozoghatnak, mindig pontosan körül tudja az elítéltek többsége írni azt, hogy mi alapján lehet valaki menő, kinek lehet tekintélye (Fiáth, 2012). Hiába hallom sokszor azt, hogy egyik elítélt azt mondja a másoknak, hogy: „...ezért tisztellek.”, vagy esetleg nekem vagy egy kollégámnak, hogy: „ezért tisztelem a tanár urat / tanárnőt.”, ez a megállapítás közel sem tükrözi a valós viszonyokat. Az igazán komoly és a börtönélet szempontjából fontos tisztelet úgy vélem nem ilyen irányba és nem így nyilvánul meg. Az igazán tisztelt vezéregyéniség jellemzői egészen speciális megközelítésen alapulnak. Fiáth erről így ír az egyik tanulmányában: „Egy „topmenőt” jellemezve az egyik kliensem az alábbi karakterisztikumokat tartotta fontosnak az illető leírásakor (válasz a „Miért R. N. előtt hajbókol a magyar börtöntársadalom színe-java” kérdésre):

1. „Nagydarab és ütőképes – ez a típus a FŐ jógyerek.
2. A kinti életben elismert éjszakai ember.
3. Anyagilag tápon van, és ezáltal szinte bárkit megvesz. Fullos.
4. Elvetemült és nincs félelemérzete, ami köztudott.” (Fiáth, 2012, 18. o.).

[HJ3] megjegyzést írt: Figyelj arra, hogy egységes legyen a hivatkozás!

A börtön falain belül folyó oktatás megértéséhez, még egy nagyon fontos dolgot meg kell említenünk: ezek pedig az anyagiak, az anyagi lehetőségek, források, korlátok, valamint ezek beváltása „börtön valutára“. Az ismert tény, hogy a börtönben nincs pénz, nincs klasszikus értelemben vett fizetőeszköz. A kereskedés egészen másképp folyik. Egy börtönben az elítéltek legfontosabb fizetőeszköze a kávé és a cigaretta (dohány, cigarettahüvely, cigarettapapír). Mindent ez határoz meg. Ezek megvásárolhatók az intézet boltjában (a spejzon), mindenkinek az anyagi lehetőségeihez mérten. Ezt tudja kiegészíteni havi egy csomaggal az, akiknek a kinti lehetőségei ezt megengedik. Ugyanakkor, bár ezt a lehetőséget már teljesen megszüntették a kutatásom elvégzése óta, az akkori előírások szerint, a csomagban bekérhető kávé és dohány mennyisége is erősen korlátos volt, mert a csomag maximum súlya 5 kg lehetett.

A megfigyelésem szerint, az etnikai összetétel mellett, a korösszetétel is évenként és osztályonként azonosnak mondható a börtönökben. A huszonegy éves, már a büntetés-végrehajtásban is nagykorúnak számító elítélttől a nyugdíjas korúig minden korosztály képviselteti magát a képzésben. A bevezetőhöz kapcsolódva megállapítható, hogy teljesen vegyes a kép, tehát az említett három csoporthoz (tényleges tanulók, „menők”, „csicskák”) mindkét származás (roma és nem roma), valamint minden korcsoport tartozik, azaz minden szempontból vegyes összetételű osztályokkal folyik az iskolai képzés a börtönben.

Amennyire minden aspektusból összetett egy börtönosztály képe, legalább annyira széles a skála az előképzettség tekintetében. Nem ritka az olyan tanuló sem, aki az általános iskola befejezéséhez közeledik, mégsem képes még a saját nevét sem leírni. Hasonló a helyzet a matematika területén, némelyeknek a tízen belüli alapműveletek gondot okoznak még az 5-7. osztály környékén is. A legtöbb börtöndiák rendkívül hiányos alapokkal érkeznek az oktatás kezdetébe. Az alapok hiányoznak a tanulók nagy részénél, és ezt a kinti világból hozták magukkal. Sokan osztályismétlők voltak az általános iskolában, nem ritka, hogy alig pár osztály elvégzésével próbálták elérni a tankötelezettség határát. Számos elítélt már korán a bűnözés útjára lépett, fiatalkorúként már elkezdte a börtönpályafutását.

A tanulók beiskolázás szerinti megoszlásában, a 2011/2012-es és a 2019/2020-as tanév közötti időszakot nézve, apróbb ingadozások figyelhetők meg. A legkevesebb tanuló a 2012/2013-as tanévben volt, 2263 fő, míg a legtöbben, 3195 fő, a 2015/2016-os tanévben iratkoztak be az iskolába. Az oktatási, képzési szintek közötti tanulói megoszlásban, a 2011/2012-es és a 2019/2020-as tanévet vizsgálva, azonban megfigyelhető az általános iskolai oktatásra jelentkezők létszámának folyamatos visszaesése mellett, 1159 főről 856 főre, a középiskolai, 920-ról 1242 főre, és a szakképzésre jelentkezők, 606-ról 1024 főre, számának emelkedése is (Várkonyi, 2020). Ennek az eltolódásnak több feltételezett oka is lehet. Ilyen ok lehet az, hogy az elítéltek egyre kevésbé merik bevallani a végzettségük szintjét, esetleg a büntetés-végrehajtási intézetekre egyre inkább jellemző teljes munkáltatásra való törekvés csökkenti a tanulók kedvét az iskolába járáshoz. Azonban az eltolódás egyik lehetséges oka lehet az is, hogy a tanulók a bent töltött idejükben, az egyre javuló körülményeknek is köszönhetően, folyamatosan tudtak a tanulmányaikban haladni és így egyre többen tudták befejezni az általános iskolát a börtönben folyó oktatásnak köszönhetően.

III.4. Összegzés

A disszertációm elméleti fejezetének ebben a részében röviden bemutatam a kutatási területemet, vagyis a magyar büntetés-végrehajtási intézetek világát, a körülményeket, a börtön, mint totális intézmény ártalmas hatásait, illetve a fogvatartotti állomány, egyebek mellett a börtönök falai között folyó oktatást is befolyásoló, összetettségét és ezeknek az elítéltekre gyakorolt hatását. Ahhoz azonban, hogy pontosabban láthassuk és értsük a társadalomba való visszailleszkedés folyamatát befolyásoló tényezőket, külön pontokban foglalkoztam a dolgozatomban néhány sűrűn használt fogalom magyarázatával és a tanulók motivációjának kérdésével. A tanulási motiváció kérdése azért nagyon fontos, mert a képzésekre jelentkező elítélteknél valószínűsíthetően meglévő motiváltság feltérképezése, az irányának és eredetének megismerése és támogatása, erősítése lehet a kulcskérdés ahhoz, hogy a tanulót sikeresen bent lehessen tartani az oktatásban. Azok a tanulók, akik a börtönvilág hétköznapi nehézségei vagy épp a korábbi negatív iskolai tapasztalatai ellenére, a szabadságvesztésük ideje alatt jelentkeznek valamilyen képzésre valószínűleg a tanulásban látják a társadalomba visszailleszkedéshez szükséges lépések egyikét. Ahhoz azonban, hogy a sikeres reintegrációt tudjuk segíteni nem elég, ha észrevesszük és támogatjuk egy elítélt tanulási motiváltságát,

hanem el kell érni azt is, hogy a börtönben töltött ideje alatt, a társadalomtól való elkülönítéssel járó elkerülhetetleneken kívül, minél kevesebb negatív hatás érje.

IV. A SIKERES REINTEGRÁCIÓ LEHETŐSÉGE

Az elmúlt tíz évben Magyarországon, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak száma, a 2014-ig tartó folyamatos emelkedés után, a 2018-as adatok szerint megtorpanni látszik. A 2019-es és 2021-es év zárónapjain jegyzett fogvatartotti légszámban ismét nagy ugrást láthatunk. A 2019. december 31-i 16344 főről 2021. december 31-re 18623 főre növekedett. A visszaesők aránya azonban lényegében nem mozdult el a 40% körüli értéktől (7.Táblázat). Ez a szám nem emelkedik ki az európai átlagból és jóval elmarad az USA 70% körüli értékétől (Butorac, Gracin és Stanic, 2017).

Visszaesési mutatók (összes fogvatartott)			
ÉV	Összes fogvatartott fő	Visszaeső	
		fő	%
2014	18062	7456	41.28
2015	17909	7165	40
2016	17724	7153	40.35
2017	17343	7153	41.24
2018	16303	6852	42.03
2019	16334	6743	41.28

7.Táblázat. Visszaesési mutatók 2014-2019. Saját szerkesztésű táblázat Somogyvári (2015, 2016) - Várkonyi (2017, 2018, 2019, 2020).

Számos külföldi és belföldi tanulmány foglalkozik a szabadulás nehézségeivel, azok sikereivel és kudarcaival. A sikeres reintegráció megvalósulásánál egyre több kutató emeli ki a társadalmi tőke és a közösségi kapcsolatok fontosságát (Clear, 2007, Farrall, 2004, idézi Taylor, 2013). A kutatásom elméleti megalapozása során olvasott tanulmányok közül kiemelkedik Christy A. Visser „Re-entry and Reintegration After Incarceration” című műve, mely a társadalomba

visszakerülő börtönviselt polgár családi kötelékének és a lakóhely támogatásának fontosságával foglalkozik. A szerző szerint a sikeres visszailleszkedés egyik kulcsa az erős családi és közösségi támogatás, a másik egy átfogó segítség megléte (Visher, 2015). Mint arra Visher is kitér, minden egyes fogvatartott férfi és nő azonos megpróbáltatásokkal találja szemben magát a szabadulása után. Ezek a büntetés-végrehajtási intézet elhagyása után fellépő gondok országtól függetlenül jelen vannak a szabadulók életében. A legfőbb nehézségek közé sorolták általában a megbízható munka és szállás megtalálását. Ebben nagyon sokat tud segíteni egy megbízható erős családi háttér, barátok. Sokszor azonban az elítélt, miután letöltötte a büntetését, pont a lakhelye, családja vagy épp a barátok negatív hatása miatt válik ismét bűnelkövetővé. Úgy is fogalmazhatunk tehát, hogy az a tényező, amivel általában, mint előny számolunk a szabadulás után, például az erős családi, baráti kötelékek, ugyanakkor kontraproduktívan is hathatnak a visszailleszkedés időszakában. Véleményem szerint, ha ezeket a negatív hatásokat sikerül egy jól működő utógondozással kiküszöbölni, akkor a börtönbe való visszajutás esélye is csökkenhet.

A sikertelen reintegrációt több okra vezetnek vissza a különböző nemzetközi kutatásokban. Bahr (2015) szerint a volt elítéltek visszailleszkedési sikerét vagy kudarcát tíz faktor határozza meg: lakhely, foglalkoztatás, család, barátok, szerhasználat, mentális egészség, kezelések és programok, társadalmi kontextus, motiváció és életkor. Vagyis az előbbi megállapítást némileg leegyszerűsítve, a sikertelenség legfőbb okai lehetnek a szétment családi és közösségi kapcsolatok, a munkanélküliség és a megfelelő utógondozás hiánya, és ezek következményei. A reintegráció kimenetét befolyásoló faktorokkal a dolgozatomban külön részben foglalkozom.

Léteznek olyan különböző segélyszervezetek, amelyek ahhoz kínálnak segítséget, hogy minden rászoruló sikeresen át tudja látni a civil élet útvesztőit anélkül, hogy jogot sértene. Az egyik ilyen szervezet, a Camden Coalition of Healthcare Providers honlapján megjelent cikk szerzője konkrétan nehéznek és megalázónak tartja a visszailleszkedni akaró volt elítéltre váró kötelezően végrehajtandó feladatokat. Ilyen elvárások lehetnek a drogteszt, a pártfogói találkozók, különböző fizikai és mentális vizsgálatok, leállást segítő programok.⁴ Mindezeknek úgy kell eleget tenni, hogy a frissen szabadult állampolgár közben próbál visszailleszkedni, pénzt keresni, családot eltartani, és ha lehet, minél előbb elfelejteni a börtönben töltött időszakot. Ha azonban vesszük azt az alapproblémát, hogy egy szabadságvesztésre ítélt ember szabadulását követően, jobb esetben biztos fedéllel a feje felett, szeretne elhelyezkedni és a

⁴ Camden Coalition of Healthcare Providers. <https://camdenhealth.org/reintegrating-after-incarceration/>. Utolsó letöltés ideje: 2021. 03. 18.

saját, esetleg a családja megélhetéséhez szükséges javakat megpróbálja előteremteni úgy, hogy priusza van, már eleve komoly kihívással áll szemben. Bár mindenkinek joga van az újrakezdéshez, egy köztudottan börtönviselt ember újra felbukkanásakor, előfordulhat a stigmatizálás, mint a kirekesztés egyik legfőbb oka. A stigmatizálástól való félelem sok esetben visszatartó erőként is funkcionálhat egy esetleges büntett elkövetésének tervbe vételénél, ha azonban már megtörtént a letartóztatás, az elkövető sok esetben úgy érzi, hogy a lebukásának feltétlen velejárója és élete hátralevő részének meghatározó, negatív része lesz a megbélyegzés. A megalázottság, a megbecsülés elvesztése és a megszokott környezet rosszállása sok esetben nem a törvény megszegésével jár együtt, hanem szimplán a tiltott cselekmény elkövetése miatti lelepleződés és a letartóztatás következménye. Épp ezért, ha nem is kell az illetőnek börtönbe mennie, a stigmatizálást nem valószínű, hogy el tudja elkerülni (Williams és Hawkins, 1986).

IV.1. A reintegráció folyamata

A reintegráció a szabadságvesztésből a társadalomba való átváltás azon folyamata, amely során a volt elítélt alkalmazkodik a börtönön kívüli világ elvárásaihoz és megpróbál bűnözéstől mentes életet élni (Laub és Sampson, 2001, 2003). Mások szerint a visszailleszkedés „a börtön elhagyásának és a társadalomba való visszatérésének a folyamata” (Solomon et. al. 2004, Visher, La Vigne and Yahner, 2003, idézi Albert és Bíró 2004). Mivel a civil élethez való alkalmazkodás és a bűnözés elkövetésének kerülése nem minden esetben jár együtt, nem beszélhetünk sikeres reintegrációról csak azért, mert egy volt fogvatartott felhagy a bűnözéssel. A reintegrációs folyamat, amelynek kimenete mindig az egyénektől és az életkörülményeiktől függ, a legjobban az életfolyamat egészét nézve értelmezhető. Ezzel kapcsolatban reintegráció négy állomását határozta meg Visher és Travis. Az első szakasz a börtön előtti állapot, a második a börtönvilág megtapasztalásából, míg a harmadik fokozat a szabadulás utáni közvetlen élményekből áll. A negyedik rész pedig maga a szabadulás utáni visszailleszkedési folyamat (Visher és Travis, 2003). A negyedik szakasz egy hosszútávú igazodásnak felel meg, amelynek kimenete nagyban függ a börtönök reintegrációt segítő programjaitól is. Tehát a négy rész, mint egymásra ható és egymást kiegészítő elem alkotja a teljes reintegrációs folyamatot. Ezek szerint, ha valaki egy kifejezetten negatív hatásúnak mondható családból vagy életkörülményből kerül a börtönbe, kaphat olyan támogatást a bent tartózkodása alatt, amely nemcsak a szabadulás utáni időszakot teheti könnyebbé, hanem segítheti a hosszabb távú reszocializációt is. A magyarországi büntetés-végrehajtás intézeteire is jellemzőek a különböző,

reintegrációt segítő programok, ám ezek nem egyformán hatnak az elítéltekre még akkor sem, ha azok teljesen egyforma háttérrel rendelkeznek, és szinte párhuzamot lehetne húzni az életútjuk között. A megfelelő segítség keresése, elfogadása és sikeres felhasználása nem minden fogvatartott számára tűnik járható útnak.

IV.2. Dezsztencia

Már nagyon régóta folynak olyan kutatások szerte a világban, amelyek a bűnözővé válás folyamatával foglalkoznak. Az egyre bővülő ismereteknek általában nem csak a kriminalitással foglalkozó elméleti keret bővítése a haszna, hanem azok alapján talán sikeresebb reintegrációs programokat is létre lehet hozni. Hosszú éveken keresztül a kutatók leginkább arra keresték a választ, hogy ki, és milyen tényezők hatására válhat bűnözővé (Szabó, 2011). Felhagyva azonban a korábbi megközelítésekkel, az elmúlt 20 év kriminológiai kutatásai során megjelent az a szemlélet, miszerint nem arra kell fókuszálni, hogy ki miért követ el valamilyen bűncselekményt, hanem arra, hogy egy volt elítélt, hogy tudja azt megállni, hogy újra bűnözön (Maruna, LeBel, Mitchell és Naples, 2004). A korábbi kutatásokra jellemző, hogy a kutatók, akik intenzíven tanulmányozták a szabadságvesztés emberre és az újbóli bűnözésre gyakorolt hatásait, sok esetben nem voltak elég körültekintők és a kutatott terület csak egy irányból való megvizsgálása miatt, sok lényeges kérdést hagytak megválaszolatlanul. Voltak vizsgálatok (Visher és O'Connell, 2012), amelyek ugyan a börtönök, esetenként előnyös hatásait mutatták be, de azzal nem foglalkoztak, hogy milyen mechanizmusok tették lehetővé a börtönben töltött idő alatt a pozitív kimenet kialakulását. Ugyancsak különböző kutatások foglalkoztak a jogsértő magatartás során fennálló szubjektív faktorok szerepével, de nem tértek ki arra, hogy az elítéltek miként vélekednek saját magukról és a társadalomba való visszatérésükről (Visher és O'Connell, 2012). Ezeknél a kutatásoknál is felmerült a bűnözéssel való felhagyás kérdése, de ezt sokszor csak az életkorral vagy az érettséggel magyarázták. A bűnözői életmódból való kilépés, vagy más néven dezsztencia azonban egy ennél lényegesen összetettebb folyamat.

A dezsztencia egy olyan fejlődési folyamat, amely során egy személy képes a bűnözésmentes életmód megtartására (Laub és Sampson, 2003; Maruna, 2001). A dezsztencia a reintegrációs folyamat része, de nem szinonimája a reintegrációnak (Davis, Bahr és Ward, 2012). Lehet, hogy valaki felhagy a bűnözéssel, de mégsem tud alkalmazkodni a börtönön kívüli világhoz (LeBel, Burnett, Maruna és Bushway, 2008, McNeill, 2006). A dezsztencia, a nemzetközi szakirodalomban „*desistance/desistence*” kifejezés **a bűnelkövetéssel való felhagyás**

folyamatát, illetve a bűnözői életmódból való kilépést jelenti (Szabó, 2011). Az írásomban a dezisztencia, a kilépés és a felhagyás kifejezéseket egyaránt és ugyanabban az értelemben használom.

Maruna és kollégái (2004) szerint megkülönböztethetünk elsődleges és másodlagos dezisztencia folyamatot. Az elsődleges dezisztencia a bűnözéssel való azonnali felhagyást jelenti. Ez lehet hosszú, de akár egy rövidebb folyamat is, mint például, ha egy drogfogyasztó legalább két hónapja már szermentesen él. A másodlagos dezisztencia utal arra a többszörös bűnelkövetőre, aki már hosszú ideje nem követ el bűntényt, vagyis, ha egy ember nem bűnözőnek látja már magát elsősorban, hanem kifejleszt egy olyan új identitást, amelynek semmi köze nincs a korábbi, jogsértő életviteléhez (Maruna, 2001). Annak a megértése, hogy valaki bűnözőből a bűnözői életmódot maga mögött hagyó ember legyen, sokkal nehezebb, mint megmagyarázni azt, hogy miért kezd valaki bűnözni (Davis, Bahr és Ward, 2012).

Az elmúlt évek vizsgálatainak egyik eredményeként a bűnözéstől való elfordulás menetének könnyebb megértése érdekében különböző keretrendszereket alakítottak ki (Bottoms és Shapland, 2011; Bushway, Piquero, Broidy, Cauffman és Mazerolle, 2001; Maruna, LeBel, Mitchell és Naples, 2004; McNeill, 2006, idézi Bahr, 2015). A következő részben röviden be szeretném mutatni azokat az elméleti perspektívákat, amelyek meglátásom szerint segíthetik a reintegrációs és a dezisztencia folyamatok megértését. Ezek az életpálya elmélet (*Life course theory*), a kognitív transzformáció elmélet (*Cognitive transformation theory*, Davis, Bahr és Ward, 2012), a remény elmélet (*The hope theory*, O'Connell és Visher, 2012), a társadalmi tanulásemélet (*Social learning theory*), a társadalmi kontroll elmélet (*Social control theory*), a feszültségelmélet (*Strain theory*), a társadalomfejlődés elmélet (*Social development theory*), a társadalmi szervezatlenség elmélet (*Social disorganization theory*).

IV.2.1. Életpálya elmélet

Az életpálya elmélet legfontosabb eleme az, hogy nem a viselkedésben elkezdődő változásokra, hanem a folyamatos változásra és annak fenntartására fókuszál. A teória szerint az, hogy valaki képes-e felhagyni a bűnözéssel, nagyban függ különböző, belső tulajdonságokból álló szubjektív faktoroktól, például motiváltság, önérték, magatartás vagy öntudat, és a szociális behatásoktól, mint például házasság, családban betöltött szerep, munkahely, barátok és különböző kezelésekkel járó beavatkozások (Davis, Bahr és Ward, 2012). Sok kutató állítja azt, hogy a szubjektív hatások az igazán fontosak, mert a változások csak akkor jöhetnek létre, ha

[HJ4] megjegyzést írt: Egységesen így kellene használni ezt a fogalmat, mert a későbbiekben elhagyási folyamatként fogalmazod meg, ami nem túl korrekt meghatározás, figyelj erre majd oda!

az elkövetőknek belső motivációjuk van a változásra (Gideon, 2010). Mások inkább a szociális környezet faktort emelik ki mondván, hogy hiába a változáshoz szükséges belső motiváltság, mert annak a hatása nem elég nagy abban az esetben, ha a társadalmi körülmények nem támogatják a bűnözés elhagyását (Laub és Sampson, 2001). Laub és Sampson (2001, 2003) hangsúlyozták a strukturált rutin tevékenységek és a társadalmi kontroll fontosságát és annak ellenére, hogy munkájuk során leginkább a szociális faktorokra fókuszáltak, azt ők is megfigyelték, hogy a belső jellemzők ugyancsak fontos szerepet játszanak a bűnkerülésben. Szerintük akkor a legvalószínűbb a változás, ha a volt elítélt akar változtatni, van lehetőség a váltásra és ehhez a megfelelő segítség is meg van. A családi és baráti kötelek kialakítása szintén segíthet. Viszont azok számára, akiknek nem sikerül érdemleges, pozitív kapcsolatot kialakítani otthon vagy a munkahelyen, a deviáns társakkal kialakított kapcsolat megoldás lehet (Davis, Bahr és Ward, 2012). LeBel és kollégái (2008), egy kombinált (szubjektív-társadalmi) modellt dolgoztak ki, amelyben a bűnözés kizárásához mindkét faktor együttműködése szükséges. Szerintük a bűnelhagyás felgyorsul, ha a változás folyamat együtt jár a belső motivációval.

IV.2.2. Kognitív transzformáció elmélet

Giordano, Cernkovich és Rudolph (2002) nevéhez köthető kognitív transzformáció elmélet szerint 4 kulcs eleme van a felhagyás folyamatnak. Első, a személyek kifejlesztenek egy váltásra való nyitottságot, amely által elkezdik megérteni a személyes változásban rejlő lehetőségeket. Ahogy azt már korábban kifejtettem, a bűnözők egy része elégedett az életével és nem akar azon semmit sem változtatni. Ugyanakkor, mint azt több kutatás eredménye is igazolta (Healy és O'Donnell, 2008, Burnett, 2004) a többségük szeretne, a nagy részük képesnek is érzi erre magát, életmódot váltani és ennek érdekében hajlandóak változtatni a viselkedésükön is. Azonban, mint az Burnett kutatásából kiderül, erre valójában csak a megkérdezettek 25%-a volt képes (Davis, Bahr és Ward, 2012).

Második, az individuumokat különböző olyan körülmények, lehetőségek érik, amelyek segítik őket a változásban. Laub és Sampson (2001) kiemelték a különböző társadalmi intézmények (házasság, munka) fontosságát, mint az elhagyási folyamatot segítő erőket. A társadalom részéről pedig ilyen felajánlások például a segítő programok, egy jó állásajánlat (Giordano, Cernkovich és Rudolph, 2002), vagy mint ahogy azt Maruna (2001) még pontosabban megfogalmazta, a

drogrehabilitációs programok és a stabil foglalkoztatottság elérése is fontos lépések az elhagyási procedúrában (Davis, Bahr és Ward, 2012).

A Giordanoék elméletének harmadik eleme, az egyszerű önváltoztatás, vagyis a bűnöző elkezdni másként látni magát, s emiatt a személyiségét is meg akarja változtatni. Bizonyos esetekben, amikor a bűnöző meg akar változni, egyszerűen képes másképp látni magát. Olyan embernek látja magát, aki inentől kezdve nem akar bűnt elkövetni (Shapland és Bottoms, 2004), vagy mint azt Burnett (2004) leírta, egy teljesen átváltozott személyiségnek értelmezi önmagát (Davis, Bahr és Ward, 2012).

Negyedik elem a korábbi illegális cselekedetekért felelős viselkedés átértékelése. A korábban bűnöző életmódot folytató emberek rájönnek, hogy a bűnök elkövetésével ártanak másoknak, ezért attól távol akarják tartani magukat. Kutatási eredmények mutatják, hogy vannak ex-bűnözők, akik már más embernek látják magukat (Shapland és Bottoms, 2011), vagy, ahogy azt Burnett (2004) írja, akik a korábban elkövetett bűncselekményüket olyan anomáliának látják, amik abszolút nem tükrözi vissza az életüket és személyiségüket (Davis, Bahr és Ward, 2012).

IV.2.3. Reményelmélet

Burnett és Maruna 2004-ben egy, az előzőeknél sokkal egyszerűbb elméletet dolgozott ki. Ez az elmélet szerint, a remény faktoron múlik az, hogy az illető bűnöző marad, vagy sikeresen reintegrálódik a társadalomba. A remény teória szerint, egy megfelelő mennyiségű remény segítségével egy volt elítélt jobban képes irányítani a szabadulás után gyakran megjelenő csalódottságokat és a lehetőségeket (O'Connell és Visher, 2012).

Burnett az 1992-ben elkezdett longitudinális vizsgálata során 130, nem életellenes bűncselekményért elítélt bűnözővel készített interjút két hónappal a szabadulásuk előtt, majd a szabadulásuk utáni két éven belül kétszer, illetve tíz évvel később. A mélyinterjúk során kapott válaszokból kiderült, hogy a legtöbbjük optimista volt a szabadulás utáni reintegrációjukkal kapcsolatban. A kutatás egyik lényeges eleme volt a kezdetektől meglévő remény fontosságának vizsgálata. A szabadulás utáni interjúk eredményei azt mutatták, hogy azok, akik már a börtöninterjúk során biztosak voltak a visszailleszkedésük sikerében, lényegesen kisebb számban lettek ismét bűnelkövetők, mint azok, akik nem bíztak ennyire a sikerben (Burnett, 1992; Burnett és Maruna, 2004, idézi Visher és O'Connell, 2012). A tíz évvel későbbi interjúk

csak megerősíteni tudták ezeket az eredményeket. A szkeptikusok több mint kétharmada (70%) lett visszaeső, míg ez az arány a magabiztosabbaknál csak kicsivel több, mint egyharmad (40%) (Burnett és Maruna, 2004, idézi Visher és O'Connell, 2012).

A remény teória eredményeinek elemzése során LeBel és kollégái (2008) megállapították, hogy ha a civil életbe visszakerülő volt elítélt képes megfelelő mértékű reményt érezni a reintegrációja sikerével és az életének újraindításával kapcsolatban, akkor nagyobb valószínűséggel tudja kikerülni az útjába kerülő akadályokat. Vagyis, ha egy fogvatartott pozitív jövőképpel várja a szabadulását, akkor jobban képes lesz felismerni a szükséges változásokban rejlő lehetőségeket és el tudja majd fogadni ezeket a változásokat (Davis, Bahr és Ward, 2012).

IV.2.4. Társadalmi rendezetlenség elmélet

A társadalmi rendezetlenség elmélet kiemeli a közösség bűnözői viselkedést befolyásoló hatását. Egy társadalom minden tagjára hatással vannak az adott társadalom jellemzői, függetlenül attól, hogy az individuum milyen karakterekkel rendelkezik (Bahr, 2015). Épp ezért kifejezetten sokat számít az, hogy a volt fogvatartott milyen közegbe szabadul. Vannak olyan közösségek, amelyekkel kapcsolatban egy magas szintű társadalmi működésről beszélhetünk, ahol működik a szociális háló és kontrol, és ahol a nem kívánt negatív cselekedetek és emberek ellen fellépnek (Sampson, Raudenbush és Earls, 1997). Ugyanakkor vannak olyan közösségek is, amelyekre inkább a társadalmi hátrányok, munkanélküliség, szegénység, szociális bizonytalanság jellemző (Kubrin és Stewart, 2006). Ha valaki a szabadulása után egy olyan közegbe tér vissza, amelyre inkább a negatív tényezők jellemzőek, akkor a személy akarata ellenére, a közösség erős – negatív – befolyása fogja megnehezíteni a reintegrációját (Bahr, 2015).

IV.2.5. Társadalomfejlődés modell

A társadalomfejlődés modell egy olyan életpálya elmélet, amely beilleszti a társadalmi kontroll és a társadalmi tanulás elméletek elképzeléseit egy fejlődési keretbe (Hawkins és Weis, 1985). Catalano és Hawkins (1996) az emberek személyes fejlődésének segítségét öt kulcslépésben határozta meg. Elsőként biztosítani kell a szocializálódás lehetőségét. Második, a lehetőségek kihasználásához szükséges készségek tanítása. Harmadik lépés a társadalomba való

beilleszkedés jutalmazása. Negyedik a személyes kötődések kialakításának megtanítása. Az ötödik lépés pedig letisztázná a viselkedéssel kapcsolatos és a társadalmi elvárásokat.

Catalano és Hawkins (1996) konceptualizálták a pro- és az antiszociális irányvonalat, így az individuum képes érzékelni az antiszociális viselkedésre való lehetőséget és az érte járó büntetést is. Leginkább ez a lehetőség-büntetés kapcsolat, a külső kényszer és a személyes jellemzőik fogják befolyásolni az emberek antiszociális értékekhez és kapcsolatokhoz való viszonyát (Bahr, 2015).

IV.2.6. Feszültségelmélet

A bűnelkövetők sokszor valamilyen traumatikus eseménnyel vagy feszültséggel magyarázzák a jogsértő magatartásukat vagy a bűnöző életmódjuk kialakulását (Bahr, 2015). Feszültek leszünk, ha nem érjük el a kívánt célt, elveszítünk egy számunkra rendkívül fontos értéket, vagy ha bántalmazás ér bennünket (Agnew, 2005). Agnew (2016) szerint a feszültség a felelős a félelem, a depresszió, az irigység, a frusztráció és a harag, vagyis azoknak az érzelmeknek a kialakulásáért, amik kiváltják a negatív válaszreakciókat, és csökkentik a tettünk súlyának felméréséhez szükséges képességünket. A feszültségelmélet szerint a dezisztenciához szükséges a meglévő feszültség csökkentése. Ebben segíthet egy cél elérése, az elveszett értékek pótlása, a negatív hatások kiiktatása, a problémamegoldó készségek fejlesztése, illetve különböző külső támogatások, így a család, a barátok vagy épp a kollégák támogatása (Bahr, 2015).

IV.2.7. Társadalmi tanuláselmélet

A társadalmi tanuláselmélet szerint az emberek bűnözéssel való kapcsolata a körülöttük lévő szignifikáns egyedek bűnözéshez való hozzáállásához igazodva alakul ki. A családtagokkal és barátokkal való kapcsolaton keresztül a volt elítélt nem csak ki van téve bizonyos olyan viselkedési formáknak és attitűdöknek, amelyek közvetve vagy közvetlenül hozzájárulhattak egy bűntény elkövetéséhez, hanem folyamatos megerősítést is kap azok használatának helyességéről (Agnew, 2005). Ha olyan emberek vannak az illető környezetében a szabadulását követően, akik illegális dolgokat követnek el, akkor több mint valószínű, hogy a volt elítélt is újra jogsértő magatartást fog mutatni. Ha a volt fogvatartott olyan környezetbe kerül, ahol bűnözők vannak, azok inkább támogatják, elfogadják, vagy közönnel reagálnak az újabb

[HJ5] megjegyzést írt: Ez a mondat nem igazán világos, egyértelműbb megfogalmazás kellene. Nem szerencsés az ex szó használata

bűncselekmény elkövetésére. Ha viszont egy volt bűnelkövető szabadulása utáni környezete elítéli a bűncselekmények elkövetésének minden formáját, akkor őt is ez a viselkedés fogja befolyásolni, a bűn elhagyásához segítséget és megerősítést kap.

Agnew (2005) szerint, egy volt fogvatartott számára a börtönéletből egy szabad közösségbe való integrálódás egy olyan érzékeny időszakot jelent, ahol az illető különösen fogékony az őt körülvevő domináns emberek befolyásának. Jó esetben a házasság és a munkahely hatására az egyén lényegesen kevesebb időt tölt deviáns emberek társaságában. Kutatások alapján elmondható, a dezisztencia folyamatának egy nagyon fontos eleme az elfordulás azoktól a barátoktól, akik bűnöző életvitelt folytatnak (Byrne és Trew, 2007).

Bandura (1977, 1982) társadalmi tanulásmélet modelljében kiemeli az önbizalom fontosságát a dezisztencia és a teljes reintegrációs folyamat során. A felhagyás folyamatában az önbizalom nem más, mint a hit önmagunkban és abban, hogy képesek vagyunk bűnmentesen élni és ugyancsak komoly hatása van a szabadulás utáni társadalmi elvárások teljesítésében. Bandura kifejtette, hogy az önbizalom, aminek kulcsszerepe van a viselkedésbeli változásban, miként befolyásolható különböző képzések, terápiák és tapasztalatszerzés által. Szerinte a kevés önbizalommal rendelkező emberek nem képesek elég erőt ráfordítani elhagyás folyamatára, főleg, ha valamilyen akadályba ütköznek (Bahr, 2015).

IV.2.8. Társadalmi kontrollélmélet

A társadalmi kontrollélmélet szerint egy ember változását segíti a kapcsolatainak a kiépítése. A társadalmilag elfogadott életet élő emberekkel kialakított kötődés hatására egy volt elítélt könnyebben marad távol a bűntől egy esetleges kísértés hatásának ellenére is. Ennél az elméletnél is komoly hatása van a családtagoknak és a jó munkahelynek, mert mindkét kapcsolat gyengülésének, vagy elvesztésének lehetősége visszatartja a volt bűnözőt egy újabb bűn elkövetésétől (Bahr, 2015). Egy összetartó házassági kötelék (Laub, Nagin és Sampson, 1998), a házasságon belül kialakult szociális kötődés (Sampson és Laub, 1990) szignifikáns hatásának köszönhetően hagy fel sok bűnelkövető a korábbi életmódjával. A házastárs informális ellenőrzése segíti a jogsértő magatartás kerülését (Laub és Sampson, 2001; Vaillant, 1995; Yamaguchi és Kandel, 1987). Egy volt elítéltnak, ha sikerül kialakítania egy jó munkahely megtalálásával és/vagy egy jól működő házassággal egy komfortos életvitelt, vagyis van valamilyen, aminek a hiánya nagyon érzékenyen érintené, nem szívesen kockáztatná meg annak elvesztését (Laub és Sampson, 2001; Sampson és Laub, 1990, idézi Bahr, 2015). A

társadalmi kontrollélmélet szerint a rezisztencia erősödését segíti a különböző személyekhez vagy intézményekhez való értékes kötődések során kialakult informális ellenőrzés és az ezekből a kapcsolatokból származó komfortérzés elvesztésétől való félelem (Bahr, 2015).

IV.3. A reintegrációt befolyásoló faktorok

A sikeres reintegráció segítése egy olyan nagyon összetett feladat, ahol a konkrét beavatkozások hatása nehezen mérhető (Griffiths, Dandurand és Murdoch, 2007). A reintegrációt segítő programok sikereinek legjobb mutatója talán a visszaesők számának csökkenése. A dezisztenciával kapcsolatban számos promotív faktort azonosítottak már, amelyek közül kiemelkedik egy szignifikáns partnerkapcsolat vagy egy megfelelő teljes állás megtalálásának hatása. Ugyanakkor, bár kézenfekvőnek tűnhet ennek az ellenkezője, vagyis az, hogy a problémás társadalmi körülmények fokozódásakor a dezisztencia kevésbé valósul meg, az ilyen tényezők és a bűnözői magatartás hiánya közötti ok-okozati összefüggést nehéz meghatározni (Farrall, 2002). A visszaesés megelőzéséhez olyan hosszútávú, dezisztencia elméleteken alapuló, indirekt programok kialakítására van szükség, amelyek támogatják a bűnözőket abban, hogy pozitívabban lássák magukat, illetve a jövőbeni helyüket és szerepüket. Ezeknek a programoknak a megtervezése azon faktorok megértésén alapul, amelyek veszélyeztetik az elkövetőket, és megnehezítik számukra a társadalomba való sikeres visszailleszkedést.

Most szeretném külön bemutatni azokat a különböző természetű és nagyságrendű, de a reintegráció folyamatához, a sikeres dezisztenciához és egyúttal a visszaeséshez is egyaránt köthető faktorokat, amelyeket eddig talán Bahr foglalt össze legjobban 2015-ben, az akkori elméleteket, kutatási eredményeket és irodalmat véve alapul (Bahr, 2015).

A szabadságvesztésüket töltő emberek első és talán legfontosabb problémája a *szabadulás utáni lakhatás kérdése*. Minden szabadulónak, már az első börtönön kívül töltött napon valahol élnie, ennie, mosakodnia, aludnia kell. A legtöbbjüknek általában nincs pénzük arra, hogy saját lakásba vagy házba menjen, így a családnál vagy a barátoknál kell elhelyezkednie, legalábbis ideiglenesen. Azok, akikkel együtt fog élni lesznek a társadalommal való elsődleges kapcsolatai és ők fogják befolyásolni a különböző társadalmi kontextushoz való hozzáállását. Ha tehát valaki jogellenes magatartást mutató emberek közé szabadul, akkor, az nagyban befolyásolhatja az illető bűnözéshez való viszonyát.

Egy szabadult elítélt másik nagy problémája lehet az *önfenntartás, a foglalkoztatás*. A szabadulók jelentős része minimális összeggel rendelkezik a szabaduláskor. Ez nem csak a saját szállás iránti igény kielégítésénél jelent problémát, hanem az alapvető élelmiszerek, ruházat, tisztálkodási eszközök és egyéb szükséges tárgyak beszerzésénél is. Mivel a börtön falai között töltött időszak alatt minden szükséges dologról, szállás, étel, ruházat, gyógyszerek stb. a büntetés-végrehajtási intézet gondoskodott, ez az új helyzet egy komoly változtatás igényét veti fel. A már szabad embernek pénzt kell szereznie és ehhez a legális út egy munkahelyen való elhelyezkedés. A munkahelyen töltött idő nem csak a deviáns társakkal való időtöltés tartamát csökkenti le radikálisan, hanem módot ad olyan emberekkel való kapcsolatok teremtésére is, akik inkább a törvénytisztelő állampolgárok közé sorolhatók. A munkahelyekre jellemző állandó megfigyelésnek kitettség, a megfelelés, illetve az állás elvesztésével járó negatív faktorok miatti felelősség érzete egy informális társadalmi kontrollt képez, amely segít ellenállni az esetleges illegális tevékenységek csábításának (Bahr, 2015). Különböző nemzetközi kutatások kimutatták, hogy egy stabil állás fontos faktor lehet a dezisztencia fenntartásában (Laub és Sampson, 2003; Shinkfield és Graffan, 2009; Zamble és Quinsey, 1977, idézi Davis, Bahr és Ward, 2012).

Laub és Sampson (2003) állítása szerint, *a jól működő családi kötelek* segíthetik az emberek bűnözéstől való távolmaradását. Sok szabaduló fogvatartott elsősorban a családjától remél segítséget a lakhatásban vagy épp az anyagi helyzetének javításában. Azoknál az embereknél azonban, ahol felmerül a családtagokkal ápolt komoly kapcsolat hiánya, sokkal valószínűbben alakul ki kötődés deviáns társakkal (Bahr, 2015). A családtagoktól kapott támogatás, több kutató állítása szerint, összefüggésben áll az alacsony visszaesési mutatókkal (Bersany és Doherty, 2013; Bersani, Laub és Nieuwebeerta, 2009; Doherty és Ensminger, 2013; Farral, 2004; McGloin, Sullivan, Piquero, Blokland és Nieuwebeerta, 2011; Theobald és Farrington, 2009, idézi Bahr, 2015). A házassággal és a gyermekvállalással olyan erős kötődések alakulhatnak ki, amelyek növelik azt az érzetet, hogy a törvényszegésekért egyre nagyobb árat kell fizetni és egyúttal megnövelik az ilyen cselekedetek kerülésére ható motiváció erősségét (Davis, Bahr és Ward, 2012).

A tapasztalataim alapján elmondhatom, hogy a szabadulás előtti időszakban, vagyis az intenzív jövőtervezés időszakában, általában két csoport tagjaival való találkozásra készül leginkább a fogvatartottak zöme. Az egyikbe a családtagok, a másikba a *barátok* tartoznak. Mindkét csoport tagjaival a lehetőségekhez képest a legszorosabb kapcsolat újrafelvételére és megtartására törekszenek a szabaduló emberek. Az, hogy ezek a remélt támaszok mennyire befolyásolják a

sikeres reintegrációt, több mindentől függhet. Azoknál a volt fogvatartottaknál, akiknél jól működő családi kapcsolatokról beszélhetünk, mint azt már fentebb is említettem, sokkal kevesebb lesz az esélye annak, hogy deviáns barátokkal való kapcsolat fogja befolyásolni a dezisztenciát. Ha azonban az individuum nem képes vagy nincs lehetősége komoly családi kötelezettségeket kiépíteni, akkor védtelenebb marad, és sokkal inkább talál társat deviáns személyekben. Byme és Trew vizsgálata igazolja a bűnözői életmódot folytató barátoktól való távolmaradásnak a dezisztencia folyamatban meglévő kulcsszerepét (Byrne és Trew, 2007). A megfelelő munkahely és a jól működő család hatása hasonlóképpen működik abban az értelemben, hogy mindkettő kontrolálja az ex-elítelt idejét, így az nem tud sok időt tölteni azokkal a társakkal, akik esetleg a bűn felé orientálnák újra. A törvénytisztelő barátok viszont megfelelő modellt nyújtanak a törvénytisztelő életmódhoz, és ennek hatására a volt bűnelkövető is törvényeket betartó állampolgár lesz.

A börtönökbe került emberek jelentős része rendszeresen használt valamilyen *drogot* a bekerülése előtt. Ez az arány az USA-ban 73% (Petersilia, 2005), Európában 16% (Románia) és 79% (Anglia, Welsz és Hollandia) között van (EMCDDA, 2012). Magyarországon ez a szám 38%⁵, ami teljesen átlagosnak mondható. Karberg és James (2005) rámutattak arra, hogy az általuk vizsgált populáció 50%-a drog hatása alatt követett el bűncselekményt. A szabaduló elítéltek jelentős része ismét börtönbe kerül előbb-utóbb. Ez az arány, mint azt korábban már említettem, az USA-ban 70 %, az EU-ban 40%, (Butorac, Gracin és Stanic, 2017) és Magyarországon 40% (Várkonyi 2019). Az újbóli bűnelkövetésnek az egyik fő oka az, hogy az illető nem képes lemondani a *szerhasználatról* (Blumstein és Beck, 2005; Terry, 2003), amiben nagy szerepet játszik a szabadulás utáni társak drogfogyasztása is. A kábítószerral való visszaélés észrevehetően növeli az olyan emberekkel való kapcsolatok számát, akik nem törvénytisztelők, és gyengíti a kötődést a családtagokkal és a törvénytisztelő barátokkal (Bahr, 2015).

A droghasználaton kívül, sok elítéltnél előfordulhatnak *mentális problémák*: depresszió, önértékelési vagy dühkezelési probléma, hangulatváltozások (Feucht és Gfroerer, 2011; Lurigio, 2013, idézi Bahr, 2015), illetve egyéb olyan mentális problémák, amelyek megnehezíthetik a társadalomba való visszailleszkedést. Nagyon fontos az, hogy a támogatást és a mentálhigiénés kezeléseket képes legyen az illető elfogadni, ugyanis ha a mentális

[HJ6] megjegyzést írt: Szinte ugyanígy megfogalmaztad fentebb, én innen törölném, mert redundáns!

[HJ7R6] megjegyzést írt: Továbbra is azt gondolom, hogy törölni kellene!

[HJ8] megjegyzést írt: Ezt már sokadjára írod!

⁵ <https://drogfokuszpont.hu/szakteruleteink/borton/tenyek-es-szamok/2015> Utolsó letöltés ideje: 2024. 04.04.

problémák nincsenek diagnosztizálva és megfelelően kezelve, akkor az könnyen okozhatja a reintegráció sikertelenségét (Bahr, 2015).

Sok elítélt esetében beszélhetünk arról, hogy valaki szeretne *terápiás kezeléseken, szabadulásra felkészítő programokon* részt venni, de ez nem valósul meg annak ellenére sem, hogy számos ilyen jellegű kezelés és program van a bűnelkövetők számára (Bahr, Masters és Taylor, 2012). Ennek az oka abban keresendő, hogy a magas esetszám és a rosszul működő finanszírozás hatására, a rászorulóknak elől sokszor rejtve maradnak ezek a programok és terápiák, vagy nem kapnak kellő segítséget a jelentkezéshez (Bahr, 2015). Így, mivel ezek az emberek sokszor egyedül nem boldogulnak az időpontegyeztetéssel vagy annak betartásával, illetve a szükséges formanyomtatványok kitöltésével, nem tudják érdemben kihasználni ezeket a programokat (Feucht és Gfroerer, 2011; Taxman, Perdoni és Harrison, 2007).

A reintegrációs folyamat egyik lényeges faktora az a *közösség*, ahova az elítélt szabadul. Talán mindenki számára elfogadható megállapítás az, hogy ha egy bűnöző életmódot folytató ember, akire a környezete nem tudott olyan pozitív hatással lenni, hogy az illető ne kövessen el jogsértést, ugyanabba a közegbe szabadulva, több mint valószínű, hogy nem fog változtatni a korábbi szokásain. A már említett társadalmi rendezetlenség elmélet szerint a társadalmi kontextus befolyásolja a bűnözői viselkedést (Bahr, 2015). A volt elítélt környezete fogja befolyásolni a reintegráció során kialakuló napi, rutin cselekvések és a kapcsolatok kialakulását (Kirk, 2009). Abban az esetben tehát, ha a volt fogvatartott ugyanúgy megerősítést kap a bűnözői életmódjához, mint a börtönbe kerülése előtt, akkor ezt a környezete által elfogadott életvitelt fogja folytatni továbbra is.

A sikeres reintegráció egyik lényeges eleme az, hogy milyen az elítélt *motivációja*, a fogvatartott valóban szeretne-e ő maga megváltozni és változtatni a helyzetén. Van olyan kutatás, amely azt igazolja, hogy az ehhez szükséges erős, belső motiváció elindíthatja a változás folyamatát (Gideon, 2010), ugyanakkor Laub és Sampson (2001) szerint ez a belső motiváltság hatására elinduló pozitív folyamat csak akkor lehet eredményes, ha van lehetőség az ilyen változásra és azt egy erős társadalmi támogatottság is segíti. Bármilyen sok kutatás is foglalkozik a motiváció jelenségével, annak a reintegrációs folyamatra gyakorolt hatása máig nem teljesen tisztázott kérdés (Bahr, 2015).

Az *életkor* is számít a reintegráció sikerességében. A fiatalság elmúlásával a bűnözők képessége és motivációja is észrevehetően kopni kezd, ha illegális tevékenységekben való részvételtől van szó. Ennek lehet egészségügyi oka is, de szerepet játszhat benne a börtön utáni visszailleszkedés

egyre nehezebb menete (Bahr, 2015), illetve az az egyszerű ok, hogy a börtönpopuláció folyamatos fiatalosodásának hatására, az idősödő bűnöző egyre kevésbé érzi magát komfortosan a börtönben (Terry, 2003). A fizikai leépülés, az addig biztosnak tűnő börtön rutin kikényszerített változása, a benti kapcsolatok csökkenése mellett sok idősödő bűnözőnél erősödik az érzés, hogy az életvitelével bántotta a hozzátartozóit (Bahr, 2015).

IV.4. Az elítélti állomány megosztottsága szabaduláskor, a reintegrációjuk várható eredményességének tükrében

Ann Jacobs szerint egy volt elítélt társadalomba való visszailleszkedésének sikerességét úgy tudjuk megállapítani, ha megnézzük milyen mértékben volt képes megfelelni az illető az élet hat alapszükségletének (megélhetés, lakhely, család, egészség, igazságszolgáltatás és szociális kapcsolatok). Az, hogy a fogvatartott milyen fázisban van a szabadulásakor, attól függ a megjelenő szükségletek minősége (Jacobs, idézi Ferner 2015). A Jacobs féle „Sikeresen a közösségbe” nevű ábrát a három, túlélés, állandósulás és önellátás, részre lebontott fázis és a már említett hat alapszükséglet mátrixa alapján értékelhetjük (8.Táblázat).

FÁZIS	ALAPVETŐ ÉLETTEREK					
	Megélhetés	Lakhely	Család	Egészség, józanság	Együttműködés az igazságszolgáltatással	Társadalmi/civil kapcsolatok
Túlélés	-Szabaduló pénz -Állami támogatás -Ingyen konyha -Személyes tisztálkodó szett	-Menhely -Család vagy barát -Utca	-Gyerekek megkeresése -Kapcsolat felvétel	-Állandósult gyógyszerhasználat - Visszaesés	-Jelentkezés a felügyeleti szervnél -Megfelelni az elvárásoknak	-Támogatás a sorstársaktól

Állandósulás	-Állami támogatás/ munkáltatás -Munkahelyi vagy iskolai továbbképzés -Saját ruha az állásinterjúkra	-Átmeneti szállás -Család vagy barát	-Ellenőrzött látogatás -Újra ismerkedés -Nem állandó gyámság	-Drogterápia -Sürgős egészségügyi és mentálhigiénés ellátás -Tanácsadás	-Csökkentett felügyelet elérése	-Csatlakozás támogatói csoporthoz vagy nevelő közösséghez -Önkéntes munka
Önellátás	-Munka, ami biztosítja a megélhetést és állja a társadalombiztosítási költségeket	-Saját lakás, önkormányzati segítséggel, ha szükséges	-Egyesülés -Részvétel családi tanácsadáson -Együtt működés	-Rendszeres egészségügyi ellenőrzés, a tb. által fizetve -Folyamatos támogatás, 12 lépcsős terápia, közösségi aktivitás	-A felügyeleti kondíciók kielégítése	-Mások segítése -Részvétel a közösségi életben
Cél	-Elég pénz ételre, ruházatra, utazásra, személyes és családi kiadásokra	-Biztonságos, tiszta, megfizethető otthon, ami biztosítja a komfortos háztartást	-Újra együtt lenni a gyerekekkel -Kibékülés a családtagokkal	-Fizikai és mentális egészség, vagy megfizethető, minőségi ellátás, amely magába foglalja a gyógyszerellátást is	-Törvények betartása -Közellenőrzés nélkül élni	-Egészséges barátságok és kapcsolatok támogató felnőttekkel -A polgári jogok visszaszerzésének lehetősége (pl. szavazati jog...)

8. Táblázat: „Siker a közösségben” mátrix.
Saját szerkesztésű táblázat Ferner (2015). alapján.

A Jacobs által kialakított ábra nem foglalkozik az egyének múltjával és azzal, hogy ki milyen társadalmi, anyagi helyzetből indult. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy nem az a lényeges, hogy ki mit hoz magával a múltjából, hanem az, hogy a szabadulása után miként tudja az őt ért váratlan eseményeket feldolgozni. A szerző elképzelése alapján elmondhatjuk, hogy a különböző állapotban szabaduló emberek, teljesen más elvárásokkal lépnek ki újra a társadalomba. Ha az elítélt úgy hagyja maga mögött a börtönt, hogy a mátrixban önálló szinten szerepel, akkor már nagyon közel áll ahhoz, hogy a visszailleszkedés teljes sikeréről beszélhessünk. Ha viszont inkább csak a túlélésre képes berendezkedni az illető, akkor folyamatos segítségre szorul, és nem tud megszabadulni az őt ért hétköznapi, negatív hatásoktól, csalódásoktól a reintegrációs időszakban.

Bahr szerint a szabaduló elítéltek három csoportba sorolhatók. Az elsőbe azok tartoznak, akik már eldöntötték, hogy nem kerülnek vissza és ehhez megvan az erejük, lehetőségeik és a kellő támogatásuk is. A másodikba kerülnek azok az emberek, akik nagy valószínűséggel ismét el lesznek ítélve, mert nem hajlandóak, vagy nem tudnak lemondani a megszokott életstílusról. Sok közülük drogfüggőségben szenved, mentális problémája van, vagy egyszerűen nem hisz a visszailleszkedés sikerében. A harmadik csoportba azok a fogvatartottak sorolhatók, akik az előző kettőbe nem illettek bele, vagyis szeretnének és képesek is lennének változni, de abszolút bizonytalan náluk a végkimenet (Bahr, 2015).

Véleményem szerint a börtönökben zajló, a sikeres visszailleszkedés elősegítését megcélzó programokat, illetve magát a reintegrációs stratégiát, elsősorban azokat az elítélteket szem előtt tartva kell előkészíteni, akiknek vagy már van egy kialakult, reális elképzelésük a civil életbe való visszatérés utáni időszakra, vagy, akik nagyon szeretnének visszailleszkedni a társadalomba, de nem tudják, hogy mire van ehhez szükségük. Ez persze nem azt jelenti, hogy azokkal a fogvatartottakkal nem kell foglalkozni, akik nem hisznek a visszailleszkedés sikerében, hanem sokkal inkább azt, hogy az ő esetükben egy teljesen más alapokon nyugvó rendszer szerint kell felépíteni a reintegrációs folyamatot.

Az általam végzett kutatás célcsoportjába azok az elítéltek tartoznak, akik önszántukból jelentkeztek egy börtönben induló hosszútávú továbbképzésre. A fentebb említettek szerint meghatározva, az első és a harmadik csoportba sorolhatókból áll a minta. Az elsőbe tartozók nagy valószínűséggel elég elszántak lesznek ahhoz, hogy végig vigyék a képzést. Ezeket a tanulókat bátorítani, segíteni kell abban, hogy céljukat el tudják érni és hogy az általuk kitűzött cél valóban megvalósítható legyen. A harmadik csoportba tartozóknál lesz valószínűbb,

bizonyos százaléku lemorzsolódás. Az ebbe a csoportba tartozóknál, a támogatás és segítségnyújtás mellett, egy elérhető cél közös meghatározása is nagyon fontos.

Kutatásom során azt szeretném megállapítani, hogy erre a hosszú távú tanfolyamra jelentkező elítélteknél, milyen védőfaktorok vannak jelen, amelyek segítségével, a börtön ártalmi és a börtön előtti időszakból hozott negatív hatások ellenére is képes az illető az életét esetleg pozitívabb irányba terelő, a reintegrációjukat segítő programok felé fordulni. Úgy gondolom, hogy ha megnevezem és csoportosítom ezeket a védőfaktorokat, akkor ezekre külön hangsúlyt fektetve, komoly eredményeket lehet elérni a visszailleszkedést segítő programok megtervezésénél és lebonyolításánál.

IV.5. Összegzés

A társadalomba való visszailleszkedés egy nagyon összetett és nehéz feladat a büntetés-végrehajtási intézetből szabaduló emberek számára, így hiába szeretné a legtöbbjük örökre elkerülni az ismételt börtönbe jutást, ez sokuknak csak egy vágyalom marad. Írásom elméleti fejezetének negyedik részében olyan fontos területekkel foglalkoztam, mint a reintegráció és a dezisztencia folyamatai, illetve a reintegráció sikerességének meghatározása.

A reintegráció nehézsége leginkább abban rejlik, hogy a volt elítélteknek több síkon megjelenő, összetett kihívásoknak kell külön-külön megfelelni (Maruna, Immarigeon és LeBel, 2004; Shinkfield és Graffam, 2009). **A reintegráció sikerességét befolyásoló faktorok közül több olyan is van, amely az egyik ember esetében pozitív a másikéban negatív hatású lehet.** Elég, ha csak a családi kapcsolatokra gondolunk. Van elítélt, akinek a családdal abszolút megromlott a kapcsolata a börtönévek alatt, vagy még a bekerülés előtti időszakban. Más esetben a család a segítségéről biztosítja az ex-elítéltet a szabadulása utáni időszakban. Azonban ez az általában pozitív faktor is lehet kontraproduktív. Előfordulhat, hogy ha a családi körülmények negatív hatásúak, mint például elfogadott a droghasználat vagy nem megvetett a jogellenes magatartás, a családi kapcsolatok tényező inkább gátolja a reintegrációt.

A dezisztencia egy olyan összetett fejlődési folyamat, amelynek könnyebb megértése érdekében a terület kutatói keretrendszereket alakítottak ki. Amellett, hogy írásomban értelmeztem a dezisztencia fogalmát, mint a reintegrációs folyamat része, bemutattam a keretrendszerek közül azokat a teóriákat, amelyek szerintem segíthetik a dezisztencia folyamat egészének megértését. Ezek az elméleti elképzelések azon a megközelítésen alapulnak, hogy

[HJ9] megjegyzést írt: Ez egy eléggé közhelyes, általános mondatra sikeredett

nem a bűnözővé válás okait kell feltárni, hanem sokkal inkább arra kell fókuszálni, hogy egy korábban bűnözői életmódot folytató ember miként tud eltávolodni korábbi életétől és felhagyni a bűnözéssel. Az elképzelés alapja az, hogy ha sikerül megállapítani a dezisztenciát támogató vagy gátló tényezőket, akkor azokat lehet érdemben erősíteni, illetve a negatív faktorok hatásait tompítani.

A dezisztencia és az egész reintegrációs folyamat sikere vagy sikertelensége különböző tényezők hatásain és azok erősségén múlik. A dolgozatomban felsorolt tíz faktor működésének megértése az első lépés azoknak a programoknak a megtervezéséhez és kivitelezéséhez, amelyektől a visszaesések számának csökkentését lehet várni. A sikeres visszailleszkedést nagyban befolyásolhatja Ann Jacobs szerint az is, hogy ki milyen állapotban van a szabadulásakor. Ha ugyanis sikerül az elítéltnak átvészelnie a börtönélettel és a társadalomból való kizártsággal járó negatív hatásokat, vagy esetleg jó irányban megerősödni odabenn, akkor pozitívabb szemlélettel és nagyobb önbecsüléssel várva a szabadulást, több eséllyel veszi a szabadulás utáni nehézségeket.

V. OKTATÁS A BÖRTÖNBEN

V.1. A fogvatartottak képzésének biztosítása

Életemnek azt az időszakát, amelyet a börtönoktatás területén, az elítéltek tanításával töltöttem, leginkább a bűnelkövetők képzésébe vetett bizalmam jellemezte. A munkám végzéséhez szükséges motiváltság fenntartásához, majd a jelen kutatásom elkezdéséhez nagyban hozzájárult az a 2006-ban egy budapesti konferencián elhangzott gondolat, miszerint „Az érvényes jogszabályok szerint a szabadságvesztés-büntetés célja kettős: egyrészt az, hogy ítéletben meghatározott joghátrányt érvényesítse, másrészt ezzel párhuzamosan elősegítse az elítélt, a bűnelkövető személy szabadulás utáni társadalmi beilleszkedését, azaz integrációját, és újabb bűncselekményektől való tartózkodását.” (Borgulya, 2006).

Az említett gondolat jogi alapja megtalálható az **1979. évi 11. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelethez**. **E rendelet** – Bv. tvr. – alapján, törekedni kell a szabadságvesztés végrehajtása során arra, hogy elősegítsük a szabadságvesztés alatt elítélt sikeres társadalmi reintegrációját a meghatározott joghátrány érvényesítésével egyidejűleg (Novák, 2004). Ez a törekvés az új Bv. tvr.-ben (**2013. évi CCXL. törvény**) is bent maradt A 2013. évi CCXL., a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési

[HJ10] megjegyzést írt: Én ezt törölném, egyrészt elavult már, másrészt pedig nem annyira extra gondolat ez.

elzárás végrehajtásáról szóló törvény 83.§-a határozza meg a szabadságvesztés célját és annak körülményeit. E paragrafus eleget tesz az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2006. január 11-én elfogadott, a tagállamok számára az európai börtönszabályokról szóló ajánlásában megfogalmazottaknak és tükrözi Magyarország elszántságát az Európai Unió e téren tett iránymutatásainak követésében.⁶

A 83. paragrafusban, külön cikkelyekbe szedve olvashatjuk egyrészt azt, hogy az elítéltek számára biztosítani kell a szabadságvesztés káros hatásait ellensúlyozni képes, megfelelő életkörülményeket és az intézet rendjével és biztonságával nem ellentétes családi, személyes és társadalmi kapcsolatok létesítését, fenntartását, fejlesztését. Másrészt pedig fontos, hogy mindezek mellett ugyancsak elérhetővé kell tenni az elítéltek számára a reintegrációjukat segítő különböző tevékenységeket, illetve biztosítani kell azt, hogy az elítélt önbecsülése, személyisége, felelősségérzete fejlődhessen és ezzel felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásainak megfelelő, önálló életre.

V.1.1. Művelődéshez való jog

A magyar állampolgárok számára a művelődéshez való jogot Magyarország **Alaptörvényének XI. cikkelye** biztosítja: „Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja.”⁷ Bár az állampolgári jogaikban korlátozottak elítéltek, így a tanuláshoz való joguk és persze lehetőségük is eltér a szabadokétól, a büntetés-végrehajtási intézeteknek támogatniuk kell a reintegrációs törekvéseket és az oktatást a hatályos törvények szerint, ahogy azt a **16/2014. (XII. 19.) IM-rendelet 116.§-ban** olvashatjuk: „Az elítélt reintegrációját támogató folyamatban a bv. intézet biztosítja a reintegrációs célok elérését kiemelten az oktatás, szakképzés, valamint a továbbképzés segítségével.”⁸ Bár a jogszabályok nem foglalkoznak külön a különböző végrehajtási fokozatokban szabadságvesztésüket töltőkkel, vannak esetek, amikor biztonsági okokból, csak külön parancsnoki engedéllyel vehet valaki részt az oktatásban. Olyan is előfordul, hogy az adott személy mint magántanuló vehet részt az oktatásban.

⁶ <https://book.coe.int/en/penal-law-and-criminology/3565-european-prison-rules.html> (Utolsó letöltés ideje: 2022. 03.18.)

⁷ https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425_atv (Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

⁸ https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400016_im (Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

A 16/2014. (XII. 19.) IM-rendelet szerint a büntetés-végrehajtási intézeteknek támogatni kell az oktatáson belül az alapfokú képzéseket, és ösztönözni az alapfokú iskolai végzettség megszerzését.⁹ Ezért a tanszereket, tankönyveket és az ide jelentkezők költségeit az adott intézet állja. A közép- és felsőfokú, illetve a különböző szakképzésekre jelentkezők viszont a bv. intézet parancsnoki mérlegelés alapján kaphatnak engedélyt. Ha nem, akkor saját maguknak kell a tanuláshoz szükséges dolgokat, könyveket beszerezni. Ebben esetleg segíthet a képzést biztosító intézet, oktatási központ. Ez a probléma a vizsgálatom idején az általam ismert összes büntetés-végrehajtási intézetben úgy jelent meg, hogy az iskola biztosított egy füzetet és egy íróeszközt a nem alapfokú képzésben résztvevőknek, és ha az betelt, elhasználódott, vagy elfogyott, akkor általában az intézmény pótolta azokat. A gond azzal volt, amikor ezek az iskolától kapott tárgyak idő előtt eltűntek, gazdát cseréltek. Tapasztalataim szerint viszont az, aki komolyan veszi a tanulást, vesz magának több füzetet és különböző írószerszámokat, és azokat használja.

A fentebb megfogalmazott célok és elvek elérésében nagy szerepe van a büntetés-végrehajtási intézetek mellett az oktatást végző intézményeknek is. Czenczer Orsolya szerint a büntetés-végrehajtás feladata nem merül ki abban, hogy a társadalomból ideiglenesen kirekesztett elítélteket a társadalmi elvárásoknak megfelelően, biztonságosan őrzik. Fontos a szabadságvesztésüket letöltött emberek szabadulás utáni rehabilitációjának, reintegrációjának és reszocializációjának segítése, valamint a társadalmi dezintegráció - énkép, viselkedés-értékrend – átformálása (Czenczer, 2008). Popper Péter szerint is a börtönpszichológia része a reszocializáció. Ő ezt két részre osztotta, a rehabilitációra és a reintegrációs folyamatra. A rehabilitáció lényege az, hogy a szabadságvesztését töltő meg tudja őrizni mind a testi, a lelki és a szellemi állapotát, azokban további torzulás ne keletkezzen. A reintegrációs folyamat pedig megkönnyíti az elítélt visszatérését a civil emberek közé, vagyis a társadalomba való visszailleszkedést hivatott segíteni. Míg Popper a rehabilitációs folyamat segítését a bv-intézetek feladatának tartja, addig a reintegrációs folyamat sikeres végrehajtását már egy olyan komplexebb feladatnak gondolja, amihez szakemberek közös munkájára van szükség (Popper, 1970). A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó általános, közép- és főiskolai, egyetemi oktatás, illetve a különböző szakképzések ezt segítik elő. A megszerzett szakma, érettségi bizonyítvány vagy a diploma az új életet kezdeni akaró elítéltek szabadulás utáni életének újrakezdéséhez szinte elengedhetetlenek.

⁹ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400016.IM (Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

V.2. Az oktatás szerkezeti kerete

A magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás előkészítése és lebonyolítása a hely speciális adottsága, a képzők szerepe és felkészültsége és a fogvatartotti állomány összetétele miatt nem egyszerű. Az, hogy a komoly szervezőmunkának köszönhetően viszonylag gond nélkül lezajlik egy tanév, még nem garancia arra, hogy az iskolába járó elítéltek közül, a választott képzést a sikeres reintegrációhoz vezető út egyik fontos alapkövének tekintő tanuló abszolút pozitívként fogja értékelni az év végén. A sok előre látható és kiszámítható rizikófaktor leküzdéséhez egy tanulónak nem minden esetben lesz elég a saját erőssége. A kevésbé reziliens embereknek a védőfaktorok erősítésére azért fontos, hogy egyáltalán legyen esélyük a negatívumok leküzdésére. De, ha a negatív faktorok összeadódásából egy jelentősebb rizikó alakul ki, akkor még az erős promotív faktorokkal rendelkezőknek is szüksége lehet segítségre.

A továbbiakban szeretném felvázolni mindazokat a körülményeket, amelyek összetetté teszik, de egyben veszélyeztetik az oktatás, mint reintegrációt segítő eszköz szerepét.

V.3. Az oktatás megszervezése

Az elítéltek oktatását csak az országos parancsnok intézkedése alapján, a jogszabályok által leírt módon lehet megszervezni. Az 1-1/32/2013. (VII.19.) OP 5. pontja ezt így határozza meg: „Az iskolarendszerű oktatást-képzést biztosító kijelölt intézetben a parancsnok a képzést végző szervezettel egyeztetve határozza meg az indítandó tanulócsoportok számát, összetételét. Az elítélteket a büntetés-végrehajtáson belüli oktatási és képzési lehetőségekről folyamatosan tájékoztatni kell, ismertetni kell az ezzel kapcsolatos jogait, kötelezettségeiket.”¹⁰ Ez azt jelenti, hogy az adott büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka nem dönthet egyedül az osztályok számáról, illetve a tanulók létszámáról, hanem ezt az oktatást végző intézménnyel is meg kell beszélnie, így kialakítva az intézetnek és az intézménynek is megfelelően átlátható, kezelhető és sikeresen oktatható létszámú csoportokat. A tanulócsoportok, osztályok száma nemcsak a jelentkezők számától függ. Ha egy osztályba kevesen jelentkeznek, akkor megpróbálják azt felduzzasztani. Ebben az esetben is az adott intézet nevelői próbálnak még

¹⁰ http://old.bvop.hu/hopi/2013/2013_32.html, (Utolsó letöltés ideje: 2016. 01.10.)

tanulókat toborozni. Ha viszont túl sok a jelentkező egy csoportba, akkor, mivel az osztályterem férőhelye limitált, illetve a túlszűfoltóság is megemelkedett biztonsági kockázatokkal jár, ki kell szűrni a nem oda illő tanulókat. Itt már nem elég pontosan megnézni a tanulók korábbi bizonyítványait, fontos az is, hogy ellenőrizzék a magaviseletüket, a börtönháttérüket, és csak azokat próbálják felvenni az oktatásra, akik valóban tanulni akarnak, illetve akiktől nyugodtan folyhat az oktatás. A büntetés-végrehajtási intézeteknek biztosítaniuk kell a tanulásra alkalmas tantermeket is. Tapasztalataim szerint elmondható, hogy az intézetek falain belül folyó oktatásra az a legalkalmasabb, ha külön olyan iskolakörletet hoznak létre, ahol könyvtár is van. Ezeket az iskolakörleteket általában a tanulók tartják rendben, kicsit odavarázsolva a szabadságot is egy-egy festménnyel a falon, vagy egy szőttessel a könyvespolcon.

Ahhoz, hogy a börtön falain belül folyó oktatás zökkenőmentesen működjön a tanév során, minden intézetben ki kell jelölni egy koordinátort, aki megszervezi az oktatási tevékenységet. 2016-ig a koordinátor az elítéltek közül került ki, azóta általában egy reintegrációs tiszt látja el ezt a tevékenységet. A koordinátor feladatai közé tartozik a tanárokkal, oktatókkal és a képzést végző intézménnyel való kapcsolattartás, a képzési tervek elkészítése, a zökkenőmentes oktatás lebonyolításának elősegítése, a vizsgák előkészítése, a korrepetálás és a tanulószoba megszervezése, illetve az éves jelentések elkészítése, és ugyancsak a koordinátor szervezi meg a beiskolázást is.

V.4. A tanulók

Az oktatási keretek biztosítása mellett a tanulók beiskolázása szükséges még ahhoz, hogy a tanév elindulhasson. Ahhoz, hogy valaki részt vehessen az oktatásban szükséges egy, az iskola által megszerkesztett jelentkezési lap kitöltése. E mellé még mindenkinek kell írnia egy ügynevezett kérelmi lapot, amelyet a reintegrációs tisztjének kell átadnia. A reintegrációs tiszt az oktatásra jelentkező személy teljes személyi anyagának a birtokában, az illető börtönbeli viselkedését, magatartását figyelembe véve dönti el, hogy alkalmas-e a jelentkező arra, hogy iskolába járjon, és ott más elítéltekkel összezárva, képes lesz-e kulturáltan részt venni az oktatásban.

A jelentkezési laphoz mindenkinek hozzá kell csatolnia a korábban megszerzett bizonyítványokat, vagy azok fénymásolatát, ezzel igazolvány a már elvégzett évfolyamokat. Sokszor jelent problémát a korábbi bizonyítványok beszerzése. Nem egyszer 30-40 évvel az aktuális beiratkozás előtt kiállított dokumentumokról van szó. Sok esetben az iskola, ahol a

most jelentkező annak idején tanult, már nem is létezik. Az is rendszeresen előfordul – persze ismerve az elítéltek szokásait, életvitelüket ez nem meglepő –, hogy olyan körülmények között élt, vagy olyan sokszor költözött az illető, hogy egyszerűen képtelen előkeríteni bármilyen iskolai dokumentumot. Azoknak a legegyszerűbb a helyzetük, akik az előző tanévet is a börtön falai között töltötték, iskolába jártak és kaptak bizonyítványt. Azzal az oktatásra jelentkező személlyel, akinek nem sikerül az iskolai végzettségét igazoló dokumentumot, vagy azzal egyenértékű iratot felmutatnia, szintfelmérőt írat az iskola, és annak alapján kerül besorolásra. A tanuló, amennyiben az indokoltnak látszik, saját kérésére eggyel alacsonyabb osztályban is megkezdheti a tanulmányait. Itt meg kell említeni azt is, hogy az Európai Tanács ajánlására és a személyiségi jogokra hivatkozva, ahogy azt Oláh Miklós is megemlíti az egyik írásában, az 1990-es években eltörölték a 30 éves kor alatti, írni-olvasni nem tudók és az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők oktatáson való kötelező részvételét (Oláh, 1999). Tehát azok, akik már betöltötték a tanköteles kort, már nem kötelezhetőek az iskolába járásra, csakis saját döntésük alapján lehet őket beiskoláztatni.

V.4.1. Az ösztöndíjra jogosult tanulók

Az iskolai képzésben résztvevő fogvatartottak ösztöndíjra jogosultak. Az ösztöndíjra való jogosultságot és annak kiszámolási módját a 16/2014. (XII. 19.) IM-rendelet 118.§ (1) bekezdésében fogalmazták meg: „Az ösztöndíj az elítéltet a tanulói jogviszonyból fakadóan illeti meg, azt naptári napra kell kiszámítani. Töredék hónap esetén az elítéltet az időarányos rész illeti meg.”¹¹ Tehát, ha valaki beiratkozott az iskolába, annak jár az ösztöndíj. A naptári napok szerinti kiszámításnak két esetben van jelentősége. Az egyik, amikor nem az adott hónap elsejétől indul az iskola. Ilyen például a szeptemberi kezdés, ugyanis a felnőttképzésben nem szokatlan módon, csak a második héten indul az oktatás. Ami viszont még jobban befolyásolja az első havi ösztöndíjat, az a késői beiratkozás, vagyis hogy sokszor a tanulók osztályba sorolásának csúszása miatt csak a harmadik héten kezdődik el az oktatás. Így csak két-, legjobban esetben is csak háromheti ösztöndíjat kapnak a tanulók. A másik terület, ahol fontos, hogy naptári napra kell kiszámítani az ösztöndíjat, a tanulók jelenléte a tanórákon. Ahány napot hiányzik a tanuló, annyi napra nem jár neki az ösztöndíj. Ezt a jelenléti ív leellenőrzésével a reintegrációs tiszt pontosan meg tudja határozni. Minden tanórán vagy az oktatóknak kell a tanulók neve mellett feltüntetni, hogy jelen volt-e az illető, vagy alá kell írni mindenkivel a jelenléti ívet. A jelenléti ív pontos vezetése alapján, az iskolába járás ellenőrzésével megbízott

¹¹ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400016.IM (Utolsó letöltés ideje: 2021. 04.02).

reintegrációs tiszt pontosan meg tudja határozni azt, hogy ki jogosult a teljes, és ki a csökkentett ösztöndíjra. Az ösztöndíj pontos összegének kiszámolásánál figyelembe kell vennie a jelenléti íven feltüntetett hiányzások okát is. Az, aki csak lustaságból nem ment iskolába, természetesen a hiányzásának napjára nem kap fizetést. Vannak azonban sokan, akik igazoltan vannak távol az órától. A távolmaradás oka lehet betegség, szállítás megőrzés, munka, vagy látogatófogadás is. Ezekben az esetekben mindeztől nem vontak le semmit az ösztöndíjból. Az ösztöndíjat minden hónap közepén fizetik ki. Természetesen nem készpénzt kapnak az elítéltek, hanem a saját névre szóló kártyájukra érkezik az összeg. Véleményem szerint ennek az ösztöndíjrendszernek az egyik hibája az, hogy nem a konkrét iskolai teljesítmény alapján kapják meg a tanulók a kérdéses összeget. Vagyis akkor is ugyanannyi pénzt kapnak, ha tanulnak, mint ha csak benn ülnek, és nem csinálnak semmit az órán. Sajnos a bukásért is ugyanannyi pénzt kap a tanuló, mint a kitűnő bizonyítványért. Emiatt bármilyen munkához képest nagyon könnyű pénzkeresetnek számít az iskolába járás. Érdekes volt tanárként látni azt, hogy sokan, főleg a hosszabb ítéletet ülők, saját maguk kéri a megbuktatásukat, hogy tovább járhassanak iskolába. Ők kiszámolják, megtervezik azt, hogy pontosan hányszor kell megbukniuk.

A 2010-es évek közepétől kezdve, néhány általam ismert intézetben, egy olyan új szabályozási rendszer bevezetésén gondolkodtak el, ami szerint egy ember egy évet maximum csak kétszer járhatna. Ha utána is megbukik, akkor nem vehetne részt az oktatásban. Ezzel az intézkedéssel a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó képzésekért felelős embereknek nyilván az lett volna a szándéka, hogy ösztönözze a tanulókat a tanulásra és az előre haladásra. Az intézkedés esetleges hivatalos bevezetése után viszont számolniuk kellett volna azzal is, hogy emiatt, sajnos sokan kiszorulnának az oktatásból. Nagyon sok tanuló ugyanis nem a lustasága, hanem a képességei miatt nem tud előre lépni a meghatározott ütemben. A már említett jogszabályok és a reintegrációs szakemberek észrevételeinek figyelembevételével ezt a szigorítást, bár valószínűsíthetően lett volna pozitív hozadéka is, hivatalosan nem vezették be az általam vizsgált időszakban.

V.4.2. Az ösztöndíjra nem jogosult tanulók

A tanuló elítéltek közül azonban nem mindenki jogosult ösztöndíjra. A dolgozóknak a munkavállalással együtt járó fizetés mellé különböző kedvezmények is járnak. A munka mellett

tanuló elítéltek számára néhány kedvezmény, kötelező biztosítása van előírva. Ezzel, a 16/2014. (XII. 19.) IM-rendelet 119.§ (1-5) foglalkozik:

„(1) Az oktatásban, szakképzésben vagy továbbképzésben résztvevő elítélt munka idejét úgy kell beosztani, hogy a képzésen részt tudjon venni.

(2) Az oktatásban résztvevő, dolgozó elítélt részére járó oktatási naponként egy óra munkaidő-kedvezményt a munkáltatóval egyeztetett időpontban kell kiadni.

(3) Az oktatásban részt vevő dolgozó elítéltet kérelme alapján oktatási naponként megillető egy óra munkaidő-kedvezmény összevontan nem adható ki.

(4) A szabadság számításánál munkanapként kell figyelembe venni az alap- és a középfokú, valamint a szakképzésben részt vevő elítélteknek az elméleti oktatáson, illetve a vizsgára való felkészüléshez biztosított idő miatt a munkahelyről távol töltött időt.

(5) Az alap- és a középfokú iskolai oktatásban, szakképzésben vagy vizsgával záruló továbbképzésben résztvevő elítéltet kérelmére félévenként öt nap, a felsőfokú tanulmányokat folytató elítéltet vizsgánként négy nap munkavégzés alóli felmentés illeti meg. A munkavégzés alóli felmentésbe a vizsganap beleszámít, erre az időre az elítéltet munkabér nem illeti meg.”¹²

Azok a dolgozók, akik vállalni szeretnék az iskolába járás kötelezettségeit is, hiába a sok kedvezmény, mégis sokszor kerülnek válaszüti elé. Választaniuk kell a tanulás és a munka között, mert nem tudják összeegyeztetni a munkarendet az iskola órarendjével. Ha kivesszük emiatt a munkából, az nem jó, mert sok pénztől esik el. Ha meg lehet oldani, akkor az iskola délután is oktat, és akkor minden tanulni vágyó könnyebben be tud járni az órákra.

A tanulók a sikeresen elvégzett tanév végén természetesen év végi bizonyítványt kapnak. Ebben természetesen nincs feltüntetve az, hogy hol járt az illető iskolába. A bizonyítványba kizárólag az oktatást végző intézet pecsétje kerül, a büntetés-végrehajtási intézet bélyegzője nem.

V.4.3. Az oktatók, tanárok

¹² http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400016.IM (Utolsó letöltés ideje: 2021. 04. 02.)

A civil társadalomnak szintén megvannak a maga elvárásai a büntetés-végrehajtással szemben. Az elítéltek biztonságos fogvatartása és a társadalomból való ideiglenes kizárása mellett személyiségük formálása és előkészítésük a társadalomba való sikeres visszatérésre is alapvető elvárás. A társadalom azért alakította ki a börtön intézményét, legalábbis a klasszikus liberális kriminológia álláspontja szerint, hogy az elítéltek személyisége megváltozzon egy meghatározott program hatására (Fliegauf, 2007). E félresiklott, túlnyomórészt sérült személyiség szerkezetű felnőttek pedagógiai, pszichológiai motiválása igen nehéz feladat elé állítja a szakembereket, mind a büntetés-végrehajtási intézet dolgozóit, mind a pedagógusokat, mind pedig a különböző e problémára szakosodott civil szervezeteket. A kívánt cél elérése, a fogvatartottak biztonságos visszajuttatása a társadalomba, összehangolt működést vár el a büntetés-végrehajtás különféle szervezeteitől, illetve a vele együttműködő társszervezetektől. Ez egy hosszú és bonyolult folyamat, amely, mint ahogy Borgulya Zoltánné Antal Zsuzsa kifejtette, „...magába foglalja az elítélt személyiségének alapos feltérképezését, megismerését, megfelelő foglalkoztatását, illetve oktatását, képzését, a rehabilitációs folyamat segítését...”¹³ A pszichológiai eszközök alkalmazása mellett nagy szerep jut a nevelésnek és a korszerű pedagógiai módszerek alkalmazásának. Sokszor évek kemény munkája és gondos odafigyelés szükséges ahhoz, hogy egy felkészült pedagógus eredményeket tudjon elérni bármiféle, a szokásostól eltérő helyszínen és tanulókkal. Ezt nagyon világosan mutatja a tanár kollégáim között végzett korábbi felmérésem, miszerint arra a kérdésemre, hogy van-e sikerélményük az oktatás során kizárólag azok válaszoltak igennel, akik már legalább öt éve tanítanak elítélteket. Illetve ugyanaz a pár ember, aki csak egy-két éve tanít börtönökben látja úgy, hogy nem, vagy csak nagyon nehezen lehet az iskolásokat motiválni ilyen körülmények között. Az is nagyon érdekes, hogy azok, akik több éve tanítanak bv. intézetben nem tudtak beszámolni semmilyen hátrányról a börtönoktatásban, míg azok, akik csak tavaly vagy tavalyelőtt kezdtek megemlítették a motiváció hiányát, illetve az ösztöndíjat, mint elsődleges motivációt. Ugyanakkor a börtönoktatás előnyeiről szóló kérdésemre szinte minden kolléga fel tudott sorolni egy pár dolgot. Érdekes volt megfigyelni azt, hogy azok a pedagógusok, akik mögött már több éves tapasztalat van kiemelték előnyként azt, hogy bátrabban megválaszthatják a módszereiket, esetleg új, egyéni módszereket próbálhatnak ki az eredmények elérése érdekében. Ezzel szemben a börtönoktatásban kevesebb tapasztalattal rendelkezők inkább arra

¹³ Fogvatartottak és büntetés-végrehajtási intézetekből szabadulók munkaerő-piaci (re) integrációjának támogatása, Konferencia, 2006.02. 16-17. Budapest. Váltó-sáv Alapítvány, elérhető: www.valtosav.hu/.../kiadvany_konferencia.pdf, 14 Utolsó letöltés ideje: 2017. 05.20.

koncentrálnak, mint ez a válaszaikból is kiderül, hogy az adott körülmények és keretek között, hogy tudják az elítélteket megvédeni a börtön ártalmaitól, miként lehet őket, sok pozitív megerősítéssel és példamutatással, a mindennapjaikban segíteni és személyiségüket fejleszteni (Pásztai, 2017).

Európában a börtönoktatásban dolgozó tanárok alkalmazásának négy típusát különböztethetjük meg Ruzsonyi Péter szerint (Ruzsonyi 2011). Az első az önálló modell, ahol a tanárok a büntetés-végrehajtási dolgozók közül kerülnek ki. A második az import modell, ahol olyan tanárok végzik az elítéltek képzését, akik e mellett civil iskolában is tanítanak. A harmadik a szerződéses modell. Ebben az esetben olyan külsős tanárokról van szó, akik kizárólag a büntetés-végrehajtási intézetekben folytatnak oktató tevékenységet. A negyedik, az úgynevezett vegyes modell, ahol az intézet amellett, hogy bizonyos munkák elvégzésére külsős tanárokat vesz fel, párhuzamosan egy saját iskolát és saját tanári kart is üzemeltet. Az általam megismert intézetekben, a legtöbb esetben az oktatást olyan külsős tanárok végzik, akik kinti „normál” iskolában is tanítanak. Ez talán azért is van, mert az általános iskolai és a szakmát nem adó középiskolai képzésnél fontos a kerettantervek ismerete, azok követése a tanulók iskolai előrehaladása szempontjából. Ehhez nagy segítség a tanárok civil iskolákban szerzett tapasztalata, mivel a tanulmányi akadályok leküzdésénél az oktatási rendszer nem tesz különbséget a civil és a büntetés-végrehajtási intézetekben működő iskolák tanulói és azok tanulmányai között. Ettől eltérően a különböző tanfolyamokon, a szakmai és pszichológiai, illetve szociológiai modulokat oktatók jellemzően a büntetés-végrehajtás dolgozói közül kerülnek ki.

A börtönben szabadságvesztését töltő elítéltek oktatásánál mindegy, hogy az oktatási tevékenységet végző a fentebb említett négy alkalmazási típus közül melyikbe tartozik. A tanítványok motiválása a tanulásra, az iskolarendszerben való tartásuk és felkészítésük a reszocializációra mindenképp hatalmas feladat elé állít minden oktatót. Ahhoz, hogy a tanulók iskolába járási kedvét és belső motivációját erősíteni tudjuk, nem árt megismerni a börtönbeli viszonyokat, a sajátos szubkultúrát és a fogvatartottak sajátosságait. A tanítás mellett, mivel általában a társadalomból csak ideiglenesen kivont, többségükben magyar állampolgárokkal van dolgunk, fontos, hogy olyan személyként foglalkozzunk a fogvatartottal, aki hosszabb-rövidebb idő múlva ismét visszatérhet a társadalomba. Épp ezért a képzést végző pedagógus, andragógus feladata az is, hogy formálja a tanuló személyiségét, életségét, magatartását.

Tapasztalataim szerint a pedagógus munka egy büntetés-végrehajtási intézetben akkor lehet hatékony, ha az intézmény vezetői és alkalmazottai együttműködnek, ha a kölcsönös bizalom fennáll. Fontos az is, hogy az oktatók napi kapcsolatban álljanak a fogvatartottak reintegrációs tisztjeivel, kicseréljék tapasztalataikat, és segítsék egymás munkáját. A munka hatékonyságát csökkenti az, hogy mire a pedagógus kiismeri a tanulókat, megtalálja velük a közös hangot, és kellően motiválni tudja őket, gyakran kikerülnek az intézetből, a kinti életükben pedig nagyon ritkán folytatják tanulmányaikat. A minimális sikerélmény, a nehézségek, a gyakori kudarc és az esetleges félelem sok pedagógust eltántorít ettől a munkától. Csak akkor lehet a pedagógus hatékony, ha nagy empátiás készséggel rendelkezik, és úgy tudja tartani a kapcsolatot a fogvatartottakkal, hogy az nem lesz túl személyes. A nagyon közeli tanár-tanuló viszonyt a börtön szabályzat egyébként is tiltja. A munkám során megismert pedagógusok sokszor nagyobb sikerként élik meg, ha egy-egy tanuló eljut az érettségiig, vagy nyelvvizsgát tesz, mint a civil iskolákban, ez pedig átsegíti őket a nehézségeken.

V.4.4. Iskola a börtönben

Az oktatás, nevelés, tanítás egyik legspeciálisabb szegmense a börtönben való tanítás, képzés a fogvatartottak számára. Speciális több szempontból is, egyrészt mert a lehetőségek összevont osztályokban való tanítást engednek meg (alap 1 – 4. osztály, 5 – 8. osztály, 9 – 10. osztály, 11 – 12. osztály), másrészt a börtön sajátosságából adódóan egyes tanulók menetközben szabadulnak, átszállításra kerülnek más intézményekbe, esetenként egy-két tanuló csatlakozik az új fogvatartottak közül az oktatáshoz. A természetes fluktuáció sokkal nagyobb, mint a civil világban lévő tanosztályok esetében.

A börtönben a tanév megegyezik a hagyományos iskolai képzés tanidejével, szeptembertől júniusig, a megfelelő szünetek (ősz, téli szünet, tavaszi szünet) közbeiktatásával. Az osztályok tanulóinak jelentős részét a börtön ügyvezetett nem dolgozó (ND) fogvatartottjai adják. Mivel a dolgozó elítéltek, mint már említettem, a munka mellett vagy nem tudnak részt venni az oktatásban mert számtalanszor ütközik a tanórák ideje a munkaidővel, vagy már nem szívesen áldozzák a maradék szabadidejüket tanulásra, iskolába járásra, ezért ennek következtében elmaradnak, lemaradnak a többiekhez viszonyítva, ami a kedvüket is sokszor elveszi a tanulás folytatásától. A munka és tanulás börtönön belüli hierarchikus viszonyát a 2013. évi CCXL. 181. § (1)-ben találhatjuk meg, miszerint: „Az oktatásban, szakképzésben

vagy továbbképzésen való részvétel nem helyettesíti az elítélt munkában való részvételi kötelezettségét.” Tehát nincs választási lehetőségük a munka és a tanulás között azoknak a tanulóknak, akik munka mellett tanulni is akarnak. A dolgozók a munkájuk után minimális munkabéren részesülnek, ami viszont még így is több mint a tanulók ösztöndíja. „**258. §** Az alaplunkadíj a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegének legalább egyharmada, az országos parancsnok által normatív utasításban, évente meghatározott összeg.”(2013. évi CCXL. törvény). Illetve, ahogy azt, a már említett 181. § (2) pontjában rögzítették: „Az általános iskolai oktatásban, a középfokú iskolában, illetve a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet – ha bv. intézet működési körében felmerült okból nem állították munkába, illetve nem rendelkezik nyugellátással, szolgálati járadékkal, korhatár előtti ellátással, bányászok egészségkárosodási járadékával, átmeneti bányászjáradékkal – a képzés ideje alatt az alaplunkadíj egynegyedének megfelelő pénzbeli térítés (a továbbiakban: ösztöndíj) illeti meg.” (2013. évi CCXL. törvény). Vagyis, ez alapján a dolgozó elítéltek nem kaphatják meg a fizetésükért, az iskoláért járó ösztöndíjat is, ez a plusz motivációjuk sincs meg.

A fentiekből is látható, hogy a kutatásom idején, miért szinte csak a nem dolgozó részlegről kerültek ki a börtönben az oktatásban résztvevő tanulók. Bár, hangsúlyozom, hogy a dolgozók között a vizsgálódásom idején sokan voltak olyanok, akik munka mellett, ösztöndíj nélkül is látogatták a tanórákat, ők valóban tanulni akartak, fejlődni és iskolai bizonyítványt szerezni.

V.5. Kihívások a börtönoktatás során

V.5.1. A börtönhierarchia sajátosságának hatása a tanórák menetére

A tanítás elindulásakor nemcsak a tanulóknak kell egyszerre több gonddal megküzdnie, hanem a tanárnak is. Akinek van már némi tapasztalata ezekről az osztályokról, tudja, hogy az oktatók elsődleges feladata nem merül ki a tanóra megtartásában és a tananyag átadásában, hanem sokszor különböző pedagógiai módszerek segítségével olyan hirtelen felmerülő problémákat kell megoldani, amilyenekkel csak az ilyen speciális oktatási közegben találkozhatnak a pedagógusok. Először is meg kell találni, ki kell szűrni a hangadókat, menőket. A következő lépés, ha sikerült felismerni, kik a vezérek, akkor őket meg kell nyerni az oktatás problémamentességének érdekében. Ennek több módja lehet. Ennek egyik módja, kihasználva a tanár helyzeti előnyéből adódó lehetőségeket. Ez jelentheti azt, hogy a felügyelet útján

[HJ11] megjegyzést írt: Ezt itt nem értem! A tanítás is pedagógiai feladat!

megfegyelmezni az illetőt, akár saját lehetőségekkel élve, úgymint fegyelmi felelősségre vonását kezdeményezni az oktatást felügyelő reintegrációs tisztánél, vagy a saját reintegrációs tisztjénél. Magának a fegyelmi felelősségre vonásnak a legtöbb ilyen fogvatartott esetében csekély súlya van, mert nem rendelkeznek a kedvezményes szabadulás lehetőségével, börtönnyelven szólva „csontosak“. Nekik nem számít, hogy eggyel több, vagy kevesebb fegyelmi van a személyi anyagukban. Mégis, ebben az esetben visszatartó erő lehet, hiszen az iskolában, az iskolai magaviseletért kapott fegyelmi az oktatásból való kizárásukat is jelentheti, elesve ezzel a „könnyű” és kizárólagos pénzkereseti forrástól.

Természetesen, ahogy minden rétegben, amelyik a börtönoktatásban részt vesz, a menők között is van, akiket nem kell figyelmeztetni, a pénzkereset mellett tanulni is akarnak. Tehát ha sikerül megnyerni az osztályban lévő vezéregéniségeket és beállnak a sorba, akkor az órai fegyelem onnantól kezdve többé-kevésbé biztosított. A „csicskák” azt teszik, amit a menők mondanak, a többiekkel pedig nincs probléma. A fegyelem és a figyelem a két kulcskérdés a börtönoktatásban is. Fegyelemmel már sok mindent el lehet érni, de ahogy a fegyelem, úgy a figyelem is speciális.

V.5.2. A felmerülő problémák hatása az oktatásra

Tapasztalataim szerint, ha összehasonlítjuk a börtönben és a börtönön kívüli iskolákban tanuló emberek viselkedését egy negatív hatás, impulzus esetén, azt vesszük észre, hogy a civil diákok (legyen szó gyermekről is) probléma- és konfliktuskezelése sokkal jobb, mint a börtöntanulóké. A nemzetközi kutatási eredményekhez hasonlóan én is azt tapasztaltam, hogy a civil- és a börtönévfolyamoknál van különbség az érzelmi intelligencia szintjében: a külső osztályok tanulóinak magasabb (Sharma, Prakash, Sengar, Chaudhury és Singh, 2015). Ehhez párosul, hogy a civil életben, a gyerekeknél és a felnőtt tanulóknál egyaránt, a felmerülő gondokat akár a közvetlen család, akár a tágabb környezet közösen próbálja orvosolni. Ezzel szemben a benti diákok számára, bár a zöme családos felnőtt, a körülmények miatt nehézkes, problémás a kapcsolattartás, illetve bármilyen külső, hátrányos esemény megoldása. Ehhez a korláthoz (börtönrácsokhoz) párosul az alacsonyabb intelligencia és problémamegoldó készség, valamint az alapvetően ingerszegény környezet. A börtönben a fogvatartottak a legkisebb gondjaikat is behozzák a tanórákra, és ez különböző módokon csapódhat le az oktatás során. Kezdvé a magába roskadástól, a hangos, magára mindenki figyelmét felhívó viselkedésig. Őket azután fegyelmezővel sem nagyon lehet az adott tanítási napon odafigyelésre bírni.

Sajátságos (természetesen figyelembe véve, hogy sok esti iskola van, amelyeknek a tanulói a napi munka után járnak iskolába), hogy bizonyos intézetekben, az egyéb börtönbeli kötelezettség miatt a tanítás csak adott időszámban, délután 3-4 órától maximum 8-ig lehet. Az amúgy is szerényebb képességű tanulók korán kelnek, és bár sokan nem dolgoznak közülük, mégis már egy egész, börtönben töltött nap áll mögöttük, így fáradtabban, ingerlékenyebben kezdik a délután órákat.

V.5.3. Eltérés a megszokott dolgoktól

Nagy szerepet játszik a fogvatartottak életében az állandó dolgokhoz való ragaszkodás. A periodikusan ismétlődő dolgok – amellet hogy fel lehet rájuk készülni, azzal hogy várni kell rájuk és pontosan tudják, hogy mikor fognak megtörténni – segítenek a visszazámlálásban, abban, hogy a fogvatartott érezhesse az idő múlását, kiszabadulása napjának közeledtét. Sokszor mondjuk a szabad világban, hogy annyi a nap, amennyit beleteszel, legyen teljes a napod azzal, hogy hasznosan töltöd el. Ez a börtönvilágban másképp van. Minden egyes nap vége annyit jelent, hogy egy nappal közelebb van az illető a szabaduláshoz. Az elítélteknek van módjuk a tévézésre, és aki csak teheti, ki is használja ezt a lehetőséget. A délutáni sorozatok követése például, a várakozás az újabb epizódokra szintén az idő gyorsabb eltelését szolgálja. Konfliktust okoz azonban, ha a tanulási órák éppen ezekre a délutáni időpontokra esnek. Gyakran volt alkalom a tanulókon megfigyelni, és egy-egy beszélgetés során közölték is ezt velem, hogy sokszor mérlegelik, vajon megéri-e nekik iskolába járniuk, miközben a kedvenc sorozatukat elszalasztják. Az esetek többségében azonban nyomósabb érvnek bizonyul a tévé sorozatoknál a kevés anyagi előny, amit az iskolába járással szereznek, valamint a menők nyomása. Mindezek mellett előfordul, hogy alkalmanként egymástól eltanult, vagy a tévéből ellesett betegség tüneteit produkálják, pl. asztmás köhögő rohamokat imitálnak, rengeteg kávét isznak, vagy krétát esznek stb., hogy mindkét előnyhöz (tévézés és iskola) hozzájuthassanak. Ezt leginkább a tapasztalatlan, új tanároknál alkalmazzák, vagy azok a rabok próbálják ki, akik még tapasztalatlanok a börtönéletben, vagy az adott börtön életében, és igyekeznek feszegetni a határaikat. Az őrök azonban hamar felismerik ezeket a mímelt tüneteket, és mivel ez is fegyelmi vétségnek számít és büntetést von maga után, a rabok hamar felhagynak ezzel a tevékenységgel. Emiatt ezek az esetek leginkább a tanév elején fordulnak elő.

V.5.4. Pszichés tényezők

A fogvatartottak körében régóta jelen lévő illegitim nyugtatószer használata, azaz a „Rivotril-probléma” (Fliegauf 2008). nem közvetlenül a tanórákra, hanem sokkal inkább a fogvatartottak életére van nagyobb hatással. Aláássa az intézetekben uralkodó közmorált, növeli a frusztrációs szintet és főlegesen megnöveli az erőszakos cselekedetek, bántalmazások és önsértések számát (Solt, 2010). Persze, az iskolába járó fogvatartottak körében is sok alkalmi vagy állandó gyógyszerfogyasztó van (Csukai, 2014). Azok a tanulók azonban, akiket valamilyen gyógyszer hatása miatt veszélyesnek vagy beszámíthatatlannak ítélt meg a felügyelet, nem vehetnek részt az órán. A tapasztalataim szerint a fogvatartottak között viszonylag sokan vannak olyanok, akik valamilyen krónikus betegségben szenvednek, és emiatt különféle gyógyszereket szednek. Ezeknél az embereknél, illetve a gyógyszereket droként használó fogvatartottaknál is, a gyógyszerek szedése sokszor együtt jár bizonyos mértékű gyógyszerfüggőséggel is, melyek azután negatívan hathatnak a figyelmére, a tanulási folyamatra. A fájdalomcsillapítók, nyugtatók a figyelem nagymértékű visszaesését eredményezik, míg abban az esetben, ha nem jutnak hozzá a megszokott gyógyszerhez, a felfokozott idegállapotuk akadályozza őket a tanulásra való koncentrációban. Szerencsére ez csak a tanulók viszonylag kis százalékát érinti.

Szintén erősen hat pszichés állapotukra, ezen keresztül pedig a tanulásra való motiváltságukra, figyelmükre, hogyha a rácson kívülről esetleg rossz híreket kapnak, vagy ha odabent éri őket valamilyen megaláztatás rabtársaik vagy a börtönőrök, felügyelők részéről (Csukai, 2014). Minden egyes tanórán érdemes felmérni a tanulók pszichés állapotát, ha szükséges, akkor oldani az osztályban a feszültséget, a feladatok kiosztásánál pedig rugalmasan, ezeket a szempontokat is figyelembe véve eljárni. Olyan esetekben, amikor valamelyik tanulót állandó pizskálódás ér rabtársai felől valamilyen okból, és ez bomlasztja a fegyelmet a tanórán, a tanárok gyakran kérik a menők segítségét. Ők ugyanis hatalmuk demonstrálásának lehetőségét látják abban, hogy utasításukra az egész közösség megváltoztatja a viselkedését (ez esetben pozitív irányban), ezzel mintegy a tanár szintjére emelkednek. Ilyenkor kényesen kell ügyelni arra az egyensúlyra, hogy a menő ne érezze, hogy felülemelkedett a tanáron, a tanulók viszont ne érezzék azt, hogy a menő megalázkodott a tanár előtt. Azt a látszatot is el kell kerülni, hogy a menő a tanár „vamzere”, vagyis besúgója, ezzel ugyanis megkérdőjelezhető lesz a „börtöntisztessége”, a rabtársakkal való szolidaritása a börtön alkalmazottaival szemben. Az elítéltekre jellemző szubkulturális háttér, tehát önmagában nagyban meghatározza a fogvatartottak tanulási motivációját, illetve az oktatáshoz való hozzáállásukat (Kassai, 2008, idézi Csukai, 2014).

V.6. Összegzés

A fejezetben bemutatam a kutatásom helyszínét adó magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek belső világát kiemelve azokat a tényezőket, amelyek a képzések bármelyikére jelentkező fogvatartottak életét befolyásolhatják. Az alfejezetekben előfordulásuk szerint gyűjtöttem össze azokat a börtönökben végzett munkám során általam tapasztalt pozitív és negatív faktorokat, amelyek egy része előrelátható, más része viszont rejtett, váratlan, kiszámíthatatlan tényezőnek számít. Mint látható, a börtönélet ártalmas hatásain túl, a börtönön belül egyébként nyugodtnak elképzelt iskolai képzések körülményei is jelenthetnek komolyabb rizikót.

A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás szervezői és kivitelezői általában mindent megtesznek annak érdekében, hogy azok a fogvatartottak, akik az iskolai képzéseket a szabadulás utáni jövőjük szempontjából fontosnak tartják, nyugodtan és hasznosan tudják eltölteni az idejüket az iskolában. A Nemzeti Alaptanterv figyelembevételével folyó általános- és középiskolai tanítás, illetve a különböző képzések oktatóinak és tanórai tevékenységének színvonala egyáltalán nem marad el a civil életben tapasztalt tanórák színvonalától. Ugyancsak fontos, hogy a kapott bizonyítvány száz százalékban megegyezik az ország bármelyik iskolájában kiállított bizonyítvánnyal formájában, tartalmában és értékében egyaránt.

Megállapíthatjuk, hogy a börtönoktatásban tapasztalható, szakszerű és szervezett keretek között folyó oktatással kapcsolatos erőfeszítések arra irányulnak, hogy az alacsony társadalmi rétegből kikerült, alacsony iskolázottságú bűnelkövetők az oktatás, és esetleges magasabb iskolai végzettség megszerzésének segítségével pozitív irányban változtasson életstílusán, életminőségén, ezzel pedig egy magasabb társadalmi rétegbe integrálódjon. Laki László egy olyan 1988-as vizsgálatra utalva, amely az oktatásból kimaradottak helyzetével is foglalkozott, vonta le azt a következtetést, hogy az alacsony iskolai végzettségű, és nagyrészt szegény réteghez tartozó emberek nagy valószínűséggel egész életükben hátrányos helyzetben maradnak, és a hasonlóan alacsony iskolai végzettséget és jövedelmi szintvonalat a következő nemzedékre is át fogják örökíteni (idézi Andorka, 2003). Ebből világosan következik a börtönoktatás relevanciája, hiszen ez lehetőséget nyújt a felemelkedésre olyan embereknek, akiknek erre azelőtt nem volt lehetőségük.

A fejezet megírásának másik fontos eleme az volt, hogy kiemeljem azokat a rizikófaktorokat, amelyek hatására még a kimondottan reziliens tanulók sem, vagy csak nehezen képesek a

pozitív végkifejlet elérésére. A börtönélet hétköznapjaiban mindennap előforduló negatív élmények leküzdése mellett az iskolások újabb, nem csak az oktatáshoz kapcsolódó próbatételekkel találják szembe magukat a tanórákon. Az iskolában, az oktatás szerkezetéből és a résztvevők szerepéből adódó negatív faktorok, amelyek ellen a tanárok és a reintegrációs tisztek egyaránt megpróbálnak fellépni, minősége és erőssége előre nem megjósolható és hatása a diákokra kiszámíthatatlan. Ahhoz, hogy kutatásom középpontjában álló tanulók rezilienciáját erősíteni lehessen, először is mindenképp érdemes feltárni az adott körülmények között megjelenő rizikófaktorokat. Második lépésként pedig, a kapott eredmények alapján meg kell tervezni és a képzéshez hozzá kell rendelni a szükséges reziliencia erősítő programokat.

A börtönoktatás egyik ugyancsak lényeges eleme az is, hogy az oktatás folytonosságának és eredményességének érdekében, a magyar állam jogrendszere biztosítja a tanuláshoz való jogot, ezzel mindegy kötelezve a büntetés-végrehajtás szervezetét az iskolai oktatás megszervezésére, illetve mintegy ösztönzésképp, a mindenkori minimálbérhez igazított ösztöndíjak kifizetését.

A börtönoktatás jogi háttérének rövid, lényegretörő bemutatásával fel szerettem volna hívni a figyelmet arra a tényre, hogy, bár minden elítéltnak jogában áll magát képezni a szabadságvesztésének tartama alatt, a hivatalos adatok szerint azonban a fogvatartottaknak csak kevesebb, mint 20 százaléka él ezzel a lehetőséggel (Várkonyi, 2020). Mivel a jelenlegi, országos fogvatartotti állomány kevesebb, mint 25%-a rendelkezik szakiskolai, vagy magasabb végzettséggel, felmerül a kérdés, hogy vajon miért nem érzik a tanuláshoz szükségét a képzetlenebbek. Arról sajnos nem áll rendelkezésünkre kimutatás, hogy a már legalább érettségivel rendelkezők közül hányan vannak, akik beiratkoztak szakmát tanulni, de ha figyelembe vesszük azt a lehetőséget, hogy néhány szakma elsajátításának bemeneteli követelménye a már megszerzett érettségi bizonyítvány, akkor a továbbképzésben perspektívát látó elítéltek aránya még kevesebb.

Mivel átlagban csak minden ötödik elítélt vesz részt valamilyen képzésben, a kutatásom előkészítése során megerősödött bennem a gondolat, hogy a vizsgálatomban nem azokra az emberekre kell elsősorban figyelnem, akik nem járnak iskolába, hanem azokra, akik a sok negatív hatás ellenére nem hagyják abba a tanulást. Nem a kimaradás okait kell keresnem, hanem fontosabbnak tartom megtudni azt, hogy milyen megfontolás hajtotta azokat, akik a tanulásban látják a kapaszkodót a szabadulásuk utáni visszailleszkedéshez. Melyek azok a tényezők, amelyek ezekre az elítéltekre olyan hatással vannak, hogy a sok megpróbáltatás ellenére is, képesek pozitív irányú elmozdulásra a jelenlegi helyzetükből.

VI. AZ ELMÉLETI FEJEZET ÖSSZEFOGLALÁSA

Az értekezésem elméleti részét azzal kezdtem, hogy bevezettem a reziliencia fogalmát és igyekeztem a jelenség kutatásának fejlődését, területeit, szemléleti változásait, illetve a vizsgálatára megalkotott modelleket a teljesség igénye nélkül felvázolni. A fejezet első részének lényeges eleme a különböző embereknél előforduló rizikófaktorok, illetve a promotív és védőfaktorok meghatározási módjainak és csoportosításának bemutatása. Ezek a negatív és pozitív faktorok együtt befolyásolhatják az emberek rezilienciáját. Ez a kutatásom szempontjából azért lényeges, mert a célcsoportom alanyainál ezeknek rizikó és támogató tényezőknek a jelenlétét szeretném igazolni és az erősségüket meghatározni. Célom ezzel az, hogy az individuumok szintjén feltárt, a vérszrugalmasságot befolyásoló tényezők közül a negatívakat ellensúlyozni, a pozitívakat pedig támogatni lehessen a reintegrációs tevékenységek során.

Bár az évek során már számos védő és rizikófaktor összegyűjtöttem, mégis érdemes megfigyelni a két, ellentétes előjelű tényezőt tartalmazó csoport közötti hasonlóságot. A rizikófaktorok lehetnek a családhoz, a közvetlen környezethez, illetve az élet egyéb területeihez általánosságban köthető negatív jelenségek. A védőfaktorokat pedig gyakran sorolják a családi körülmények, a tágabb közösség és az individuális jellemzők elnevezésű csoportokba. Mindkét besorolásnál fontos tényezőnek számít a család, a barátok, az élőhelyhez köthető környezet szűkebb, például a szomszédság, és tágabb, például az iskola, munkahely vagy vallási csoport, értelmezése. A reziliencia kutatások, így az én kutatásom, során is a legfontosabb meghatározni azt, hogy a vizsgált személy életében milyen helyet foglalnak el a közvetlen hatással bíró közeli és távolabbi tényezők.

Mivel a vizsgálatom során olyan fogvatartott emberekkel foglalkoztam, akik valamelyik magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben képzik magukat, az elméleti fejezet második részében bemutattam a jelenlegi életüket és oktatási körülményeiket befolyásoló tényezőket és azok hatásait. A kutatásom helyszínének, a magyarországi büntetés-végrehajtás intézményének általános ismertetésével párhuzamosan, területenként összeszedtem azokat a negatív és pozitív faktorokat, amelyek az elítéltek mindennapi életére hatással vannak. A megemlített tényezők alapján látszik, hogy a sok rizikó mellett számos olyan támogató tényező is jelen van az iskolába járó elítéltek életében, amelyek alapján kijelenthetjük, hogy annak a fogvatartottnak, aki változtatni akar a korábbi életminőségén és ezért hajlandó képezni is magát, minden adott, hogy

azt megtehesse. Másrészt, az is egy érdekes vetülete a börtönoktatás egészének, hogy bár minden olyan terület, amely kapcsolatba hozható a börtönben folyó képzések menetével, tulajdonképpen a negatív hatások egész tárházát is felvonultatja, mégis nagyon sok iskolás elítélt a sikeres reintegrációjuk egyik kulcsaként tekint a tanulásra. Az oktatás reintegrációs folyamatban játszott szerepe tehát nem a büntetés-végrehajtási intézetek által biztosított képzési lehetőségek elégtelensége vagy a tanulók gyenge motiváltsága miatt nem mondható sikeresnek, hanem a legfőbb ok valószínűleg az, hogy a képzések előkészítésének és lebonyolításának teljes egészéből hiányzik az elítéltek motiváltságában fontos szerepet játszó reziliencia erősségének mérése, illetve a reziliencia okainak, egyénenként való teljes feltárása. Mint azt a jelen kutatással is kívánom igazolni, feltételezésem szerint a képzésekre jelentkező tanulóknál a reziliencia erős jelenléte valószínűsíthető. Ezért először is fontosnak tartom a rezilienciához köthető pozitív és negatív faktorok feltárását és azonosítását, majd második lépésként a rizikókkal szembeni védekezés támogatását, illetve a promotív faktorok megerősítését.

Az elméleti fejezet harmadik részében a reintegráció és a dezisztencia folyamatait és elméleti keretrendszerét foglaltam össze. Akkor beszélhetünk sikeres reintegrációról, ha a dezisztencia folyamat sikerességén túl a volt fogvatartott képes alkalmazkodni a civil élethez is. A reintegrációs folyamat, amelynek csak egy része a dezisztencia, vagyis a bűnöző életmód sikeres elhagyása, alaposabb megértéséhez érdemes nézni az egyén teljes életfolyamatát, beleértve a börtönben töltött időszak előtti, a közbeni, a szabadulás idejére jellemző közvetlen állapotokat és a szabadulás utáni visszailleszkedési folyamatot. A reintegrációs folyamat egészét különböző tényezők befolyásolhatják. Az értekezésemben felsorolt tíz leggyakrabban említett, a visszailleszkedésre kisebb-nagyobb szinten ható faktor által felállított kihívások teljesítése magában hordozza a sikeres visszailleszkedés lehetőségét.

A reintegrációt befolyásoló tényezők és a reziliencia promotív faktorai között jelentős az átfedés. A reintegrációt segítő faktorokat is tulajdonképpen ugyanúgy lehetne csoportosítani, mint a reziliencia védőfaktorait. A reintegrációt befolyásoló faktorok mindegyike tulajdonképpen egy reziliencia faktor is egyben. A tényezők itt is és ott is a család, közeli hozzátartozók, lakóhely és környezet, tágabb környezet és egyedi sajátosságok gócpontok köré gyűjthetők. A reintegrációs folyamat egészét nézve, tehát a börtönbe kerülés előtti időszaktól a börtön utáni visszailleszkedési folyamatig, a meglévő negatív faktorok hatásai ellenére a diákoknál jelen kell hogy legyen valamelyik reziliencia faktor, ami arra sarkalja az elítéltet, hogy képezze magát a jövője érdekében. A vizsgálatom szempontjából ez azért lényeges, mert

ha megállapítjuk azt, hogy melyik ez a faktor akkor azt erősítve tulajdonképpen egy reintegrációs folyamatot segítő faktort erősítünk.

Kutatásom relevanciáját is ebben az összetételben kell keresni. A vizsgálatom során olyan emberekből állt a célcsoport, akik egy magyarországi büntetés-végrehajtási intézet falai között töltötték a büntetésüket és közben jelentkeztek valamelyik, az adott börtön által indított képzésre. A célcsoport tagjai valószínűleg erős rezilienciával rendelkeztek, mert ha valaki, aki az elítélése előtti életéhez vagy/és a jelenlegi börtönülethez kapcsolható negatív hatások ellenére is pozitív jövőképpel rendelkezik és hisz abban, hogy az adott képzés segíti majd a börtön utáni életben és a sikeres adaptációban, annál biztos, hogy nagyon erős promotív faktor jelenlétét lehet kimutatni. A védőfaktorok pedig, mint azt már korábban kifejtettem, könnyen módosíthatók és erősíthetők. Ha tehát akár egy olyan faktor is jelen van egy ember életében, ami elég erős volt ahhoz, hogy az illetőt tovább segítette a nehézségeken és támogassa a jövőjének alakításában, akkor annak hatékonyságának a növelésével nagyobb eséllyel lehet az illetőt a sikeres reintegráció felé vezető úton tartani.

VII. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

VII.1. A kutatás célkitűzése, kutatási kérdések, hipotézisek

A jelen kutatásom célja bebizonyítani azt, hogy azoknál az embereknél, akik a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek bármelyikében, bármilyen képzésre jelentkeznek, kimutatható a reziliencia védőfaktorai közül néhány, akár egymástól eltérő területről fakadó, de erős protektivitást nyújtó faktor is, amelyek segítségével az egyén képes felülkerekedni a személyét érintő, rá negatívan ható rizikó tényezőkön. A kutatási kérdéseim feltárásával és hipotéziseim megválaszolásával jobban meg akartam ismerni a börtönökben tanuló elítéltek rezilienciájának erősségét, eredetét és ezek nem és életkor szerinti módosulásait annak érdekében, hogy teljesebb képet kapjunk ezeknek a fogvatartottaknak.

Kutatási kérdések és hipotézisek:

Első kutatási kérdés:

Milyen magas reziliencia átlagot tapasztalunk az oktatásra jelentkező elítélteknél?

1. hipotézis: Az iskolába járó elítéltek többségénél, a mérés során erős reziliencia szintet fogunk tapasztalni.

2. hipotézis: A reziliencia erősségben nagy eltérés nem található a férfiak és nők között. A férfiak és nők egyaránt erős reziliencia átlaggal rendelkeznek.

Második kutatási kérdés:

Honnan erednek a rezilienciát leginkább erősítő védőfaktorok?

3. hipotézis: A tartós kapcsolatban élő emberek általában magasabb reziliencia átlaggal rendelkeznek, mint azok a fogvatartottak, akik a rövidtávú vagy alkalmi kapcsolatban élnek.

4. hipotézis: Azok, akik erősebben kötődnek a lakóhelyükhöz, általában magasabb reziliencia átlaggal rendelkeznek, mint azok, akiknek nem szoros a kapcsolatuk a lakóhelyükkel.

5. hipotézis: A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők általában magasabb reziliencia átlaggal rendelkeznek, mint azok, akik kevesebb befejezett osztállyal rendelkeznek.

Harmadik kutatási kérdés:

Az RRC-ARM mérőeszköz három alskálájához („Egyéni kapacitások”, „Személyes kapcsolatok”, „Kontextus”) köthető védőfaktorok jelenléte és erőssége mennyire változik a vizsgált személyek különböző csoportjainál?

6. hipotézis: A fiatalabbak nagyobb védettséghez jutnak a személyes kapcsolatokból, mint az idősebb fogvatartott társaik.

7. hipotézis: Az idősebbek jobban számíthatnak az egyéni kapacitásokból fakadó védőfaktorokra, mint a fiatalabbak.

8. hipotézis: A nőknél erősebb a lelki és a kulturális kontextus területéről eredő védőfaktoroknak a hatása, mint a férfiaknál.

9. hipotézis: A férfiak inkább számíthatnak a társak támogatásából és a személyes készségek területeiről származó protektív faktorokra, mint a nők.

Negyedik kutatási kérdés:

A vizsgált személyeknél kimutatott protektív faktorok fontossági sorrendjének kérdése.

10. hipotézis: A rezilienciát leginkább befolyásoló védőfaktorok nem egyforma fontossági sorrendben találhatók meg a különböző korú embereknél. A 25 év alatti fogvatartottak rezilienciáját befolyásoló védőfaktorok leginkább a „Személyes kapcsolatok” területhez köthetők, majd ezt követik az „Egyéni kapacitások” és legvégül a „Kontextus” területekhez köthető reziliencia faktorok. A 25 év felettiéknél az életkor változásával a sorrend módosul és az „Egyéni kapacitások” területéhez kapcsolódó faktorok egyre inkább fontosabbak lesznek. Ezt követik a „Személyes kapcsolatok”-hoz, illetve a „Kontextus” területéhez köthetők.

11. hipotézis: A rezilienciát leginkább befolyásoló védőfaktorok nem egyforma fontossági sorrendben találhatók meg az azonos korú férfiaknál és a nőknél. A 25 év alattiak esetében a sorrend mindkét nemnél azonos: 1, „Személyes kapcsolatok”, 2, „Egyéni kapacitások”, 3, „Kontextus” területekhez köthető védőfaktorok. Azonban, míg a nőknél ez a sorrend csak a 45 év felettiéknél változik meg, a férfiaknál az „Egyéni kapacitások” területhez tartozó védőfaktorok hatása az életkor változásával egyre erősödik és már a 25 év felettiéknél ez lesz a legfontosabb.

Kutatásom során leginkább az elítélteknél meglévő rizikófaktorok feltárását és a védőfaktorok meghatározását, illetve a reziliencia hatásfokának mérését tartottam fontosnak. Ha a kutatási kérdéseim területeinek vizsgálata során kapott adatok alapján bebizonyosodik a különböző reziliencia faktorok erős jelenléte, megismerjük azok irányait és az ezeket befolyásoló tényezőket, akkor szükségzerű lenne erre az eredményre támaszkodva megtervezni a különböző foglalkozásokat, képzéseket a jövőben. Vagyis, a kapott eredmények segítségével, a büntetés-végrehajtási intézetekben induló bármilyen, a reintegrációt segítő programra önként jelentkezőknél első lépésként egy egyszerű reziliencia skála használatával fontos lenne

megmérni a reziliencia faktorok erősségét, majd az így kapott adatok alapján lehetséges az adott védőfaktorok erősítése, a célcsoport csoportokba rendezése a sikerebb reintegrációs együttműködés érdekében.

A társadalomból való kizárás minőségét és hosszát csakúgy törvény szabályozza, mint a sikeres társadalmi visszailleszkedés elősegítését (2013. évi CCXL. törvény). Ennek érdekében fontos, hogy a szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak körében megtaláljuk azt a lehetőséget, ami segíti őket egyedi szinten a visszatérésre való felkészülésben. Az elítéltekkel foglalkozó szakembereknek észre kell venniük a változtatás elérésére utaló szándékot, meg kell határozni annak okát, irányát és erősségét, majd, ha lehet, akkor minden erővel azon kell lenni, hogy ez a szándék megmaradjon és erősödjön. Ha valaki iskolába jelentkezik, korábbi tanulmányait szeretné folytatni, vagy szakmát akar tanulni, az egy jel lehet arra, hogy az illető változtatni szeretne az életén. Ennek oka lehet például a családnak való megfelelés, az önértékelés helyreállítása, jövőtervezés, a jövőbe vetett bizalom, vagy akár a múlt lezárása is.

Vii.2. A kutatás menete

A kutatásom megtervezésekor az alapvető elképzelésem az volt, hogy az oktatásra jelentkező fogvatartottak reziliensek és valószínűnek tartottam, hogy a reziliencia védőfaktorai közül számos megtalálható ezeknél az embereknél. Az vezérelt, hogy ha ez tényleg így van, akkor a fogvatartotti réteg sikerebb reintegrációjának megsegítése múlhat azon, hogy meghatározzuk, segítjük és erősítjük ezeket a faktorokat. Ehhez szükséges az, hogy már a képzések megtervezésénél számolni kell ezek meglétével, vagyis program lebonyolításának első lépései közé kell tartoznia egy a reziliencia faktorokat és azok minőségét, személyenként meghatározó reziliencia vizsgálatnak. A tanuló csoportok helyes összeállítása és a reziliensséget erősíteni hivatott foglalkozásokkal kibővített, a képzés alapját adó tanmenet pontos megtervezése csak ezután következhet.

Mivel a kutatásomban használt RRC-ARM skála, a legjobb tudomásom szerint még nem volt használva a választott populáció, a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő elítéltek körében, így annak érdekében, hogy megbízható eredményeket kapjak, a vizsgálat során a mérőeszköz készítői által javasolt, nem kötelező, de ajánlott lépések szerint haladtam. A tényleges adatfelvételt megelőzően szükségesnek tartottam

elvégezni, a mérőeszköz elkészítői által egyébként is ajánlott lépéseket. Ezek, a tájékozódásból és fókuszcsoportos vizsgálatokból álló előkészítő lépések az én esetemben különösen fontosak voltak azért, hogy a magyarországi büntetés-végrehajtás fogvatartotti populációjánál érdemben lehessen használni a skálát. A kutatás lépéseit bemutató táblázat elkészítését azért tartottam fontosnak, mert így jobban látszik a kérdőív adott populációra való megformálásának a menete (9.Táblázat).

TEVÉKENYSÉG	IDEJE	CÉLJA	A KUTATÁSI MÓDSZER
előzetes tájékozódás, terepszemle	2019. február	háttérinformációk szerzése a terepmunka stabilitásának elősegítéséhez, segítségkérés a vizsgált csoport megismeréséhez, a helyzetspecifikus kérdések megfogalmazásához, a kérdőívben szereplő témakörök kialakításához és a mérőeszköz megfelelő kontextusba helyezéséhez	félig strukturált interjú
fókuszcsoportos vizsgálatok	2019. május 14-16.	segítségkérés a mérőeszközben szereplő helyzetspecifikus kérdések	fókuszcsoportos interjú

		kialakításához és az azok megfogalmazásakor használatos megfelelő nyelvezet kialakításához annak érdekében, hogy azok a célcsoport számára teljesen érthetők legyenek	
az előzetes tájékozódás és a fókuszsoortos vizsgálatok eredményeinek áttekintése	2019. május 18.	az előzetes tájékozódás és a fókuszsoortos vizsgálat során gyűjtött adatok és felmerült kérdések segítségével és az előzetes tájékozódás során tanácsot adó emberek ajánlásainak figyelembe vételével 10 helyzetspecifikus kérdés kiválasztása a mérőeszköz második részének kialakításához, illetve a célcsoportról kapott információk birtokában a mérőeszköz harmadik részét	elemzés

		képező kérdőív általam preferált verziója használati lehetőségének revíziója	
pilot vizsgálat	2019. május 31.	a kész mérőeszköz kipróbálása abban a populációban, ahol alkalmazásra kerül, annak érdekében, hogy a mérőeszköz egésze teljes mértékben használható legyen az adott közegben	kérdőíves felmérés
adatfelvétel	2019. június 4-5. 2019. augusztus 14-15. 2019. október 15-16. 2019. október 24.	a pilot vizsgálat során feltárt hibák kiküszöbölése után véglegesített RRC- ARM használata a kutatási terepen	kérdőíves felmérés

9.Táblázat. Akutálás menete. Saját szerkesztésű táblázat

VII.3. Mintavétel

A kutatásom kezdetekor a vizsgált populáción, a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő elítéltek, belül ki kellett választanom azt a csoportot, amelyben a kutatást meg szerettem volna csinálni. A mintavétel helyszínének kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy olyan célcsoportból kerüljön ki a minta, hogy a kapott eredmények az egész populációra kivetítve érvényesek legyenek. Ezért mindenképpen egy olyan büntetés-végrehajtási intézetet kellett választanom a mintavétel helyszínéül, amely a fogvatartottak létszámát tekintve jelentős, egy olyan országos letöltőház, amelyben megtalálhatók elítéltek az

ország egész területéről, viszonylag elérhető távolságban legyen a lakhelyemtől a gördülékenyebb munkavégzés miatt és, ha egy mód van rá, legyenek férfi és női fogvatartottak egyaránt.

Az adatgyűjtést végül az előbb felvázolt szempontok figyelembe vételével, a lehetséges helyszíneként felmerült fogvatartási intézetekkel és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával való egyeztetés után a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet telephelyein, Bernátkút (férfi), Mélykút (női), Sándorháza (férfi), a fogvatartotti állomány körében végeztem el. A részvétel minden egyes esetben önkéntes alapon, az elítéltek beleegyezésével történt.

A vizsgálatban, a három telephelyről összesen 136 elítélt (87 férfi, 49 nő) vett részt. Közülük 18 fő (12 férfi, 6 nő), akinek nem volt köze az épp folyó EFOP 1.3.3 képzésekhez, a fókuszcsoportos vizsgálatban vett részt, míg az a 118 fogvatartott (75 férfi, 43 nő), akik a vizsgálat idején EFOP képzésen vettek részt, segített a kérdőívek kitöltésében. A kérdőívet kitöltők közül 110 fő, 69 férfi és 41 nő, munkája volt értékelhető, a kieső 8 fő a 28 ítemes skála több mint 10%-át kitöltetlenül hagyta.

VII.3.1. A mintavétel sajátosságai

A kutatási engedélyem birtokában, 2019 májusában a fókuszcsoportos interjúk lebonyolításával el tudtam kezdeni a vizsgálatot mind a három telephelyen. Már korábban, 2019. februárban elkezdtem a skála véglegesítését, ugyanis a legelső lépcsőfokhoz, a büntetés-végrehajtás intézményét jól ismerő, nem a fogvatartotti állományba tartozó emberekkel folytatott beszélgetésekhez nem volt szükségem külön belépési engedélyre, mivel abban az időben még tanítottam ezeken a telephelyeken, így hetente többször is bent voltam valamelyik objektumban.

A fókuszcsoportos vizsgálatok alanyait az adott büntetés-végrehajtási intézet dolgozói választották ki, az egyetlen kikötésem a már említett EFOP 1.3.3-mal való bármilyen kapcsolat volt. Az interjúk résztvevői, 2x6 férfi és 6 nő közül többen, a saját bevallásuk szerint állandó résztvevői az adott intézményben időnként előforduló különböző interjúknak, kutatásoknak, felméréseknek. Ez a tény, amellett, hogy a „rutinosságuk” megkönnyítette az interjú elkészítését, jelentheti azt is, hogy ezek az emberek az ilyen helyzetekre való nyitottságuk miatt lettek most is kiválasztva, megkönnyítve ezzel a büntetés-végrehajtási dolgozók munkáját.

Az interjú elkészítése után közvetlenül elkezdődött az adatok felvétele az RRC-ARM skála segítségével és eltartott egészen 2019. október végéig. A reziliencia skála kitöltéséhez nem választottak a büntetés-végrehajtási intézet dolgozói az elítéltek közül, hanem egyszerűen a jelenléti lista alapján a rendelkezésemre bocsájtottak minden EFOP 1.3.3 képzésre járó fogvatartottat az előre megbeszélt időpontokban. Ezeken a napokon én beléptem az adott objektumba és kaptam egy listát azokkal a nevekkal, akiknek a részvételére lehetett aznap számítani. Ezekbe a csoportokba tartozó egyének pedig általában, egy csoport kivételével, akikkel a képzési idejük alatt, a tanteremben tudtam dolgozni, épp a szabadnapjukat töltötték, vagy munka után voltak, esetleg épp készültek a műszakjukra. Az ő esetükben, mivel volt, hogy munkából jövet, fáradtan, éhesen, vagy épp a munkába indulás előtt, de még arra nem teljesen elkészülve, esetleg a pihenésüket megszakítva álmosan kellett nekik eljönni a kérdőívet kitölteni, nem minden esetben ment gördülékenyen az adatfelvétel. Mivel azonban ők voltak a vizsgálatom célcsoportja, ők jártak az EFOP 1.3.3 képzések valamelyikére, velük kellett dolgoznom. A büntetés-végrehajtási intézet a vállaltak szerint biztosította számomra a célcsoporthoz való hozzáférést, utána rajtam múlt, hogy meg tudom-e valósítani az adatfelvételt. Minden esetben a legfőbb szempontom az alapvető adatvédelmi jogok és az önkéntesség lehetőségének biztosítása volt. Volt, aki a reintegrációs tiszttel együtt megtagadta a részvételt, a legjobb tudomásom szerint emiatt nem érte semmiféle retorzió, és sokan voltak, akik annak hallatára, hogy önkéntes alapú a kitöltés először vissza akartak menni a zárkájukba, de amikor közöltem velük, hogy személy szerint nekem, egy doktorandusznak segítenének ezzel a legtöbbet vállalták a részvételt.

VII.3.2. Az adatfelvétel nehézségei

Az adatfelvételek időpontjainak meghatározására több szempont figyelembevételével került sor. Az első és legfontosabb szempont a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet működésének zavartalansága. A bv. intézetek sajátos, zárt világa egy teljesen kiszámítható ütemterv szerint működik. A nap 24 órájában tudni lehet, hogy ki és hol tartózkodik az intézet területén. Én, mint külsős, mert annak ellenére, hogy bejártam intézetbe tanítani, a napi menetrendbe beillesztett tanóráim megtartásán kívül egy plusz civilnek számítottam, akinek a mozgását külön nyomon kellett követni, ezzel is plusz munkát adva az ott dolgozóknak. Mivel a bv-k területén elsődleges szempont a biztonság, ha az adott objektumban olyan jellegű tevékenység volt, ami az átlagosnál komolyabb odafigyelést igényelt a szolgálatától, én nem

kaptam engedélyt a bejutásra. Ezek legtöbbször olyan kiszámítható időpontok vagy napok voltak, mint például az országos körszállítási nap, a hétfvégék, illetve a hét bizonyos délelőtti, amikor az elítéltek munkába állításáról döntöttek vagy a bv. bíróhoz kellett kísérni több fogvatartottat. Ezeket a napokat és napszakokat figyelembe véve nagyjából meg lehetett határozni, hogy mely napokban gondolhatok egyáltalán adatfelvételre a fókuszcsoporthoz interjút követő hetekben, hónapokban. Ehhez hozzájött azoknak a napoknak a kiesése, amikor nem tudtak biztosítani senkit, vagy csak pár főt a célcsoportból, mert a többiek dolgoznak (jellemzően azok az elítéltek, akik képzik magukat, általában dolgoznak is), valamilyen rendezvényen vannak, vagy arra készülnek szakköri kereteken belül (ismét egy érdekesség, hogy azok közül, akik képzik magukat, sokan intenzíven részt vesznek az intézmény kulturális életében is), vagy elszállították őket ideiglenesen egy másik bv. intézetbe.

A 2019. decemberig szóló kutatási engedélyem birtokában már csak jelezni kellett a bv. által kijelölt összekötőnek, hogy szeretnék menni az adott objektumba és hamarosan megkaptam a pontos egyeztetések és összevetések után megszületett választ, amely általában egy 1-2 héttel későbbi időpontot jelölt meg. Ez még belefért volna a kutatásra szánt időbe, azonban elég sűrűn mondák le a bv. részéről a tervezett látogatásomat csak órákkal az engedélyezett időpont előtt biztonsági okokból. Mivel így folyamatos csúszásban volt az adatfelvétel félő volt, hogy az EFOP 1.3.3 valamelyik képzése hamarabb véget ér, mint ahogy én el tudtam volna végezni a munkám. Ezen az állapoton csak rontott az, hogy közeledett a nyár, ami amellet, hogy szabadságolási időszak, vagyis a csökkentett állománnyal működtetett intézetekbe még nehezebb bejutni biztonsági okokból, a képzésekben is szünetet jelentett, így a tanulók mozgása sem lett volna egyszerű. Ezt az állapotot, amely könnyen ellehetetleníthette volna a határidőn belüli adatfelvételt, jeleztem az objektumok felé. Sikerült egy olyan adatfelvételi tervet összeállítanunk, amely alapján az ősz előtt kifutó képzések részvevőivel még nyár előtt, a még tovább folyó képzések tanulóival pedig augusztus után találkozhatok. A megbeszéltek alapján rugalmasnak kellett lennem, vagyis, ha telefonáltak, hogy most tudnék találkozni néhány emberrel, később pedig az osztály többi tagjával, akkor e szerint kellett mennem. Az adatok felvételét sikerült így több részletben megoldani, és ami a legfontosabb, nem kellett a minta számát csökkentenem.

Vii.4. A vizsgálat eszközének kiválasztása

Ahhoz, hogy az általam kitűzött célt, vagyis, hogy egy magyar büntetés-végrehajtási intézet területén belül, civilként el tudjam végezni ezt a reziliencia vizsgálatot, már a kezdetektől több akadály nehezítette. Azon kívül, hogy fel kellett készülnem a bv-k sajátos világán belül végzett adatfelvétel során a körülményekből származó nehézségekre és az elítéltek körében esetleg előforduló nem szokványos, sok esetben extrém szituációkra, a legnagyobb nehézséget a reziliencia adott körülmények közötti mérésének véghezvitele okozta.

A vizsgálatom elvégzéséhez szükséges megfelelő mérőeszköz kiválasztásához a következő szempontokat kellett figyelembe venni:

- A reziliencia kutatása általában a pszichológia területéhez kapcsolható, ezért a jelenség mérésére kialakított mérőeszközök is túlnyomórészt a tudományterületen belüli alkalmazásra lettek kifejlesztve. Ahhoz, hogy a vizsgálatot minden szempontból megfelelően tudjam elvégezni fontos volt, hogy találjak egy olyan, nem pszichológiai megközelítésű reziliencia tesztet, amit andragógusként megfelelő módon használni tudok.
- A skála alkalmazhatósága, megbízhatósága, érthetősége az adott körülmények között.
- A teszt kitöltése ne vegyen túl sok időt igénybe.
- A teszt elfogadottsága a szakmában.

A főbb reziliencia skálák áttanulmányozása után egy kanadai egyetem, a Dalhousie University, Halifax, Nova Scotia kutatói által kifejlesztett RRC-ARM (Resilience Research Centre-Adult Resilience Measure) nevű skála mellett döntöttem, ami egy olyan felnőttek vizsgálatára kialakított mérőeszköz, amelynek fejlesztési projektjében a célcsoportban elítéltek is voltak.

VII.5. Az RRC-ARM skála bemutatása

Egy 2011-es tanulmány szerint az addig publikált reziliencia skálák közül csupán öt van, amely a jelenséget a személyi és kontextuális összetettség szintjén vizsgálja (Windle et al., 2011). Ezek közül az egyik az a CYRM-28 (Child and Youth Resilience Measure-28) nevű mérőeszköz, amely kialakítását 11 országban felvett adatok segítségével végezték. A szignifikáns negatív körülmények között élő fiatalok és felnőttek körében vett kvalitatív adatok felhasználásával olyan, a reziliencia működéséhez tartozó alapvető szubskálák meghatározására is sor került, mint a személyes reziliencia források, kapcsolatokhoz köthető források vagy a kontextuális források (Liebenberg, Moore, 2018). A kanadai Resilience

Research Centre-hez (RRC) köthető CYRM-28 fejlesztésekor az volt az egyik cél, hogy egy olyan, a különböző kultúrában élő fiatalok körében megjelenő reziliencia mérésére alkalmas eszközt sikerüljön elkészíteni, amely lehetővé teszi a reziliencia kialakulásához kapcsolódó fejlesztési eredmények kultúrák közötti összehasonlítását (Ungar, Liebenberg, 2011).

Az RRC-ARM (röviden: ARM, a továbbiakban felváltva, de ugyanazzal a jelentéssel fogom használni az RRC-ARM és ARM rövidítéseket) a CYRM felnőttekre adaptált változata. A gyerekek részére készült változat felnőtt nyelvezetre való átszerkesztését May-Chahal és kollégái (Department of Applied Social Science, Lancaster University) végezték el a „Tracking Vulnerability and Resilience: Gambling Careers in the Criminal Justice System” kutatás részeként. Mivel a reziliencia kutatás alanyai általában gyerekek, a kutatócsapatnak a kanadai Dalhousie University-hez tartozó International Resilience Project segítségével közösen új eszközt kellett létrehozni. Az Anglia és Skócia börtöneiben 1000 fogvatartott részvételével végzett vizsgálat során mérték a hazardjátékkal, a testi és mentális egészséggel és a rezilienciával kapcsolatos értékeiket, majd ezeket összevetették a rendőrségi aktákban található bűnügyi adataikkal.

Az évek során számos kutatás során használták a CYRM és az ARM életkor alapú, alapvető skáláit és különböző változatait, azok teljes, azaz 28 kérdésből álló, illetve a rövidített 12 kérdésből álló változatait és igazolták a mérőeszközök érvényességét és megbízhatóságát. A mérés során az eredményeket a Likert skálán adott válaszokért járó pontok összeadásából kapjuk meg. Minden korosztály számára van 3 és 5 pontos Likert skálás verzió. Az alap 28 tételből álló Likert skálán elérhető minimum érték 28, a maximum 140 pont, míg értelem szerűen a 12 tételnél a minimum 12, a maximum 60 pont lehet. Mivel azonban itt egy viszonylag és bizonyos kereteken belül rugalmasan használható mérőeszközzel van szó, ettől eltérő értékeket is kaphatunk akkor, ha például a résztvevők vagy a körülmények miatt módosítanunk kell az alapskálát és az ajánlott 28 kérdés nem mindegyikét tesszük fel valamilyen okból.

VII.5.1. Az RRC-ARM skála használata

Mind az a Resilience Research Centre honlapján szabadon elérhető használati utasításból kiderül¹⁴, az RRC-ARM skála használata során az adatfelvétel megszervezését és lebonyolítását

¹⁴ <https://cyrm.resilienceresearch.org/> (Utolsó letöltés ideje: 2023.02.21.)

három főbb részre bontották a mérőeszköz készítői. Legelőször egy kisebb megbeszélés összehívását szorgalmazzák olyan emberek részvételével, akik ahhoz a közösséghez tartoznak, amelyben a vizsgálatot le szeretnék folytatni. Ezek az emberek, amellet, hogy információt tudnak szolgáltatni a mérőeszköz adott közeghez való alakítása során, tanácsot adhatnak ahhoz, hogy megfelelő legyen a tartalmuk a kutató által szabadon szerkeszthető, a kérdőív egyik részét adó helyzetspecifikus kérdéseknek, annak érdekében, hogy azok a kitöltő emberek számára relevánsak legyenek és a kutatás a helynek és a helyzetnek legmegfelelőbb lebonyolítása zökkenőmentesebb lehessen.

A kutatás előkészítésének és lebonyolításának több összetevőből álló második fázisának elemei az RRC-ARM helyi adottságoknak megfelelő előkészítésének a részei. Első lépés egy fókuszcsoporthoz interjú megszervezése és lebonyolítása. A résztvevőknek ahhoz a közeghez kell tartozniuk, ahonnan a minta kiválasztásra került. Míg az előző csoport tanácsokat adott a helyzetspecifikus kérdések tartalmi kialakításához, addig a fókuszcsoporthoz segít azoknak az adott közeg számára érthető megfogalmazásában és kialakításában.

Második lépésként ki kell választani a „tanácsadó” csoporttal és a fókuszcsoporthoz folytatott interjúk segítségével kialakított kérdések közül a célkitűzésünk szerinti tíz legmegfelelőbbet. A beszélgetések szakszerű lebonyolítása nagy szerepet játszik a körülményeket feltáró, alapvető háttérinformációk hozzájutásához segítséget adó, bevezető kérdések megszerkesztésében és a kutatás megfelelő kontextusba helyezésében. A tíz kiválasztott és véglegesített kérdés az RRC-ARM skála második, mérőeszköz elkészítői által előre meg nem határozott, a célcsoport háttérének megismerését megcélzó részét fogják képezni.

Harmadik lépésként ki kell választani a mérőeszköznek az adott kutatáshoz legmegfelelőbb változatát. Az RRC-ARM skála harmadik része tartalmazza magát, a reziliencia mérésére kialakított 28 vagy 12 itemes eszközt. A mérőeszköz mindkét változata létezik 3 vagy 5 pontos Likert-skálás változatban. A 28-as helyett érdemes a 12-est választani, ha például rövidebb idő áll a rendelkezésre a kitöltésnél. A három pontos Likert-skálás verziót pedig akkor, ha például olvasási vagy értelmezési nehézség merülhet fel. Az RRC-ARM-28 skála kitöltése kb. 15 percet, míg az RRC-ARM-12 ennél valamivel kevesebb időt vesz igénybe. A rövidebb és a hosszabb skála egyaránt validált.

Negyedik lépésként ajánlott a kiválasztott RRC-ARM skála átbeszélése és esetleges kipróbálása az adott közegben annak érdekében, hogy minden kérdés, megfogalmazás nyelvtanilag helyes és egyértelmű legyen a célközönség számára.

A kutatás harmadik fő része az RRC-ARM tényleges használatának levezénylése. A kutatóknak el kell dönteniük, hogy milyen módon veszik fel az adatokat. Lehetőség van egyedi vagy csoportos adatfelvételre, illetve szükség esetén a kérdések hangos felolvasására is abban az esetben, ha a vizsgálatot végző szakember úgy érzi, hogy nem minden résztvevő képes megérteni a kérdéseket.

VII.6. AZ RRC-ARM skála kutatásom során használt változatának kialakítása

Miután hosszas keresés és mérlegelést követően az RRC-ARM mérőeszköz használata mellett döntöttem, arra gondoltam, hogy az alaposabb és cizellált adatgyűjtés érdekében a kutatásom során az RRC-ARM 28 tételes, 5 pontos Likert skálájával szeretnék dolgozni. A mérőeszköz bármilyen újbóli használatát minden esetben jelezni kell a Resilience Research Centre-nek. A sikeres kapcsolatfelvételt követően egy nagyon barátságos hangulatú e-mail-ben kaptam egy rövid kérdőívhez vezető linket, amely kitöltése után automatikusan hozzáférhettem az RRC által elkészített mérőeszköz összes változatához. Az így kapott engedély birtokában, a megfelelő kérdőív kiválasztása után elkészíthettem annak magyar nyelvű változatát és a kutatás előkészítése és lebonyolítása során elvégezhettem rajta a kívánt módosításokat. A három részből álló mérőeszköz előkészítéséhez és precíz használatához követtem az RRC honlapján leírt tanácsokat és felhasználtam a letölthető használati utasítást.¹⁵

VII.6.1. Az RRC-ARM első részének előkészítése

Mielőtt a használati útmutató alapján elkezdtem volna az ARM megszerkesztéséhez és véglegesítéséhez szükséges interjúk (egyéni, csoportos és fókuszcsoportos) elkészítését, úgy döntöttem, hogy átalakítom a mérőeszköz első részét. Ezt a részt, amelyben a remények szerint, a kitöltő személyével, családjával, közösségével és emberekhez köthető viszonyával kapcsolatos kérdésekre kapunk választ, úgy tervezték meg a skála készítői, hogy azok

¹⁵ ua.

segíthetnek megérteni azt, hogy válaszadó miként birkózik meg a mindennapi élet nehézségeivel és ebben milyen szerep jut a körülötte lévő embereknek. A kilenc kérdésből álló blokk kialakítása, a kérdések típusai és tartalma azonban nem felelt meg az adott körülmények között végzett kutatásomnak. Az eredeti elképzelés szerint a kilenc kérdésből nyolc nyitott kérdés volt, egy pedig feleletválasztós. Ezt nem tartottam szerencsésnek, mivel annál a célcsoportnál, ahol használni akartam, a nyitott kérdések adta átgondolt válaszok leírásának lehetősége sokszor inkább csak elbizonytalanítja a válaszadót. Tarthat attól, hogy rossz választ ad, vagy nem érti azt, hogy mi is a kérdésnek a lényege. Ezért a nyolc kérdésből ötöt átalakítottam egyszerű feleletválasztós kérdésre.

Probléma volt a kérdések megfogalmazásával is. Hiába tűnnek egyszerű kérdéseknek, arra, hogy „Kivel él?” és „Mióta élnek együtt?” egy ideiglenesen börtönben lakó ember nem tudja, hogy ez a jelenlegi vagy az állandó állapotára utal-e. Azt a kérdést, hogy „Hányszor költözött az elmúlt öt évben?” pedig ki kellett bővítenem azzal, hogy a börtönbe kerülése előtt, azért, hogy egyáltalán releváns legyen azok számára is, akik már több éve bent vannak. Át kellett alakítanom az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdés válaszlehetőségeit is, így kerültek be a válaszlehetőségek közé a szomszédos népek, illetve a magyar és roma válaszok is. A „Melyik rasszhoz tartozónak vallja magát?” kérdés feltevését pedig egyáltalán nem tartottam relevánsnak és kivettem a tervezetből.

VII.6.2. Az RRC-ARM második részének előkészítéséhez szükséges elővizsgálatok

Az RRC-ARM egy olyan, a felnőttek rezilienciaszintjének mérésére megszerkesztett három részre osztott mérőeszköz, amelynek a választhatóan 12 vagy 28 itemből álló fő része előtt két másik rész kitöltését is elvárja a résztvevőktől. A már említett első részben személyes jellegűekre, míg a másodikban a válaszadó hátterét feltáró kérdésekre kell válaszolni. Az első és a harmadik részt a mérőeszköz készítői teljes mértékben megszerkesztve állítják a kutatók rendelkezésére, egyedül csak a meghatározott kérdések nyelvezetére és relevanciájára kell odafigyelni. A második etap kérdéseit viszont a vizsgálatot végzőknek kell elkészíteniük egy sablon alapján, interjúk segítségével. Mielőtt tehát elkezdhettem volna a vizsgálatot, elővizsgálatokat kellett végeznem, amelyek két fő részből álltak: tájékozódás, terepszemle és csoportos interjúk.

VII.6.2.1. Tájékozódás, terepszemle

Az ARM második részénél az 5 pontos Likert-skálás táblázat kérdéseket tartalmazó részét üresen hagyták a skála tervezői, mert úgy gondolták, hogy az ide szükséges tíz helyzetspecifikus kérdés elkészítését rábizzák a mérőeszköz mindenkori használójára. Az elképzelés szerint a kutatónak érdemes tanácsokat kérni a célcsoporttal azonos közösségben levő emberektől. Ennek érdekében, első lépésként olyan személyekkel beszélgettem a kutatóm alapvető kérdéseiről, céljáról és célcsoportjáról, akik maguk is kapcsolatban állnak a magyarországi büntetés-végrehajtással.

A beszélgetések 2019. februárban zajlottak Bernátkúton, Mélykúton, Sándorházán, a dunaiújvárosi Pannon Oktatási Központban (POK) illetve a Nemzeti Közszerológati Egyetemen (NKE), Budapesten, a magyarországi büntetés-végrehajtás egészét, vagy bizonyos területét jól ismerő különböző szakterületeken dolgozó emberekkel, akik között volt börtönben dolgozó pszichológus, reintegrációs tiszt, kriminológiai szakember és pedagógus is. Mivel ezek az emberek általában nem azonos helyen élnek vagy dolgoznak, volt, akikkel egyénileg és volt, akikkel kisebb csoportokban találkoztam. Ezeknek a találkozásoknak két célja volt. Az egyik, hogy segítséget kapjak ahhoz, hogy az ARM skála második részének kérdéseit a célcsoportnak megfelelően szerkesszem meg, a másik pedig hogy a vizsgálatom módszerének és céljának ismeretében, a szakemberek rámutassanak annak gyengéire és tudjanak tanácsot adni az adatfelvétel lebonyolításához. Fontos része volt ezeknek a beszélgetéseknek az is, amikor a vizsgált célcsoport tagjainak életviteléről kaptam információt.

A beszélgetőtársaimat tudatosan megtervezett módszer szerint kérdeztem ki. A büntetés-végrehajtási dolgozókkal, illetve több tanár kollégával általában a börtönök területén találkoztam az aznapi órarend szerinti tanításom előtt vagy után, míg más olyan pedagógussal, aki járatos volt az elítéltek oktatásában a POK területén elegyedtem beszélgetésbe. Minden esetben azzal, hogy közöltem velük a beszélgetés során azt, hogy a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási intézetben fogok reziliencia kutatást végezni, egyben tudatosan át is vettem a beszélgetés irányítását. Előre eltervezett és a helyszínhez és az illetőhöz igazított kérdésekkel szereztem egyre több információt az általam vizsgált csoportról. Erre azért volt szükség, hogy kerüljem a célcsoporttal szembeni személyes érzelmek által befolyásolt válaszokat. Egyedül az NKE-n dolgozó, a börtönök világát jól ismerő szakemberektől kértem konkrétan tanácsokat. A beszélgetéseket egyetlen esetben sem rögzítettem semmilyen

formában, de készítettem közben jegyzeteket elsősorban azért, hogy a fontosnak tűnő részletek ne mosódjanak el. A találkozások hangulata minden esetben abszolút baráti maradt végig, így minden kötöttség nélkül folyhattak a beszélgetések.

A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja, a területen dolgozó szakemberek milyen témakörök szerint tennék fel az elítéltek életében jelen lévő rizikó és védőfaktorokkal kapcsolatos kérdéseiket. Mik azok, amiket fontos körülménynek tartanak és mi az, aminek a megkérdezését nem tanácsolják az adott közegben. A beszélgetések alapján több érdekes kérdés merült fel a fogvatartott személyek múltjához és a jelenének hatásaihoz köthető, de mindennapi cselekedetein keresztül a jövőjét erősen befolyásoló védő és rizikófaktorokkal kapcsolatban. Ezek átgondolása alapján négy fő témakörben láttam érdemesnek megfogalmazni a mérőeszköz második részét adó kérdéseimet ahhoz, hogy többet megtudjak az elítéltek háttéréről:

- családi kötelékek és a reintegráció kapcsolata
- az egészség megőrzés szerepe
- a foglalkoztatottság és a reintegrációs elképzelések kapcsolatai
- a szabadulás utáni „én” kérdése, az elítélt jövőképe

Mivel alapvetően a céloom ezzel a reziliencia kutatással az, hogy a segítségével többet tudjunk meg az elítéltek pozitív jövőképkialakítását befolyásoló tényezőkről, ezeket a kérdésköröket tartottam relevánsak. A tájékozódás sikerességét bizonyítja, hogy ezek alapján sikerült e négy csoport alapján feltenni a kérdéseket, ezzel jelentősen leszűkítve a vizsgálat fókuszát.

VII.6.2.2. A tájékozódás és terepszemle tapasztalatai

A tájékozódás során lebonyolított beszélgetések alanyait, az interjúk során adott válaszaik és megnyilvánulásaik alapján, úgy gondolom érdemes két részre osztani. Az egyik csoport, ahova néhány büntetés-végrehajtási dolgozó és ott tanító pedagógus tartozik, tagjai szerint az elítéltek nagy része csak érdekből jár képzésekre és nem azért, hogy fejlessze magát. Ezért ezek az emberek nem látják fontosnak semmiféle, velük foglalkozó kutatás elvégzését. Sőt, az ebbe a csoportba tartozó bv-s dolgozók egyenesen fölösleges időpocsékolásnak és a megszokott munkamenetük megzavarásának tartja ezeket. Ennek ellenére azt kell, hogy mondjam, hogy ezek az interjúalanyok is nagyon készségesek voltak és nagyon fontos szerepet játszottak abban, hogy el tudtam végezni a vizsgálatot. Az ezekkel az emberekkel folyó beszélgetés során elsősorban arra törekedtem, hogy megtudjam az adott börtön napi rutinjának menetét, az érintett csoport mozgását, megismerjem kicsit a célcsoport tagjainak karakterét és érdeklődési körét. Ennek érdekében a rövid ismertetés után kerültem a kutatásom említését, inkább a célcsoporttal

és az adott börtönnel kapcsolatban tettem fel kérdéseket. Erre azért volt szükségem, hogy megtudjam mikor milyen jellegű problémára számítsak a vizsgálat során. Mivel az adatfelvétel időpontjait én nem határozhattam meg, hanem vagy elfogadtam a felkínált időszávot, vagy várom kellett egy újabb lehetőségre, ezek az információk sokat segítettek később. Azoknál az alkalmaknál, amikor munkából épp megérkező vagy arra készülő elítéltekkel végeztem a vizsgálatot, jó volt tudnom, hogy mi a munkájuk és milyen lelkiállapotban találkozok velük.

A másik csoportba sorolható interjúalanyaim örömmel fogadták egy olyan vizsgálat elvégzését, ami nem a helyi viszonyokat vagy állapotokat mér fel és kielemezi azokat, hanem az elítéltek reintegrációs sikerességén hivatott javítani. Ezek az interjúalanyok segítettek a témakörök és a kérdések véglegesítésében. Ráműtettek arra, hogy az adott közegben milyen szavakat, kifejezéseket és témát kerüljek az elítéltekkel való találkozás és a vizsgálat során. Így el tudtam kerülni a kényes, félreérthető vagy sértő kérdések feltevését a bántó megfogalmazást mind a kutatás bemutatásakor, mind pedig a mérőeszköz második részében található kérdések kialakításakor.

VII.6.3. Fókuszcsoportos vizsgálat

VII.6.3.1. A fókuszcsoportos beszélgetés módszere

A kutatásom előkészítésének második fontos fázisa a kutatásom helyszínéül szolgáló Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet három telephelyén elvégzett fókuszcsoportos vizsgálatok lebonyolítása volt. A fókuszcsoport egy olyan kutatási módszer, amely során egy adott témáról csoportosan beszélgetnek a kutatás résztvevői (Vicsek, 2006). A kérdőívezés kérdéseinél található viszonylagos rugalmatlanságot ennél a módszernél a nyitottabb kérdések és korlátlanabb válaszlehetőségek mentén kialakult párbeszéd váltja fel. Ez a fajta módszer, feltéve, ha a kutatás vezetője megfelelően alkalmazza azt, rengeteg előnnyel járhat. Az egyik ilyen pozitívuma a módszernek, az én esetemben is ezért volt fontos elvégezni ezt, hogy a vizsgált csoport alanyai a közös kommunikáció alkalmával olyan háttérinformációk birtokába juttatnak bennünket, amelyek hozzájárulnak a téma alaposabb megismeréséhez és ez által új

szempontok és dimenziók feltárását segítik elő (Vicsek, 2006). Sok esetben egy olyan speciális közegben mint a börtönök világa a populáció tagjai közül a fókuszcsoporthoz segítségével megszólaltathatunk olyanokat is, akik egyébként elzárkóznának az egyéni interjúktól. A közös tapasztalatok felismerése és megnevezése, azon kívül, hogy talán jól is eshet az illetőnek az, hogy más is átélte azt, amit ő, sok esetben erőt és támogatást ad a résztvevőknek és ezzel sokkal nyitottabbá, beszédesebbé válhat a beszélgetés során.

Az interjúk 2019. május 14-én Bernátkúton és 16-án Sándorházán és Mélykúton zajlottak. Annak ellenére, hogy a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokától március elején végre megkaptam az engedélyt a kutatásom intézeten belüli elvégzéséhez, „a kutatás elvégzésére ajánlott időszak 2019. április - december” megjegyzéssel, sajnos több mint két hónapot vett igénybe annak érvényesítése. A csúszás legfőbb oka a vizsgálati adatok felvételének körülményeihez volt köthető. A fókuszcsoporthoz interjú elvégzését, illetve később a kérdőívek anonim módon való kitöltését, biztonsági okokra hivatkozva, csak úgy látták megvalósíthatónak a három intézet biztonsági szakemberei, hogyha nem én, hanem egy megbízott büntetés-végrehajtási alkalmazott végzi el. Indoklásul a birtokomban levő engedélyemre hivatkoztak, amiben a következő állt: „mivel oktatóként mindhárom alegységünkben tanított - a garantált anonimitás érdekében intézetünk lehetőségeinkhez mérten segíti a kérdőívek felvételét”. Az én esetemben, az adatfelvétel ebben a formában módszertani szempontból teljesen megengedhetetlen lett volna. Egy bő hónap alatt sikerült elintézni azt, hogy meg tudjam csinálni a vizsgálatot, vagyis hogy az interjúkat én készíthessem el és a kérdőíveket én tölthessem ki. Arra hivatkozva kaptam meg végül az engedélyt, hogy a vizsgálat során az anonimitás teljesen biztosítva lesz, mivel a kérdőívre nem kell se nevet, se azonosítási számot írni, illetve a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály vezetője által javasolt és számomra eljuttatott adatvédelmi nyilatkozatot fogom használni.

A másik kérésem, egy hangrögzítésre alkalmas szerkezetnek a fókuszcsoporthoz interjúk alkalmain való használatáról, parancsnoki elutasítást kaptam. Eszköz hiányában, ebben az esetben is szükség volt jegyzetek készítésére, az elhangzottak megörökítése és későbbi felhasználhatósága érdekében. Mivel itt csoportos interjúról volt szó és az egyéni beszélgetésekhez képest több gondolat elhangzására és lejegyzésére kellett felkészüljek, mind a három alkalomra megpróbáltam valakit megkérni, hogy segítsen az elhangzottak lejegyzésében. 2019. május 13-án engedélyt kaptam arra is, hogy másnap Bernátkúton egy kollégám, 2019. május 16-án, Mélykúton pedig egy EFOP ügyintéző is jelen lehessen és

jegyzetelhesen a fókuszsoportos interjúkon. Az ugyancsak 2019. május 16-án elvégzett interjú alkalmával Sándorházaán viszont nekem kellett feljegyzéseket készítenem a beszélgetés közben, mivel ott nem tudtak segítséget biztosítani.

Az interjú elkészítéséhez telephelyenként 6 olyan elítélt előállítására kértem a segítségemre kirendelt ügyintézőt, akiknek semmilyen kapcsolatuk nem volt az EFOP 1.3.3. keretein belül folyó képzésekhez. Mint az a bemutatkozáskor kiderült, a legtöbben jártak iskolába és/vagy dolgoztak közülük a börtönben töltött idő alatt. Az interjú elkészítését segítette, hogy a legtöbben érdekesnek tartották a kutatásom témáját és ez megmutatkozott a beszélgetések során is. Azonban az, amikor például nem értettek egyet és emiatt sokszor egymás szavába vágva mondták a maguk vélt igazát megnehezítette az elhangzottak rögzítését.

A fókuszsoportos interjúk során a mérőeszköz tulajdonosai által tanácsolt, a beszélgetést elindító és alakító kérdéseket kívántam felhasználni, természetesen magyar fordításban:

- Mit kell tudjak ahhoz, hogy itt komfortosan tudjak élni és biztonságban legyek?
- Hogy írná le azokat az embereket, akik az őket itt érő számos probléma ellenére, képesek felülkerekedni a sok csapáson?
- Mit jelent Önnek, a családjának és a közösségének, ha rossz dolgok történnek?
- Mit tart a legnagyobb kihívásnak az itt élésben?
- Mit csinál, amikor nehézségekkel találja magát szemben?
- Mit jelent az, hogy egészségesnek lenni Önnek, a családjának és a közösségének?
- Mit csinál Ön és ismerősei annak érdekében, hogy egészségesek maradjanak?
(Szellemileg, fizikálisan, érzelmileg, lelkileg.)

A kérdéseket átolvasva és az azokkal kapcsolatos kételyeimet a konzulensemmelel átbeszélve arra a következtetésre jutottam, hogy az eredeti kérdéseknek sem a nyelvezetük, sem a sorrendjük nem alkalmas arra, hogy az adott körülmények között eredményesen lehessen őket alkalmazni. A börtönvilágot jól ismerve nagyjából tisztában voltam azzal, hogy ezek a kérdések milyen reakciókat fognak kiváltani és arra a következtetésre jutottam, hogy ebben a formában túl sok az ajánlott hét kérdés. Az adott közösségben, ha az ember megtalálja a résztvevőkkel a hangot, akkor a kevesebb, de lényegre törő kérdések olyan válaszokat, azok pedig olyan reakciókat képesek kiváltani, hogy az igazi feladat egy ilyen csoportos interjú során inkább a beszélgetés megfelelő mederben tartása, az indulatok kezelése és az időkorlát betartása lehet, nem pedig a résztvevők beszéltetése. A kérdések megfogalmazása és nyelvezete pedig azt a

problémát hordozhatja magában, hogy a résztvevők vagy nem teljesen értik a kérdéseket, vagy a saját világukhoz túl idegennek érzik azokat.

A fentebb említett okok miatt újra gondolt és véglegesített kérdések a következők:

- Mit jelent az Ön számára a biztonság? Mikor érzi magát „rendben”?
- Mit tesz azért, hogy „rendben” legyen?
- Mit csinálna, ha nincs „rendben”?
- Ki tud „rendben” lenni?
- Mikor érzi magát egy ember elégedettnek?

Ha összehasonlítjuk az eredeti kérdéseket az átalakítottakkal, akkor több dolog is egyből szembe tűnik. Az első, hogy az ajánlott kérdéseket meg lehetne számozni és aszerint, lépésről-lépésre haladni az interjú során. Az átalakítottak ezzel szemben, legalábbis az adott csoportnál feltétlenül csak arra kellettek, hogy az elindított beszélgetést lehessen picit mindig terelni a megfelelő irányba. A második a feltűnő szóismétlés, vagyis a „rendben” szó ismétlődő használata. Ennek az oka a „rendben” szó börtönszlengben elfoglalt szerepe. A szónak megannyi jelentése van. Utal többek közt a jómódra, az elintézett dolgokra, ügyekre, ha valakinek megfelelő az állapota, jól van, egészséges, van mit ennie és innia, van elég pénze, a családdal kapcsolatos dolgok és a lelki élet jól alakulnak, vagy ha az illető megbízható, beavatott stb.. A harmadik észrevétel pedig lehet az, hogy az átalakítás miatt, látszólag kimaradtak az egészséggel kapcsolatos kérdések az interjúkból. Ez azért nem igaz, mert arra a kérdésekre, hogy „Mikor érzi magát rendben?” és „Ki tud rendben lenni?”, valószínűsítettem, hogy máris ott lesz a válaszokban a pénz, család és egyéb kifejezések mellett az egészségesnek lenni is. De ha mégsem jelent meg valahol az „egészség” szó a feltett kérdésekre adott válaszokban, akkor fel voltam arra készülve, hogy külön rákérdezzek, mert lehet, hogy csak kimaradt a felsorolásból.

A fókuszcsoporthoz interjúkat tehát az előbb összesített pontok alapján zajlottak mind a három telephelyen. Érdekes volt látni, hogy nemcsak nem volt olyan válasz, amiben mindenki egyet értett, hanem teljesen más irányból közelítették meg az adott kérdéskört a nők és a férfiak. A nőknél szinte mindennek az alapja a család volt, a jónál annak a megléte és a rossznál annak a hiánya. A férfiak gondolkodásánál viszont a pénz és a hatalom dominált.

VII.6.3.2. Fókuszcsoporthoz interjú eredményei, Bernátkút

A hosszas engedélyeztetési procedúra lezárása után már sokkal gördülékenyebben mentek a dolgok. 2019. május 14-én délután az interjú ideje alatt jegyzeteket készítő társammal beléphetünk Bernátkútra a megbeszélrt időpontban. A hat résztvevőt hamar előállították és elkezdődhetett az interjú. A beszélgetésre az intézet egyik osztálytermében került sor, ahol a résztvevők egymástól elkülönülve, velünk szemben egy-egy iskolapadban ültek le. Az interjú során rajtam, a segítőtársamon és a hat résztvevőn kívül senki nem tartózkodott a teremben.

Első lépésként, mintegy „bemelegítésként” tartottam egy rövid tájékoztatót a kutatásommal kapcsolatban azért, hogy a csoport tagjai kicsit jobban megismerjék a vizsgálat menetét és célját, illetve az annak elérésében játszott szerepüket és így később a beszélgetés sokkal gördülékenyebb, kötetlenebb legyen. A tájékoztató során hamar kiderült, hogy ez a hat fő általában résztvevője szokott lenni minden olyan kutatásnak, interjúnak, ami ebben a büntetés-végrehajtási intézetben történik. Az önkéntességüket firtató kérdésemre azt a kikerülő választ adták, hogy szívesen jönnek és semmi más dolguk nincs.

Az interjúkon való jártasságuk már a kutatásom bemutatása során meglátszott, ugyanis nemcsak hogy mertek kérdezni, és kifejezetten jó kérdéseket tettek fel, hanem teljesen kötetlen hangnemben, persze a tiszteletet megtartva tették azt. Mivel sokszor egymás kérdéseit kibővítették vagy megválaszolták helyettem, tudtam, hogy vigyáznom kell, hogy ne csússzon ki az irányítás a kezemből. Ez a fajta nyitottság és közlékenység sok információhoz juttathat, de negatív hatással is bír, mivel egyrészt volt egy körülbelüli időtartam, amire figyelnem kellett, illetve, az adott helyszínek köszönhetően, egy egyet nem értésből olyan vita alakulhat ki, amely könnyen ellehetetlenítheti az interjú folytatását. Ezt szem előtt tartva hamar úgy irányítottam a beszélgetést, hogy már az első kérdés témája, a biztonság legyen a központban.

A személyes biztonság érzését, talán érdemes ezt így és itt különválasztani, a férfi alanyok a jelen interjú alkalmával Bernátkúton és később Sándorházán is szinte azonnal és teljes egyetértésben leginkább az anyagiakhoz kötődtek, míg a nők Mélykúton a családi egységhez. A hatalom és pénz megléte és ennek a hozadéka, a kiegyensúlyozottság szinte azonnal, gondolkodás nélkül megjelent a bernátkúti férfiaknál, mint a rendben lét alapja. Utána, kicsit talán jobban átgondolva a dolgot, a résztvevők külön-külön elmondták mikor is éreznék biztonságban, rendben magukat. Érdekesen, a kezdeti vehemenciából leadva, egymást megvárva és szinte túllícitálva jöttek az olyan válaszok, mint például a felelősségvállalás a tettekért, jobban megismerni saját magunkat azért, hogy megismerhessünk másokat, míg végül eljutottak odáig, hogy egyet értettek egy dologban: az igazi biztonság az, ha a munkájukból meg tudnak élni, családot alakítani, otthon teremteni és emellett ne kelljen bűnözni. A kialakult

hangulatra jellemző volt a következő kijelentés: „Az ad biztonságot, ha az anyámmal beszélek telefonon. Ő megnyugtat.” Itt éreztem azt, hogy gyorsan fel kell tennem a következő kérdést, ha fenn akarom tartani az érdeklődést.

Az interjú menetét adó tervezett kérdések közül, ez, a második volt még az, amelyet sikerült ott és úgy feltennem, ahogy elgondoltam. A későbbiekben a résztvevők aktivitásának köszönhetően, az maradhatott csak a céloom, hogy befűzzem a felgyorsult beszélgetésbe az összes kérdésemet úgy, hogy tényleges segítséghez juthassak a válaszok által, és egyben a kezemben tartsam az irányítást is. A korábban kialakult kicsit talán érzelmesebb hangulat után a „Mit tesznek azért, hogy rendben legyenek?” kérdésre ismét szinte egymással versengve jöttek a magabiztosságot sugalló válaszok. Abban megegyeztek a résztvevők, hogy a különböző célok kitűzése nagyon fontos. Abban azonban már mindenkinek más volt a véleménye, hogy mi legyen az a cél. A legelső hozzászóló szerint a személyre szabott munkahely megtalálása nagyon fontos. A többiek ezt folyamatosan kiegészítették a saját gondolataikkal, mint például, nem elég a jó munka, jó fizetés is kell, olyan, ami segít kilábalni a mélyszegénységből, a jó fizetéshez hozzásegíthet a tanfolyamok elvégzése, és volt, aki szerint azért érdemes sokat dolgozni, mert akkor lesz sok pénz és a pénz dominál mindent. A pénz a hatalom. Más szerint fontosak a jó körülmények is, de azok csak külföldön adóttak. Végül valaki kimondta, hogy azért kell megfelelő célt kitűzni magunk elé, hogy azt elérve sikeresek lehessünk bármiben, ugyanis máskülönben nagyon nehéz visszakerülni a társadalomba.

Mivel nem említették azt, mint a „rendben” léthez tartozó elemet, rákérdeztem, hogy mi a véleményük az egészség és a család biztonságban játszott szerepével. A hirtelen közbe kérdés nem zökkentette ki a résztvevőket a szerepükből, így szinte azonnal készek voltak válaszolni, bár itt, mivel a családról volt szó, mindenki megvárta, amíg a másik befejezi a mondanivalóját. A család és az egészség a válaszadók szerint, mint törekeny illúzió van jelen. Egyértelműen biztonságot ad a megléte, de ezek csak pillanatok és nem tartós dolgok. Épp ezért, úgy gondolták többen is, hogy akkor félünk igazán, amikor minden meg van, mert azt bármikor elveszhetjük. Az ember nyugodtabb, ha a családban „rendben” van minden. Azt is hozzáfűzték többen, hogy mivel a civil életben nagy a stressz, nincs az embereknek nyugalma és a személyes kapcsolatok is elvesztek, ellentétben a börtönnel, ahol még vannak szerintük empatikus emberek, ők jobban féltik a családtagok egészségét, mint a sajátjukét.

Ezt az érdekes gondolatmenetet tovább folytatva szerettem volna megtudni, hogy milyen típusú ember az, aki a börtönben felül tud kerekedni a problémáin és mi ebben a családdal való kapcsolat szerepe. Itt a válaszokból már látszott, hogy annak ellenére, hogy ezt mindenki

másképp éli meg, vannak metszéspontok az erről való gondolkodásban. Abban megegyeztek az interjú alanyai, hogy kint sokkal könnyebb bármilyen problémát megoldani. A börtönben megoldás orientáltak kell lenni. Mindenre megoldást kell találni és kerülni kell a fölösleges gyógyszerek szedését. A családtagok a beküldött csomagokkal segíthetnek az elítéltnak megőrizni egészségét, de a gondok leküzdésében nem. Sok elítélt esetében a családtagok nagyon rosszul viselik az adott szituációt, ezért többen gondolják úgy, hogy jobb, ha a kintiek nem is tudnak a gondjaikról.

VII.6.3.3. Fókuszcsoporthoz tartozó interjú eredményei, Sándorháza

2019. május 16-án délelőttre kaptam engedélyt, hogy Sándorházán találkozassak az ottani fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatom hat résztvevőjével. Sajnos ide nem jött velem senki, aki jegyzetelt volna és a börtön alkalmazottai közül sem tudott senki segíteni, így itt magamnak kellett feljegyzéseket készítenem a beszélgetés alatt. Ez megnehezítette a dolgom és lelassította az interjú menetét. A beszélgetésre szintén az intézet egyik osztálytermében került sor, ahol a résztvevők kettesével ülve a padokban, velem szemben foglaltak helyet. Az interjú során rajtam és a hat résztvevőn kívül senki nem tartózkodott a teremben.

Úgy, ahogy két nappal korábban Bernátkúton, itt is a vizsgálatom bemutatásával kezdtem az interjút. Közben megfigyelhettem, hogy milyen típusú emberekkel van dolgom. Volt köztük beszédesebb, megfontoltabban nyilatkozó, érdeklődő és visszahúzó is. A csoport összetettségétől remélhettem az összetettebb kommunikáció kialakulását. A halk szavú, visszafogott résztvevő viszont kicsit eltávolodva ült a többiektől és ez aggasztott egy kicsit. Nem ismertem a helyi erőviszonyokat, így nem tudhattam, hogy a belső hierarchia melyik szintjén lévő ember ül közöttünk. Egy, a börtönviszonyok szerint kiszolgáló, akit valaki odaküldött, vagy egy vezéregyéniség, aki pedig valamiért jött. Természetesen mindenki azt mondta, hogy önként vesz részt. Az interjú mindenféle váratlan eseménytől mentesen, egy-két hullámvölgytől eltekintve jó hangulatban zajlott. A sokat beszélő résztvevő legtöbbször hirtelen, teljesen átgondolatlanul szólt hozzá a témához, majd a többiek hallva korrigálta a mondandóját. A visszahúzó, elkülönülő emberről kiderült, hogy ő egyszerűen egy olyan nem tipikus bűnöző alkat, akit megviselt a börtönben töltött idő. Általában utolsóként, megvárva a többiek szóhoz jutását és a mondanivalóján érződött, hogy minden szót alaposan meggondolt mielőtt kimondta azokat. Ez a megfontoltság és a mondanivalója általában újra feltüzeltette a többieket, akik vagy helyeseltek, vagy erőszakosan érveltek ellene.

A biztonság érzéséről szóló első kérdésre, csakúgy mint Bernátkúton, itt is először az anyagiak kerültek először szóba. A ház, telek, kocsi, mint biztonságot garantáló tényezők mellett itt azonban hamar megemlítette valaki a család jelentőségét is. A család egyenlő segítség. A család segítségével által várható, hogy az illető tiszta lappal indulhasson, találjon munkát, ha van munka akkor nem kell lopni, vagyis így eljutunk a kívánt biztonságig. Az összetartozás megvéd bennünket a bűnözői életmódtól. Kiemelték a család és az anyagiak, itt az anyagiak előállítására gondoltak, közötti összhang fontosságát is. Az érezheti magát rendben, aki annak megfelelő közegben van. A lébiztonság szerintük a börtönben nincs, vagy legalábbis erősen bizonytalan, míg civilben, a felgyorsult világ negatív hatásainak ellenére is, meglehet, mivel az ember magának alakítja ki a biztonságot. Annak érdekében, hogy „rendben” tudjanak lenni a jelen körülmények között, egyöntetűen fontosnak tartották a családdal való kapcsolatok ápolását. Csak így lehet szerintük minden más is „rendben”. Így tud az ember lelkileg megerősödni és ez segíti abban, hogy vissza tudjon menni a régi életébe. Itt a csoport minden tagja egyet értett abban, hogy az viszont egyáltalán nem mindegy, hogy a régi életének melyik részébe lép be újra az ember. Ehhez kell nagyon lelkileg a család segítségével megerősödni.

Mikor ennek, a biztonság érzésével és a rendezettség eléréséhez vezető megoldásokkal kapcsolatos okfejtésnek látszólag vége lett, szólalt meg az eddig csendben ülő résztvevő. Azt mondta, hogy szerinte az egészség a legfontosabb. Erre azonnal jött egy hirtelen válasz, miszerint az egészség tényleg a legfontosabb, de meg lehet venni. Ez a két kijelentés váltott ki egy olyan vitát, ami azután jellemző maradt a beszélgetés hátralévő részére, folyamatosan fenn tartva és az adott témába beleszöve az egészség szerepével kapcsolatos gondolatokat. Így nagyon hamar eljutottunk odáig, hogy ahhoz, hogy „rendben” legyen az ember, inkább az egészség, mintsem a pénz kell. Itt is, ugyanúgy, mint a másik két telephelyen, ahol fókuszcsoportos vizsgálatot végeztem, ennél a kérdésnél megosztották a gondolataikat a büntetés-végrehajtási intézetek egészség romboló hatásáról.

Hogy ne a börtönök vélt vagy valós ártalmainak felsorolása felé tolódjon el a beszélgetés, megkérdeztem, hogy mit tesznek akkor, ha nincsenek „rendben”. Érdekes módon a válaszaikkal ismét visszakanyarodott a csoport az egészség fontosságához és a teljességben játszott szerepéhez. Öten megegyeztek végül abban, és ez sokat elmond a résztvevők életviteléről, hogy ha nincs rendben az életük és az államtól sem kapnak segítséget, akkor, bár az egészség a legfontosabb, újra roncsolni fogják magukat. Ez segíti őket abban, hogy a világból el tudjanak menekülni. Egy ember mondta azt, hogy ha nincs rendben az élete, akkor a hullámvölgyből való kikerülés érdekében szerényebb életet fog élni.

Érdekes elképzelése volt a csoportnak arról a személyről, aki rendben tudja tartani az életét. Mivel elsősorban anyagi oldalról közelítettek minden rendezettséggel kapcsolatos kérdést, itt is egyből egy igazi vezéregyéniségként jellemezték az ilyen embert. De rögtön előkerült azonban a család kérdése. Többen felvetették azt az állapotot, amikor egyben családfő is az illető. A gondolkodásmódjukra jellemző párhuzammal élve azt fejtegették, hogy az rendben van, hogy az illető egy komoly családfő, egy igazi vezéregyéniség, de ha éjszakai életet él, akkor ennek vége, mert bekerül a börtönbe. Ha pedig egyszer bekerül, akkor szétmegy a család.

Az utolsó kérdést, „Mikor érzi egy ember magát elégedettnek?“, már ebben a formában nem is tudtuk megbeszélni, mert az előző gondolatmenet folytatásaként inkább azt fejtegették, hogy mitől érzik magukat kellemetlenül, ha a családról van szó. Szerintük általában rosszul érzi magát egy fogvatartott, ha van odakint valakije. Lehet ez családtag, feleség vagy bármilyen hozzátartozó. A hiányuk megléte állandó, de azt, hogy valójában mi van a családdal és a családi kötelekekkel, csak a szabaduláskor veszi észre mindenki.

VII.6.3.4. Fókuszcsoporthos interjú eredményei, Mélykút

2019. május 16-án délután, pár órával a Sándorházán lezajlott interjú után tudtam elvégezni a fókuszcsoporthos vizsgálatot Mélykúton. Ez alkalommal, egy, a helyi büntetés-végrehajtási intézet alkalmazásában álló hölgy várt rám az intézetben és jegyzetelte le mindazt, ami a beszélgetés során elhangzik. Félttem tőle, hogy jelenléte feszélyezi majd a résztvevőket, ezért megkértem, hogy ne mint bv. alkalmazott legyen jelen, vagyis ne szóljon semmit, ne fegyelmezzon és, ha lehet ne is nézzen a résztvevőkre. A bevezetőben épp az ismert ember jelenléte miatt nem annyira a kutatásom részletei és célja tartotta őket lázban, hanem látszott, hogy azon rágódnak, hogy mit keres egy bv-s ember a teremben, most mi lesz, mit szabad és mit nem mondani? Én elmondtam a csoport tagjainak, hogy a jegyzetelő hölgy csak segíteni van jelen és ők egyedül velem beszélgetnek. Ennek ellenére végig érezhető volt a feszültség, és látszott, hogy bizonyos témákban visszafogottabban nyilatkozott mindenki. A beszélgetésre ezen a helyszínen is az intézet egyik osztálytermében került sor, ahol a résztvevők az első két padosorba tömörülve, velünk szemben ültek le. Az interjú során rajtam, a segítőtársamon és a hat résztvevőn kívül senki nem tartózkodott a teremben.

A kialakult nem túl felszabadult légkör ellenére az első kérdés, „Mit jelent az Önök számára a biztonság?“, után, már gördülékenyen mentek a dolgok. A kérdés megválaszolása során szinte azonnal egy olyan beszélgetés alakult ki, amelyhez mindenki hozzászólt és, amelyben a börtön-

civil élet ellentét volt a központban. Ettől a ponttól kezdve, kicsit vitatkozva vagy épp egyet értve a másikkal, elég vehemensen fejtették ki a véleményüket a résztvevők. Az egész interjú alatt a kérdéseim feltevésénél arra próbáltam figyelni, hogy a megfelelő időben tegyem azt azért, hogy ne törjem meg ezt a lendületet.

Abban egyet értettek, hogy biztonság a börtönben nem létezik. Ellentétben, a civil élet az teljesen más, mivel ott családban van az ember, otthon a lakásában, ahol körül veszik a gyerekek, rokonok és még dolgozik is. Már ezek miatt eleve „tisztá lappal” indulnak. Úgy érezték a résztvevők, hogy minden rendben van, ha ezek megvannak. A legfontosabbnak azt tartották, hogy dolgozni kell, hogy fenn tudja az ember a családját. Szerintük, vagy dolgozol, vagy börtönbe kerülsz.

Amikor ennél a pontnál járt a beszélgetés és megpróbáltam feltenni a második kérdést, realizáltam, hogy az elítélt nők, az eddigi férfi alanyoktól eltérően, nem használták, sőt kerültek a „rendben” szó használatát. Helyette a legelső kérdésben elhangzott biztonság fogalma volt a mondanivalójuk központjában. Mivel az eredeti formában elengedték a kérdést a fülük mellett ezért úgy tettem fel újra a kérdést, hogy „Mit tesz Ön azért, hogy biztonságban érezze magát?”. Az itt adott válaszokban ismét a család meglétéhez kötöttek mindent, ami az életükben előfordulhat. Jót és rosszat egyaránt. Fontos a családi összetartás, keressenek a felnőttek és ne legyen drog. Ezt a levezetést, amelyben minden résztvevő egyet értett mivel érintve voltak a témában, kezdték el úgy boncolgatni, hogy közben mindvégig előkerült a család szerepe, a családdal való kapcsolat és a családtól kapott támogatás fontossága. Kifejtették, hogy mivel tanultak a börtönből sokat, úgy látják, hogy a legfontosabb a család, mert az maga a biztonság. Ennek vonzata a munka, egészség, szeretet és természetesen a gyerekek jelenléte. Külön kiemelték az egészség megtartásának szerepét. Úgy érezték páran, hogy a börtönben nem tudnak sokat tenni az egészségükért, pedig fontos lenne a „biztonság”-hoz, csak annyit, hogy lecsökkent lehetőségek miatt nem tudják azt tovább roncsolni. Míg a civil életben csak dolgozni kell, nem szabad cigizni és drogozni, de rendszeren kell enni és akkor egészséges marad az ember, a börtönben annyit tudnak tenni, hogy nem a gyógyszert, hanem a vitaminokat szedik. Mint mondták, a család annak örül, ha az fogvatartott családtag egészséges.

Itt egy kicsit úgy éreztem, hogy nagyon a börtönhöz kötődik minden válasz, ezért rákérdeztem, hogy kiszabadulásuk után mit csinálnak majd, ha úgy érzik nincs rendben minden. Ám ezzel a kérdéssel is csak egészen rövid ideig tudtam őket távortartani attól, hogy minden gondolatvitélük alapja a börtön legyen. Egy mondat, „Segítséget kérek a családtól, gyámtól.”, után sajnos ismét csak az adott helyzetükről tudtak beszélni. Kiderült, hogy sem ők, sem a

családtagok nem mondanak el semmi rosszat, ami velük történt. Nem látják értelmét, mert csak idegeskednének. Itt konkrétan egy olyan lelkezés vette kezdetét, amelyet nem tapasztaltam egyik férfi csoportnál sem az interjúk során. Annyi lelki fájdalomról beszéltek, és olyan hosszasan, hogy nagyon nehezen találtam meg azt a kérdést, amivel ismét folytatni tudtuk az interjút. Először megpróbáltam feltenni a tervezett kérdést kicsit módosítva, de arra a kérdésre, hogy „Ki tud felülkerekedni a gondokon?” csak egy egyszerű, „aki erős”, választ kaptam. A következő próbálkozásomra pedig, hogy „Ismernek olyat, aki felül tud kerekedni?” ismét egy tömör „Igen, de annak nincs lelke.” válasz jött. Mindeközben egymás szavába vágva sorolták, hogy milyen mély sebeket okozott nekik a börtönben töltött idő. Rájöttem, hogy pontosítanom kell a kérdéseimen, így rákérdeztem, hogy szerintük mi a legnagyobb kihívás a civil életben. Itt végre kaptam egy választ, ami alapján újra elindulhatott az interjú. Egyöntetűleg kifejtették, hogy míg bent az igazi kihívás a türelem és önkontroll megtartása, addig kint a legnagyobb gátat az anyagiak és a munkakeresés jelentik. Nem a munkavégzéssel van problémájuk, hiszen, mint mondták, most is a gyerekekért dolgoznak, hanem azért, mert a kinti világban nem találnak olyan fizetéssel járó munkát, amivel a mindennapi szükségleteket fedezni lehet. Itt, mivel hosszasan sorolták a gyerekekkel kapcsolatos kiadásokat, ruha, étel, iskola, óvoda, mint olyan dolgok, amik kielégítése miatt folyamatos gátat éreznek a boldogulásukban, rákérdeztem, mi történik akkor, ha gyerekük születik. A kapott válasz megdöbbenett, főleg, hogy egyet értett vele minden jelen lévő. Gyorsan felsorolták a gyerek születésével együtt járó folyamatot: születés, jön a boldogság, jön a szociális segítség, a pénzt elszórakozzák, nem marad kenyérré sem. Ekkor rákérdeztem, hogy akkor mi nekik az a biztonságot adó család, amiről beszéltek. Ekkor kifejtették, hogy minden, amit kapnak a családtól biztonságot ad. Az egyik válaszadó azt mondja, hogy apja, testvére dolgozik (és most már ő is fog), és ott vannak a gyerekek. Fontosnak tartják a családot, mert csak attól kap a gyerek értéket. Mindezt úgy sorolták fel, hogy a gyerekek apjáról szó nincs egy esetben sem, a biztonságos család leírásánál. Amikor megkérdeztem, hogy mégis hogy van ez, elmondták, hogy nagyon sok esetben amikor a nő börtönbe kerül, és ez alól a jelen lévők többsége sem kivétel, a férj, ha van, eljártssza vagy eldrogozza a pénzt, a gyerekek pedig az anya szüleinél vannak, mert leginkább csak arra számíthat a távollévő anya.

Mivel az interjúra kapott időkeret vége felé jártunk, jobbnak láttam folytatni ezt a felvett irányt az utolsó kérdéssel is. Úgy gondoltam, hogy mivel a család és azon belül a gyerekek azok, akik a legtöbbet jelentenek ezeknek az embereknek, rákérdeztem a jelenlévők gyermekkori élményeire, és hogy mennyire tartják lényegesnek azt, amit gyerekkorban kaptak. Ki szerettem

volna deríteni, hogy miből táplálkozik ez a család- és gyerekközpontú gondolkodás. A válaszadók közül többen voltak, akik azt mondták, hogy annak ellenére nem volt gyerekkoruk, nem voltak játékaik, nem tanították meg őket semmire, ők odafigyelnek arra, hogy a gyerekeik mindent tudjanak, amit kell. A kapott válaszok után nagyon érdekes volt hallani zárásként, hogy csak egyetlen résztvevő mondta azt, hogy nagyon rossz kép jelenik meg akkor, ha a családra gondol. A többiek nagyon jó képet őriznek a fejükben. Ők felsorolták a családjuk tagjai közül azokat, akikre bármikor számíthatnak, ki az, akit tisztelnek és ki az, akit nem.

VII.6.4. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk tapasztalatai

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alanyai teljesen különböző életutat tudhatnak maguk mögött. Az eltérő családi, szociális és társadalmi háttérrel rendelkező fogvatartottak alapvetően más gondolkodásmóddal és értékrenddel rendelkeztek. Egy közös pont van az életükben: mindannyian elkövettek valamilyen törvénysértést, ezért szabadságvesztésre ítélte őket a bíróság, melynek következményeként kiszakadtak a megszokott életükből, távol kerültek a családtól, munkahelytől és minden addig hétköznapiak számító dologtól. Épp ezért érdekes volt az interjúkon megfigyelni azt, hogy mennyivel másképp gondolkoznak az élet fontos dolgairól a válaszadó nők és férfiak. A nők sokkal családcentrikusabban míg a férfiak inkább az anyagiak felől közelítették meg a kérdést. Az is hozzátartozik a teljes képhez, hogy a beszélgetés során már hamar kiderült, hogy nemtől függetlenül szinte mindannyian a családba próbálnak kapaszkodni a bent létük alatt és a szabadulásuk után is. A család adja szerintük a biztonság alapját függetlenül attól, hogy milyen volt a gyerekkoruk. A jól működő családi kapcsolatok segítik azt is, hogy az ember egészségesebb tudjon lenni. A pénz és hatalom iránti váagnál is erősebb egy olyan munka megtalálása, amiből a családot el lehet tartani. Ennek érdekében kell megtenni a szükséges lépéseket, akár különböző képzések vagy reintegrációs programokon való részvétel által.

A tanácsadókkal folytatott beszélgetéseken leírtak újra átolvasása és a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat során kapott válaszok segítségével ki tudtam alakítani azt a mérőeszköz második részét adó tíz kérdést, amiktől az alanyok háttérének és helyzetének pontosabb megismerését remélhettem. A tájékoztató beszélgetéseken feltárt részletek segítettek a kérdések megfelelő témakörök szerinti megfogalmazását, a három fókuszcsoporthoz tartozó interjú után pedig újabb pontosításokat tudtam végezni azokon. A kapott információk alapján sikerült a kérdéseket olyan formába önteni, hogy érthető legyen minden kitöltő számára. A kérdéssor ne legyen

offenzív, de legyen lényegre törő és érintse azokat a témákat, amelyek alapján a legtöbb háttérinformációhoz juthatnak az RRC-ARM skála kitöltőivel kapcsolatban.

VII.7. Az RRC-ARM skála átalakítása

A kérdőív harmadik része maga az az általam kiválasztott 28 itemből álló skála, amelynek összesítésénél megkapjuk a kitöltő személy reziliencia erősségének számszerűsített értékét. A 28 item mondatait angolról magyarra fordítottam és ebben a formában használtam egyetlen kivétellel. A 28. pontban ugyanis az eredeti „Büszke vagyok arra, hogy...állampolgár vagyok.” helyett és a „Büszke vagyok arra, hogy ...-i lakos vagyok.” mondatot írtam. Nemcsak azért, mert valószínűsíthetőleg minden kitöltő magyar állampolgár, hanem mert sokkal pontosabb képet kaphatunk így arról, hogy az illető mennyire büszke a hovatartozására.

Az elkészült magyar nyelvű és kicsit átalakított, átfogalmazott változatot szerettem volna a tényleges adatfelvétel előtt kipróbálni annak érdekében, hogy megtudjam azt, hogy mennyire sikerült a célközösség nyelvezetére átírom a skála elemeit, érthetőek és egyértelműek a megfogalmazások, illetve, hogy mindenkinek minden itemnél legyen lehetősége a neki legmegfelelőbb válasz kiválasztására. Ennek érdekében pilot-vizsgálatot végezhettem a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet egyik telephelyén 11, az EFOP 1.3.3. képzéseihez és így a kutatásomhoz sem köthető személlyel.

VII.7.1. A kutatásomban használt RRC-ARM skála pilot vizsgálat után véglegesített változata

A 2019. május 31-én Mélykúton 11 női elítélt részvételével végzett pilot-vizsgálat rámutatott a használni kívánt mérőeszköz általam módosított változatának néhány gyenge pontjára. Már a kitöltő személyének megismerését megelőző első részben szükség volt néhány helyen kisebb-nagyobb korrekcióra. Az első részben például a legmagasabb végzettséggel kapcsolatos kérdésre egyrészt túl sok válaszlehetőséget adtam meg, másrészt a válaszadók végzettsége, annak régi rendszer szerinti besorolása vagy egyéb okok miatt, nehezen volt a felsoroltak közé pontosan beilleszthető, ezért egyrészt csökkentenem kellett a válaszok számát, másrészt pontosítanom kellett azok elnevezéseit. Ugyancsak ebben a részben, a börtön előtti időszakra vonatkozó lakhelyváltogatás gyakoriságával kapcsolatos részből pedig kimaradt az „egyszer

sem” válaszlehetőség, illetve a családtagok felsorolásához oda kellett írjam, hogy azt nem kérem név szerint. Többen ugyanis teljes név megadásával próbáltak válaszolni. Ez a furcsaság sok esetben ez abból fakadt, hogy az illető nem tudta meghatározni, hogy egy bizonyos családtaggal milyen rokoni kapcsolatban áll.

A pilot-vizsgálat során kértem a kitöltőket, hogy jelezzék, szóban vagy a kérdőívre írva, ha valamelyik elem nem egyértelmű, nincs számára megfelelő válaszlehetőség, vagy egyszerre több választ is helyesnek érez. A visszakapott kérdőívekre írt jegyzetek és a kitöltés közben, a résztvevők által feltett kérdések alapján nyilvánvalóvá vált számomra, hogy még a körültekintő alaposággal megírt kérdések, mondatok is sok esetben válhatnak teljesen értelmetlenné akkor, ha egy speciális környezetben tesszük fel őket.

A második rész általam elkészített és jónak tartott tíz kérdése közül kiderült, hogy van, amelyiknek a megfogalmazása mégsem olyan sikeres. Többen felhívták a figyelmemet arra, hogy voltak mondatok ebben a részben, amelyek eleve egy negatív háttért feltételeztek a kitöltőről. Ilyen volt például a „A családi életem rendezése fontos célom a szabadulás után”, illetve egy másik, a „Káros szenvedélyem (például alkohol, kábítószer szerencsejáték stb.) befolyásolta a hétköznapi életemet a börtönbüntetésem előtt” mondatok. Az első mondattal kapcsolatban sokan jelezték, hogy nekik semmi rendezési dolguk nincs, ugyanis a családjukra a rabosításuk előtt, és azóta is számíthatnak, míg a másodiknál volt olyan kitöltő, aki nem tudott egy választ sem megjelölni, mert nem volt káros szenvedélye.

Ugyancsak ebben a részben volt egy harmadik, hasonlóan problémás mondat: „Tartok attól, hogy amikor kiszabadulok, nem leszek képes találni olyan munkát, amivel eleget keresek.” Ennél a mondatnál volt, akinek nem kellett új munkahelyet találnia szabadulás után, mert a bekerülés előtti munkahelyre visszavárták. Mindhárom mondatnál valóban érződik a negatív háttér feltételezése és ezért volt, aki ezen jogosan fel is háborodott a kitöltés közben. Az adott mondatok átfogalmazása során figyelmem kellett arra, hogy ne sérüljön a kérdés célja és megmaradjon a lényege. Így lett a „A családi életem rendezése fontos célom a szabadulás után” helyett, a „A családi életem rendezése, gondozása fontos...” mondat, a „Káros szenvedélyem...” mondat helyett a „Valamilyen káros szenvedély...” kezdetű mondat, illetve a „Tartok attól, ..., nem leszek képes találni olyan munkát...” megfogalmazás helyett a „Tartok attól, ..., nem lesz olyan munkám...” megfogalmazású mondat. Így azt hiszem sikeresen kikerültem azt, hogy úgy tűnjön, hogy a feltételezésem szerint minden elítéltnak volt káros szenvedélye, illetve hogy mindenképp munkakeresésre kényszerül a szabadulását követően, mert nem volt munkahelye korábban.

Az RRC-ARM harmadik részében a 28 item kérdései a mérőeszköz készítői által szerkesztettek voltak. Általánosságban elmondható, hogy nem okozott problémát, egy-két kivételtől eltekintve, a mondatok értelmezése, de ugyanakkor több pontban is gondot jelentett, hogy melyik állapot, a civil vagy az elítélt helyzete szerint kell megválaszolni a kérdéseket. Hogy ezeket orvosoljam, általánosítani és pontosítani kellett néhány kérdést. Így került például megváltoztatásra a 8-as és 12-es számú kérdés. Az előbbinél az eredeti „Megpróbálom befejezni, amit elkezdtem” mondatba egyszerűen beleírtam a „mindig” szót hogy azt általánosabbá tegyem, az utóbbinál, a „Megbeszéltem házastársammal/partneremmel az érzéseimet” mondatot kibővítettem egy „(amennyiben van)” résszel, annak érdekében, hogy az egyedülálló résztvevő is tudjon válaszolni.

Az RRC-ARM harmadik részének kitöltése során volt viszont egy nagyon érdekes megjegyzése az elítélteknek, néhány, szerintük, őket lenéző mondattal kapcsolatban. Néhány pontnál, ahol a kérdésbe beleírtam a „civil”, vagy „otthoni” szót, csak azért, hogy egyértelművé tegyem az adott mondattal mérni kívánt időszakot, néhány résztvevő jelezte, hogy ez nem volt jó ötlet tőlem. Szerintük így azt sugalmazza az adott mondat, és ez nagyon zavarta őket, mert azt hitték, hogy ide egy bizonyos megfelelő választ kell adniuk, hogy valószínűsíthetőleg az a viselkedés vagy állapot, amire a kérdés vonatkozik csak a civil életükre igaz, hiszen ezért veszi külön a skála is, és így, feltételezhetően nem saját magukat mutatják a börtönben a társak előtt. Ez a gondolatmenet igen furának tűnhet egy börtönvilágot abszolút nem ismerő ember számára. A falakon belül viszont, ahol mindenki figyeli a másik reakcióit, igenis komolyan oda kell figyelni arra, hogy az ember hogy viselkedik és beszél.

Az RRC-ARM skála ezen módosítások után már alkalmas volt arra, hogy el tudjam kezdeni az adatfelvételt a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet telephelyein. A kérdőív előkészítése, a 2019. februárjában elkezdett kezdeti interjúktól a 2019. május 31-én lezajló pilot-vizsgálatig tartó időszak során már elkezdtem megszervezni az engedélyemben szereplő három objektumban az adatfelvételt.

VII.8. Az adatfelvétel

A kutatásom gerincét adó adatfelvételt, a vizsgálat során használt RRC-ARM felnőttek reziliencia erősségét mérő skála, a pilot-vizsgálat során felmerült kérdéses részek kijavítása utáni véglegesített változatának segítségével, 2019. június első hetében el tudtam kezdeni. Az adatok felvételét három nagyobb részre lehet osztani. Először 2019. június 4-5-én Bernátkúton

és Sándorházán, később 2019. augusztus 14-15-én Mélykúton és Bernátkúton, majd végül 2019. október 15-16 és 24-én Bernátkúton, Sándorházán és Mélykúton tudtak a vizsgálatomhoz biztosítani összesen 118 fő olyan elítéltet, akik az adott időszakban EFOP 1.3.3 képzésre jártak (10.Táblázat).

Sorszám	Helyszín	Időpont	Létszám/nem
1	Bernátkút	2019.06.04. 14.30-15.00	8 fő/férfi
2	Sándorháza	2019.06.05. 9:30-10:00	20 fő/férfi
3	Mélykút	2019.08.14. 14:45-15:15	25 fő/nő
4	Mélykút	2019.08.14. 16:30-17:00	11 fő/nő
5	Bernátkút	2019.08.15. 15:30-16:00	26 fő/férfi
6	Bernátkút	2019.10.15. 14:15-14:40	10 fő/férfi
7	Sándorháza	2019.10.16. 9:20-9:50	11 fő/férfi
8	Mélykút	2019.10.24. 10:50-11:15	7 fő/nő

10.Táblázat: Az adatfelvétel sorrendje, a helyszínek, időpontok és a résztvevő fogvatartottak létszáma és neme szerint. Saját szerkesztésű táblázat.

Az adatok felvételének időbeli megoszlását a korábbi „VII.3.1. A mintavétel sajátosságai” részben leírt biztonsági és egyéb tényezőkön kívül, a 2019 nyarán még épp futó, illetve az ősszel induló és még szervezés alatt álló képzések menete is befolyásolta. A találkozások során az adatfelvétel, a már említett hátráltató emberi és helyzeti tényezők ellenére, a tervezettek szerint haladt. A gyors és alapos tájékoztatást követően minden esetben arra törekedtem, hogy az egész procedura a lehető leprecízebben, de a kitöltőktől a legkevesebb erőfeszítést igényelve menjen végbe.

Mindhárom helyszínen egy rövid tájékoztatót tartottam a kutatásommal kapcsolatos tudnivalókról és minden résztvevő számára átadtam egy „Felkérés Kutatásban Való Részvételre” című tájékoztatót (1. számú melléklet), amelyben a résztvevők részletesen megtudhattak mindent a kutatásról, a kutatás adatvédelmi elveiről és az adatok kezeléséről. Az összefoglaló áttanulmányozása után megkértem minden jelenlétűt, hogy ha vállalják a részvételt, akkor töltsék ki és írják alá a tájékoztatóhoz csatolt és általam megőrzésre kerülő 1.

sz. mellékletet, vagyis az „Adatkezelési nyilatkozat”-ot, én pedig aláírom a 2. sz mellékletként csatolt „Titoktartási nyilatkozat”-ot, amelyet a tájékoztatóval együtt átadok az illetőnek. A megjelent 118 fogvatartott mindegyike kitöltötte a kért mellékletet, ezzel is megerősítve a kutatásban való részvételi szándékát.

Az RRC-ARM skála kitöltése mindhárom helyszínen alapvetően zökkenőmentesen zajlott le. Szerencsésnek lehet mondani azt a helyzetet, hogy több alkalommal és így kisebb csoportokban történhetett az adatgyűjtés, mert minden csoportnál voltak bizonytalan kitöltők, kérdések, és előfordult többször, hogy egy-egy kérdést el kellett magyarázzak valaki számára. Az ilyen helyzetekben nagyon fontos volt a kitöltésben való részvételem minimálisra csökkentése mellett a probléma megoldási módja is. A legtöbbször triviális dolgok feletti értetlenkedés képes a többi kitöltő megvetését, gúnyolódását kiváltani, ami ebben az esetben az illető sértődését, megbántottságát és ezáltal a kitöltésből való azonnali kilépést vonhatta volna magával. Ezt megelőzve, mindenkit megkértem, hogy ha bármilyen kérdése van, jelezze és személyesen segítek neki. A kitöltők így biztonságban, a saját tempójuk szerint haladhattak, a kitöltés ideje pedig szinte minden esetben 15-20 perc között volt. A résztvevők hangulatát és a feladathoz való hozzáállását pozitívan befolyásolta az, hogy a kitöltés előtt közöltem velük, hogy az általuk használt tollat ajándékba adom nekik. Ez a kis figyelmesség nagyon sokat számít az adott közegben, ugyanis a börtönök világában egy olyan kis dolog, mint egy toll is nagyobb értéket képvisel, mint a civil életben.

VIII. A MÓDSZERTANI FEJEZET ÖSSZEFOGLALÁSA

A teljes kutatásom egyetlen vezérfonal mentén halad. Feltételezésem szerint azok az elítéltek, akik jelentkeznek a szabadságvesztésük ideje alatt valamilyen képzésre a büntetés-végrehajtási intézetekben, reziliensek. A rezilienségük erejét és okát tehát meg kell határozni és tovább kell erősíteni annak érdekében, hogy az illető előre tudjon haladni a választott képzésben és ezzel megerősödve, nagyobb eséllyel álljon neki a társadalomba való visszailleszkedéshez. Ahhoz, hogy ezt véghez lehessen vinni, először is egy megfelelő mérőeszközre van szükség a reziliencia szint meghatározásához, majd, a kapott adatok birtokában kell úgy szervezni a képzéseket, hogy azokba vagy bele legyenek építve, vagy azzal párhuzamosan fussanak az adott reziliencia faktorokat megfelelően erősíteni képes foglalkozások.

A fenti összefoglalóban bemutattam a kutatásom során használt RRC-ARM mérőeszközt, a kiválasztásának okát, a kutatás menetét és a tapasztalt nehézségeket, illetve körül írtam azt, hogy miért a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet lett a kutatásom helyszíne. Ebben a fejezetben, amellett, hogy megindokoltam azt, hogy miért az adott mérőeszköze esett a választásom igyekeztem részletesen leírni azt is, hogy én hogy tudtam ezt alkalmazni a gyakorlatban. Az általam használt RRC-ARM skála önmagában egy viszonylag könnyen használható mérőeszköz. Az én esetemben viszont, az adott büntetés-végrehajtási intézeten belüli adatfelvétel során sok olyan előre nem kiszámítható tényező jött közbe, ami sokszor szinte teljesen ellehetetlenítette az adatgyűjtést. Mivel azonban már a vizsgálatom elkezdése előtt tisztában voltam azzal, hogy a börtönök falain belüli kutatás manapság egy viszonylag körülményesnek, nehézkesnek tűnő vállalkozás, a büntetés-végrehajtás illetékeseivel való folyamatos egyeztetés, közös munka és az adott területen végzett kutatások során elengedhetetlen türelem és flexibilitás segített abban, hogy a kitűzött célt elérjem, az adatfelvételt időben befejezzem.

IX. AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA ÉS KIÉRTÉKELÉSE

IX.1. Az elemzés menete

A vizsgálatban résztvevők száma 118 fő, 75 férfi és 43 nő volt. A skála kérdéseire adott válaszok elemzésénél kiderült, hogy a válaszadók közül 14 főt, a résztvevők 12%-át, ki kell zárni a vizsgálatból. Közülük 13 fő, 9 férfi és 4 nő, a skála kérdéseinek legalább 10%-ra nem adott választ. A tizennegyedik résztvevőt, egy férfit, pedig azért kellett kizárni a további vizsgálatból, mert a mérőeszköz minden pontjára 1-est írd be és ezzel torzíthatja a vizsgálat eredményét. A vizsgálat további elemzéséből kizárt emberek nem vagy életkor alapján érdemben nem kategorizálhatók, a legfiatalabb 20, a legidősebb 59 éves volt az adatok felvételekor. Az így megmaradt 104 fő, 65 férfi és 39 nő, esetén lehetséges maximális válaszok száma 104X28, vagyis 2912, amiből mindössze 51 darab, vagyis a válaszok 1.7%-a hiányzott.

Az elemzés során az IBM SPSS rendszer segítségével összesítettem az adatokat. Az adatokat saját magam vettem fel és gépeltem be a táblázatba és egyúttal a változókat is három csoportba osztottam az szerint, ahogy az RRC-ARM készítői is felosztották a mérőeszközt. Az A1-A8 változók a személyes adatokat mutatják, a B1-B10 változókhoz tartoznak a személyt és a környezetét feltáró kérdések, az S1-S28 pontokban levő változók pedig a tényleges mérőeszköz kérdései. Egy SPSS táblázatba szerkesztettem az összes (A, B, S elnevezésű) adatot azért, hogy az analízis végzésekor több és alaposabb eredményhez juthassak. Így, amellet, hogy meghatároztam a résztvevők reziliencia erősségét és annak hátterét a mérőeszköz (S1-S28) kérdéseire kapott eredményekből, az A és B néven bevitt személyes és kontextus feltáró adatokat (A és B pontok) mint független változókat össze tudtam vetni a skála pontjaival (S1-S28), mint függő változókkal. A kialakított keresztábrákat és a kapott eredményeket ebben a fejezetben írom le részletesen.

Az adatok kiértékelése a skála elkészítőinek útmutatása alapján történt, vagyis a mérőeszköz kérdéseire kapott válaszok elemzése során egyszerűen össze kellett adni a válaszadók által adott értékeket és így megkaptuk az adott személyre jellemző reziliencia erősséget. A maximum pontszám 28x5, azaz 140, a minimum pedig 28x1, azaz 28 pont lehet. Ha ehhez hozzávesszük a hibahatáron belüli 2 kihagyott válasz lehetőségét, akkor az abszolút legkevesebb elérhető pontszám 26-ra módosul. Mivel a minimum elérhető érték 26 és nem 0, a középérték nem 70 pont, hanem 83-ra változik. Azoknál, akiknél két hiányzó válasz volt, az egyén válaszainak

összértéke maximum 10 ponttal, akiknél pedig egy válasz hiányzott maximum 5 ponttal lehetett az elérhető 140 ponttól kevesebb. A hiányzó 5, illetve 10 pont, feltételezve, hogy az adott válaszadó a kihagyott egy vagy két kérdésnél az 5-ös értéket jelölte volna be, a maximum elérhető 140 pont közel 3.6, illetve 7.1%-át jelentené. Ha azonban megnézzük azt, hogy azok az emberek, akik nem válaszoltak minden kérdésre hány pontot értek el, láthatjuk, hogy a legtöbbjük eredménye így is 70% körül alakul, vagyis ez megfelel annak az átlagnak, amit azoknál tapasztalunk, akik mindenre válaszoltak. A hiányos kérdőívet leadó embereknél a legkevesebb 69, a legtöbb 128 elért pont volt, míg azoknál, akik teljesen kitöltötték azt, ezek a számok 62 és 139. Elmondhatjuk tehát, hogy azoknál a kitöltőknél, akik hagytak ki válaszokat, átlagban legalább olyan erősségű reziliencia tapasztalható, mint a többi válaszadónál. Ők elképzelhető, hogy azért hagyták ki az adott kérdést, mert nem értették, vagy nem tudtak rá válaszolni, vagyis valószínűsíthetően nem adtak volna maximum értéket egyébként sem.

Azoknál a résztvevőknél viszont, akiknél az összeadott érték a lehetséges maximum pontszám 50%-a alatt volt, azt láthatjuk, hogy közülük egyedül egy fő hagyott ki egy darab választ, vagyis nem a hiányzó adatok miatt értek el ilyen kevés pontot, hanem a válaszaik alapján. Az azonban ezeknél a résztvevőknél is megfigyelhető, hogy van olyan alskála, ahol az átlagnak megfelelő értéket értek el, vagyis az adott reziliencia faktor, ha nem is túl erős, de mindenképp pozitív hatással van az illető életére.

IX.2. Az RRC-ARM használata során kapott eredmények

A következőkben bemutatom a 28 pontból álló RRC-ARM mérőeszköz végleges kérdéseit, illetve az azok csoportokba szedése után kialakított alskálák és az azok alá tartozó kérdéscsoportok elemzésének menetét és eredményeit. A mérőeszköz kialakítói a három részből álló kérdőív harmadik részének, vagyis konkrétan a 28 pontból álló skála, kitöltése során kapott adatokat ajánlják felhasználásra annak érdekében, hogy az egyes emberek reziliencia szintjét megállapítsuk. A 28 kérdés némelyikének, a dolgozatom VII.6. „Az RRC-ARM skála kutatásom során használt változatának kialakítása” című részében leírtaknak megfelelő, átalakítása után kapott végleges mérőeszköz (11.Táblázat) tökéletesen megfelelne ennek a célnak, de mivel a skála elkészítői szerinti elemzés során kapott eredmények a kutatásom céljának eléréséhez nem elegendőek, ezért az adatfelvétel során használt kérdőív egyéb kérdéseire kapott válaszok alapján is megvizsgáltam a skála eredményeit. Így már egy átfogóbb

és részletesebb képet tudtam kialakítani a válaszadók reziliencia erősségéről és a protektív faktoraikról.

Mennyire igazak Önre az alábbi állítások a hétköznapi életében? Karikázzon be EGY választ.

	Egyáltalán nem	Egy kicsit	Valamennyire	Eléggé	Nagyon
Van olyan ember az életemben, akit becsülök.	1	2	3	4	5
Együtt működök a körülöttem élőkkel.	1	2	3	4	5
Képzettségek, készségek megszerzése és fejlesztése fontos a számomra.	1	2	3	4	5
Tudom, hogy kell viselkedni különböző társasági helyzetekben. (pl. a munkahelyen, otthon, nyilvános helyeken)	1	2	3	4	5
A családom támogat engem az életben.	1	2	3	4	5
A családom sokat tud rólam. (pl. kik a barátaim, mit szeretek csinálni)	1	2	3	4	5
Ha éhes vagyok, mindig van mit ennem.	1	2	3	4	5
Mindig megpróbálom befejezni, amit elkezdtem.	1	2	3	4	5
Vallásos hitből merítem az erőmet.	1	2	3	4	5

Büszke vagyok az etnikai hovatartozásomra.	1	2	3	4	5
Az emberek szerint jó társaság vagyok.	1	2	3	4	5
Megbeszéltem a házastársammal/partneremmel (amennyiben van) az érzéseimet.	1	2	3	4	5
Meg tudom oldani a problémáimat anélkül, hogy ártanék magamnak vagy másoknak. (drog használata nélkül, erőszakmentesen)	1	2	3	4	5
Érzem a barátaim támogatását.	1	2	3	4	5
Tudom, hogy hol kapok segítséget a közösségemben.	1	2	3	4	5
Úgy érzem, hogy tartozok egy közösséghez.	1	2	3	4	5
A családom kiáll mellettem a nehéz időkben.	1	2	3	4	5
A barátaim kiállnak mellettem a nehéz időkben.	1	2	3	4	5

Igazságosan bánnak velem a közösségemben.	1	2	3	4	5
Van lehetőségem bebizonyítani másoknak, hogy felelősségteljesen tudok viselkedni.	1	2	3	4	5
Tudom mik az erősségeim.	1	2	3	4	5
Részt veszek vallási alkalmakon.	1	2	3	4	5
Fontosnak tartom, hogy támogassam a közösségemet.	1	2	3	4	5
Biztonságban érzem magam a családom társaságában.	1	2	3	4	5
Vannak lehetőségeim az életben arra, hogy használjam a képességeimet. (pl. ügyességem, gyakorlottságom felhasználása, dolgozni egy munkahelyen, törődni másokkal)	1	2	3	4	5
Szeretem a családom/élettársam kulturális és családi hagyományait.	1	2	3	4	5

Szeretem a közösségem kultúráját és hagyományait.	1	2	3	4	5
Büszke vagyok arra, hogy _____-i lakos vagyok. (írjon be egy megyét vagy települést)	1	2	3	4	5

11. Táblázat. Az RRC-ARM mérőeszköz harmadik része, a 28 pontból álló skála. Saját készítésű táblázat Ungar (2016). alapján.

IX.3. A teljes minta reziliencia erőssége

Az adatok bevitele, rendszerezése és elemzése után először is szerettem volna egy összképet kapni a válaszadók rezilienségét. Először megnéztem a teljes minta reziliencia erősségét, illetve annak, az összpontszámok alapján megállapított átlagát, külön kiemelve a minimum és maximum értékeket (12. Táblázat). Majd megvizsgáltam ugyanezt nemek szerinti bontásban is (13. Táblázat).

	Elemszám	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Összérték	104	62,00	139,00	108,337	17,380

12. Táblázat. Az RRC-ARM skálán elért összesített eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Összérték	106,077	15,808	69,000	137,000	112,103	19,355	62,000	139,000

N:104

13. Táblázat. Az összesített eredmények nemek szerinti bontásban. Saját szerkesztésű táblázat.

Az 12. Táblázat alapján elmondható, hogy a minta 108.337 pontos átlagú reziliencia erősséggel rendelkezik. Láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy a legkisebb érték, az igen alacsonynak számító 62 pont volt, a 108.337-es átlag sokkal közelebb áll az elérhető maximum értékhez. Vagyis ha az egész minta reziliencia erősségét nézzük, sokkal több résztvevő pontszáma volt közelebb a maximum értékhez, mint a minimumhoz. A nemek szerinti vizsgálat során (13. Táblázat), talán annyi plusz információt láthatunk, hogy a nőknél található az elért legalacsonyabb (62 pont) és a legmagasabb (139 pont) értékeket és a 6 ponttal magasabb átlagot is. E két táblázatból annyi kiderül, hogy a nemiség nem befolyásolja az adott minta reziliencia erősségét. A férfiaknál 76%, nőknél 80%-os átlagot realizálhatunk. A mindkét nem esetében tapasztalt viszonylag alacsony szórásérték, férfiaknál 15,808, nőknél 19,355 pont, azt jelenti, hogy a kapott adatok nagyon közel állnak az átlaghoz.

IX.4. Az összpontszámok összevetése személyes adatokkal

A mérőeszköz készítői által csoportosított kérdések alapján meg lehet tudni, hogy ki miből, az élet mely területéről merít erőt, mitől lesz reziliens. Én viszont kíváncsi voltam arra is, hogy nem kérdéscsoportokban, hanem egy-egy jellemzőben gondolkodva találunk-e olyan területet, ami kimutathatóan befolyásolja azt, hogy ki reziliensebb a többiekénél. Ezért szerettem volna megtudni azt is, hogy vajon miként változik a minta reziliencia erősségének megoszlása, ha különböző függő változók szerint elemzem a kapott adatokat. A kérdőív első és második részében megismert személyes adatokat összevettem a résztvevők reziliencia erősségét megmutató összpontszámokkal. Tettem mindezt azért, hogy megtudjam milyen jellemző befolyásolhatta a kapott összértékeket.

IX.4.1. Lakóhely szerinti elemzés

A mintában szereplők az ország egészéből kerültek ki. Az adatfelvétel során megtudhattuk, hogy a 97 válaszadó közül legtöbben Budapesten, 17%, és Pest megyében, 13%, éltek. A

többiek az ország többi megyéjéből és külföldről, egy fő Angliából és egy fő Wales-ből, kerültek a büntetés-végrehajtási intézetbe, illetve 15 fő válaszából nem derült ki hol van a lakhelye. A mérőeszköz 28-as sorszámú kérdésére kapott válaszokból kiderül, hogy ki mennyire büszke arra, hogy az adott megyében vagy a fővárosban lakik. Szerettem volna megtudni, hogy mennyire befolyásolja a lakóhelyhez való kötődés minősége a válaszadók reziliencia erősségét, ezért a válaszok alapján csoportosítottam a résztvevőket. A legkisebb összérték annál a két csoportnál található, ahova azok az emberek tartoznak, akik csak egy kicsit vagy egyáltalán nem büszkék a lakóhelyükre (14.Táblázat). Megfigyelhető, hogy minél büszkébbek az adott csoport tagjai a lakhelyükre, a csoport összpontszáma annál nagyobb.

Büszke vagyok, hogy a lakóhelyemen élek		Összérték
Egyáltalán nem	Átlag	94,000
	Szórás	1,414
	Minimum	93,00
	Maximum	95,00
Egy kicsit	Átlag	85,000
	Szórás	9,165
	Minimum	75,00
	Maximum	93,00
Valamennyire	Átlag	99,357
	Szórás	18,686
	Minimum	63,00
	Maximum	123,00
Eléggé	Átlag	101,000
	Szórás	18,559
	Minimum	62,00
	Maximum	128,00
Nagyon	Átlag	114,203
	Szórás	14,991
	Minimum	78,00
	Maximum	139,00
N(férfi)=61; N(nő)=36		

14.Táblázat: Az elért pontszámok és a lakóhellyel való viszony összevetése. Saját szerkesztésű táblázat.

Láthatjuk tehát, hogy a csoportok reziliencia összértékének átlaga az szerint változik, hogy az adott csoport tagjai mennyire büszkék a lakóhelyükre. A két legalacsonyabb összértékkel rendelkező csoportba azok tartoztak, akik „egyáltalán nem”, vagy csak „egy kicsit” büszkék a lakóhelyükre. Fontos megjegyezni azonban, hogy a 97 válaszadó közül ebbe a két csoportba csak 2-2 ember tartozik, vagyis a legtöbben inkább büszkék a lakóhelyükre, mint nem. Összességében elmondható, hogy amellett, hogy egy csoport átlag pontszáma annál magasabb, minél erősebben lokálpatrióták a tagjai, azt is láthatjuk, hogy a legkisebb összpontszámmal rendelkező válaszadók is abban a csoportban vannak, akik „valamennyire” vagy „eléggé” büszkék arra, hogy az adott lakóhelyen élnek. Vagyis, még azoknál az embereknél is, akik összességében nem mondhatók reziliensnek az összpontszámuk alapján, kimutathatóan jelen van a lakóhely, a lakókörnyezet, mint támogató reziliencia faktor.

IX.4.2. Iskolai végzettség szerinti elemzés

Mivel a kérdőív kitöltői nem egy osztály tanulói voltak és nem egyforma iskolai végzettséggel rendelkeznek, ezért nagyon fontosnak tartottam megtudni azt, hogy az iskolában sikeresen eltöltött tanévek száma mennyire határozza meg a válaszadó reziliencia erősségét. Az adatok adottak voltak, mivel a kérdőív személyes jellegű kérdései között szerepelt a legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó is. A kitöltők között volt felsőfokú végzettségű és olyan is, aki még a 6. osztályt sem fejezte be (15.Táblázat).

Legmagasabb iskolai végzettség		Összérték
6 osztálynál alacsonyabb	Átlag	101,000
	Szórás	11,314
	Minimum	93,00
	Maximum	109,00
befejezett 6. osztály	Átlag	119,250

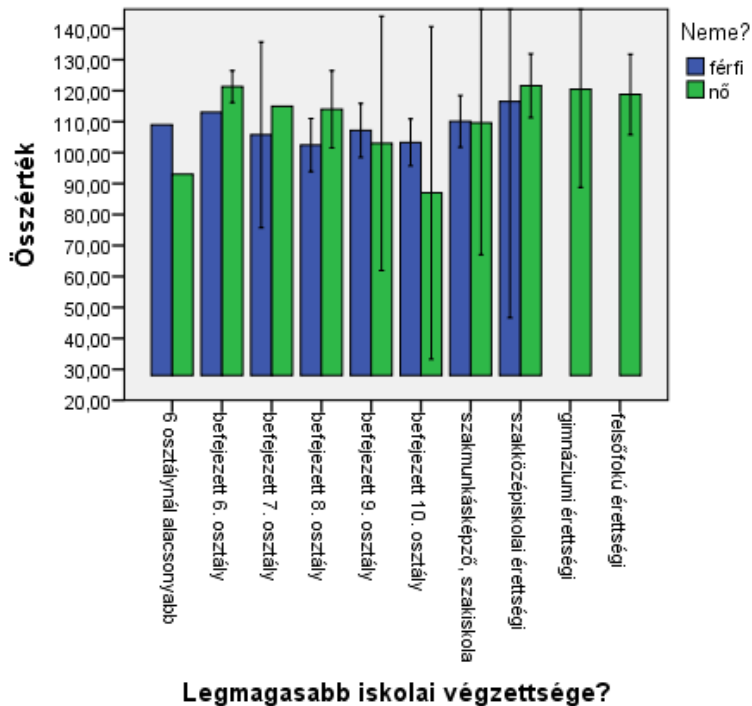
	Szórás	4,500
	Minimum	113,00
	Maximum	123,00
befejezett 7. osztály	Átlag	107,600
	Szórás	16,861
	Minimum	95,00
	Maximum	134,00
befejezett 8. osztály	Átlag	105,900
	Szórás	18,676
	Minimum	69,00
	Maximum	139,00
befejezett 9. osztály	Átlag	106,381
	Szórás	18,211
	Minimum	72,00
	Maximum	135,00
befejezett 10. osztály	Átlag	98,400
	Szórás	14,501
	Minimum	63,00
	Maximum	113,00
szakmunkásképző, szakiskola	Átlag	109,941
	Szórás	20,345
	Minimum	62,00
	Maximum	137,00
szakközépiskolai érettségi	Átlag	120,143
	Szórás	7,904
	Minimum	111,00
	Maximum	135,00
gimnáziumi érettségi	Átlag	120,500
	Szórás	3,536
	Minimum	118,00
	Maximum	123,00
felsőfokú végzettség	Átlag	118,800
	Szórás	10,474

	Minimum	101,00
	Maximum	128,00
N(férfi)=65; N(nő)=38		

15.Táblázat: Az elért pontszámok és a legmagasabb iskolai végzettség összevetése.
Saját szerkesztésű táblázat.

A legmagasabb iskolai végzettség alapján vizsgálva a majdnem teljes minta, egy női résztvevő nem töltötte ki ezt a részt, reziliencia erősségét, annyit láthatunk, hogy a különböző csoportoknál tapasztalható reziliencia erősségek átlagai igen közel állnak egymáshoz (15.Táblázat). A legalacsonyabb átlagot a „befejezett 10. osztály” csoport érte el, 98.4 pont, a legmagasabbat pedig a gimnáziumi érettségivel rendelkezők csoportja 120.5 pont. Látható tehát, hogy az előképzettségben való különbség sem befolyásolja érdemben a börtönképzésekben résztvevők erősnek mondható rezilienciáját. Nem láthatunk nagy különbséget a reziliencia erősség terén az iskolázottság szerint sem.

Ha ezt további elemzésnek vesszük alá, akkor láthatjuk, hogy ennél a – viszonylag erős rezilienciával rendelkező – csoportnál a nemi különbségek szerint sem látunk megosztottságot az iskolázottság és a reziliencia erősség terén (7.Ábra).

7.Ábra. Az elért pontszámok és a legmagasabb iskolai végzettség nemek szerinti összevetése. Saját szerkesztésű ábra.

IX.4.3. Elemzés a családi háttér alapján

Lényegesnek tartottam megvizsgálni a reziliencia erősséget a válaszadók családi háttere alapján is. A résztvevőket többféleképpen csoportosítottam a kapott válaszok alapján, majd meghatároztam az így kapott csoportok átlag reziliencia erősségét, a minimum és maximum értékeket, illetve a szórás értékét. Először a „Kivel él a civil életben?” majd, a „Mióta élnek együtt?” kérdésekre kapott válaszok alapján kialakult csoportokat vizsgáltam (16. és 17.Táblázat).

Kivel él a civil életben?	Összérték	
házas/élettárs	Átlag	103,6250
	Szórás	21,55265
	Minimum	62,00
	Maximum	135,00
házas/élettárs és gyermek/ek	Átlag	116,1538
	Szórás	12,91106
	Minimum	90,00
	Maximum	139,00
gyermek	Átlag	111,5000
	Szórás	8,96103
	Minimum	101,00
	Maximum	124,00
házas/élettárs és gyermek vagy a házas/élettárs szülei	Átlag	103,3333
	Szórás	22,59056
	Minimum	82,00
	Maximum	127,00
szülők	Átlag	108,7692
	Szórás	13,75008
	Minimum	84,00
	Maximum	135,00
barátok	Átlag	110,5000
	Szórás	,70711
	Minimum	110,00
	Maximum	111,00
egyedül	Átlag	92,4167
	Szórás	20,29088
	Minimum	63,00
	Maximum	135,00
egyéb	Átlag	113,7500

Szórás	17,47271
Minimum	78,00
Maximum	136,00

N(férfi):64; N(nő)=39

16.Táblázat: Az elért pontszámok összevetése az alapján, hogy kivel él az illető. Saját szerkesztésű táblázat.

A 16.Táblázatban látható, hogy szinte mindegyik csoport átlaga teljesen megfelel a teljes mintánál tapasztalható átlagnak. Kizárólag az egyedül élők csoportjánál látható alacsonyabb átlagérték, 92,416 pont. De ugyanakkor ebben a csoportban található egy nagyon alacsony, 63 pont, és egy kiugróan magas, 135 pontos maximum érték is.

A következőkben két, családi stabilitással kapcsolatos kérdést vizsgáltam. Azt, hogy a válaszadók mióta élnek együtt az általuk megjelölt személyekkel, illetve hányszor költöztek az elmúlt 5 éven belül. Azt láthatjuk, hogy a válaszadók számát tekintve, a 17. az első olyan táblázat, ahol jelentős mértékű csökkenést láthatunk. Míg a 15. és 16. táblázatban a lehetséges 104-ből 103 válaszadó adatai állnak rendelkezésünkre, addig arra a kérdésre, hogy „Mióta élnek együtt?” csak 88 fő válaszolt. Ennek az okát nem tudom, de a meglévő adatokból le tudjuk vonni azt a következtetést, hogy az együttélés időtartama szerint szintén nehéz találni olyan tényezőt, ami jelentősen befolyásolja a reziliencia erősséget a minta esetében (17.Táblázat). Ebben az összevetésben egyedül a rövid együttélést (1-3 év) megjelölő emberek átlag pontszáma volt viszonylag alacsony. Náluk nem találunk sem kiugróan magas sem alacsony értékeket. Ugyanakkor, azt is megfigyelhetjük, hogy egyre nagyobb maximum értéket találunk az egyes csoportoknál aszerint, hogy a tagok milyen hosszú ideje élnek együtt valakivel.

Mióta élnek együtt?		Összérték
1-3 éve	Átlag	91,857
	Szórás	20,310
	Minimum	72,00
	Maximum	118,00
3-5 éve	Átlag	107,636
	Szórás	11,483

	Minimum	90,00
	Maximum	124,00
több mint 5 éve	Átlag	105,615
	Szórás	19,160
	Minimum	62,00
	Maximum	135,00
több mint 10 éve	Átlag	113,482
	Szórás	14,413
	Minimum	84,00
	Maximum	139,00

N(férfi)=53; N(nő)=35

17.Táblázat: Az elért pontszámok összevetése az szerint, hogy mióta él együtt valakivel az illető. Saját szerkesztésű táblázat.

A másik kérdésre adott válaszokból pedig az derül ki, hogy a kérdőív kitöltése előtti öt évben történt költözések számának emelkedése nem vonzza magával automatikusan a minta reziliencia erősségének folyamatos emelkedését vagy csökkenését (18.Táblázat). Sőt, mint azt a táblázatból leolvashatjuk, a költözések számának növekedésével a reziliensség el kezd csökkenni (egyszer=112.3 pont, kétszer=106.27 pont, több mint háromszor=85.11 pont), de a következő csoport átlaga hirtelen ismét megemelkedik annyira, hogy itt található a legmagasabb értéket (több mint ötször=114.5 pont). Ha a négy csoport eredményét nézzük, akkor teljesen beleillik az összképbe azoknak az összpontszáma, akik nem költöztek az elmúlt öt évben (egyszer sem=111.2 pont).

Bekerülése előtti 5 éven belül hányszor költözött?		Összérték
egyszer	Átlag	112,304
	Szórás	16,864
	Minimum	63,00
	Maximum	136,00

kétszer	Átlag	106,273
	Szórás	13,774
	Minimum	72,00
	Maximum	128,00
több mint háromszor	Átlag	85,111
	Szórás	14,217
	Minimum	62,00
	Maximum	103,00
több mint ötször	Átlag	114,500
	Szórás	20,246
	Minimum	81,00
	Maximum	137,00
egyszer sem	Átlag	111,205
	Szórás	16,215
	Minimum	73,00
	Maximum	139,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

18.Táblázat: Az elért pontszámok összevetése a bekerülés előtti költözések számával.

Saját szerkesztésű táblázat.

A vizsgálat alapján kimutatható, hogy a minta egyedeinek rezilienciáját általánosságban nézve nem befolyásolja a közvetlen, civil családi háttérük abból a szempontból, hogy kivel él együtt az illető, és hogy mióta élnek a civil életben a jelenlegi lakóhelyükön. Sokkal inkább jelen van, mint reziliencia faktor, az együttélés időtartama és a lakóhellyel való kapcsolat minősége. Mindkét faktor a valakihez, illetve a valahova tartozás, vagyis a szociális szükségletek fontosságát hangsúlyozza. E felismerés után úgy gondoltam, hogy szükséges alaposabban is megvizsgálni az egyének családi háttérét, annak érdekében, hogy megtudjuk azt, hogy ki milyen családszerkezetben gondolkodik, ha a családi kapcsolataikkal kapcsolatban kérdezzük őket.

A kérdőívben található „Kit tart családtagnak” kérdésre kapott válaszok alapján először két nagyobb csoportra, szűk családban és tág családban gondolkozókra osztottam a válaszadókat. Az első csoportba tartoztak azok, akik csak a közeli hozzátartozókat tartják családtagnak. A közeli hozzátartozók meghatározásánál, a PTK 8:1.§-ban található fogalommagyarázatból indultam ki, annyi módosítással, hogy az élettársat is közeli hozzátartozónak vettem.¹⁶

A második csoportba kerültek azok, akik a közeli hozzátartozókon kívül, vagy azok helyett más hozzátartozókat is családtagnak tekintenek. Őket tovább osztottam aszerint, hogy a közeli hozzátartozókon kívül hány hozzátartozói csoportot tart családtagnak a válaszadó.

Családtagnak tartom		Összérték
csak a közeli hozzátartozók	Átlag	105,587
	Szórás	16,336
	Minimum	62,00
	Maximum	136,00
plusz egy csoport	Átlag	110,235
	Szórás	17,943
	Minimum	72,00
	Maximum	139,00
plusz két csoport	Átlag	124,500
	Szórás	11,432
	Minimum	110,00
	Maximum	135,00
plusz három csoport	Átlag	118,000
	Szórás	26,889
	Minimum	87,00
	Maximum	135,00

¹⁶ <https://ptk2013.hu/uj-ptk-normaszoveg/uj-ptk-viii-konyv-zaro-rendelkezesek/746> Utolsó letöltés dátuma: 2024.04.10.

plusz négy csoport	Átlag	100,250
	Szórás	16,153
	Minimum	82,00
	Maximum	119,00

N(férfi)=58; N(nő)=37

19.Táblázat. Az elért pontszámok összevetése a hozzátartozók száma alapján. Saját szerkesztésű táblázat.

A „Kit tart családtagnak?” kérdésre ismét nem mindenki válaszolt, de a 95 válasz alapján is kijelenthetjük, hogy nagy eltérés nem tapasztalható a csoportok rezilienciaszintjét nézve. Teljesen átlagos, 100 és 124 pont közötti összértékeket láthatunk a csoportoknál, függetlenül attól, hogy az illető szűkebb, vagy tágabb családban gondolkodik, ha a hozzátartozókról van szó. Volt két résztvevő, akik a többségnél tágabb családban gondolkodik, az egyik plusz 5, a másik plusz 6 csoportot adott hozzá a közeli hozzátartozókhoz. Bár az ő esetüket nem lehetett a táblázatban feltüntetni, mert 1-1 válaszról lévén szó, nem lehetett átlagot vonni a csoportjukban, azt láthatjuk a bevitt adatok alapján, hogy az egyik 112, a másik 122 összpontszámmal rendelkezik (19.Táblázat).

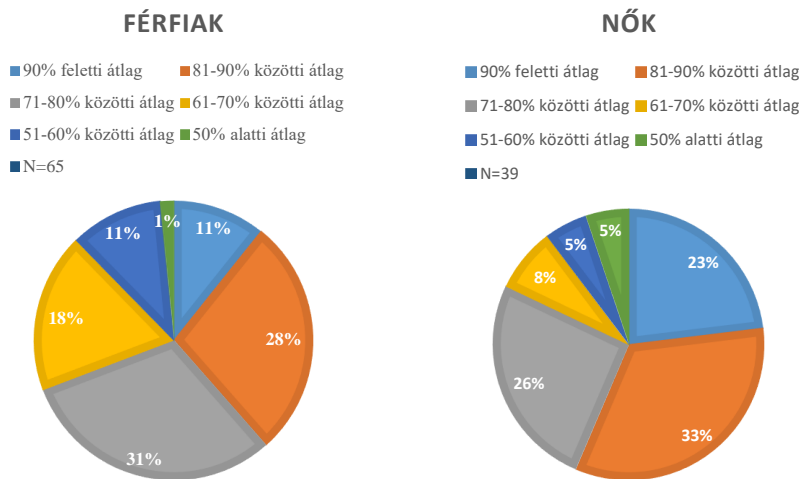
A vizsgálatban résztvevők személyes viszonyainak reziliencia erősségükre gyakorolt hatásait feltérképező elemzésekből kiderül, hogy a válaszadók reziliencia erősségét nem egyértelműen befolyásolja sem az, hogy milyen nemű az illető, sem az iskolai végzettsége, sem pedig a családi háttere.

A vizsgált változók közül egyedül az időtartam, amióta a válaszadó együtt él valakivel és a lakóhelyével való kapcsolatának minősége nevezhetők egyértelműen a rezilienciát erősítő tényezőknél. A többi vizsgált faktorról nem mondhatjuk el, hogy befolyásolják a minta reziliencia erősségét. Mivel a kutatásban résztvevők többségénél kimutattuk az erős vagy kifejezetten erős reziliencia meglétét, meg kell vizsgálni mely faktorok összeadódásából keletkezett ez a reziliencia erősség. Hogy ezt megtudjuk, érdemes a skála kérdéseit az annak elkészítői által kialakított alskálákba rendszerezett kérdéscsoportok szerint is megvizsgálni. Az így elvégzett elemzésből kiderül, hogy melyik reziliencia faktorok együttes jelenléte okoz jellemzően magas reziliencia erősséget az általam vizsgált mintánál. A kutatásom során

használt RRC-ARM mérőeszköz tökéletesen alkalmas tehát arra, hogy feltérképezzük ki mitől reziliens.

IX.5. A résztvevők csoportosítása az elért pontszámaik szerint

Az RRC-ARM skála megalkotói szerint tehát, minél magasabb az elért összpontszáma a válaszadónak, annál reziliensebb az illető. Az összpontszámokat nézve láthatjuk, hogy a résztvevők közül 47 fő (45%) kiemelkedően magas pontszámot, az elérhető 140 pontból legalább 113 pontot (81%) ért el, illetve 54 fő (52%) 71-111 pont (51-80% között) és 3 fő (3%) csak a maximum pontszám legfeljebb 50%-át, vagyis 70 pontot szerzett. Ahhoz, hogy a kitöltő legalább 80%-ot érjen el a teszt során, szükséges az, hogy minimum 4 pontos átlagot kapjon. Ugyanakkor az 51-80% között teljesítők csoportjában a legtöbb pontot elérőkre jellemző 3 pont körüli átlaggal rendelkezőkről elmondhatjuk, hogy valószínűleg már nem minden területen egyformán reziliensek. Az előbbi két szignifikáns tömeget magába foglaló csoport pontszámainak egyszerű összehasonlítása helyett az átlagpontszámok szerint elért százaléktértékek alapján csoportosítva és vizsgálva nőket és férfiakat, már egy sokkal részletesebb képet kapunk az elért pontszámok eloszlásáról (8.Ábra).

8.Ábra. Az elért pontszámok csoportosítása nemek szerint. Saját szerkesztésű ábra.

Az így kapott eredmények alapján már mindkét nem esetében láthatjuk, hogy nem egységes az elért átlagpontszámok szerinti eloszlás sem a 80% felett teljesítők csoportjainál, sem pedig az 51-80% között teljesítőknél. A 80% fölött teljesítő férfiak 71%-ának, míg ugyanitt a nők 69%-ának az átlaga volt a 80-90%-os sávban. Hasonló megoszlással találkozhatunk az 51-80% közötti átlagpontszámokat elértet vizsgálva, 10-10%-onként felosztva az eredményeket. Az ide tartozó kitöltők jelentős hányada, férfiaknál 52%, nőknél 66%, került a 71-80%-os átlaggal rendelkezők csoportjába. A teljes eloszlást vizsgálva szembetűnik, hogy a női résztvevők 56%-ának az összpontszáma volt 80% feletti érték, illetve 82 %-uk az elérhető legmagasabb pont legalább 70%-át kapták meg. Ugyanezt a két sávot vizsgálva a férfiaknál egy a nőknél tapasztaltnál kisebb erősségű, de még mindig szignifikáns reziliencia jelenlétet figyelhetük meg. Az ő esetükben a 39%-uk teljesített 80% fölött és 70%-uk 70% pontnál többet ért el.

Az így kapott eredmények alapján megtudtuk azt, hogy a kutatásban résztvevő nők általában reziliensebbek mint a kitöltő férfiak, de emellett azt is láthatjuk, hogy a férfiak többsége is jelentős protektív faktorokkal rendelkezik. A korábban leírt megközelítéseknél már láthattuk azt, hogy a nemiség általában nem befolyásolta a reziliencia erősségét a vizsgált területeken. A mostani vizsgálat is rámutat arra, hogy bár a nőknél többen vannak olyanok, akik jelentősebb védőfaktorokkal rendelkeznek, ők azok, akik 90% feletti pontszámot értek el, az eredmények szerint a férfiak és nők többsége egyformán inkább a 71-90% közötti sávba tartoznak. A további vizsgálatokra azért is van szükség, hogy kiderítsük azt, hogy van-e esetleg olyan terület, ahol az egyik nem képviselői erősebb protektív faktorokkal rendelkeznek, mint a másik nem képviselői.

A továbbiakban bemutatom az RRC-ARM skála alszárait és a hozzájuk tartozó, az előírtak alapján kialakított kérdéscsoportokat. A 28 pontból álló mérőeszköz alap értékelése és elemzése után, az RRC-ARM készítői szerint megadott módon elvégeztem az alszárait szerinti vizsgálatot is. Az eredmények feldolgozása több részből áll. Az egyes alszárait elemzése után a hozzá tartozó kérdéscsoportokat külön-külön is megvizsgálom, majd összehasonlítom őket. Szeretném megtudni azt, hogy egyes alszárait belül van-e olyan terület, ahol a férfiak vagy nők erősebb védőfaktorral rendelkeznek, mint a többiben. Miután befejeztem ezt a vizsgálatot, az így kapott adatokat megvizsgálom a résztvevők összpontszámai alapján kialakított csoportok szerinti bontás esetében is.

Úgy gondoltam, nem elég megtudnom azt, hogy a különböző alskálák területein mely, az elért összpontszámok alapján kialakított csoportba tartozók hogy teljesítettek és, hogy a csoportok átlagai közötti eltérés mennyire befolyásolja azt, hogy az adott terület protektív faktorai mennyire vannak jelen az ide tartozó emberek életében. Ezért elkészítettem egy újabb besorolást is. Itt a résztvevőket szétválasztottam nem és életkor szerint is. Így kialakítottam nemenként 4 csoportot. Az első csoportba a 25 év alattiak, a másodikba a 25 és 35 év közöttiek, a harmadikba a 35 és 45 év közöttiek és a negyedikbe a 45 év felettiak kerültek. Mivel az adatfelvételt 2019 júliusában kezdtem el, az emberek életkorát a 2019. július elsejei időponthoz viszonyítva használtam. Először arra gondoltam, hogy több csoportot alakítok ki az életkor szerint, de 20 év alattiak és 50 felettiak olyan kevesen voltak, hogy nem lett volna érdemes velük, mint külön csoporttal foglalkozni.

IX.6. A mérőeszköz kérdéseinek alskálák szerinti besorolása

A mérőeszköz 28 kérdése három nagy kérdéscsoportra, alskálára lett osztva (20.Táblázat):

- egyéni kapacitások,
- az egyén személyes kapcsolatai a hozzá legközelebb álló, számára legfontosabb személyekkel,
- azok a kontextuális tényezők, amelyek segítik az összetartozás érzés átélését.

A továbbiakban az alskálák neveinek rövidebb alakjait is fogom használni. Így „az egyén személyes kapcsolatai a hozzá legközelebb álló, számára legfontosabb személyekkel” helyett a „személyes kapcsolatok” vagy „személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkel” elnevezéseket, az „azok a kontextuális tényezők, amelyek segítik az összetartozás érzés átélését” helyett pedig a „az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” vagy „kontextus” elnevezéseket fogom használni ugyanabban az értelemben.

Első csoport

Egyéni kapacitások

Személyes készségek	
Kérdés száma	Kérdés
2.	Együtt működök a körülöttem élőkkel.
8.	Mindig megpróbálom befejezni, amit elkezdtem.
11.	Az emberek szerint jó társaság vagyok.
13.	Meg tudom oldani a problémáimat anélkül, hogy ártanék magamnak vagy másoknak. (drog használata nélkül, erőszakmentesen)
21.	Tudom mik az erősségeim.

Társak támogatása	
Kérdés száma	Kérdés
14.	Érzem a barátaim támogatását.
18.	A barátaim kiállnak mellettem a nehéz időkben.

Szociális készségek	
Kérdés száma	Kérdés
4.	Tudom, hogy kell viselkedni különböző társasági helyzetekben. (pl. a munkahelyen, otthon, nyilvános helyeken)
15.	Tudom, hogy hol kapok segítséget a közösségemben.
20.	Van lehetőségem bebizonyítani másoknak, hogy felelősségteljesen tudok viselkedni.

25.	Vannak lehetőségeim az életben arra, hogy használjam a képességeimet. (pl. ügyességem, gyakorlottságom felhasználása, dolgozni egy munkahelyen, törődni másokkal)
-----	---

Második csoport

Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal

Fizikai gondoskodás	
Kérdés száma	Kérdés
5.	A családom támogat engem az életben.
7.	Ha éhes vagyok, mindig van mit ennem.

Pszichológiai gondoskodás	
Kérdés száma	Kérdés
6.	A családom sokat tud rólam. (pl. kik a barátaim, mit szeretek csinálni)
12.	Megbeszélem a házastársammal/partneremmel (amennyiben van) az érzéseimet.
17.	A családom kiáll mellettem a nehéz időkben.
24.	Biztonságban érzem magam a családom társaságában.
26.	Szeretem a családom/élettársam kulturális és családi hagyományait.

Harmadik csoport

Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők

Lelki

Kérdés száma	Kérdés
9.	Vallásos hitből merítem az erőmet.
22.	Részt veszek vallási alkalmakon.
23.	Fontosnak tartom, hogy támogassam a közösségemet.

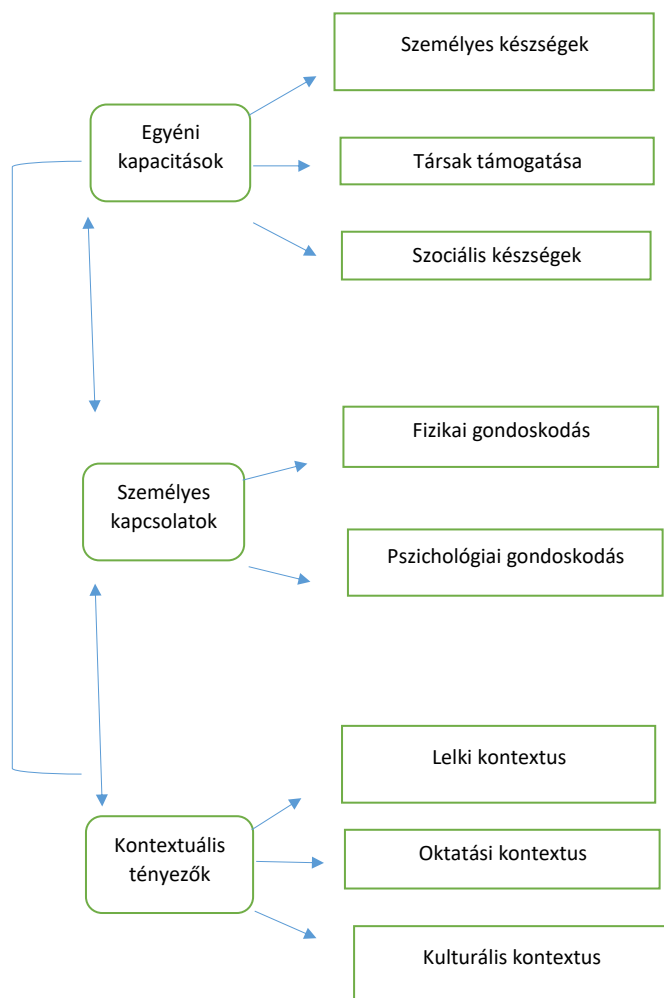
Oktatás	
Kérdés száma	Kérdés
3.	Képzettségek, készségek megszerzése és fejlesztése fontos a számomra.
16.	Úgy érzem, hogy tartozok egy közösséghez.

Kulturális	
Kérdés száma	Kérdés
1.	Van olyan ember az életemben, akit becsülök.
10.	Büszke vagyok etnikai hovatartozásomra.
19.	Igazságosan bánnak velem a közösségemben.
27.	Szeretem a közösségem kultúráját és hagyományait.
28.	Büszke vagyok arra, hogy.....-i lakos vagyok.

20.Táblázat. A kérdéscsoportok alszkálák szerint. Saját készítésű táblázat Ungar (2016). alapján.

A különböző alszkálák eredményeit, a hozzájuk tartozó csoportokba szedett kérdésekre adott válasz pontszámok összeadásával határozhatjuk meg. Az így kapott összpontszám megmutatja, hogy az adott területhez köthető reziliencia faktorok mennyire vannak jelen a válaszadó életében. Minél magasabb a pontszám egy alszkálánál, annál erősebb az adott faktorok hatása az illető hétköznapijaira (Ungar, 2016). Az itt látható ábra a mérőeszköz elkészítőinek útmutatása szerint készült. Jól mutatja, hogy nem csak a három alszkálát érdemes egymással összevetni, hanem a hozzájuk tartozó kérdéscsoportokra kapott válaszokat is érdemes külön-külön

megvizsgálni (9.Ábra). Így többek között meg tudjuk állapítani azt is, hogy azoknál az embereknél, akik kevés pontszámot értek el, van-e olyan terület, ahol erős védőfaktorral rendelkeznek. Ez azért is fontos, mert találunk ilyen faktort, akkor annak erősítésével az illető reziliencia erőssége növekedhet.

9.Ábra. Az alsókálák és kérdéskörök összevetése. Saját szerkesztésű ábra, Ungar (2016). alapján.

IX.7. Az alskálák szerinti vizsgálat

A személyes reziliencia erősségének mérését tehát a már említett három alskála pontszámainak összeadásával végezhetjük el. A kiértékelés során láthattuk, hogy a három területből kettőben volt olyan, aki minimum pontszámot ért el, és szintén két alskálánál láthatunk maximum pontértéket is (21.Táblázat).

	Elemszám	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Egyéni kapacitások	104	25,00	55,00	43,837	7,323
Személyes Kapcsolatok	104	12,00	35,00	28,808	6,363
Kontextuális tényezők	104	20,00	49,00	35,692	6,865

21.Táblázat. Az elért pontszámok csoportosítása alskálánként. Saját szerkesztésű táblázat.

Úgy gondolom, hogy érdekes részlete a mérőeszköznek az, hogy az alskálák nem azonos számú kérdéseket tartalmaznak, így alskálánként eltérő nagyságú pontszámokat érhetünk el. Az egyéni kapacitásokat mérő alskála három külön kérdéscsoportja összesen 11 (Személyes készségek 5, Társak támogatása 2, Szociális készségek 4) kérdésből áll, így az összesen elérhető pontszám 55 pont. A személyes kapcsolatok hatásait mérő alskála két kérdéscsoportja összesen 7 (Fizikai gondoskodás 2, Pszichológiai gondoskodás 5) kérdésből áll, így a maximálisan 35 pont érhető el. A harmadik csoport pedig, amelyben a valahova, illetve a valakihez, valakikhez való kötődés érzetét segítő kontextuális tényezők reziliencia erősségére kifejtett hatását mérik, ismét három csoportból áll. A három kérdéscsoport összesen 10 (Lelki 3, Oktatás 2, Kulturális 5) kérdésből áll, így az összesen elérhető pontszám 50 pont. Ebből kiindulva, csak akkor beszélhetünk erős rezilienciáról, ha az illető mind három területen reziliens.

Az is érdekes a mérőeszközben, hogy ha az alskálákat külön-külön vizsgáljuk, akkor nem mindegy, hogy melyik területeken rendelkezik protektív faktorokkal az illető. Ha ugyanis kizárólag az „egyéni kapacitások” területen belül teljesít valaki maximálisan és a másik két

területen csak kevés pontot ér el, már akkor is eléri a középértéket. De, ha valaki csak a családi és baráti kapcsolatok területen, az általuk nyújtott támogatás miatt ér el magas pontszámot és a másik két területen nem sok pontot ér el, az nem éri el a középértéket, így, az elért érték alapján nem mondható reziliensnek. E szerint ahhoz, hogy valaki reziliensnek nevezhető legyen, vagy legalább két területen nagyon jól kell teljesítsen, vagy mind a három területen közepesen. Az általam vizsgált emberek talán a kontextuális területen értek el átlagosan kevesebb, pontot, vagyis az egyéni kapacitások és a család és barátok támogatása jobban befolyásolta a reziliensségüket.

IX.8. Az alskálák szerinti elemzés

Ebben a részben szeretném megmutatni azt, hogy a reziliencia erősséget mutató pontszámok hogy számolhatók ki alskálák szerint. Bemutatom a kapott eredményeket az egyes alskáláknál illetve, az ezeknél található külön kérdéscsoportok szerint is. Teszem ezt azért, hogy ne csak elnagyolva, alskálák szerint láthassuk a védőfaktorok jelenlétének erősségét, hanem hogy sokkal pontosabban meg tudjuk határozni azoknak a faktoroknak az eredetét, amelyek a rezilienciát erősítik.

IX. 7. 1. Egyéni kapacitások alskála

Személyes készségek	
Kérdés száma	Kérdés
2.	Együtt működök a körülöttem élőkkel.
8.	Mindig megpróbálom befejezni, amit elkezdtem.
11.	Az emberek szerint jó társaság vagyok.
13.	Meg tudom oldani a problémáimat anélkül, hogy ártanék magamnak vagy másoknak. (drog használata nélkül, erőszakmentesen)
21.	Tudom mik az erősségeim.

Társak támogatása	
Kérdés száma	Kérdés
14.	Érzem a barátaim támogatását.
18.	A barátaim kiállnak mellettem a nehéz időkben.

Szociális készségek	
Kérdés száma	Kérdés
4.	Tudom, hogy kell viselkedni különböző társasági helyzetekben. (pl. a munkahelyen, otthon, nyilvános helyeken)
15.	Tudom, hogy hol kapok segítséget a közösségemben.
20.	Van lehetőségem bebizonyítani másoknak, hogy felelősségteljesen tudok viselkedni.
25.	Vannak lehetőségeim az életben arra, hogy használjam a képességeimet. (pl. ügyességem, gyakorlottságom felhasználása, dolgozni egy munkahelyen, törődni másokkal)

22. Táblázat Az egyéni kapacitások alskála kérdéscsoportjai. Saját szerkesztésű táblázat Ungar (2016). alapján.

Az „Egyéni kapacitások” alskálába összesen 11 kérdés tartozik. Az alskála három kérdéscsoportja, a „Személyes készségek” 5, a „Társak támogatása” 2 illetve a „Szociális készségek” 4 kérdést tartalmaz, melyek értékeit összeadva maximum 55 pont érhető el (21. táblázat). Az „Egyéni kapacitások” alskála eredményeit bemutató táblázatban azt láthatjuk, hogy a nőknél és a férfiaknál is egyaránt 55 pont volt legmagasabb elért pontszám, míg a legalacsonyabb a férfiaknál 29, a nőknél pedig 25 pont volt. Ez azt mutatja, hogy mindkét nemnél volt olyan, aki az egyéni kapacitások terén abszolút nem reziliens, vagyis nem találhatóak meg náluk a reziliencia védőfaktorok ezen a területen (23. Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Egyéni kapacitások	42,769	6,595	29,00	55,00	45,615	8,181	25,00	55,00

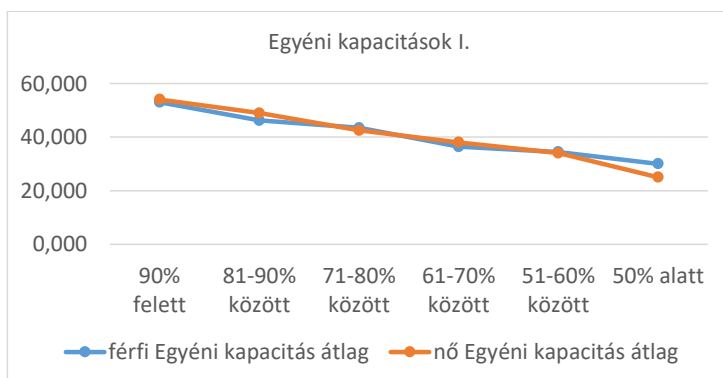
N(férfi)=65; N(nő)=39

23.Táblázat. Az egyéni kapacitások alskálában elért pontszámok. Saját szerkesztésű táblázat.

Mindkét csoportnál ugyanakkor az átlag pontszám viszonylag magas. A férfiaknál a 6.595 pontos szórás mellett 42.769 pont átlagot láthatunk, ami 78%-nak felel meg, míg a nőknél ugyanitt, a magasabb, 8.181-es értékű szórást és 45.615 pontot kaptunk, ami 83%-os átlag reziliencia szintet mutat ezen a területen. Ezek a számok mindkét nemnél középpérték feletti reziliencia erősséget mutatnak, de a nőknél talán nagyobb hatásfokkal vannak jelen az ide tartozó pozitív faktorok (23.Táblázat).

Annak érdekében, hogy lássam az egyéni kapacitás területéhez köthető védőhatások erejének, az elért összpontszámokhoz viszonyított változásait, a válaszadókat hat csoportra osztottam aszerint, hogy ki hány százalékot ért el a 28 kérdésre adott válaszai alapján. Az így kialakított csoportok a következők: 1, 90% felett; 2, 81-90% között; 3, 71-80% között; 4, 61-70% között; 51-60% között; 51% alatt teljesítők. Az utóbbi csoportba egy férfi és két nő tartozik mindössze. Ha megvizsgáljuk az adott alskála esetében kapott átlagértékeket az így kialakított csoportok szerinti bontásban, akkor láthatjuk, hogy az elért átlagos összpontszám csökkenésével nagyjából arányosan csökken az egyéni kapacitás erősségét mutató átlagérték is, a férfiaknál és nőknél egyaránt (10.Ábra). A táblázat kiválóan megmutatja, hogy mindkét nem esetében körülbelül azonos átlag pontszámokkal találkozhatunk az összteljesítmény alapján kialakított, azonos jellemzőkkel bíró csoportok esetében. Hasonló mértékű, folyamatos csökkenést láthatunk mindkét nem esetében a legjobban teljesítők csoportjától egészen a legalább 51%-ot elérték csoportjáig. Ott, a férfiaknál csak a korábbiakkal megegyező mértékű enyhe csökkenést láthatunk az értékek között, míg ugyanitt a nőknél egy meredekebb esést tapasztalhatunk. Ez azt jelenti, hogy a kitöltők reziliencia erősségében körülbelül ugyanakkora százalékban van jelen az egyéni kapacitások adta védőfaktor minden esetben. Ez alól egyedül az 51% alatt

teljesítő nők a kivételek, mert az ő esetükben ennek a faktornak a szerepe hirtelen csökkenést mutat.

10.Ábra. Az egyéni kapacitások alszámban elért eredmények változása az elért összpontszámok szerinti bontásban, nemek szerint megjelenítve. Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.1.1. Személyes készségek

Az „Egyéni kapacitások” alszámba kérdéseire kapott válaszokat, a kiértékelés és a fent leírt összegzés után, a három előre meghatározott kérdéscsoport szerint, külön-külön is vizsgáltam. Először a „Személyes készségek” csoportba tartozó 2., 8., 11., 13., 21.sorszámú, 5 darab kérdésre adott válaszokat elemeztem (24.Táblázat). A kapott pontszámokból kiderül, hogy a válaszadók többségénél magas rezilienciaszintről beszélhetünk ezen a területen. Férfiaknál és nőknél egyaránt találhatunk maximum pontszámot, de a férfiaknál volt olyan is, aki csak az elérhető legkevesebb pontot szerezte meg.

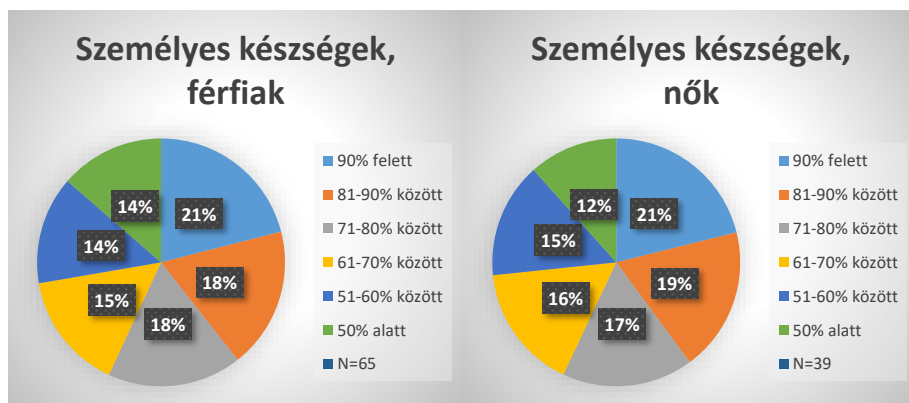
férfi				nő			
Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum

Személyes készségek	20,385	3,070	10,00	25,00	21,103	3,291	13,00	25,00
----------------------------	--------	-------	-------	-------	--------	-------	-------	-------

N(férfi)=65; N(nő)=39

24.Táblázat. A személyes készségek területén elért pontszámok. Saját szerkesztésű táblázat.

Az átlagértékek alapján viszont mindkét nem esetében 80% fölötti reziliencia erősségről beszélhetünk a „Személyes készségek” terén, vagyis az ide köthető pozitív faktorok igen fontos szerepet játszanak a kitöltők életében felmerülő nehézségek leküzdésében. Ezt támasztja alá a következő két diagramon látható értékeloszlás is (11.Ábra).

11.Ábra: A személyes készségek területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

A 11.Ábra azt mutatja, hogy ha a résztvevők által elért maximális pontszámok szerint kialakított csoportok átlagpontszámainak összege határozza meg a 100%-ot, akkor ebből hány százaléknak megfelelő az egyes csoportoknak az ezen a területen kiszámított átlagpontja. Láthatjuk, hogy a férfiak esetében két-két csoport pontosan ugyanannyi százalékban teljesített a 100%-hoz viszonyítva. Az egyik a 71-80% és 81-90%-ot teljesítők csoportjai, ők 18-18%-kal, míg az 50% alatt és az 51-60%-ot elérték csoportjai pedig 14-14%-kal járultak hozzá az

egészhöz. A nők esetében tehát folyamatos csökkenést láthatunk a személyes készségek fontosságának területén az átlagpontszámok szerint egészen a legkevesebb pontszámot elérőig, ahol hirtelen leesik ez az érték. A férfiak esetében ez csökkenés először megtorpan a 71-90% között teljesítőknél, majd egy hirtelen csökkenés után, a 61% alatt teljesítő férfiak esetében lelassul, vagy teljesen megáll.

IX.8.1.2. Társak támogatása

Az ebbe az alszámba tartozó második kérdéscsoport válaszaiból kiderül, hogy a társak támogatása már inkább csak a nők életére van pozitívabb hatással. A 25. Táblázatban jól látható, hogy a férfiaknál a társak támogatásának pozitív hatása mindössze átlagosan 60% körül van jelen a válaszadók életében, a nőknél viszont ugyanitt közel 80%-os erősségről beszélhetünk. A 14. és 18. kérdésre kapott pontszámok szerint a férfiak, az elérhető 10 pontból átlagban csak 6.092 pontot értek el, míg a nőknél ugyanitt 7.795 pontot láthatunk. Mindemellett látható az is, hogy csakúgy, mint azt a legtöbb kérdéscsoportnál megfigyelhetjük, itt is volt mindkét nemnél olyan, aki a legkevesebbet vagy épp a legtöbb pontot érő válaszokat jelölte be.

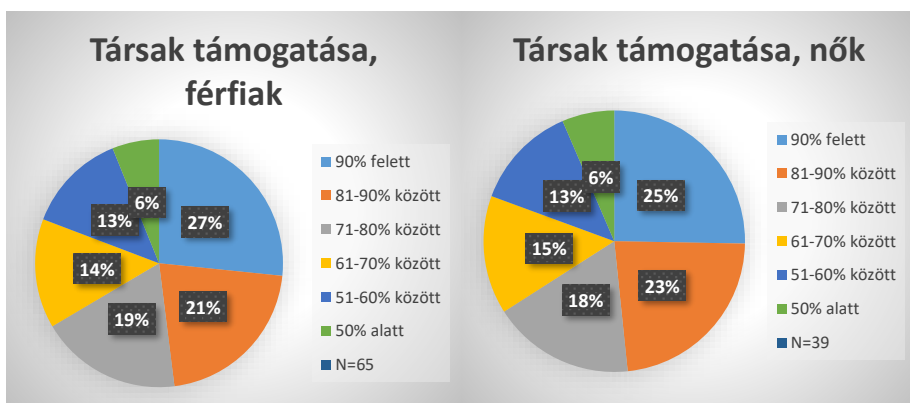
	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Társak támogatása	6,092	2,435	2,00	10,00	7,795	2,451	2,00	10,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

25. Táblázat. A társak támogatása területén elért pontszámok. Saját szerkesztésű táblázat.

Annak ellenére, hogy ezen a területen a nők magasabb átlagot értek el, mint a férfiak, pont ugyanannyi százalékban (48%) teljesítettek mindkét nemnél 80% fölött. Azt is láthatjuk a 12. Ábrán, hogy a 80%-os átlag alatt teljesítők szinte teljesen egyforma eloszlást mutatnak mindkét nemnél az elért százalékok szerinti besorolásban. Ennek magyarázatát, hogy az eredmények szerint a férfiak átlaga majdnem két ponttal magasabb, mint a nőké, leginkább a 80% feletti eredmények eloszlásában találjuk. A nőknek ugyanis a 25%-a rendelkezik 90%

feletti átlagponttal, a férfiaknak pedig 27%-a. Ugyanakkor a 71-80% közötti átlagot elérőknél is található minimális különbséget. Itt a férfiak esetében az összesített átlagpontszámok 19%-t és a nőknél a 18%-t adják ennek a csoportnak az átlagai. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a kutatásban résztvevők kétharmadánál a társak támogatásából eredő erős, illetve egynegyedénél nagyon erős védőfaktorokkal számolhatunk.

12.Ábra. A társak támogatása területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.1.3. Szociális készségek

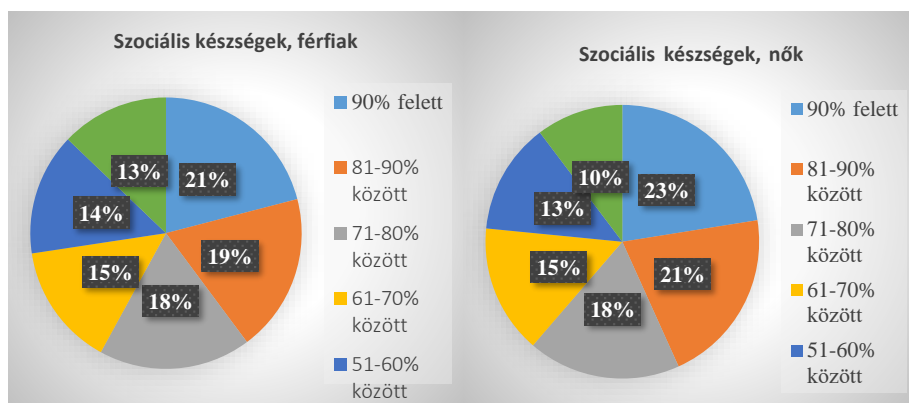
A kapott adatokat tovább vizsgálva láthatjuk, hogy a válaszadók jellemzően bíznak és erőt merítenek a személyes készségeik mellett, a szociális készségeikből is. Az ide tartozó négy kérdésre (4., 15., 20., 25. számú) kapott pontszámok igen erős reziliencia átlagot mutatnak ezen a területen mindkét nem esetében (26.Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Szociális készségek	16,292	2,843	9,00	20,00	16,718	3,300	8,00	20,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

26.Táblázat. A szociális készségek területén elért pontszámok. Saját szerkesztésű táblázat.

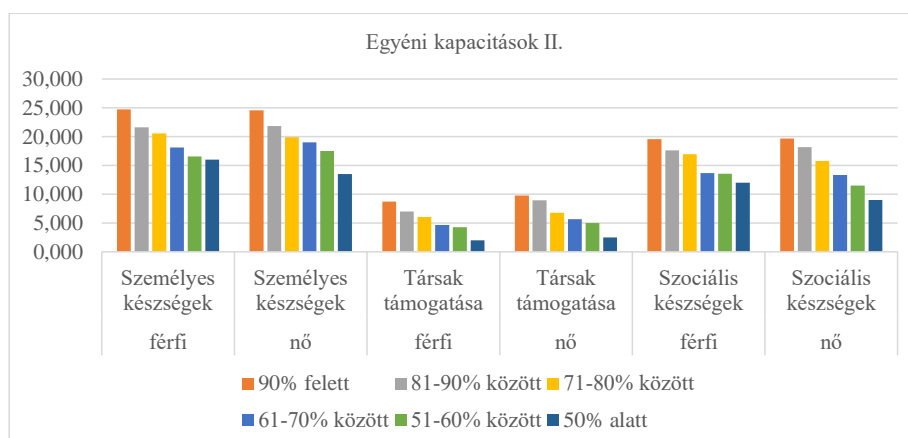
A táblázatban az is látható, hogy ismét volt olyan kitöltő, aki maximum pontot ért el, mint ahogy olyan is, aki a minimumot. Az átlag mindkét nem esetében azonban, az alacsony pontszámú szórás mellett, itt is 80% fölött alakult. Az elért átlagok szerint vizsgálva megfigyelhetjük, hogy ismét nincs nagy eltérés a férfiak és nők esetében. Körülbelül azonos mértékű csökkenést tapasztalunk az átlagpontszámokban az elért összpontszámokhoz viszonyítva, mindkét nem esetében. A 80 % felett teljesítő férfiak átlaga teszi ki az összeadott átlagok 40%-át, míg a nők esetében ugyanez az érték 44 %. Ahogy haladunk lefelé az elért átlagpontokban, úgy csökken egyformán dinamikusan mindkét nemnél az átlagértékeknek az összpontszámhoz viszonyított aránya is (13.Ábra).

13.Ábra. A személyes készségek területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

Elmondhatjuk, hogy a személyes védőfaktorok közül, annak ellenére, hogy az összességében 80% fölött teljesítők aránya magasabb volt a „Társak támogatása” kérdéscsoport esetében, mint

az ebbe az alskálába tartozó másik kettő csoport esetében, a legnagyobb mértékben, a személyes készségek és a szociális készségek közé sorolható védőfaktorok állnak a kutatásban vizsgált személyek rendelkezésére. Az ezen a két területen elért 80% fölötti pontszám erős reziliensséget mutat mindkét nemnél. A személyes védőfaktorok közé tartozó protektív tényezők tehát nagyon fontos szerepet játszanak a vizsgálatban résztvevő emberek életében, védelmet nyújtanak a felbukkanó veszélyeztető körülményekkel szemben. A vizsgálatban résztvevő nőkre ez különösen igaz, mert az ő esetükben a társak támogatásából eredő protektív hatás is jelentős. Az elért átlagpontok alapján kialakított csoportok szerinti vizsgálat kimutatta, hogy amellet, hogy mindkét nem esetében, mindkét, a személyes és a szociális készségek, kérdéscsoportnál egyaránt a 80% feletti pontszámot elérő kitöltők átlagpontszámai adták az adott területen elért összpontszámok legalább 40 %-át, a társak támogatását vizsgáló kérdések esetében a 80% felett teljesítők egy magasabb, 48 %-ot értek el. És annak ellenére, hogy ezen a területen nem csak a 80% felett teljesítők aránya volt magasabb, és az 50% alatt teljesítők pedig alacsonyabb, mint a másik két területen, összességében mégis a „Társak támogatása” kérdéscsoportnál realizálhatjuk a legalacsonyabb százalékos átlagot ebben az alskálában. Ha az egyes területeken az elért átlagokat az összpontszámhoz viszonyítjuk, akkor egy nagyjából egyenletes csökkenést láthatunk (14.Ábra). Tehát mivel nem tapasztalható semmi komolynak tűnő kilengés ebben a folyamatos csökkenésben, azt, hogy az előbb leírt viszonyok ellenére, a „Társak támogatása” területen található a legkisebb átlagértéket, az elért pontszámok szerint kialakított csoportokon belüli alacsony értékek okozhatják.

14.Ábra. Egyéni kapacitások alszála területein elért eredmények, nemek szerint.

Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.2. A személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal alszála

A „személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal” alszála tartozó hét kérdést két csoportba rendszerezték. A „Fizikai gondoskodás” csoportba két kérdés tartozik, a skála 5. és a 7., míg a „Fiziológiai gondoskodás” csoportba öt kérdést soroltak, a skála 6. 12., 17., 24. és a 26. kérdését. Az elérhető maximális pontszám 10+25, azaz 35 pont volt (27.Táblázat).

Fizikai gondoskodás	
Kérdés száma	Kérdés
5.	A családom támogat engem az életben.
7.	Ha éhes vagyok, mindig van mit ennem.

Pszichológiai gondoskodás	
Kérdés száma	Kérdés
6.	A családom sokat tud rólam. (pl. kik a barátaim, mit szeretek csinálni)
12.	Megbeszéltem a házastársammal/partneremmel (amennyiben van) az érzéseimet.
17.	A családom kiáll mellettem a nehéz időkben.
24.	Biztonságban érzem magam a családom társaságában.

26.	Szeretem a családom/élettársam kulturális és családi hagyományait.
-----	--

27.Táblázat: A személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal alskála kérdéscsoportjai. Saját szerkesztésű táblázat Ungar (2016). alapján.

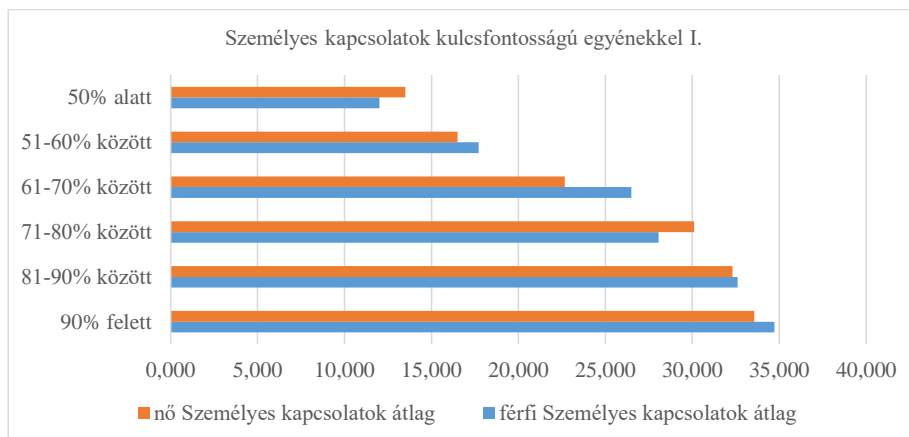
Az alskála kérdéseire adott pontszámok igen magas átlag értéket mutatnak. A férfiak átlagosan 28.385 pontot (81%-ot), a nők viszont még ennél is többet, 29.513 pontot (84%-ot) értek el. Mindkét nem esetében található maximum pontszámot, a szórás viszonylag magas értéke viszont azt mutatja, hogy átlagpontszám körül kevesebben teljesítettek. A legtöbben az átlagnál lényegesen magasabb vagy alacsonyabb pontot értek el a személyes kapcsolatok területén (28.Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Személyes kapcsolatok	28,385	6,202	12,00	35,00	29,513	6,645	12,00	35,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

28.Táblázat: A személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal alskála eredményei. Saját szerkesztésű táblázat.

Ha megvizsgáljuk a személyes kapcsolatok területét aszerint, hogy ki milyen átlagpontszámot kapott az idetartozó kérdésekre, láthatjuk, hogy a nők csak az 50% alattiak és a 71-80% között teljesítők csoportjaiban ért el magasabb átlagot, mint a férfiak (15.Ábra). Ez azért is érdekes, mert ha az összátlagot nézzük, akkor a nőknél ez a szám magasabb, mint a férfiaknál. Ez azt jelenti, hogy a nők többsége 70% felett teljesített, így elérve a magas átlagot. Ehhez hozzá járul az is, hogy a férfiak csak minimálisan többen értek el 80% feletti pontot, illetve eleve kevesebb volt a női résztvevő.

15.Ábra: Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkal alsókálában elért eredmények. Saját szerkesztésű ábra

Mivel ebben az alsókálában magas átlagokat kaptunk és a nők átlaga magasabb mint a férfiaké, nem meglepő sem az, hogy az ide tartozó kérdéseket magába foglaló két csoport eredményei is magas értéket mutatnak, sem pedig az, hogy mindkét csoportban a nők több pontszámot értek el, mint a férfiak. A fizikai gondoskodás protektív hatását mérő kérdésekre a férfiak 8.246, a nők pedig, egy nagyon magas 8.615 átlag pontszámot, azaz, százalékban kifejezve 82 %-ot és 86%-ot értek el (29.Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Fizikai gondoskodás	8,246	2,054	1,00	10,00	8,615	2,085	3,00	10,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

29.Táblázat: A fizikai gondoskodás területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

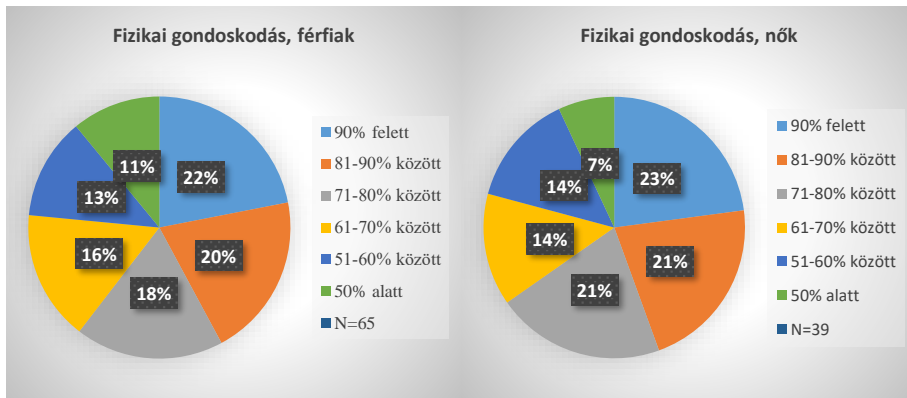
A pszichológiai gondoskodás védőfaktoránál pedig, a férfiaknál megjelenő 20.138 pont 80%-nak felel meg, illetve a nőknél található 20.897 pont 83%-os átlagértéket mutat (30.Táblázat). A fizikai gondoskodás területén ráadásul volt olyan férfi kitöltő, aki a minimum két pont helyett is csak egyet kapott. Ez úgy történhetett, hogy a két kérdésből csak az egyikre válaszolt és arra is a legkevesebb ponttal járó választ jelölte be. Összességében elmondhatjuk, hogy a fizikai és a pszichológiai gondoskodással járó protektív hatások nagyon komoly jelenlétéről beszélhetünk a kutatásban résztvevők többségénél.

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Pszichológiai gondoskodás	20,138	4,730	6,00	25,00	20,897	4,849	9,00	25,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

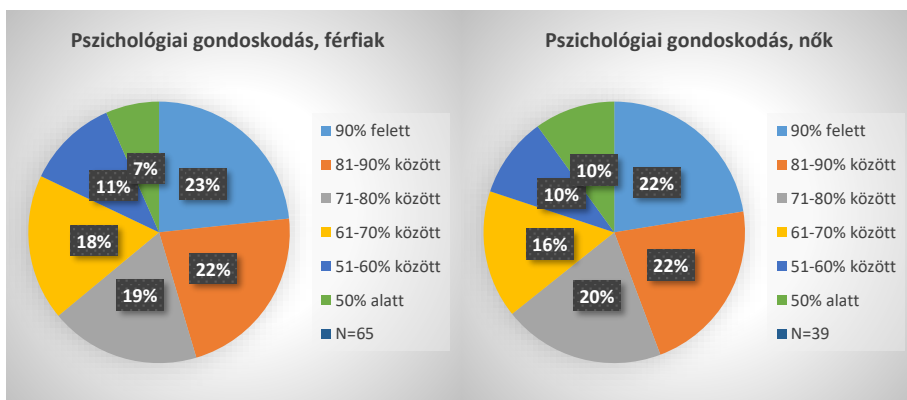
30.Táblázat: A pszichológiai gondoskodás területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

Érdeemes azonban itt is megvizsgálni a kapott adatokat aszerint is, hogy a teljesítés szerinti különböző csoportok átlagai hány százalékát adják az összátlag értékének. Így megválaszolható a korábban feltett kérdés arról, hogy miért magasabb a nők összpontszámának átlaga, ha általában rosszabb átlagot értek el az átlagpontszámok szerint kialakított csoportok összehasonlítása szerint. Ennek oka, mint azt az ábra is jól mutatja, abban rejlik, hogy a fizikai gondoskodás területét vizsgálva a nők jobban teljesítettek minden egyes 70% feletti csoportban (16.Ábra).

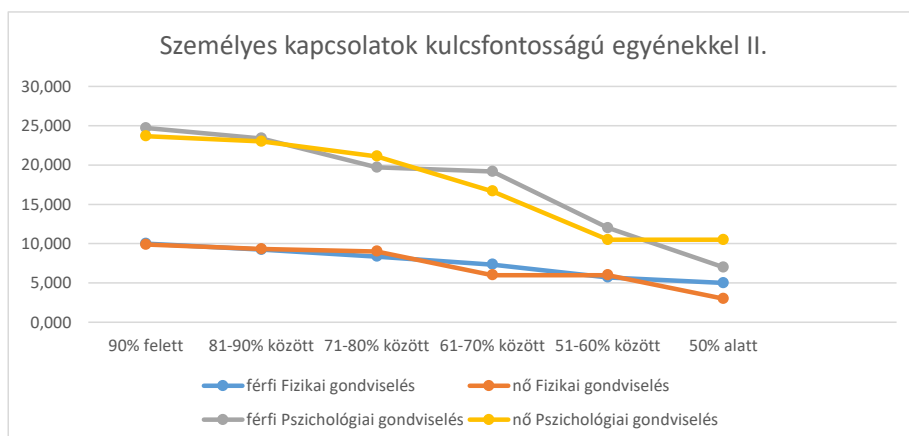
16.Ábra: A fizikai gondoskodás területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

És mivel a pszichológiai gondoskodás területén közel egyformán teljesítettek mindkét nem képviselői az egyes csoportokban, kialakult az az eredmény, ami szerint a nők egy kicsit reziliensebbek mint a férfiak a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénéekkel” alskála területén (17.Ábra).

17.Ábra: A pszichológiai gondoskodás területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

Ha összevetjük az alskálába tartozó két kérdéscsoport eredményeit, láthatjuk, hogy mindkettőnél körülbelül azonos átlagokat kapunk a nők és férfiak azonos csoportjainál. Kisebb különbségeket találunk a 61-70% között teljesítőknél, ahol a 71-80% közötti csoporthoz képest a férfiak stagnálnak, de a nők átlagpontszáma erősen elkezd csökkenni. Ez a mértékű csökkenés a férfiaknál a 60% alatti átlagpontszámot elérők csoportjától jelentkezik és folyamatosan tart beleértve az 50% alattiak csoportját is, ahol pedig, mivel a nők átlagaiban tapasztalt csökkenés megáll a minimum 60%-os átlagot elérőknél, kialakul egy jelentős átlagpontbeli különbség férfiak és nők között. Ezek a 18.Ábrán is jól látható eltérések is nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a nők összességében magasabb átlagot értek el, mint a férfiak.

18.Ábra: A személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel alskála területein elért eredmények, nemek szerint. Saját szerkesztésű ábra.

A „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel” alskála segítségével leginkább a család és a legközelebbi hozzátartozóknak a vizsgálatban résztvevők életére kifejtett protektív hatását kutattam. Az itt kapott eredmények azt mutatják, hogy a vizsgálatban résztvevő elítéltek

életében kiemelkedő szerepet játszik ezeknek a kulcsfontosságú személyeknek a támogatása, a tőlük kapott gondoskodás. Az általuk biztosított stabilitás reziliensebbé teszi a résztvevőket és segíti őket a hétköznapi problémák leküzdésében. Ez a civil világból érkező gondoskodás nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a fogvatartott ne veszítse el a kapcsolatot teljesen a kinti életével és segíti őt a szabadulásra való felkészülésben, az azzal járó megpróbáltatások leküzdésében.

IX.8.3. Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők alskála

A harmadik, „Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” alskála összesen tíz kérdésből áll. A kérdéseket három csoportba osztották, az elsőbe a lelki kontextust vizsgáló három kérdés (9., 22., 23.) került, a másodikba az oktatással kapcsolatos két kérdés (3., 16.) tartozik, illetve a kulturális kontextust vizsgáló öt kérdés (1., 10., 19., 27., 28) alkotja a harmadik csoportot (31.Táblázat).

Lelki	
Kérdés száma	Kérdés
9.	Vallásos hitből merítem az erőmet.
22.	Részt veszek vallási alkalmakon.
23.	Fontosnak tartom, hogy támogassam a közösségemet.

Oktatás	
Kérdés száma	Kérdés
3.	Képzettségek, készségek megszerzése és fejlesztése fontos a számomra.
16.	Úgy érzem, hogy tartozok egy közösséghez.

Kulturális	
-------------------	--

Kérdés száma	Kérdés
1.	Van olyan ember az életemben, akit becsülök.
10.	Büszke vagyok etnikai hovatartozásomra.
19.	Igazságosan bánnak velem a közösségemben.
27.	Szeretem a közösségem kultúráját és hagyományait.
28.	Büszke vagyok arra, hogy.....-i lakos vagyok.

31.Táblázat: Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők alskála kérdéscsoportjai. Saját szerkesztésű táblázat Ungar (2016). alapján.

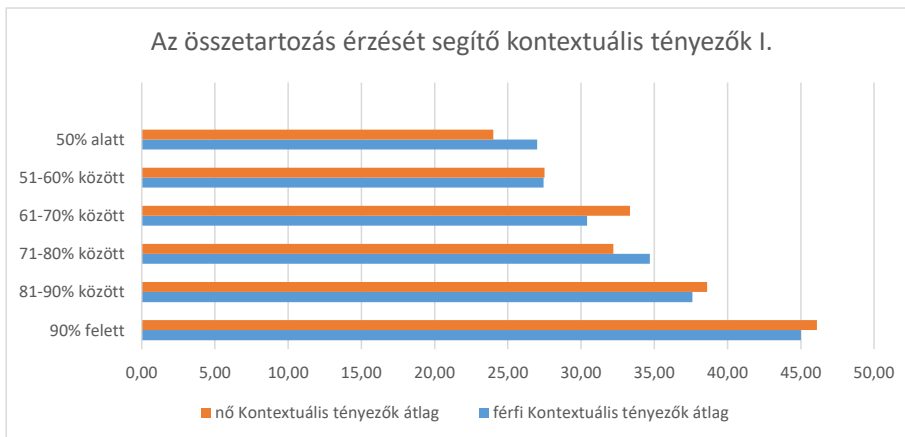
A harmadik alskála tíz kérdésére kapott válaszok kiértékelésekor az első dolog, amit rögtön észreveszünk az, hogy az eddigiekkel ellentétben, ezúttal senki nem ért el maximum pontszámot és a kapott pontszámok átlaga is elmarad a korábbiaktól. A férfiak a maximálisan elérhető 50 pont 70%-át, azaz 34.923 pontos átlagot teljesítettek, 6.423-as szórás mellett, a nők pedig, 7.453-as szórásnál, 74%-t értek el átlagosan ugyanezen a területen (32.Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Kontextuális tényezők	34,923	6,423	20,00	49,00	36,974	7,453	21,00	49,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

32.Táblázat: A kontextuális tényezők területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

Az elért átlagszerinti csoportosításban egyedül az 50% alatt és 71-80% között teljesítők esetében magasabb a férfiak átlaga, mint a nőké. Tehát főleg annak köszönhetően, hogy több nő ért el 80% feletti értéket, mint férfi, és ugyanakkor lényegesen kevesebbnek volt 50% alatti átlaga, mint férfiak, alakulhatott ki az, hogy „Az összetartozás érzését segítő kontextuális tényezők” alskálában a nők magasabb összátlagot kaptak (19.Ábra).

19.Ábra: Az összetartozás érzését segítő kontextuális tényezők. Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.3.1. *Lelki kontextus*

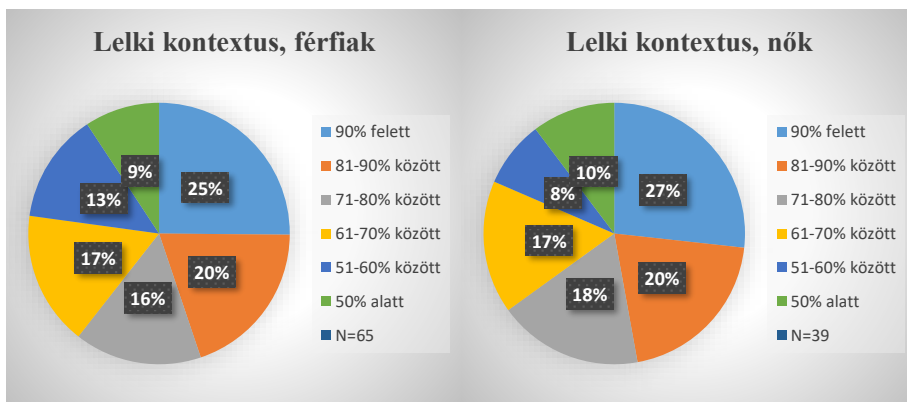
Az alskála kérdései közül a lelki kontextust feltárókra kapott válaszokat vizsgálva láthatjuk, hogy a férfiak közül ismét volt olyan válaszadó, aki nem minden kérdésre válaszolt és így a minimum 3 pont helyett csak 2 pontot ért el. Úgy tűnik, hogy a valláshoz és vallási közösséghez való kapcsolódás sok ember életében vagy nincs jelen, vagy nem tartják azt az életük fontos részének. A nők ezen a téren is kicsit többet értek el a maximum 15 pontból, mint a férfiak. De, még az ő csoportjuknál látható, a férfiak 7.63 pontos, azaz 51%-os átlagánál tényleg magasabb, 9.615 pontos, vagyis 64%-os átlaguk is alacsony védőhatásról tanúskodik a kitöltők életében (33.Táblázat).

	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Lelki kontextus	7,630	3,170	2,00	15,00	9,615	3,369	3,00	15,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

33.Táblázat: A lelki kontextus területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

Azt láthatjuk, hogy mindkét nem esetében a 90% felett teljesítők átlag pontszámai tették ki az összpontszámok legalább egynegyedét és a 81-90%-os átlaggal rendelkezők pedig az egy ötödét (20.Ábra). Ez azért érdekes, mert 80% felett teljesítőknek az összértékhez képest mért ilyen arányával eddig csak a „Társak támogatása”, vagyis annál a kérdéscsoportnál találoztunk, ahol, a nőknél mindenképpen erős reziliencia értékeket tapasztaltunk. A „Lelki kontextus” esetében, mint azt láthattuk a 33.Táblázatban, erről szó sincs. Ez azért lehet, mert a két terület közül a lelki kontextussal foglalkozónál jelentősebb mértékben voltak jelen a 70% alatti átlagpontot elérők, mint a másikonál.

20.Ábra: A lelki kontextus területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.3.2. Oktatás kontextus

Az alskálának, az oktatási körülmények protektív hatásaival foglalkozó részében, a lelki kontextus vizsgálatokor kapott nem túlságosan biztató eredményekkel szemben, ismét

magasabb átlagértékeket láthatunk mindkét nemnél. A nőknél és férfiaknál egyformán, a maximális tíz pontból elért 75%-os átlagról beszélhetünk, minimális, 2 pont körüli szórás mellett. A férfiak közül ismét volt, aki nem felelt az itt található két kérdés közül az egyikre és a másik kérdésre is csak egy pontot kapott. Az ilyen ember esetében elmondhatjuk, hogy az elképzelése szerint, az oktatás számára nem jelent segítséget a nehézségek leküzdésében (34.Táblázat).

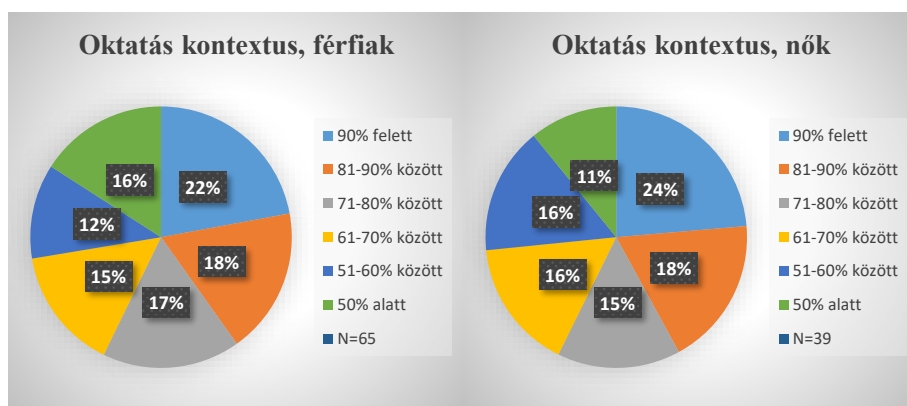
	férfi				nő			
	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Oktatás kontextus	7,446	1,879	1,00	10,00	7,487	2,063	3,00	10,00

N(férfi)=65; N(nő)=39

34.Táblázat: Az oktatás kontextus területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

Az „Oktatási kontextus” területen kapott eredmények vizsgálatánál azt az érdekes dolgot figyelhetjük meg, hogy az átlagpontok csökkenésével nem csökken folyamatosan az azok szerint kialakított csoportoknak az összpontszámhoz viszonyított aránya (21.Ábra). A férfiak esetében a lassú csökkenés után, hirtelen 4 százalékponttal emelkedik az 50% alatti átlagpontot elért kitöltő pontszáma az összpontszámhoz viszonyítva. A nők esetében pedig egyfajta hullámzást figyelhetünk meg. Náluk a stabilnak tűnő csökkenést először egy a minimum 70%-os átlagot elérők esetében tapasztalt minimális növekedés váltja fel, majd miután ugyanekkora arányt láthatunk az egyel gyengébb, 51-60%-os átlaggal rendelkező csoport esetében is, a maximum 50%-os átlagpontszámúaknál egy meredek esést figyelhetünk meg. A hirtelen lecsökkent részesedés nem azt jelenti, hogy az ide tartozó, 50% alatt teljesítő nők nem rendelkeznek protektív faktorokkal ezen a területen, hanem épp ellenkezőleg. Mivel csak ketten tartoznak ebbe a csoportba, ahhoz, hogy 11%-os részesedést érjenek biztos, hogy nem minimum pontszámot értek el. A mindkét nem esetében mért közel 75%-os átlag, a nőknél másképp alakult ki, mint a férfiaknál. A férfiak esetében az összértékből, a csak maximum 50%-ot teljesítő átlagának magas, 16%-os részesedése aztért alakulhatott ki, mert az egyetlen ide

tartozó férfi magas pontszámot ért el ezen a területen és ez kiegészítette azokat a csoportokat, ahol esetleg gyengébb eredmények születtek. A nők esetében viszont az ide tartozó két fő ért el a férfiénál gyengébb eredményt, ezért ezt a többi területnek kellett kompenzálnia.

21.Ábra: Az oktatás kontextus területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

IX.8.3.3. Kulturális kontextus

Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezőket vizsgáló alskála harmadik kérdéscsoportja a kulturális kontextus védőhatásának erősségét vizsgálja. Az öt kérdésre összesen kapható 25 pontot a férfiaknál és a nőknél is volt olyan, aki elérte. A táblázatban ugyanakkor látható, hogy egyik nemnél sem volt minimum pontszám és mindkét csoportnál 79% fölötti átlagértéket kaptunk (35.Táblázat). Ez azt mutatja, hogy a résztvevők általában komoly védőfaktorokkal rendelkeznek ezen a területen. Annak érdekében, hogy megtudjam vajon azokra is igaz-e az előbbi állítás, itt is elvégeztem az elért átlagok szerinti összehasonlítást.

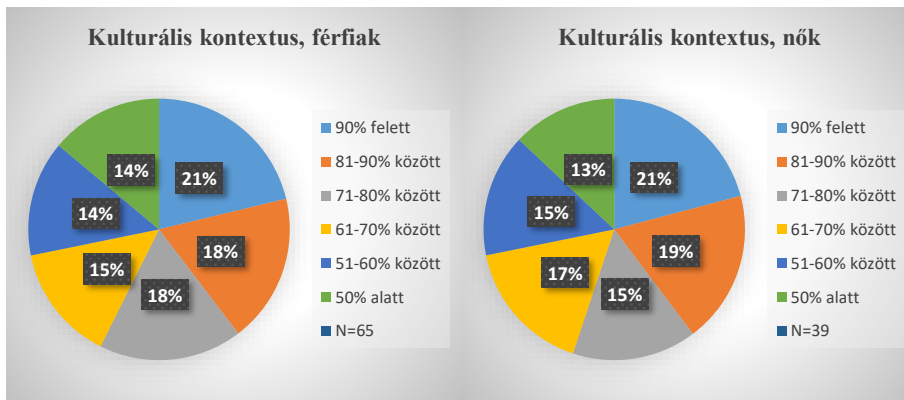
férfi				nő			
Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum

Kulturális kontextus	19,846	3,598	9,00	25,00	19,872	3,722	12,00	25,00
----------------------	--------	-------	------	-------	--------	-------	-------	-------

N(férfi)=65; N(nő)=39

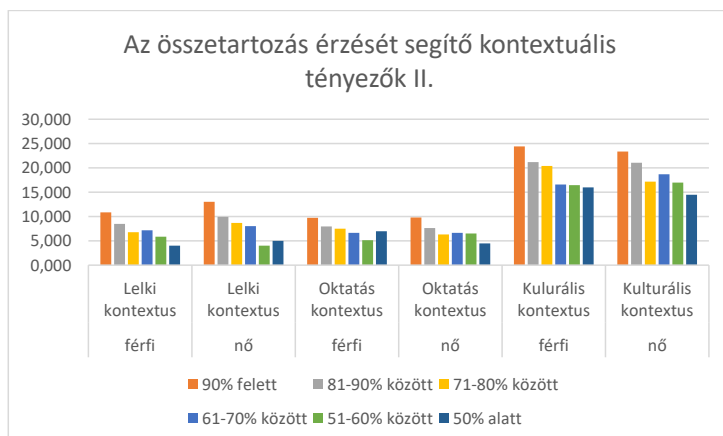
35.Táblázat: A kulturális kontextus területéhez tartozó eredmények. Saját szerkesztésű táblázat.

Az összpontszámhoz viszonyított átlagok azt mutatják, hogy az elért pontszámok csökkenése nem feltétlenül vonzza magával azt, hogy az összességében kevesebb átlagot elért csoportok kevesebb átlagot értek el a „Kulturális kontextus” területén is, mint a magasabb átlagpontszámmal rendelkezők. Erre példa, a férfiaknál a 71-80 és a 81-90%-ot teljesítők átlagainak, az összértékhez viszonyított azonos mértéke, illetve a nőknél az, hogy a 61-70% közöttiek átlaga magasabb, mint a 71-80%-ot teljesítettek átlaga (22.Ábra). A „Kulturális kontextus”-hoz tartozó kérdésekre kapott válaszok alapján elmondhatjuk, hogy a legtöbb kitöltő rendelkezik ehhez a területhez tartozó védőfaktorokkal, attól függetlenül, hogy milyen átlagpontszámmal rendelkezik.

22.Ábra: A kulturális kontextus területén elért összpontszám eloszlása az átlagok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

Az „Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” alskála három részében kapott eredmények alapján kijelenthetjük, hogy a lelki, oktatási és kulturális kontextusok közül az elsőnek van legkevésbé protektív szerepe a kérdőív kitöltőinek, közülük is a férfiaknak az életében. Az oktatás kontextusnak és a harmadik csoportnak, vagyis a kulturális körülményeknek a védő hatása már egy sokkal homogénebb képet mutat. Az ebbe a két csoportba tartozó védőfaktorok erős megléte, a kulturális kontextushoz kapcsolhatóknál, nemtől függetlenül, a legerősebben, kimutatható a kutatás résztvevőinél. Ugyanakkor az átlagokat az összpontszámhoz viszonyítva nem láthatunk egyértelmű csökkenést az elért átlagpontok szerinti csoportok között. Ez különösen feltűnő a férfiaknál az oktatás kontextus és a nőknél a lelki kontextus esetében (23.Ábra). Eszerint a nagyon kevés pontszámot elérő nők lelki, spirituális területből eredő protektív faktorokkal, az ugyanide tartozó férfiakat pedig az oktatás és egy közösséghez tartozás érzése segíti át a nehézségeken.

23.Ábra: Az összetartozás érzését segítő kontextuális tényezők alskálában mért teljesítmények az elért átlagpontszámok alapján. Saját szerkesztésű ábra.

A három alskála és az azok alá tartozó, csoportokba szedett kérdésekre kapott válaszok elemzése alapján azt látjuk, hogy nem minden területen vannak egyforma erősséggel jelen a rezilienciát erősítő védőfaktorok. Az alskálákat az szerint elrendezve, hogy melyik területen mennyire erősek a különböző protektív faktorok, egy tisztán látható sorrend állítható fel. A

védőfaktorok legerősebb jelenlétét a személyes kapcsolatok területén találhatjuk. Itt 82%-os átlag erősségről beszélhetünk. A résztvevők ennél valamivel kevesebbet, 80%-ot értek el az egyéni kapacitások területén, majd ezektől elég jelentősen lemaradva a kontextuális tényezők hatásait feltáró alskála kérdéseire kapott 71% zárja a sort. A kapott eredmények alapján az alskálákat külön-külön kezelni azonban nem érdemes, mert attól, hogy valaki maximum pontszámot kapott a személyes kapcsolatok terén, még az összpontszámhoz viszonyítva lehet, hogy nagyon kevés pontot ért el. Sokkal összetettebb képet kapunk, ha megnézzük nemek szerinti bontásban is a végeredményt. Így már nem minden esetben általánosítható az, hogy melyik terület védőfaktorai segítik a vizsgálatban résztvevőket az életükben. Az egyértelműen leolvasható a kapott adatokból, hogy több területen azonos, míg máshol eltérő erősségű protektív faktorokkal rendelkeznek a kutatásban résztvevő nők és férfiak. Az azonos erősségre látunk példát a személyes és szociális készségeket vizsgáló kérdéscsoportoknál, illetve az oktatás és a kulturális kontextusokat feltáróknál is. Azonban például a társak támogatásából és a vallási vagy egyéb csoporthoz tartozásból fakadó protektív faktorok lényegesen nagyobb szerepet játszanak a vizsgálatban részt vevő nőknél mint a férfiaknál. Ugyanakkor, ha a különböző alskálákat, vagy a hozzájuk tartozó egyes kérdéscsoportok eredményeit próbáljuk összehasonlítani annak érdekében, hogy felfedjük a férfiak és nők reziliencia minőségében feltételezett azonosságokat vagy különbségeket, ismét felmerül a már említett, az alskálák, illetve a kérdéscsoportok maximális pontszámának eltéréséből eredő probléma.

Ilyen összevetés során például olyan eredményt is kaphatunk, hogy a „Személyes kapcsolatok” alskála esetében, a férfi kitöltők például általánosságban nézve, kevésbé reziliensek, mint az „Egyéni kapacitások” alá tartozó kérdésekre válaszoló nők. Abban az esetben, ha a vizsgálat során csak ilyen fajta összehasonlítás alapján szeretnénk végkövetkeztetéseket levonni, torzított eredményeket kaphatunk. Az igaz, hogy a férfiak egy egyébként erős 81%-ot teljesítettek a „Személyes kapcsolatok” területén és a nők pedig egy ennél kicsit magasabb 83%-ot kaptak az „Egyéni kapacitások” alskála kérdéseire. Azonban a nők 83%-os eredménye azt jelenti, hogy az adott alskála maximális 55 pontjából átlag 45.615 pontszámot sikerült elérniük, vagyis egy olyan értéket, amely a mérőeszköz összpontszámához, 140 ponthoz viszonyítva is igen magas. A férfiaknál mért 81% viszont ezzel szemben azt jelenti, hogy ők ezt az eredményt az adott alskála esetében kapható maximum 35 pontból elért 28.385 pontos átlaggal, vagyis a teljes skála összpontszámához viszonyítva viszonylag alacsony pontszámmal érték el. Érdemes tehát a három alskála eredményeit összehasonlítani és megtudni azt, hogy melyik területen milyen védőfaktorokkal rendelkeznek a férfiak és a nők, de a folyamat során figyelni kell az adott

területen szerzett pontszámoknak az összpontszámhoz viszonyított arányaihoz. Az említett esetből kiindulva elmondhatjuk, hogy a férfiak valóban rendelkeznek jelentős protektív faktorokkal a személyes kapcsolatok területén, mint ahogy a nők is az egyéni kapacitások területén, de az itt bemutatott pontok alapján a nőknek több esélyük van ahhoz, hogy magasabb összpontszámot érjenek el, vagyis összességében reziliensebbek legyenek.

Mindhárom alskála eredményeit összevetve tehát megfigyelhetjük azt, hogy a vizsgálatban résztvevő nők általában reziliensebbek, mint a férfiak. Az alskálákba tartozó kérdéskörök külön-külön való kiértékelése után pedig meg tudjuk mondani pontosan azt is, hogy melyik területeken milyen erősek a védőfaktorok a férfiaknál és nőknél. Az adatok alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy azoknál a kitöltőknél, akik az átlagnál magasabb értéket értek el, a több összpontszámot eredményező plusz védőhatás a társak támogatásából, a személyes kapcsolatokból és a lelki kontextus területéről fakad. Azonban a kitöltők több mint fele csak 81% alatti pontszámot ért el, vagyis ők nem minden területen teljesítettek jól. Az ő esetükben azt kell alaposabban megvizsgálni, hogy melyik az a terület, ahol az átlagnál erősebb rezilienciáról beszélhetünk.

Annak érdekében, hogy ez az átfogó vizsgálat alapos legyen, a skálák és az alskálák eredményeinek összevetése mellett szükségesnek tartottam a résztvevőket különböző jellemzők alapján csoportosítani és megnézni azt, hogy az így kapott csoportok eredményei mennyire különböznek az egyes alskálák területein. Tehát azért, hogy részletesebben meg lehessen határozni azokat a területeket, ahonnan a minta egyedeinek a protektivitása eredeztethető, két különböző módon rendszereztem a résztvevőket. Először a skála kitöltésekor kapott eredményeik alapján, a második vizsgálatban pedig a koruk szerint csoportosítottam a minta egyedeit és hasonlítottam össze az így kapott csoportok eredményeit.

IX.9. A minta reziliencia erősségének vizsgálata életkor szerint

A résztvevők életkora alapján kialakított csoportok vizsgálata során arra voltam kíváncsi, hogy az egy csoportba tartozó emberek életére, melyik alskálához és azon belüli kérdéscsoporthoz köthető védőfaktorok vannak a legnagyobb hatással. A vizsgálat során megnéztem, hogy az egyidős emberek melyik alskálában, azon belül pedig melyik kérdéscsoportnál érték el a legmagasabb pontot. Szerettem volna azt is megtudni, hogy miként cserélődnek ki ezek a területek az életkor változásával. A kutatás kezdetekor arra számítottam, hogy a három alskálához, „Egyéni kapacitások”, „Személyes kapcsolatok” és „Kontextus”, tartozó

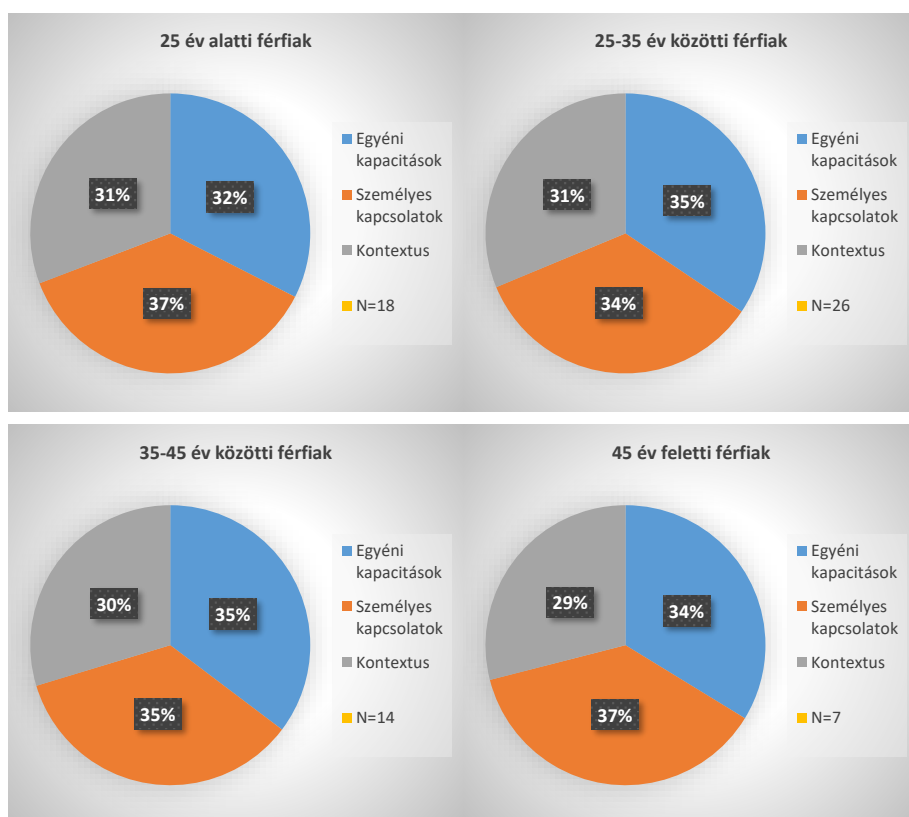
védőfaktorok különböző mértékben vannak jelen a különböző korosztályokhoz, illetve nemhez tartozó résztvevők életében. Azt feltételeztem, hogy a fiatalok például nagyobb védettséghez jutnak a társaktól és a személyes kapcsolatokból, mint az idősebbek, akikről pedig azt gondoltam, hogy ők az egyéni kapacitások és a kontextuális tényezők területeihez köthető védőfaktorokra számíthatnak jobban a hétköznapi életük során. Ugyanakkor számítottam rá, hogy nemenként is más eredményt és változásokat fogok látni. Annak érdekében, hogy jobban átláthatók legyenek ezek a változások, először a férfiak és utána a nők eredményeit vizsgáltam meg, majd végezetül összevettem a kapott adatokat. Mindkét nem esetében először az alsókálák szerint kezdtem az elemzést, majd utána külön a hozzájuk tartozó kérdéscsoportokkal folytattam.

IX.9.1. Férfiak életkor szerinti vizsgálata

Az alsókálákban, majd utána a kérdéscsoportok esetében, nem egyszerűen az elért átlag pontszámokkal dolgoztam, hanem az azokból számított százalékos értékeket vettem össze egymással. Erre azért volt szükség, mert a három alsókálából álló mérőeszköz maximálisan elérhető pontszámai nem egyformák, hanem 55, 35 és 50 pont. Ha csak az elért pontszámokat hasonlítom össze, akkor aránytalan eredményt kapok. Például az egyes alsókálákban elért pontszámok 33/55, 32/35 és 30/50 pont, akkor úgy tűnik, mintha majdnem egyformán teljesítettek volna alsókálánként (33 pont, 32 pont és 30 pont). Pontosabb eredményeket kapok azonban, ha kiszámolom azt, hogy az elért pontszám hány százaléknak felel meg az adott alsókálában, majd ezeket a százalékokat hasonlítom össze. Az elkezdett példa alapján a kapott eredmények 60%, 80% és 60% az egyes területeken. A kapott százalékos értékeket arányosan vettem össze úgy hogy 100% a maximum és az így kapott három elért értéket, $30\%+40\%+30\%=100\%$ és a közöttük lévő viszonyt már kördiagramok segítségével könnyebb volt bemutatni. Azt kellett leírjam, hogy egy alsókálához, majd később, ugyanígy egy-egy területhez, tartozó protektív faktorok mennyire fontosak a kutatásban résztvevő számára. Ha tehát 55-ből 33 pontot, azaz 60%-ot ért el valaki egy alsókálában, akkor az nyilván kevésbé fontos, mint a 35 pontból elért 33, azaz 80% az adott területen.

Így megtudtam, hogy az egyes alsókálákhoz tartozó területekhez köthető védőfaktorok erejére mennyire számíthatnak az egyes emberek az életük nehézségei során, illetve így nyilvánvalóvá vált a meglévő faktorok közötti fontossági sorrend is. A különböző korosztályhoz tartozó férfiak három alsókálában elért eredményeit összevetve, a várakozásaimnak részben

megfelelően, találtam ugyan elmozdulást a területek között, de az is igaz, hogy ezek nem voltak egyértelműen folyamatos, egyirányba mutató változások, hanem inkább kisebb igazodások az alskálák között (24.Ábra). Ilyen módosulást tapasztalhatunk például a 25 alatti és a 25-35 év közötti férfiak esetében, ahol a személyes kapcsolatok elsődleges szerepét átveszik az addig kevésbé fontosnak vélt egyéni kapacitások.

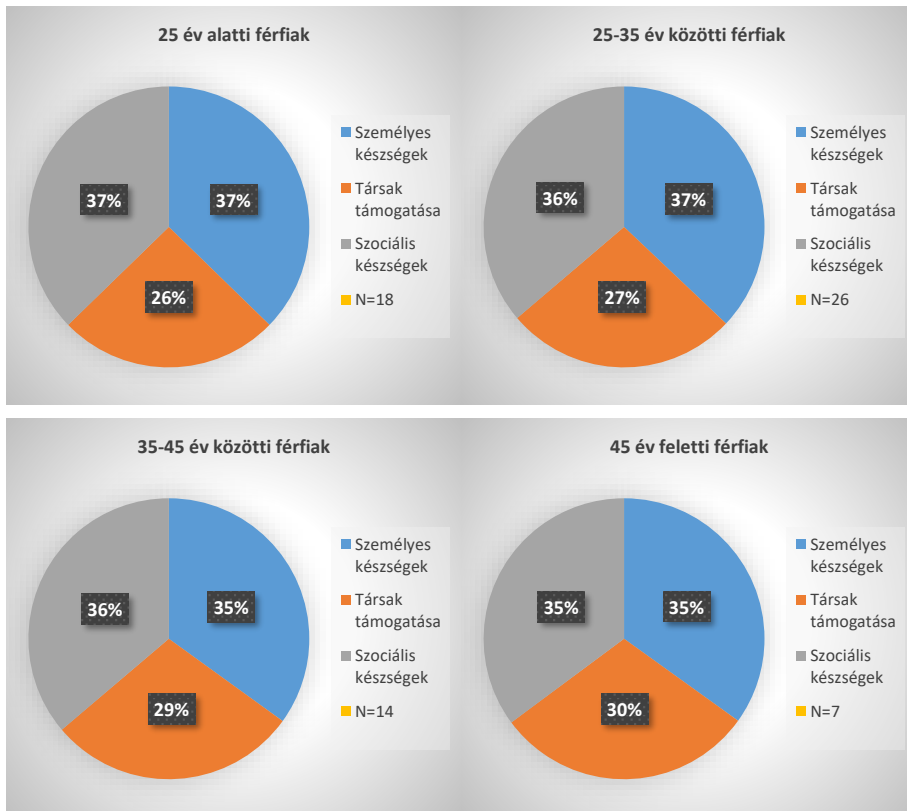
24.Ábra: A férfiak által a három alskálában elért eredmények korcsoportok szerint.
Saját készítésű ábra.

A 35-45 év közöttiek és a 45 fölöttiek esetében az egyéni kapacitások fontosságának 1%-os csökkenése és a kontextus szerepének enyhe, de folyamatos visszaesése miatt, a személyes kapcsolatok lesznek ismét a legfontosabbak a kitöltő férfiak életében. Tehát kortól függetlenül a

férfi kitöltők életében a legkevésbé a kontextus területéhez köthető protektív faktorok számítanak. Érdekes megfigyelni, hogy amíg a személyes kapcsolatkból származó védőfaktorokat a legfiatalabb és a legidősebb férfiak tartják a legfontosabbnak, addig az egyéni kapacitásokhoz köthetők a 25-45 éves korosztály számíthat. Bár a négy ábrán csak kisebb mértékű elmozdulások láthatók, meg akartam tudni, hogy az egyes alskálákon belül mely területeken történtek ezek az elmozdulások és melyik korosztály életében melyik védőfaktorok játszanak komolyabb szerepet.

IX.9.1.1. Egyéni kapacitások

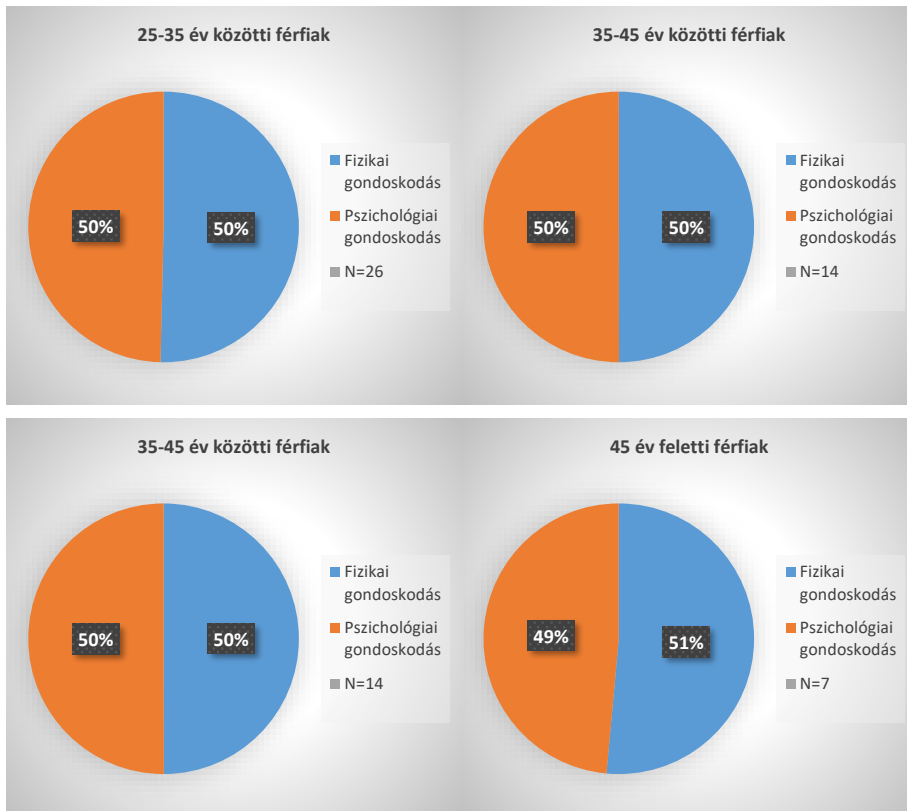
Az egyéni kapacitások területeit vizsgálva leginkább néhány kismértékű, de folyamatos változást diagnosztizálhatunk. A szociális és a személyes készségekhez tartozó védőfaktorok lassú visszaesésével egyidejűleg a társak támogatásából fakadó pozitív faktorok szerepének fokozatos erősödése is tapasztalható. Bár összesen mindössze 2-2 százalékos esésről beszélhetünk a két területen a legidősebbek és a legfiatalabbak között, a társak támogatásához köthető védőfaktorok értéke eközben 4 százalékkal emelkedik. Ez az elmozdulás azt jelzi, hogy a válaszadó férfiak életében az öregedéssel párhuzamosan nő a barátoktól kapott támogatás fontossága. Ugyanakkor, főleg mivel itt eleve csak 61%-os átlagot értek el a férfiak, ez nem jelenti egyúttal a másik két területnek a reziliencia erősségére gyakorolt hatásának teljes visszaszorulását (25.Ábra).

25.Ábra: A férfiak által az egyéni kapacitások alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

IX.9.1.2. Személyes kapcsolatok

A férfiak esetében, mint azt korábban is láthattuk, nagyon fontos szerepe van az életükben szereplő kulcsfontosságú egyénnel való kapcsolattartásnak. Az ehhez az alskálához tartozó két területből fakadó protektív faktorok teljesen egyforma erővel képviseltetik magukat a legfiatalabbaktól egészen a 45 évesekig. A 45 év felettek esetében egy kicsit megbomlik ez az egyensúly és a pszichológiai gondoskodásból származó védettség szerepe megnő (26.Ábra).

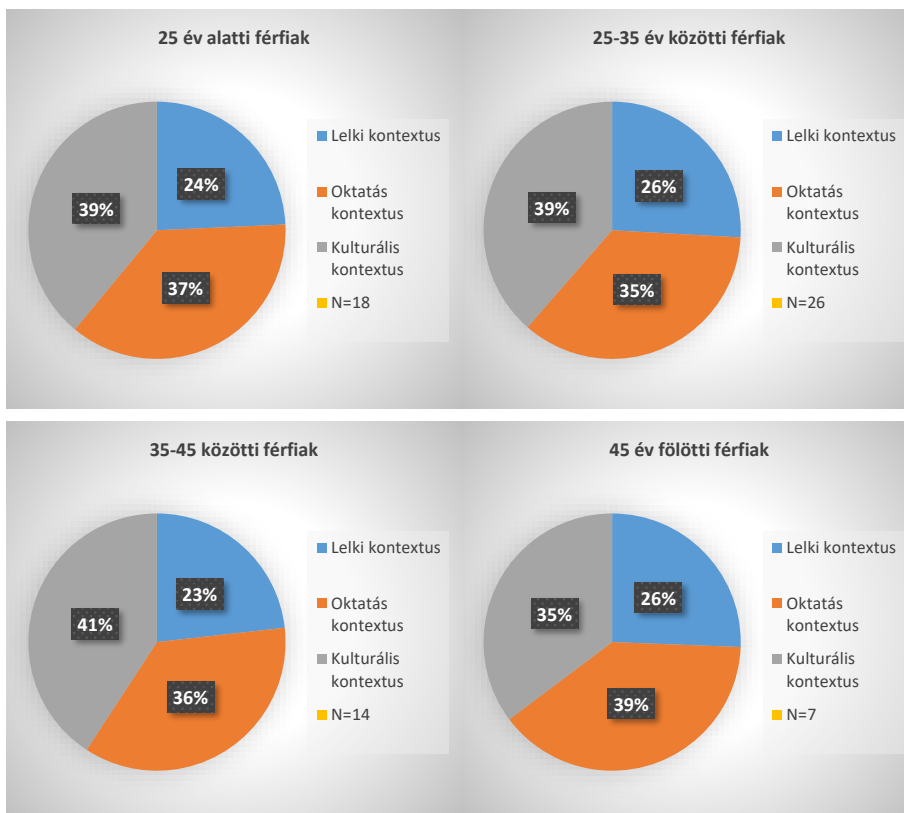

26.Ábra: A férfiak által a személyes alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

IX.9.1.3. Kontextus

„Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” a három alskála az, ahol a legkevesebb átlagpontszámot értek el a kitöltők. A férfiak esetében, a három kérdéscsoport közül, amikben összesen 70 %-os átlagot értek el a kitöltők, a leggyengébben szereplő a „Lelki kontextus” területe volt. Az ide kapcsolódó védőfaktorok csak kis mértékben vannak jelen a férfiaknál. Mind a 4 vizsgált korosztály esetében ez az arány 23-26% között mozgott, messze elmaradva a másik két kontextus eredményességétől. Az alskálához tartozó három terület összehasonlításakor egyből szembe tűnik a „Kulturális kontextus” folyamatosan erősödő

dominanciája (27.Ábra), ami a 45 év fölötti férfiaknál hirtelen visszaesik és a helyét az addig lényegesen gyengébb védőhatást mutató „Oktatás kontextus” veszi át, miközben a kulturális kontextushoz köthető protektív faktorok fontossága hirtelen nagyon visszaesik.

27.Ábra: A férfiak által az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

Az oktatás területéről, azon belül egy képzettség megszerzéséből, illetve egy közösséghez való tartozás élményéből származó protektív faktorok minden korosztály számára fontosak a felmérés szerint. Mégis meglepő, hogy a 45 év feletti férfiaknál ennek a területnek a hatása úgy felerősödik, hogy komolyabb védőhatásként jelenik meg ezeknek a férfiaknak az életében, mint

a kulturális háttér és a lakóhelyhez köthető közösséghez való tartozásból fakadó protektív faktorok. Ennek az egyik oka az lehet, hogy a valószínűleg több élet- és lehet, hogy börtöntapasztalattal rendelkező 45 felettiük úgy gondolják, hogy ahhoz, hogy ténylegesen vissza tudjanak térni a társadalomba és ne ingázzanak az otthon és a börtön között, képezniük kell magukat, tovább kell lépniük.

Az imént bemutatott különböző korú férfiak ellenállóképességének vizsgálata során igyekeztem feltárni a védettségüket adó reziliencia faktorok erősségét, eredetét és korosztályok szerinti eltérését. A különböző korosztályú férfiaknál tapasztalt legfontosabb védőfaktorok a következő alskálákhoz és azok területeihez köthetők:

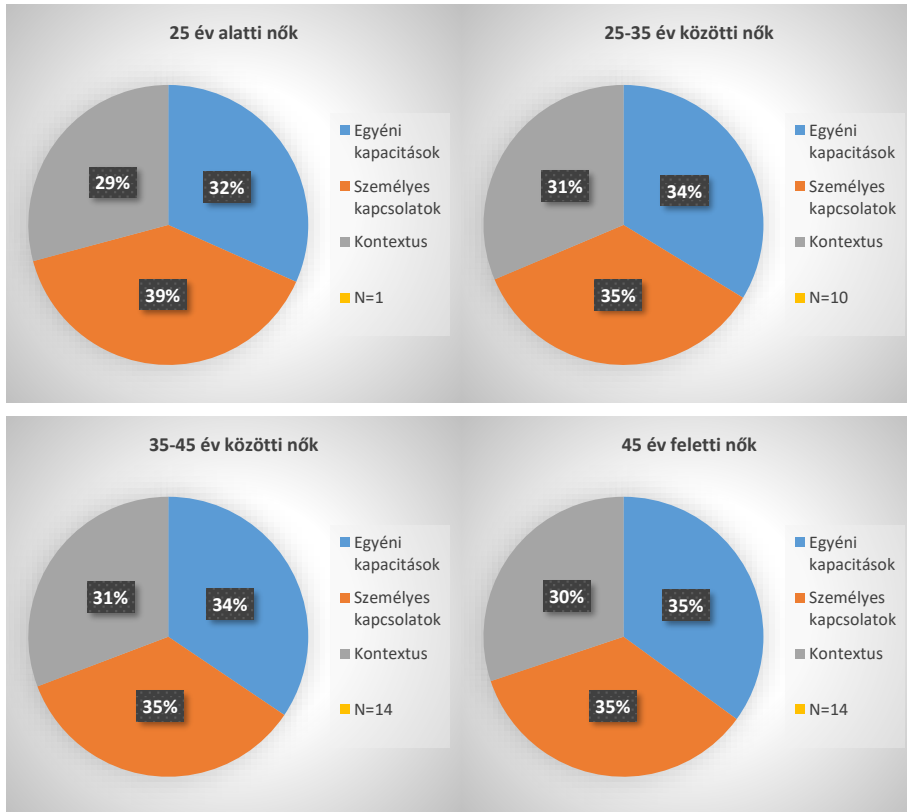
- a 25 év alatti férfiaknál a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel” alskála „Fizikai gondoskodás” és „Pszichológiai gondoskodás” területei egyaránt 50-50%,
- a 25-35 év közötti férfiaknál az „Egyéni kapacitások” alskálához tartozó „Személyes készségek” terület,
- a 35-45 év közötti férfiaknál az „Egyéni kapacitások” és a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel” alskálák egyaránt 35-35%-al; az elsőnél a „Szociális készségek” terület és a másodiknál a „Fizikai gondoskodás” és „Pszichológiai gondoskodás” területek egyaránt 50-50%,
- a 45 év feletti férfiaknál a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel” alskála „Fizikai gondoskodás” területe.

Azt állapítottam meg, hogy az egyes alskálák szerinti területekről jövő protektív faktorok erőssége általában minimális mértékben, de változik a különböző korú férfiaknál. Ez alól az egyetlen jól látható kivétel, a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkkel” nevű alskála, amelyben mindkét, a „Fizikai gondoskodás” és a „Pszichológiai gondoskodás”, területhez tartozó védőfaktorok teljesen egyforma arányban találhatók meg szinte minden korosztálynál. A másik két alskála alaposabb vizsgálata során azonban találhatunk olyan motívumokat, amelyek alapján ki lehet precízen dolgozni az egyes iskolába járó elítéltek reziliencia erősségének megőrzését, fokozását segítő programokat. A társak támogatásából származó védőfaktoroknak az életkor növekedésével járó erősödése például azt jelzi, hogy ahogy idősödnek az emberek, egyre több erőt merítenek a barátok támogatásából. A másik ilyen példa azt mutatja, hogy a 45 év alatti férfiaknak folyamatosan nagyon fontosak a lakóhelyhez

és közösséghez való tartozás érzéséből eredő protektív faktorai a hétköznapi nehézségekkel szembeni helyállásban.

IX.9.2. Nők életkor szerinti vizsgálata

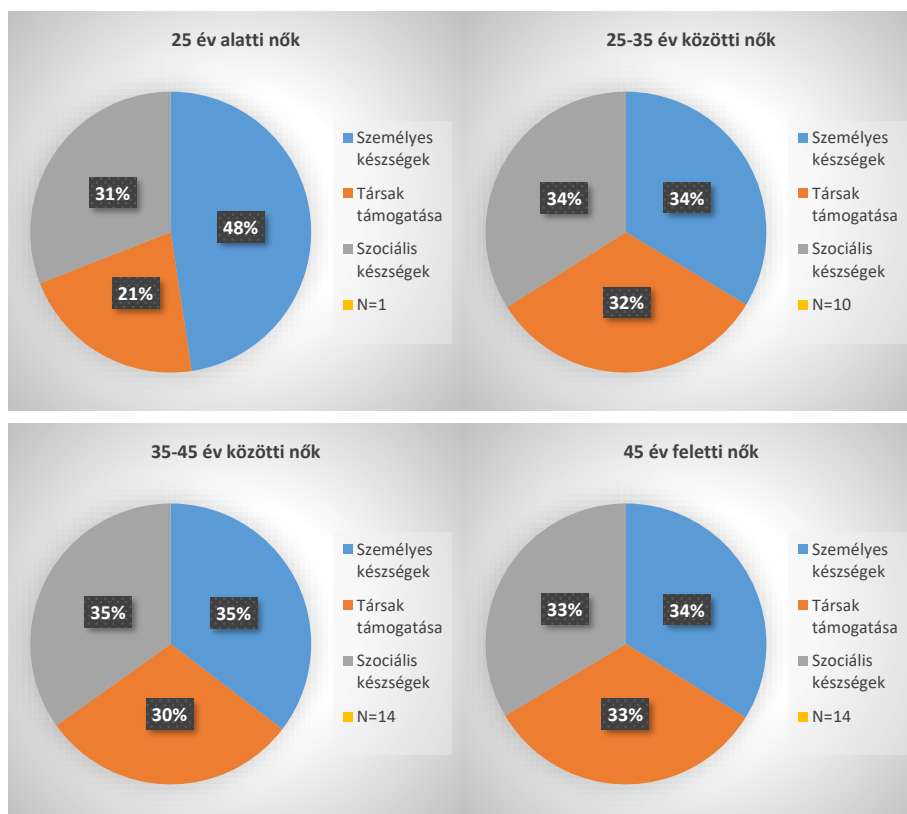
A női kitöltők eredményeinek életkor szerinti elemzése során, csakúgy, mint korábban a férfiaknál, ismét az elért átlagokból kiszámított százalékokkal dolgoztam. Amit egyből észre lehet venni, hogy ha összehasonlítjuk a négy korosztály alskálák szerinti értékeit, ebben az esetben is, csakúgy mint a férfiaknál, minimális különbségek vannak a különböző korú emberek egyes alskáláknál mért értékei között. A legnagyobb változást talán a személyes kapcsolatok terén találhatjuk, ahol a 25 év alatti nők kategóriájában található és elég magasnak számító 39% után, az érték visszaesik 35%-ra és annyi is marad mind a három idősebb korosztálynál (28.Ábra). Nagyon fontos azonban megemlíteni azt, hogy a maximum 25 évet betöltött nőket csak egy fő képviseli a vizsgálatban. Ha megvizsgáljuk a három alskála értékeit úgy, hogy csak a 25 feletti három csoportját vesszük, akkor azt az érdekes dolgot láthatjuk, miszerint szinte semmi eltérés nincs a három korosztály eredményeiben. A 25-35 év közöttiek és a 35-45 év közöttiek számára teljesen egyforma fontossággal bírnak az egy-egy alskálához tartozó védőfaktorok, míg a 45 fölötti nőknél is csak egy 1%-os elmozdulást látunk a kontextus területe felől az egyéni kapacitások irányába. Az alskálákhoz tartozó kérdéscsoportok korszerinti vizsgálatával azt akartam feltárni, hogy, annak ellenére, hogy az egyes alskálákhoz köthető védőfaktorok a különböző korosztályok számára egyenlő mértékben fontosak, mi a fontossági sorrend az egyes kérdéscsoportok között a különböző korú embereknél.

28.Ábra: A nők által a három alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

IX.9.2.1. Egyéni kapacitások

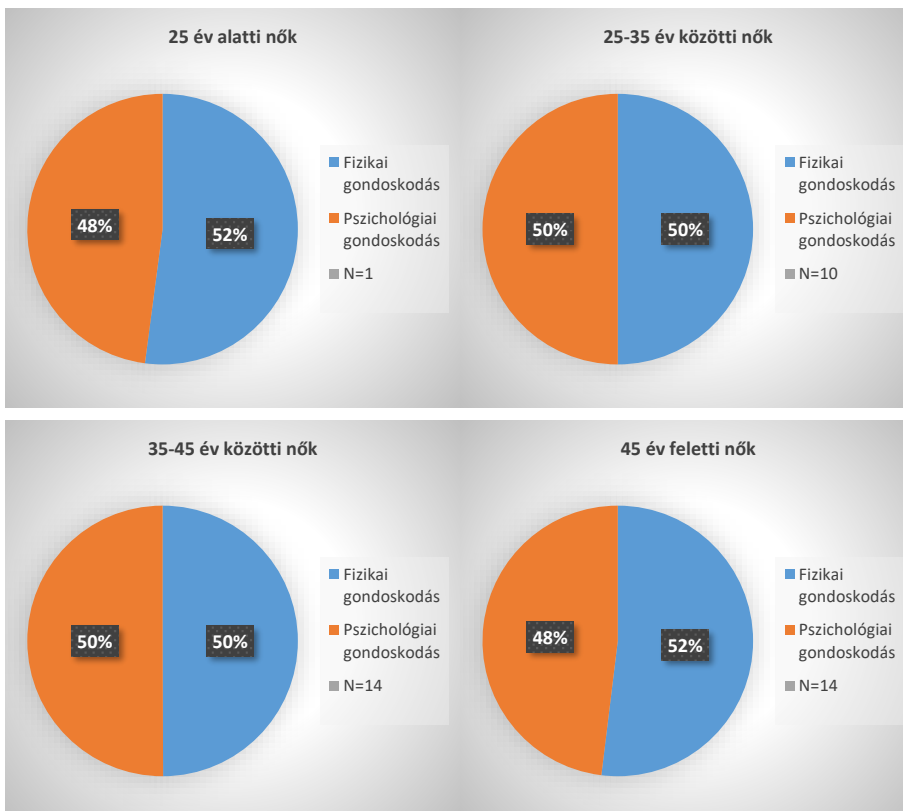
Az „Egyéni kapacitások” alskála vizsgálatakor ismét érdemes az egyetlen 25 év alatti nő véleményével külön foglalkozni, mert teljesen eltér a másik három csoportnál tapasztaltaktól. Amíg nála ugyanis a személyes készségekben rejlő erő van abszolút favorizálva és a társak támogatásának védőhatása pedig nagyon minimalizálva, addig a nála idősebbeknél mind a három terület védőfaktorai egyaránt fontosak és csupán 1-2%-os elmozdulást tapasztalhatunk közöttük csoportonként (29.Ábra). A 25 év felettiéknél nyoma sincs annak, hogy bizonyos protektív elemek hatása az idősődéssel folyamatosan gyengülne vagy épp erősödne.

29.Ábra: A nők által az egyéni kapacitások alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

IX.9.2.2. Személyes kapcsolatok

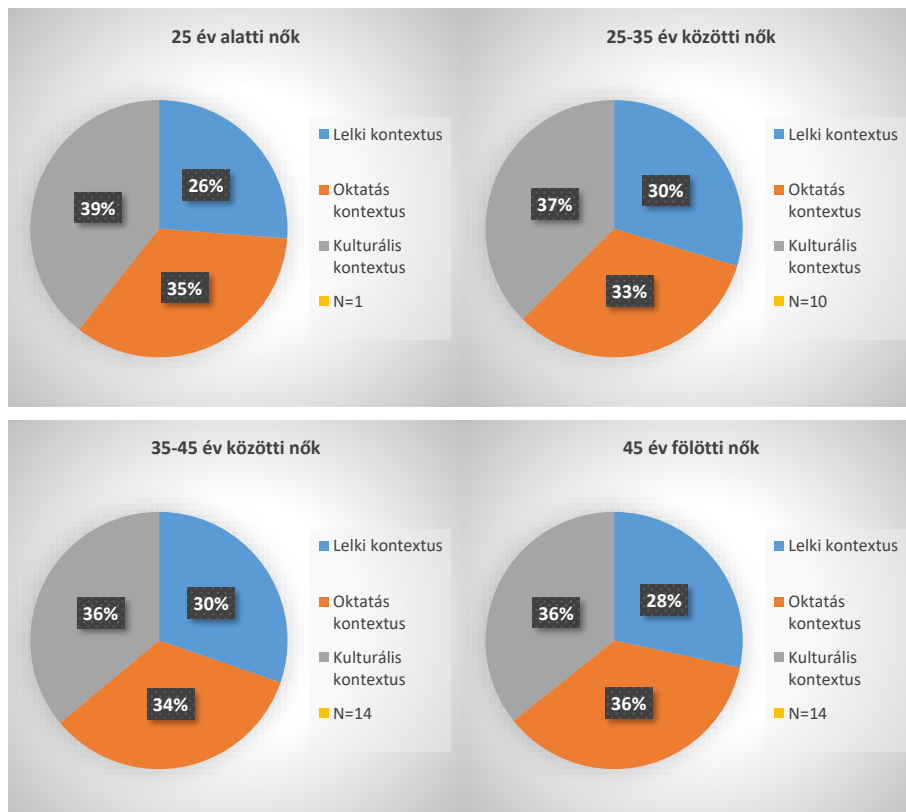
A nőknél, csakúgy mint a férfiaknál, korábban láthattuk, a személyes kapcsolatok nagyon fontos szerepet játszanak abban, hogy reziliensek lehessenek. Az is szembetűnő azonosság, hogy mindkét nem esetében a 25-45 év közöttiek körében a fizikai-, és a pszichológiai gondoskodásból eredő védelem, százalékra pontosan, egyformán fontos az életükben. Egy apró dologban azonban mégiscsak különböznek a nők. A legfiatalabbaknál, bár a nőknél csak egy, a férfiaknál pedig 18 fő volt ebben a csoportban, és a legidősebbeknél a válaszadó nők számára nagyobb jelentőséggel bír a fizikai gondoskodás, mint a férfiak számára (30.Ábra).

30.Ábra: A nők által a személyes kapcsolatok alszámban elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

IX.9.2.3. Kontextuális tényezők

Az összetartozás érzését segítő kontextuális tényezőkhez köthető protektív faktorok bírnak talán leggyengébb erővel a három alszála közül mindkét nem esetében. Azonban a nők esetében ehhez az alszállához is tartozik egy olyan terület, amely kortól függetlenül fontos minden kitöltő számára. A kulturális kontextus köthető védőfaktorok hatása minden korosztálynál dominál. Még akkor is igaz ez, ha azt látjuk, hogy a lelki kontextushoz köthető faktorok mindvégig gyenge teljesítménye mellett, az oktatás területéhez kapcsolható védőfaktorok egyre fontosabbnak számítanak a kitöltők életében, míg végül eléri a kulturális háttérből eredő protektív faktorok fontosságát (31.Ábra).

31.Ábra: A nők által az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők alskálában elért eredmények korcsoportok szerint. Saját készítésű ábra.

Az imént leírt különböző korú nők ellenállóképességének vizsgálata során, csakúgy, mint a férfiak esetében, most is igyekeztem feltárni a védettségüket adó reziliencia faktorok erősségét, eredetét és kor szerinti eltérését. Az így kapott területek, ahova az adott korosztály számára legfontosabb védőfaktorok eredeztethetők, korosztályonként, a következők:

- az egyetlen 25 év alatti nő esetében a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénnel” alskála és azon belül pedig a „Fizikai gondoskodás” terület,
- a 25-35, illetve a 35-45 év közötti csoportokba tartozó nők esetében egyaránt a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénnel” alskála, a „Fizikai gondoskodás” és „Pszichológiai gondoskodás” területek egyaránt 50-50%,
- a 45 év feletti nőknél az „Egyéni kapacitások” és a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénnel” alskálák egyaránt 35-35%, az elsőben a „Személyes készségek”, az utóbbiban pedig a „Fizikai gondoskodás” terület.

Mivel a 25 év alatti nők csoportjába csak egy ember tartozik, nála könnyű megállapítani a fontossági sorrendet. Az ő esetében a legfontosabb védőfaktorok a személyes kapcsolatokat feltáró alskálához tartozó „Fizikai gondoskodás” területéhez tartoznak. A másik három csoportba tartozó, vagyis a 25 évnél idősebb női kitöltők válaszainak elemzése során megállapítottam, hogy az „Egyéni kapacitások” és a „Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” alskálákhoz és azon belül, a hozzájuk tartozó területekhez köthető védőfaktorok erőssége, ha csak kis mértékben is, de folyamatosan változik a különböző korú nők esetében. Egyedül a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénnel” alskála értéke állandó a 25 évnél idősebb résztvevőknél, ugyanakkor az ide tartozó két terület 50-50%-os viszonya is megváltozik a 45 év felettiéknél. Az ő esetükben ugyanis erősebb lesz a „Fizikai gondoskodás”-ból eredő protektív faktorok hatása, mint a „Pszichológiai gondoskodás”-hoz tartozóké. A másik két alskála alaposabb vizsgálata során itt is, csakúgy, mint a férfiaknál, találhatunk olyan részleteket, amelyek alapján az iskolába járó fogvatartottak reziliencia erősségének megőrzését és támogatását segítő programokat ki lehet dolgozni. Az „Egyéni kapacitások” alskálán belül, a személyes és szociális készségekhez kapcsolódó védőfaktorok folyamatosan erős jelenléte jelzi ennek a két területnek a fontosságát, vagyis, hogy a vizsgálatban résztvevő nők jelentős része bízik önmagában és saját képességeiben. Ugyancsak lényeges részlet a „Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” alskálához tartozó

„Kulturális kontextus”-hoz köthető védőfaktorok folyamatosan erős jelenléte, illetve az „Oktatás kontextus” területének egyre fontosabbá válása. E két utóbbi azt mutatja, hogy a női résztvevők számára nagyon sokat számítanak a lakóhelyhez és közösséghez való tartozás érzéséből fakadó, illetve a tanuláshoz, képzésen való részvételhez köthető védőfaktorok az életükben felmerülő problémák leküzdésében.

Összességében elmondhatjuk, hogy a feltárt eredmények mindegyike rejt magában valami előre mutatót ahhoz, hogy a jövőben a fogvatartottak reintegrációját segítő megfelelő reziliencia programokat lehessen kidolgozni. A vizsgálat alapján kialakíthatunk egy sorrendet a különböző alkálák és területeik között, amely szemlélteti azt, hogy a különböző forrásokból származó protektív faktorok mekkora szerepet játszanak a kutatásban résztvevő nők és férfiak életében felbukkanó nehézségek leküzdésében. Ha van eltérés korosztályonként a védőfaktorok fontossági sorrendjében, azt érdemes követni. Ahol azt látjuk, hogy egy területhez tartozó faktorok gyengén, de jelen vannak ott erősíteni kell őket, ott pedig, ahol nincs fontossági sorrend az alkálán belüli védőfaktorok között, eldönthetjük, hogy melyik korosztálynál, melyiket hogy próbáljuk szinten tartani vagy erősíteni.

IX.10. Eredmények

A vizsgálatom első kutatási kérdésének feltárása során olyan elítéltek reziliencia szintjére voltam kíváncsi, akik a börtönbüntetésük ideje alatt, iskolai képzésen vettek részt. Az RRC-ARM skála segítségével végrehajtott mérés során olyan adatokat kaptam, amelyek igazolták az ehhez a kutatási kérdéshez tartozó 1. és 2. számú hipotéziseimet. A teljes mintánál mért, férfiaknál 76%, a nőknél 80%-os, reziliencia átlagok alapján elmondhatjuk, hogy a kutatásban résztvevő emberek nagy része, nemtől függetlenül, magas reziliencia szinttel rendelkezik. Ez az eredmény első sorban azt mutatja meg, hogy az iskolába járó elítéltek többségénél, férfiaknál és nőknél egyaránt megtalálható a különböző területekhez köthető védőfaktorok közül több is. Ezek együtt adják egy individuuum védettséget.

A második kutatási kérdés a feltárt reziliencia faktorok eredetével foglalkozott. Olyan változók („Mióta élnek együtt?”, „Büszke vagyok, hogy a lakóhelyemen élek.”, „Legmagasabb iskolai végzettség.”) alapján hasonlítottam össze a mérés során elért reziliencia pontszámokat, amelyek minden kitélő életéhez köthetőek. A kapott eredmények részben igazolják az ehhez a kutatási kérdéshez tartozó hipotéziseimet. Az, hogy egyre magasabb reziliencia pontszámokkal találkozunk az egyes csoportoknál az szerint, hogy a tagok milyen hosszú ideje élnek állandó

kapcsolatban, minél régebben, annál magasabb a pontszám, igazolja a 3. hipotézisemet. Ugyanígy jelenik meg az állandóság erejének hatása ha a lakóhelyhez való kötődést vizsgáljuk. A 4. hipotézisemet támasztja alá az a kapott eredmény, miszerint a legtöbb kitöltő inkább büszke a lakóhelyére, illetve hogy annál magasabb reziliencia pontszámot ért el egy csoport, minél jobban kötődnek a lakóhelyükhöz a tagjai. Az iskolai végzettségben meglévő különbség alapján végzett összehasonlítás azonban nem mutatott ki jelentős reziliencia erősségbeli különbséget a kitöltők csoportjai között. Tehát bármilyen végzettséggel rendelkező eléített elérhet bármilyen magas reziliencia szintet. Ez alapján elmondhatjuk, hogy az 5. számú hipotézisemet nem sikerült igazolni.

A kutatási kérdések harmadik csoportjában a vizsgálatban résztvevők reziliencia erősségének nem és kor szerinti összehasonlításával foglalkoztam. Az RRC-ARM mérőeszköz használata során kapott eredményeket összevetve, arra a megállapításra jutottam, hogy a mérőeszköz három alsókálájába tartozó védőfaktorok jelenléte és erőssége a legtöbb esetben nem vagy alig változik a kitöltőknél a koruk és nemük szerint. Így az ide tartozó hipotézisem közül egyiket sem sikerült maradéktalanul igazolni. Mint a kapott adatokból kiderült, egyik nem esetében sem igaz az, hogy a fiatal fogvatartottak védettségét jobban erősítik a személyes kapcsolatokból származó faktorok, mint az idősebbekét, 6. hipotézis. A nők esetében konkrétan azt láthatjuk, hogy az idősebbek inkább rendelkeznek ezeknek a faktoroknak az előnyeivel. A 7. hipotézist részben sikerült alátámasztani azzal, hogy az állítás a nők esetében nagyjából igaznak bizonyult. Náluk ugyanis az egyéni kapacitások területéhez köthető védőfaktorok, a korcsoportok szerint nézve, ha csak egy minimálisan, de erősödnek. Az egyetlen 25 év alatti nő eredményéhez képest a következő csoport már 2 %-kal jobban teljesített. Azonban ez az érték majd csak a 45 év felettek esetében erősödik újra és ott is csak 1%-os növekedést tapasztalhatunk. A férfiak esetében elindul ugyan egy látványos 3%-os emelkedés a 25 év alattiak és a 25-35 év közöttiek esetében, azonban ez megtorpan és a 45 felettiéknél ismét csökken 1%-ot. Ezekből az eredményekből tehát azt láthatjuk, hogy nem feltétlenül igaz az az állítás, miszerint az életkor növekedésével egyre erősebb az egyéni kapacitások területéhez köthető védőfaktorok hatása. A vizsgálat során sikerült bebizonyítani azt, hogy a nőknél erősebb a lelki kontextus területéhez köthető protektív faktorok hatása, ám az ugyanahhoz az alsókálához tartozó és ezért a lelkihez részben kapcsolódó kulturális kontextusnál ugyanez már nem mondható el. Mivel a kulturális kontextus esetében a két nem képviselői szinte teljesen egyforma pontszámot értek el, férfiak 19,846 és nők 19,872 pont, azt elmondhatjuk, hogy a nők a lelki és a kulturális kontextus területén sem teljesítettek rosszabbul, mint a férfiak, de, az elképzeléseimmel ellentétben, nem

is számíthatnak mindkét területen jobban az ide kapcsolódó védőfaktorokra a hétköznapi életük során. Ugyanakkor azt is megtudhattuk, hogy a férfiaknál sem beszélhetünk sem a személyes készségek, sem pedig a társak támogatásából eredő protektív faktorok erősebb jelenlétére, mint a nőknél. Sőt, az eredmények azt mutatják, és ezzel cáfolják a 9. hipotézisemet, hogy ezek a védőfaktorok a nők esetében erősebb hatásúak, mint a férfiak esetében.

A negyedik kutatási kérdésben a minta esetében meglévő védőfaktorok közötti fontossági sorrenddel foglalkoztam. A kapott eredmények igazolják azt az elképzelésemet, hogy a 25 év alatti emberek reziliencia erejét leginkább befolyásoló pozitív faktorok közül a legfontosabb a „Személyes kapcsolatok” területhez köthetők. Ezt követik sorrendben az „Egyéni kapacitások” illetve a „Kontextus” területekhez kapcsolódó faktorok. A kutatásom kezdetekor úgy gondoltam, hogy ez a sorrend módosul az életkor változásával és az idősebb embereknél egyre inkább az „Egyéni kapacitások”-hoz tartozó védőfaktorok lesznek az igazán fontosak. A vizsgálat azonban azt mutatja, hogy ez csupán egyetlen csoportnál, a 25-35 év közötti férfiak esetében valósult meg. A férfiak esetében a többi korosztálynál, illetve az összes női résztvevő esetében valójában a „Személyes kapcsolatok” területből eredő védőfaktorok folyamatosan a legerősebbeknek számítanak. Egyedül a 35-45 év közötti férfiaknál és a 45 feletti nőknél láthatjuk még azt, hogy ehhez felzárkóznak azonos %-os eredményt elérve az „Egyéni kapacitások”-hoz tartozó védőfaktorok. A rezilienciát leginkább befolyásoló védőfaktorok fontosságát nemenként vizsgálva azt is láthatjuk, hogy a fontossági sorrend esetleges változása nem egyforma korosztályoknál történik a nőknél és a férfiaknál. A férfiak esetében a „Személyes kapcsolatok”, „Egyéni kapacitások”, „Kontextus” alapsorrend már a 25-35 éveseknél megváltozik és az első két területhez köthető faktorok helyet cserélnek, azután a következő korosztálynál először ismét kiegyenlítődnek, majd a legidősebbeknél ismét az alapsorrendet láthatjuk. A nők esetében viszont még ennyi változást sem tapasztalhatunk egészen a legidősebb korosztályig, ahol az „Egyéni kapacitások” és a „Személyes kapcsolatok” területekhez köthető védőfaktorok egyforma fontossággal vannak jelen a résztvevő nők esetében. Így tehát a 4. kutatási kérdéshez tartozó hipotéziseimet sem sikerült igazolni. A védőfaktorok fontossági sorrendje megfelelt ugyan az általam elképzeltnek a 25 év alattiak esetében, ám, főleg a nők esetében, a különböző korosztályoknál sem változott ez a sorrend lényegesen. Ugyanakkor a rezilienciát leginkább befolyásoló védőfaktorok sorrendje korosztályonként nagyjából azonos és csak a 25-35 év közöttiekénél tapasztalhatunk más sorrendet a férfiaknál és a nőknél.

A kutatási kérdéseimhez szorosan kapcsolódó vizsgálatokon kívül más aspektusból is összehasonlítottam a felmérés során kapott adatokat. Például meg akartam tudni azt is, hogy miként befolyásolja a reziliencia erősséget az, hogy az illető kit tart családtagnak, milyen gyakran változtatott lakóhelyet a börtönbe kerülés előtt, vagy kivel él a civil életben. A kapott eredményekből megtudhatjuk, hogy ezen a három területen ismét nem tudunk kiemelni olyan csoportot, aminek a tagjairól elmondhatnánk, hogy a többiektől erősebb, vagy gyengébb reziliencia szinttel rendelkeznek. Ez ismét azt mutatja, hogy nem tudunk egy általános szabályt felállítani azzal kapcsolatban, hogy milyen tulajdonság vagy melyik tulajdonságok összeadódása befolyásolja biztosan az egyén reziliencia szintjét. Az egyedüli védőfaktorok, amelyekről bebizonyosodott, hogy az egyének reziliencia erősségét érdemben befolyásolják, a valakihez, illetve valamilyen helyhez való kötődéshez köthetők. A börtönökben tanuló elítéltek reziliencia erősségének szintentartásához, esetleg fokozásához tehát két fontos lépést kell tenni. Elsősorban minden esetben az egyéneknél feltérképezett egyedi védőfaktorok erősítésére van szükség és emellett, a minden elítélt védettségében fontos szerepet játszó szociális kapcsolatok, kötődések ápolásának lehetőségét kell biztosítani. Ha sikerül így a tanulók rezilienciájáért felelős protektív faktorokat erősíteni, akkor nagyobb valószínűséggel folytatják tanulmányaikat a börtönök falain belül és ezzel segíthetjük őket a visszailleszkedésre való felkészülésben, illetve a szabadulás utáni időszakban.

X. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEGLÉSE

A Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben elvégzett vizsgálat során, a 118 résztvevőből végül 104 fő, 65 férfi és 39 nő, adataival tudtam érdemben dolgozni. Az RRC-ARM kérdőív kérdéseire kapott válaszokat dolgoztam fel az SPSS rendszer segítségével, majd a kapott eredményeket több szempont szerint elemeztem. Maga a skála, a kérdőív harmadik része, 28 pontból áll és minden kérdésre maximum 5 pont adható. A kapott pontszámok összeadásából tudhatjuk meg, hogy az egyes résztvevők mennyire reziliensek. Az elemzés során azonban használtam a kérdőív első két, személyesebb kérdéseket tartalmazó részére kapott válaszokat is. Első lépésként megnéztem a minta reziliencia erősségét összességében, majd nemek szerinti bontásban is. A kapott átlagok, a férfiak 76%, a nők 80%, azt mutatta, hogy nincs jelentős eltérés a nemek szerinti reziliencia erősségben, illetve, hogy mindkét nem átlaga magasan a középérték felett van, tehát a kitöltők általánosságban nézve, erős védőfaktorokkal rendelkeznek. Következő lépésként felhasználtam a kérdőív alapján megtudott

személyesebb jellegű információkat annak érdekében, hogy kiderítsem, mi befolyásolja az egyes emberek reziliencia erősségét és van-e olyan befolyásoló tényező, amely az egyik nemre nagyobb hatással van, mint a másikra. Az így elvégzett, a személyes viszonyokat összehasonlító elemzések alapján azt tudtam meg, hogy a kutatásban résztvevő fogvatartottak reziliencia erősségét, nemtől függetlenül, ezen a területen egyedül az befolyásolja, hogy mióta él együtt valakivel és hogy milyen minőségű kapcsolata van a lakóhelyével.

Ennyi alap információ birtokában az RRC-ARM skála, azon belül is a három alszála, két különböző irányú kiértékelésével folytattam a vizsgálatot. Elsőként a résztvevőket hat csoportra osztottam aszerint, hogy ki mennyi pontot ért el a skálán. majd a második vizsgálat során pedig életkor szerint csoportosítottam a kitöltőket. Az első felosztás alapján végzett elemzésből pontosan láttam, hogy a résztvevők közül mennyien, mennyi pontot értek el. Így lett világos számomra az is, hogy a férfiak 70%-a és a nők 82%-a a minta azon részébe tartozik, amely erősnek mondható védőfaktorokkal rendelkezik. Ők tudták elérni ugyanis a maximum pontszám legalább 70%-t. Az elért eredmények szerinti csoportosításhoz kapcsolódó további elemzést több okból is fontosnak tartottam. Egyrészt fel szerettem volna tární a különböző alszála és a hozzájuk tartozó védőfaktorok között meglévő fontossági sorrendet összességében és az egyes csoportokon belül, másrészt azt feltételeztem, hogy a közel egyforma átlagértékek ellenére létezik olyan terület, ahol az egyik nem képviselői erősebb védőfaktorokkal rendelkeznek, mint a másik nemhez tartozók. Ugyancsak meg szerettem volna tudni, hogy az elért átlag pontszámok csökkenésével miként változnak a viszonyok az egyes területekhez köthető protektív faktorok között. Úgy gondoltam, hogy az elért pontszámok csökkenésével nem egyforma arányban fog változni a különböző védőfaktorok erőssége, hanem lesznek olyanok, amelyek egy kicsit lassabban, vagy épp egyáltalán nem veszítenek a hatásukból.

A feltételezéseim be is igazolódtak. Az elemzés során kirajzolódott egy sorrend, amely azt mutatja, hogy a résztvevők számára a legfontosabb védőfaktorok a „Személyes kapcsolatok kulcsfontosságú egyénekkel” alszála-hoz tartoznak, majd ezt követik sorrendben az „Egyéni kapacitások” és a „Az összetartozás érzését elősegítő kontextuális tényezők” alszála-hoz tartozó protektív faktorok. Mindhárom alszála-ban és azokon belül is minden kérdéscsoport esetében a nők magasabb átlagpontszámokat értek el, mint a férfiak. Vannak azonban olyan területek, ahol csupán minimális különbséget találunk a férfiak és nők eredményei között és az is megfigyelhető, hogy a két nem közötti pontszámbeli különbség az elért átlagpontok változásával sokszor nem egyforma arányban változik. Van olyan például, amikor a férfi résztvevők pontszáma egy adott területen nem változik a 61-70%-ot és az 51-

60%-ot elértek csoportjai között, míg a nőké ugyanitt nagyot csökken és így az ide tartozó férfiak és nők átlagpontszáma között elég jelentős különbség alakul ki. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy létezik egy fontossági sorrend az alsókálák és a hozzájuk köthető védőfaktorok között, ám azt is figyelni kell, hogy van olyan terület, amelynek a védőfaktorai azoknál az embereknél is viszonylag erősen jelen vannak, akik egyébként a többiekhez képest viszonylag kevésbé mondhatók reziliensnek. Vagyis a különböző nagyságú rezilienciával rendelkező emberek átlagai közötti eltérés nem minden esetben vonzza magával egy adott területhez köthető protektív faktorok jelenlétének azonos mértékű változását. Érdemes az összpontszámok mellett, az alsókálánkénti területeken elért pontszámokat is külön feltérképezni és megtudni, hogy az RRC-ARM skála kitöltése során gyengébb eredményt elérő emberek esetében találunk-e olyan területet, ahol az illető esetében, átlag feletti védettség mutatható ki.

A második, életkor szerinti csoportosítást követően egyrészt megállapítottam azt, hogy az alsókálák közötti fontossági sorrend nem minden korosztálynál ugyanaz, illetve, hogy a hozzájuk tartozó területekhez kapcsolódó védőfaktorok nem egyforma súllyal vannak jelen a különböző korú nőknél és férfiaknál. A területek fontossági sorrendje van, hogy korosztályonként változik, így az embereknek máshonnan eredhetnek a hétköznapjaikat segítő protektív faktorok is. Az általam vizsgált fogvatartottak által kitöltött RRC-ARM skála adatainak kétirányú kiértékelése után láthattam, hogy a minta egyedei nemcsak hogy nem egyforma mértékben reziliensek, hanem az életüket segítő protektív faktorok is különféle erősségűek és különböző eredetűek.

XI. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Doktori értekezésem témája a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben **tanuló fogvatartottak** pozitív jövőkének kialakulásában, rezilienciaszintjük erősödésében nagy szerepet játszó **védőfaktorok mérése és elemzése**. Kutatásom alanyai olyan főleg rövidítéleti idejű szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak, akik a szabadságvesztésük idején beiratkoztak valamilyen általános, vagy középiskolai képzésre. A vizsgálatom során az ő **reziliencia erősségük meghatározása** mellett, a rezilienciájukat befolyásoló **protektívfaktorok feltérképezésével**, azok **erősségének és eredetének meghatározásával** arra kerestem a választ, hogy a meglévő védőfaktorok miként **segítik őket a társadalomba való visszailleszkedésre való felkészülésben**. A dolgozatom három fő részből áll. A témával kapcsolatos szakirodalmi és módszertani áttekintést, a vizsgálatot és annak eredményeit 10 fejezeten keresztül írtam le. Az első részben először a kutatásom elméleti háttérének

ismertetésével foglalkoztam és bemutattam az általam választott és használt értelmezési keretemet, a rezilienciakutatások múltját, jelenét és a folyamatos fejlődését, amely során a terület kutatóinak egyre konkrétan sikerült meghatározni a védő-, illetve a rizikófaktorokat, azok természetét, tulajdonságait és csoportjait. Szintén ebben a részben került bemutatásra a választott **kutatási terület és a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás**, annak körülményei és jogi háttere. Itt került bemutatásra a kutatásom célcsoportját képező **iskolába járó elítélteket érő negatív hatások** és ehhez kapcsolódóan foglalkoztam a **reintegráció folyamatával**, beleértve az annak sikeréhez hozzájáruló, vagy hátráltató tényezők részletezését, illetve bemutattam az ahhoz **kapcsolódó szakirodalmat**. A dolgozat második részében a kutatás módszertani hátterét és az ahhoz kapcsolódó szakirodalmat, illetve a kutatás körülményeit, menetét és a konkrét adatfelvételt mutattam be, majd az értekezés harmadik részében a kutatás eredményeit osztottam meg. Végül a kutatásom teljes leírása után fontosnak tartottam két **SWOT elemzést** készíteni, amelyekben az általam elvégzett reziliencia vizsgálat, illetve a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben tervezett képzések során elvégzett vizsgálatok hatékonyságát foglaltam össze. Ezt a két analízist ebben a fejezetben mutatom be.

A dolgozat alapvető elméleti keretét az elmúlt évtizedekben elvégzett rezilienciakutatásokhoz, rezilienciához köthető esetleírásokhoz, megfigyelésekhez kapcsolódó szakirodalom határozta meg. A szakirodalom feltárása során arra kerestem a választ, hogy milyen módon lehetne **feltérképezni, összegyűjteni és csoportosítani** azokat, az egyének **védeltségét segítő faktorokat**, amelyek hozzájárulnak a börtönök világával együtt járó **rizikófaktorok gyengítéséhez**, semlegesítéséhez, majd mit lehetne kezdeni a megszerzett információkkal. A dolgozatom módszertani részében bemutattam a kutatás menetét, kitérve a nem szokványos terep okozta nehézségekre is. A kutatás helyszíne önmagában nehezíti egy kutatás elvégzését, **a börtönök zárt rendszere** miatt. Hosszas tájékozódás, terepszemle és számos interjú előzte meg a tényleges adatfelvételt. Ezekre azért volt szükség, mert a mérés elvégzéséhez kiválasztott **RRC-ARM mérőeszköz** egy részét az adott mintához kellett igazítani. Azért esett erre a skálára a választásom, mert ezt könnyű és praktikus használni. Olyan eszközre volt szükségem, amelyet az adott körülmények között is **megfelelően lehet használni** és a kapott adatok feldolgozása is **egyszerű**. A dolgozatom harmadik részében bemutatom az eredményeket és az elemzés menetét. Az elemzés során nem elégedtem meg azzal, hogy az adatok feldolgozásakor kizárólag az alapinformációkat, rezilienciaszint és a védőfaktorok csoportjai, állapítsam meg. Különböző változókhoz viszonyítottam a rezilienciaszintet mutató pontszámokat és így **meg tudtam állapítani** azt, hogy **mely dolgok befolyásolják érdemben az egyének reziliencia erősségét**.

A kapott adatok pontosan megmutatják, hogy az élet mely területeiről származó protektívfaktorokhoz köthető elsősorban a kutatásban résztvevő emberek rezilienciája.

Fontos megemlíteni, hogy az kutatásom során kapott és korábban bemutatott eredmények csak erre a mintára vonatkoznak. **Megtudtam** azokat a **sajátosságokat**, amik alapján érdemben lehetne a résztvevők reziliencia **erősségét támogatni** vagy a leghatékonyabb mértékben tovább **fokozni**. Az itt leírt vizsgálat eredményei bebizonyították azt, hogy bármely esetben, amikor egy büntetés-végrehajtási intézetben különböző képzéseket szeretnénk indítani, először fel kell térképeznünk a **jelentkezők reziliensségét**, a **védőfaktoraik eredetét**. Az így megszerzett ismereteink alapján az oktatásra jelentkező fogvatartottakat csoportokba lehet osztani az szerint, hogy a protektív faktoraik mely területekről származnak. Ezáltal nagyobb eséllyel tudjuk a reziliensségüket, az oktatásban maradásukat és egyben a szabadulás utáni időszakra való felkészülésüket támogatni.

1, A kutatás új tudományos eredményei

A vizsgálatom során az alábbi elemekből álló, új tudományos eredményeket magába foglaló kutatómunkát végeztem el:

1. A **magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben** iskolába járó fogvatartottak körében végzett rezilienciavizsgálat során **feltártam** és összefoglaltam a rezilienciakutatás **történetét**, fejlődését és **jelenlegi helyzetét**.
2. A szakirodalom feldolgozása során **feltártam** és **rendszerbe foglaltam** a **rezilienciakutatás** legfontosabb irányvonalait, **megközelítéseit**, illetve bemutattam a különböző rezilienciamodelleket és **rendszerbe foglaltam** a változóközpontú vizsgálatok és a személyközpontú **vizsgálatok közötti megközelítésbeli különbségeket**.
3. Külön részben foglalkoztam azzal, hogy mik befolyásolják a leginkább a reintegráció sikerét. A legfontosabb szakirodalom feldolgozása során **összegyűjtöttem** a területhez kapcsolódó legfontosabb **elméleteket**, illetve **bemutattam a reintegráció folyamatához**, sikereshez és sikertelenhez is egyformán **köthető faktorokat**.
- 4, **Leírtam** a kutatásom helyszínét adó **büntetés-végrehajtási intézetben** megismert körülményeket és a **börtönoktatás körülményeit**, külön **kiemelve és csoportosítva** a reintegráció sikerét veszélyeztető **rizikófaktorokat** és azok lehetséges **hatásait**.

5. A legjobb tudomásom szerint **Magyarországon én végeztem először rezilienciavizsgálatot büntetés-végrehajtási intézetben.** Bebizonyosodott, hogy egy jól előkészített rezilienciakutatás a megfelelő mérőeszköz használatával zökkenőmentesen elvégezhető ezen a nem hétköznapi helyszínen is. Fontos, hogy a kapott adatok birtokában jobban megismerhetjük a fogvatartottak háttérét, gondolkodását és az ellenállóképességét erősítő tényezőket és így eredményesebben tudjuk segíteni őket a társadalomba való visszatérésre való felkészülésük során.

6. A kutatásom során az adatfelvétel a kanadai Dalhousie University tulajdonát képező Resilience Research Centre – Adult Resilience Measure (**RRC-ARM**) skála segítségével készült. A mérőeszközt én használtam először Magyarországon, ezért, mivel még magyar nyelven nem volt használva ez a skála, a tulajdonostól kapott engedély birtokában, én magam készítettem és küldtem el a Dalhousie University-n működő rezilienciaközpontba az RRC-ARM teljes fordítását. Reményeim szerint, az RRC-ARM magyar nyelvű változatának sikeres használatával hozzájárultam ahhoz, hogy a hazai szakemberek megismerjék és kipróbálják ezt a kiváló mérőeszközt.

Mivel a kutatásom befejezése után is egy nagyon érdekes és fontos kutatási területnek tartom a magyarországi büntetés-végrehajtást, ezért remélem, hogy egyre több kolléga szánja rá magát és fog bele egy vizsgálatba ezen a kihívásokkal teli, de sok pozitívummal is együtt járó terepen. Remélhetőleg lesznek olyan kutatók is, akik a börtönoktatás résztvevőivel szeretnének majd foglalkozni, esetleg egy rezilienciavizsgálatot is elvégezve. Annak érdekében, hogy a szakembereknek a munkáját segítsem két SWOT elemzés segítségével bemutatom az RRC-ARM mérőeszköz használatában rejlő lehetőségeket, annak fontosságát a Büntetés-végrehajtási intézetek falain belül induló képzések megtervezésénél. Úgy gondolom, hogy az elvégzett kutatásom eredményeinek megismerésével és a pozitívumok felhasználásával nagyobb sikereket lehet majd elérni a reintegráció területén.

2, SWOT ELEMZÉSEK

1. Swot-analízis az általam elvégzett rezilienciavizsgálatról

A Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben 2019-ben elkezdett vizsgálatom legfőbb erőssége az egyedülállóságában rejlik. Először is, a legjobb tudomásom szerint, senki nem használta még a kanadai Dalhousie University-hez tartozó Resilience Research Centre

munkatársai által kifejlesztett Resilience Research Centre – Child and Youth Resilience Measure (RRC-CYRM) mérőeszköz felnőttek reziliencia erősségének mérésére átalakított, Resilience Research Centre – Adult Resilience Measure (RRC-ARM) elnevezésű változatát. Egyedinek számít az is, hogy ezt a mérőeszközt minimális emberi segítséggel és pszichológus végzettség nélkül is tudtam használni és szinte azonnal eredményekhez jutottam. A kutatási projektem erősségét támogatta az a tény is, hogy ismertem a helyszíneket, ahol az adatfelvétel történt, és volt jónéhány résztvevő, akik tudták azt, hogy ki vagyok, a börtönben végzett munkám miatt. Ez a két tényező nagyban segítette a munkám gördülékeny elvégzését. Ugyanis nemcsak hogy magabiztosan mozogtam az elítéltek között ezen a speciális helyszínen, hanem a közöttük lévő volt tanítványaimnak köszönhetően el tudtam érni azt is, hogy elfogadjanak és komolyan vegyenek engem is és a kutatást is, illetve, hogy meg tudjuk beszélni a kutatással kapcsolatban felmerülő kérdéseket.

Igyekeztem a kutatásomat olyan helyen végezni, ahol az erősségeket ki tudom használni. Azonban ez magával hozott néhány olyan elemet, amely a projekt gyengeségét jelentette. Szerettem volna egy olyan ismerős, mondhatni „hazai” terepen lefolytatni a vizsgálatot ahol az ország egész területéről vannak elítéltek. Mivel azonban így csak egy intézetben került sor adatfelvételre, a minta száma viszonylag alacsony lett. A vizsgálat fókuszcsoportos vizsgálatánál szükségem volt valakire, aki jegyzetelni tudja az elhangzottakat. Mivel azonban, nem minden esetben számíthattam a kollégáim segítségére, ugyanis munkaidőben végeztem el ezt a vizsgálatot, volt, hogy, magamnak kellett jegyzetelni, de, ami talán még rosszabb, volt olyan, hogy egy büntetés-végrehajtásnál dolgozó, a kitéltők által is ismert és nem kedvelt ember jött be. Ez pedig több negatív dolgot is magával vonzott. Volt emiatt olyan fogvatartott, aki elbizonytalanodott a kérdőív valódi célját illetően és olyan is, aki megpróbált a büntetés-végrehajtási intézet irányába legmegfelelőbbnek tűnő választ adni. Az ilyen esetekben érezhető volt, hogy a résztvevők jobban visszahúzódnak, akadozott a beszélgetés, a kutatás többé nem volt számukra túl érdekes, sokkal inkább ki akartak kerülni ebből a szituációból. Amikor pedig saját magamnak kellett beszélgetni is és jegyzetelni is, a beszélgetés döcögősebb és kicsit unalmasabb is lett. Egyedül a felkészültségemnek köszönhetem azt, hogy mégis sikerült ezekkel az interjúkkal a céljaimat elérni.

A kutatás elvégzésével együtt járó lehetőségek között meg kell említeni az RRC-ARM használatát. Ez a mérőeszköz nem volt még kipróbálva Magyarországon és most, hogy sikeresen tudtam használni még egy ilyen nehéz közegben is, talán ismertebb lesz hazánkban a reziliencia kutatással foglalkozók körében. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a magyar

nyelvű fordítást én magam készítettem és küldtem el a mérőeszköz kidolgozóinak jóváhagyásra. Ezzel egyszerűbbé és gyorsabbá vált a használata bárki számára. Az eredmények ismeretében valószínűleg érdemes lesz átgondolni a büntetés-végrehajtási intézetekben induló képzések megtervezését, előkészítését. Egy reziliencia erősséget mérő eszköz beépítésével és a kapott eredmények felhasználásával megnyílik a lehetőség komolyabb eredmények eléréséhez az elítéltek reintegrációjának területén. Mivel a vizsgálat minden gond nélkül lezajlott és nem okozott semmilyen fennakadást a helyszíneként szolgáló intézet normál működésében, talán megnyílik a lehetőség még több kutatás elvégzésére is a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben.

A kutatási projektem erősségeként említett helyszín ismeret magával vonzotta azt a veszélyt, hogy a felügyelet több tagja, mivel nem ismerték a mérőeszköz tulajdonságait, nem tartotta a kutatást komolynak. Többen úgy gondolták, hogy egy ilyen vizsgálat elvégzését kizárólag egy pszichológus végezheti el érdemben. Ezek az emberek a véleményüknek többször hangot is adtak, illetve próbálták megnehezíteni a munkámat. Már a tervezés fázisában nyilvánvaló volt számomra az is, hogy egy ilyen terepen végzett vizsgálat veszélyeket hordozhat. Már az engedély megszerzése sokszor akadályokba ütközik. De nagyobb veszélynek tartom azt, hogy egy ilyen zárt intézeten belüli teljes kontrol és a napi menetrend pontos követése, vagy legalábbis az arra való törekvés, képes erősen befolyásolni a vizsgálat kimenetét. Az én esetemben az ok legtöbbször a felügyelet létszámhiánya volt. Emiatt sokszor késve hozták a kutatásban résztvevőket vagy siettetni akarták őket, ezzel csökkentve az engedélyezett időt. A büntetés-végrehajtási intézetekben végzett kutatásoknál mindig veszélyként kell tekinteni az intézetek felől jövő hirtelen és kiszámíthatatlan változtatásokra. Hiába volt engedélyem a belépésre és álltam a kapuban, ha az adott napszakban biztonsági okokból teljes lezárást tartottak az adott börtönben. Az ilyen esetek miatt csúszott az egész projektem. Mivel a belépési engedélyem meghatározott időre szólt, ez a késleltetés majdnem végzetes lett. Csak gondos áttervezéssel és egyeztetéssel sikerült a kutatásomat befejezni.

XI.2. Swot-analízis a börtönökben folyó képzések tervezése során elvégzett reziliencia vizsgálatokról

A magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben elvégzett reziliencia vizsgálatok erőssége, annak könnyű elvégzésében rejlik. A börtönökben folyamatosan induló képzések tervezésekor általában fontosnak tartják, hogy az sikeres legyen, vagyis a tanulók számára előrelépést

biztosítson az életben és segítse a társadalomba visszailleszkedésben. Ehhez szükséges a megfelelő mérőeszköz kiválasztása. Az általam használt RRC-ARM mérőeszköz ebben nagy segítséget nyújt. Ráadásul erősíti a projektet az is, hogy egy belső ember, egy olyan valaki, aki a büntetés-végrehajtás területén dolgozik is el tudja végezni. Egy ilyen dolgozónak nem kell külön engedélyt kérni, csak meg kell találnia a megfelelő időpontot az adatgyűjtéshez. Ezen kívül az is a projekt erősségét jelenti, hogy amellet, hogy ezeket a vizsgálatokat szinte bárhol és bármikor el lehet végezni, a felvett adatok viszonylag gyorsan kiértékelhetők és az így kapott eredmények hamar felhasználhatók.

Egy büntetés-végrehajtási intézetben elvégzett kutatás legfőbb gyengeségét minden esetben az jelenti, hogy ki végzi el azt. Egy civil ember esetében több olyan tényező okozhatja a projekt gyengeségét, amely teljesen független a kutatást végző személytől. Nagyon sok, előre nem betervezhető dolog jöhet közbe az intézet részéről, amely a kutatás csúsztatását és az emiatti újra tervezést esetleg hosszabb idejű elhalasztását vonzza magával. Azonban megjelenik a képzések előkészítéséhez szükséges reziliencia vizsgálat gyengesége akkor is, ha egy belső ember veszi fel az adatokat. A projekt gyengesége lehet az, ha az általában túlterhelt bv-s dolgozók közül jelölnek ki valakit az adatok felvételére. Könnyen előfordulhat ilyenkor az, hogy a megbeszélte időpontban közbe jön valami és ezért csúszik az adatfelvétel, vagy akár el is marad. Az is gyengíti a projekt elvégzését, ha a dolgozó, akit megbíztak az adatfelvétellel csak egy fölösleges plusz feladatként tekint az adatfelvételre. Nagyon fontos ugyanis a vizsgálat tálalása és abban az esetben, ha az az illető aki ezt elvégzi csak fölösleges tehernek érzi az egész felmérést, akkor egy elrontott felvezetés kedvetlenné teheti a résztvevőket.

A börtönökben folyó képzések előkészítésekor elvégzett reziliencia vizsgálatok elvégzése, hatalmas lehetőségeket vonz magával a börtönképzések területén. Egy sikeresen végrehajtott reziliencia felmérés az oktatás pontosabb megtervezését segíti. Az a képzés, amelyet úgy indítanak el, hogy felhasználják egy gondosan kivitelezett reziliencia vizsgálat eredményeit valószínűleg sokkal sikeresebb lehet, mint a megszokott módon tervezett és végrehajtott oktatás. Ha ez által alaposabb lesz a tanítás megszervezése, akkor a tanulók még inkább úgy érezhetik, hogy a büntetés-végrehajtás foglalkozik velük, tesz értük valamit. Azzal, hogy előtérbe kerül az oktatásra jelentkező fogvatartottak védőfaktorainak feltérképezése és erősítése, egy a megszokottnál, személyesebb, pozitívabb légkör alakulhat ki és egyben vonzóbbá válik az oktatás.

Bár az erősségek között szerepelt a könnyű, a reziliencia vizsgálat intézetben belüli elvégezhetőségének tényezője, ez számos veszéllyel is járhat, amennyiben az adott módszert a

büntetés-végrehajtási dolgozó nem megfelelő mélységben sajátítja el, vagy nem megfelelően alkalmazza. Ehhez még hozzáadódik a nagy veszélyt magában hordozó munkaerőhiány tényezője, amely több büntetés-végrehajtási intézetben is a mindennapi problémák részét képezi. A projekt elvégzése során komoly veszélyként jelenik meg a munkaerőhiányból eredő leterheltség, kedvetlenség. Idő, kedv vagy kapacitás hiányában veszélybe kerül a vizsgálat szakszerű elvégzése. A reziliencia vizsgálat során meghatározzuk az oktatásra jelentkező elítéltek protektív faktorait, azok erősségét és eredetét, majd a meglévő védőfaktorokat próbáljuk szinten tartani és erősíteni. Érdemes veszélyként tekinteni a faktorok erősítése során használt eszközeinkre. A támogatás milyenségét és mértékét pontosan meg kell határozni. Ha ugyanis egy bármely védőfaktorhoz tartozó területet úgy támogatunk, hogy az a börtönök világában komoly előnyt jelent a hétköznapi életben, akkor a későbbi reziliencia vizsgálatok résztvevőii már ezt az információt szem előtt tartva töltik ki a kérdőívet.

Hivatkozásjegyzék

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- [1] Agnew, Robert (2005): *Why Do Criminals Offend?: A General Theory of Crime and Delinquency*. Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company
- [2] Agnew, Robert (2005): A theory of crime resistance and susceptibility. *Criminology Vol. 54. No.2.*, 181-211.
- [3] Andorka, Rudolf (2003): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó
- [4] Anthony, E. James (1974): *The syndrome of the psychologically invulnerable child*. In: Anthony, E.J. & Koupernik, C. (eds.): *The child in his family: Children at psychiatric risk*, New York: Wiley & Sons, 3-10.
- [5] Bahr, Stephen.J. (2015): *Returning Home, Reintegration after Prison or Jail*. Washington, D.C.: NASW PRESS
- [6] Bahr, Stephen.J. – Masters, Amber L. – Taylor, Bryan M. (2012): What works in substance abuse treatment programs for offenders? *Prison Journal* 92., 155-174.
- [7] Bandura, Albert (1977): Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review* 84(2), 191–215.
- [8] Bandura, Albert (1982): Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122–147.
- [9] Benard, Bonnie (1991): *Fostering resiliency in kids: Protective factors in the family, school, and Community*. San Francisco, CA: WestEd Regional Educational Laboratory.

- [10] Benard, Bonnie (1993): Fostering resiliency in kids. *Educational Leadership* 51(3), 44-49.
- [11] Benard, Bonnie (1995): *Fostering resilience in children*. ERIC Clearing House on Elementary and Early Childhood Education. Urbana, III. EDO-PS-95-9.
- [12] Bergman, Lars R. – Magnusson, David (1997): A person-oriented approach in research on developmental psychopathology. *Development and Psychopathology* 9, 291-319.
- [13] Bersani, Bianca E. – Doherty, Elaine Eggleston (2013): When the ties that bind unwind: Examining the enduring and situational processes of change behind the marriage effect. *Criminology* 51, 399-433.
- [14] Bersani, Bianca E. – Laub, John H. – Nieuwebeerta, Paul (2009): Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do gender and socio-historical context matter? *Journal of Quantitative Criminology* 25, 3-24
- [15] Blumstein Alfred – Beck, Allen J. (2005): *Reentry as a transient state between liberty and recommitment*. In: Travis J and Visser C (eds) *Prison Reentry and Crime in America*. New York: Cambridge University Press, pp. 50–79.
- [16] Bonanno, George A. (2004): Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist* 59, 20-28.
- [17] Bonanno, George A. – Westphal, Maren & Mancini, Anthony (2011): Resilience to loss and potential trauma. *Annual Review of Clinical Psychology* 7, 511–535.
- [18] Boros, János (1979): *Agresszivitás a börtönben*. ELTE, Bölcsészdoktori disszertáció.
- [19] Bottoms, Anthony – Shapland, Joanna (2011): *Steps toward desistance among male young adult recidivists* In: Farrall S, Hough M, Maruna S and Sparks S (eds) *Contemporary Perspectives on Life After Punishment*. Abingdon, Oxon: Routledge, pp. 43–80.
- [20] Brand, Sylvia (2016): *Lived Experiences of Reintegration: A Study of How Former Prisoners Experienced Reintegration in a Local Context* A Thesis to the Technological University Dublin.
- [21] Burt, Keith B. – Coatsworth, J. Douglas – Masten, Ann S. (2016): Competence and psychopathology in development. *Developmental psychopathology*, 1-50.
- [22] Burnett, Ros (1992): *The dynamics of recidivism*. Oxford: Centre for Criminological Research

- [23] Burnett, Ros (2004): *To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders*. In: Maruna S and Immarigeon R (eds) *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Cullompton: Willan Publishing, pp. 152–180.
- [24] Burnett, Ros – Maruna, Shadd (2004): So, „prison works,“ does it? The criminal careers of 130 men released from prison under home secretary. *Michael Howard, The Howard Journal*, 43(1), 390-404.
- [25] Bushway, Shawn D. – Piquero, Alex R. – Broidy, Lisa M. – Cauffman, Elizabeth – Mazerolle, Paul (2001): An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology* 39(2): 491–516.
- [26] Butorac, Ksenija – Gracin, Dijana – Stanic, Nebojsa (2017): The Challenges in Reducing Criminal Recidivism. *Public Security And Public Order, Scientific articles*, 115-131.
- [27] Byrne, Clare Fiona – Trew, Karen (2007): Pathways through crime: The development of crime and desistance in the accounts of men and women offenders. *Howard Journal of Criminal Justice* 47(3): 238–258.
- [28] Carpentieri, Sarah C. – Mulhern, Raymond K. – Douglas, Susan – Hanna, Soheil – Fairdough, Diane L. (1993): Behavioral resiliency among children surviving brain tumors: A longitudinal study. *Journal of Clinical Child Psychology* 22, 236–246.
- [29] Catalano, Richard F. – Hawkins, J. David (1996): *The Social Development Model: A Theory of Antisocial Behavior*. In J. D. Hawkins (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*, pp. 149-197, New York: Cambridge University Press.
- [30] Cicchetti, Dante (2010): Resilience under conditions of extreme stress: a multilevel perspective. *World Psychiatry*, 9: 145-154, p.151.
- [31] Chikadzi, Victor (2017): Challenges facing ex-offenders when reintegrating into mainstream society in Gauteng, South Africa. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 2017:53(2).
- [32] Clear, Todd (2007): *Imprisoning Communities: How Mass Incarceration Makes Disadvantaged Neighborhoods Worse*. New York: Oxford University Press.
- [33] Cohler, Bertram J. (1987): *Adversity, resilience, and the study of lives*. In *The invulnerable child* (ed.) A. E. James & B. J. Cohler, pp. 363–424. New York: Guilford.

- [34] Connor, Kathryn M. – Davidson, Jonathan (2003): Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale(CD-RISC). *Depress Anxiety* 2003; 18(2): 76-82.
- [35] Coutu, Diane L. (2002): How resilience works. *Harvard Business Review* 80 (5), 46-55.
- [36] Cutuli, J.J. – Herbers Janette E. – Masten, Ann S. – Reed, Marie-Gabrielle J. (2018): *Resilience in Development* (In: The Oxford Handbook of Positive Psychology, 3rd Edition, Ed. Snyder C.R., Lopez, S.J., Edwards, L.M., Marques, S.C.
- [37] Czenczer Orsolya (2008): Az oktatás, mint reszocializációs eszköz a fiatalokéban. *Börtönügyi Szemle*, 2008/3. 1-12.
- [38] Csukai Magdolna (2014): Tanulási stratégiák vizsgálata a felnőttoktatásban, börtönoktatásban. *Képzés és gyakorlat*, 2014. 12. évfolyam 1-2. szám 23-41.
- [39] Davis, Celeste – Bahr, Stephen J. – Ward, Carol (2012): The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice*, 13(4) 446-469.
- [40] Desetta, Al – Wolin, Sybil (2000): *The struggle to be strong: True stories by teens about overcoming tough times*. Minneapolis, MN: Free Spirit Publishing.
- [41] Detréné Urbán Nóra (2015): *A stressz-rezisztencia és a pszichológiai reziliencia fejlesztésének és fenntartásának szükségessége a védelmi szektorban*. Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest.
- [42] D'Imperio, Rhonda L. – Dubow, Eric F. – Ippolito, Maria F. (2000): Resilient and stress-affected adolescents in an urban setting. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 129-142.
- [43] Doherty, Elaine – Ensminger, Margaret E. (2013): Marriage and offending among a cohort of disadvantaged African Americans. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50, 104-131.
- [44] Doll, Beth – Lyon, Mark A. (1998): *Risk and resilience: Implications for the delivery of educational and mental health services in schools*. *School Psychology Review*, 27, 348-363.
- [45] Dollard, John – Miller, Niel E. (1950): *Personality and Psychotherapy: An Analysis in Terms of Learning, Thinking, and Culture*. New York: McGraw-Hill.

- [46] Druss, Richard G. – Douglas, Carolyn J. (1988): Adaptive responses to illness and disability: Healthy denial. *General Hospital Psychiatry*, 10(3), 163-168.
- [47] Egeland, Byron R. – Carlson, Elizabeth – Sroufe, L. Alan (1993): Resilience as process. *Development and Psychopathology*, 5, 517–528.
- [48] Erdei, Róbert (2015): *Reziliencia és iskolakezdés*. Doktori (PhD) disszertáció, ELTE-NDI, Budapest.
- [49] Farrall, Stephen (2002): *Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Distance from Crime*. Cullompton, Devon, Willan Publishing, p. 212.
- [50] Farrall, Stephen (2004): *Social capital and offender reintegration: Making probation desistance focused*. In: Maruna S and Immarigeon R (eds): *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*, Portland, OR: Willan Publishing.
- [51] Fergus, Stevenson – Zimmerman, Marc A. (2005): Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26(1), 399-419.
- [52] Ferner, Matt (2015): These Programs Are Helping Prisoners Live Again On The Outside. *The Huffington Post*.
- [53] Feucht, Thomas E. – Gfroerer, Joseph (2011): *Mental and substance use disorders among adult men on probation or parole: Some success against a persistent challenge*. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, National Institute of Justice.
- [54] Fiáth, Titanilla (2012): *Börtönkönyv - kulturális antropológia a rácsok mögött*. Háttér Kiadó, Budapest.
- [55] Fliegauf, Gergely (2007): *Börtönártalmak*. In: Fliegauf, Gergely-Ránki, Sára (szerk.): *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2007.
- [56] Garmezy, Norman (1974): *The study of competence in children at risk for severe psychopathology*. In E. J. Anthony & C. Koupernik (eds.), *The child in his family: Children at psychiatric risk*: III. (pp.547), New York: Wiley.

- [57] Garmezy, Norman (1987): Stress, competence, and development: Continuities in the study of schizophrenic adults, children vulnerable to psychopathology, and the search for stress-resistant children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 159-174.
- [58] Garmezy, Norman (1993): Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 56(1), 127-136.
- [59] Garmezy, Norman – Masten, Ann S. – Tellegen, Auke (1984): The study of stress and competence in children: A building block for developmental psychopathology. *Child Development*, 55, 97-111.
- [60] Garmezy, Norman – Masten, Ann S. (1986): Stress, competence, and resilience: Common frontiers for therapist and psychopathologist. *Behavior Therapy*, 17, 500-521.
- [61] Gideon, Lior (2010): Drug Offenders' Perceptions of Motivation: The Role of Motivation in Rehabilitation and Reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 54(4): 597–610.
- [62] Gilligan, Robbie (1997): Beyond permanence: the importance of resilience in child placement practice and planning. *Adoption & Fostering*, 21, 12-20.
- [63] Giordano, Peggy C. – Cernkovich, Stephen A. – Rudolph, Jennifer L. (2002): Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology* 107(4), 990–1064.
- [64] Goffmann, Erving (1961): *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, New York, 1961.
- [65] Gordon, Kimberly A. (1995): The self-concept and motivational patterns of resilient African American high school students. *Journal of Black Psychology*, 21, 239-255.
- [66] Griffiths, Curt T. – Dandurand, Yvon – Murdoch, Danielle J. (2007): *The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention*. Ottawa, Public Safety Canada, National Crime Prevention Centre.
- [67] Grotberg, Edith H. (1997): *The international resilience project: Findings from the research and the effectiveness of interventions*. Civitan International Research Center, UAB.
- [68] Grotberg, Edith H. (2000): *International resilience research project*. In A.L. Comunian & U. Gielen (eds.), *International Perspective on Human Development* pp.379-399. Vienna: Pabst Science Publishers.

- [69] Gruenberg, E. M. (1981): *Risk factor research methods*, In D. A. Regier & G. Allen (eds.), *Risk factor research in the major mental disorders*. National Institute of Mental Health DHHS Publication No. 81-1068, pp. 8-19. Washington, DC: Government Printing Office.
- [70] Gunderson, Lance H. – Folke, Carl – Janssen, Marco (2006): Generating and fostering novelty. *Ecology and Society*, 11, 50.
- [71] Hammen, Constance (2003): *Risk and protective factors for children of depressed parents*. In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* pp. 50-75, New York: Cambridge.
- [72] Hawkins, J. David – Weis, Joseph G. (1985): The social development model: An integrated approach to delinquency prevention. *Journal of Primary Prevention*, 6(2), Winter.
- [73] Healy, Deirdre – O'Donnell Ian (2008): Calling time on crime: Motivation, generativity and agency in Irish probationers. *Probation Journal* 55(1): 25–38.
- [74] Herrman, Helen – Stewart, Donna E. – Diaz-Granados, Natalia – MSc – Berger, Elena L. – Dphil – Jackson, Beth – Yuen, Tracy (2011): What Is Resilience? *La Revue canadienne de psychiatrie*, vol 56, no 5, mai 2011.
- [75] Hetherington, E. Mavis – Elmore, Anne Mitchell (2003): *Risk and resilience in children coping with their parents' divorce and remarriage*. In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* (pp. 182-212). New York: Cambridge.
- [76] Hjemdal, Odin – Friborg, Oddgeir – Stiles, Tore C. – Martinussen, Monica – Rosenvinge, Jan Harald (2006): A new scale of adolescent resilience: grasping the central protective resources behind healthy development. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*. 2006;39: 84-96.
- [77] Holling, Crawford Stanley (1973): Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*. 1–23.
- [78] Járai, Róbert – Vajda, Dóra – Hargitai, Rita – Nagy, László – Csókási, Krisztina – Kiss, Enikő Csilla (2015): A Connor-Davidson reziliencia kérdőív 10 itemes változatának jellemzői. *Alkalmazott Pszichológia*, 2015, 15(1):129-136
- [79] Jew, Cynthia L. – Green, Kathy E. – Kroger, Jane (1999): Development and Validation of a Measure of Resiliency. *Measurement and evaluation in counselling and development*. *ProQuest Psychology Journals*, 32(2): 75-89.

- [80] Kadner, Kathleen D. (1989): Resilience: Responding to adversity. *Journal of Psychosocial Nursing* 27(7), 20–25.
- [81] Karberg, Jennifer C. – James, Doris J. (2005): *Substance Dependence, Abuse, and Treatment of Jail Inmates, 2002*. Bureau of Justice Statistics Special Report, No. NCJ 209588. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics.
- [82] Kaur, Opendarjeet (2018): *Effect of resilience building intervention program on achievement motivation, self-efficacy and achievement in science of elementary school students*. A Thesis, Faculty of Education, Panjab University, Chandigarh.
- [83] Kirk, David S. (2009): A natural experiment on residential change and recidivism: Lessons from Hurricane Katrina. *American Sociological Review*, 74, 484-505.
- [84] Kline, Bruce E. – Short, Eéizabeth B. (1991): Changes in emotional resilience: Gifted adolescent boys. *Roeper Review*. 1991;13:184–187.
- [85] Kraemer, Helena Chmura – Kazdin, Alan E. – Offord, David R. – Kesler, Ronald C. – Jensen, Peter S. – Kupfer, David J. (1997): Coming to terms with the terms of risk. *Archives of General Psychiatry*, 54, 337-343.
- [86] Kubrin, Charis E. – Stewart, Eric A. (2006): Predicting who reoffends: The neglected role of neighborhood context in recidivism studies. *Criminology*, Volume 44. Number 1, 165-197.
- [87] Kumpfer, Karol L. – Hopkins, Rodney (1993): *Prevention: Current research and trends*. *Recent Advances in Addictive Disorders*, 16(1), 11- 20.362 Youth & Society / March 2004.
- [88] Laub, John H. – Nagin, Daniel S. – Sampson, Robert J. (1998): *Trajectories of Change in Criminal Offending: Good Marriages and the Desistance Process*. *American Sociological Review*, Vol. 63, No. 2, pp. 225-238.
- [89] Laub, John H. – Sampson, Robert J. (2001): *Understanding desistance from crime*. In: Tonry M (ed.) *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 1–69.
- [90] Laub, John H. – Sampson, Robert J. (2003): *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- [91] LeBel, Thomas P. – Burnett, Ros – Maruna, Shadd – Bushway, Shawn D. (2008): The ‘Chicken and Egg’ of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* 5(2): 131–159.
- [92] Lifton, Robert Jay (1994): *The protean self: Human resilience in an age of fragmentation*. New York: Basic Books.
- [93] Lukács, Tibor (1987): *Szervezett dilemmánk: a börtön*. Magvető Kiadó, Budapest.
- [94] Lunenburg, Fred C. (2011): Expectancy Theory of Motivation: Motivating by Altering Expectations. *International Journal of Management, Business, and Administration*, Vol. 15, number 1.
- [95] Lurigio, Arthur J. (2013): Criminalization of the mentally ill: Exploring causes and current evidence in the United States. *The Criminologist*, Volume 38(6), 1, 3-8.
- [96] Luthar, Suniya S. (2006): *Resilience in development: A synthesis of research across five decades*. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation, Vol. 3. Risk, disorder, and adaptation*, 2nd ed. pp. 739–795. John Wiley & Sons, Inc.
- [97] Luthar, Suniya S. – Cicchetti, Dante (2000): The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885. p.858.
- [98] Luthar, Suniya S. – Cicchetti, Dante – Becker, Bronwyn (2000): The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- [99] Luthar, Suniya S. – Doernberger, Carol H. – Zigler, Edward (1993): Resilience is not a unidimensional construct: Insights from a prospective study of inner-city adolescents. *Development and Psychopathology*, 5(04):703-717.
- [100] Luthar, Suniya S. – Lyman, Emily L. – Crossman Elizabeth J. (2014): *Resilience and positive psychology*. In M. Lewis & K. Rudolph (eds.), *Handbook of developmental psychopathology*. pp. 125-140, Springer Science + Business Media.
- [101] Luthar, Suniya S. – Zelazo, Laurel Bidwell (2003): *Research on resilience: An integrative review*. In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*. pp. 510-549. New York, NY, US: Cambridge University Press.

- [102] Margolin, Gayla – Gordis, Elana B. (2000): The effects of family and community violence on children. *Annual Review of Psychology*, 51, 445-479.
- [103] Markson, Lucy – Lösel, Friedrich – Souza, Karen – Lanskey, Caroline (2015): Male prisoners' family relationships and resilience in resettlement. *Criminology & Criminal Justice*, Vol. 15(4), 423-441.
- [104] Maruna, Shadd (2001): *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- [105] Maruna, Shadd – Immarigeon, Russ (2004): *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Cullompton: Willan Publishing.
- [106] Maruna, Shadd – Immarigeon, Russ – LeBel, Thomas P. (2004): *Ex-offender reintegration: Theory and practice* In: Maruna, Shadd and Immarigeon, Russ (eds.) *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*, Cullompton: Willan Publishing, pp. 3–26.
- [107] Maruna, Shadd – LeBel, Thomas P. – Mitchell, Nick – Naples, Michelle (2004): Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. *Psychology, Crime & Law*, September 2004, Vol. 10(3), pp. 271-281.
- [108] Maslow, Abraham Harold (1943): A theory of human motivation. *Psychological Review*, vol. 50, no. 4, pp. 370–396.
- [109] Masten, Ann S. (1999): *Resilience comes of age: Reflections on the past and outlook for the next generation of research*. In M. D. Glantz & J. L. Johnson (eds.), *Resilience and development: Positive life adaptations*. pp. 281–296). New York: Plenum.
- [110] Masten, Ann S. (1999): *Commentary: The Promise and Perils of Resilience Research as a Guide to Preventive Interventions*. In: Glantz, M. D. és Johnson, J. L. (szerk.): *Resilience and Development: Positive Life Adaptations*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- [111] Masten, Ann S. (2001): Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist*, 56 (3), 227-238.
- [112] Masten, Ann S. (2007): Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19, 921–930.

- [113] Masten, Ann S. (2014): *Ordinary Magic, Resilience in Development*. New York, NY.: The Guilford Press.
- [114] Masten, Ann S. (2015): Child and Family Resilience: A Call for Integrated Science, Practice, and Professional Training. *Family Relations*, Vol. 64, Issue 1/p. 5-21, Wiley Online Library.
- [115] Masten, Ann S. – Best, Karin M. – Garmezy, Norman (1990): Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425–444.
- [116] Masten, Ann S. – Garmezy, Norman (1985): *Risk, vulnerability, and protective factors in the developmental psychopathology*. In B. B. Lahey & A. E. Kazdin (eds.), *Advances in clinical child psychology* Vol. 8, pp. 1-51. New York: Plenum.
- [117] Masten, Ann S. – Obradovic, Jelena (2006): *Competence and Resilience in Development*. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1): 13-27.
- [118] Masten, Ann S. – Reed, Marie-Gabrielle J. (2002): *Resilience in development*. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (eds.), *Handbook of positive psychology*, pp. 74-88. London: Oxford University Press.
- [119] Masten, Ann S. – Wright, Margaret O'Dougherty (2009): *Resilience over Lifespan: Developmental Perspectives on Resistance, Recovery, and Transformation*. In: Reich, J. W., Zautra, A. J., Hall, J. S. (eds): *Handbook of adult resilience*. New York, Guilford Press, 2009, 213-237.
- [120] McClelland, David C. (1976): *The achieving society*. New York, NY: Irvington Publishers.
- [121] McGloin, Jean Marie – Sullivan, Christopher J. – Piquero, Alex R. – Blokland, Arjan – Nieuwebeerta, Paul (2011): Marriage and offending specialization: Expanding the impact of turning points and the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 8, 361-376.
- [122] McMillan, James H. – Reed, Daisy F. (1994): At-Risk Students and Resiliency: Factors Contributing to Academic Success. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 67(3), 137-140.
- [123] McNeill, Fergus (2006): A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice* 6(1): 39–62.
- [124] Módos Tamás (1998): *Büntetés-végrehajtási nevelés*. Rejtjel Kiadó, Budapest.

- [125] Murphy, Lois B. – Moriarty, Alice E. (1976): *Vulnerability, coping, and growth from infancy to adolescence*. New Haven, CT: Yale University Press.
- [126] Novák Zoltán (2004): A fogvatartottak oktatása, szakképzése a BV intézetekben. *Börtönügyi Szemle* 2004/4. 47-58.
- [127] O’Leary, Virginia E. (1998): Strength in the face of adversity: Individual and social thriving. *Journal of Social Issues*, 54(2), 425-446.
- [128] Oláh Miklós (1999.): *Rabtanítók*. Börtönügyi Szemle 1999/2. 87-92.
- [129] Opp, Guenther – Fingerle, Michael – Freytag, Andreas (1999): *Was Kinder stärkt, Erziehung zwischen Risiko und Resilienz*. Ernst Reinhardt, München.
- [130] Oswald, Murray – Johnson, Bruce – Howard, Sue (2003): *Quantifying and Evaluating Resilience Promoting Factors-Teachers’ Beliefs and Perceived Roles*. *Research in Education*, 70, 50-64.
- [131] Petersilia, Joan (2005): *From cell to society: Who is returning home?* In: Travis J and Visser C (eds.) *Prison Reentry and Crime in America*. New York: Cambridge University Press, pp. 15–49.
- [132] Pikó, Bettina (2002): *A deviáns magatartás értelmezési keretei a biopszichoszociális elmélet tükrében*. In: Pikó Bettina (szerk.): *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*. JATE Press, Szeged.
- [133] Popper, Péter (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970.
- [134] Rak, Carl F. – Patterson, Lewis E. (1996): Promoting resilience in at-risk children. *Journal of Counseling and Development*. 74(4), 368-373.
- [135] Rauh, Hellgard (1989): The meaning of risk and protective factors in infancy. *European Journal of Psychology of Education*, 4(2), 161-173.
- [136] Raver, C. Cybele (2002): Emotions Matter: Making the Case for the Role of Young Children's Emotional Development for Early School Readiness. *Social Policy Report*, Vol. XVI, No. 3. Ann Arbor: Society for Research in Child Development.

- [137] Richardson, Glenn E. – Neiger, Brad L. – Jensen, Susan – Kumpfer, Karol L. (1990): The resiliency model. *Health Education*, 2(6), 33-39.
- [138] Rocha, Anacani E. (2014): *A successful reintegration from prison to community experienced by men of color*. A Thesis Presented to the Faculty of California State University, Stanislaus.
- [139] Roóz, József – Heidrich, Balázs (2013): *Vállalati gazdaságtan és management alapjai*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.
- [140] Rutter, Michael (1979): *Protective factors in children's responses to stress and disadvantage*. In M.W. Kent and J.E. Rolf (eds.). *Primary Prevention in Psychopathology: Social Competence in children*, Vol. 8 (pp. 49-74). Hanover, NH: University Press of New England.
- [141] Rutter, Michael (1985): *Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder*. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598–611.
- [142] Rutter, Michael (1987): Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry* 57, 316–31.
- [143] Rutter, Michael (2000): *Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications*. In: Shonkoff, J. P. & Meisels, S. J. (eds): *Handbook of early intervention* (2nd ed): Cambridge University Press, New York. 651–681.
- [144] Rutter, Michael (2003): *Genetic influences on risk and protection: Implications for understanding resilience*. In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*. pp. 489-509. New York, NY, Cambridge University Press.
- [145] Rutter, Michael (2006): Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, Volume 1094, Issue 1, p. 1-12.
- [146] Rutter, Michael (2007): Resilience, competence, and coping. *Child abuse and neglect* 31(3): 205-209.
- [147] Ruzsonyi Péter (2014): Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In. Deák, Ferenc és Palló, József (szerk.): *Börtönügyi Kaleidoszkóp*, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, Budapest.
- [148] Sameroff, Arnold (2009): The Transactional Model of Development, How Children and Contexts Shape Each Other. *American Psychological Association*, Washington, D. C.

- [149] Sampson, Robert J. – Laub, John H. (1990): Crime and Deviance Over the Life Course: The Salience of Adult Social Bonds. *American Social Review* 55(5).
- [150] Sampson, Robert J. – Raudenbush, Stephen W. – Earls, Felton (1997): Neighborhoods and violent crime: multilevel study of collective efficacy. *Science*, Vol. 277(5328), 918-924.
- [151] Shapland, Joanna – Bottoms, Anthony (2011): Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment & Society* 13(3): 256–282.
- [152] Sharma, Neelu – Prakash, Om – Sengar K.S. – Chaudhury, Suprakash – Singh, Amool, R. (2022): The relation between emotional intelligence and criminal behavior: A study among convicted criminals. *Ind Psychiatry J.* 2015 Jan-Jun;24(1):54-8. doi: 10.4103/0972-6748.160934. PMID: 26257484; PMCID: PMC4525433.
- [153] Shinkfield, Alison J. – Graffam, Joseph (2009): Community reintegration of ex-prisoners: Type and degree of change in variables influencing successful reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 53(1): 29–42.
- [154] Singh, Shanta Balgobind (2016): Offender Rehabilitation and Reintegration: A South African Perspective, *Journal of Social Sciences*, 46:1, 1-10.
- [155] Snyder, C. R. – Lopez, Shane J. (Szerk., 2009): *Oxford Handbook of positive psychology*. 2nd ed., Oxford: Oxford University Press.
- [156] Sroufe, L. Alan – Egeland, Byron – Carlson, Elizabeth A. – Collins, W. Andrew (2005): *The development of the person: The Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood*. New York: Guilford Publications.
- [157] Sykes, Gresham M. (1958): *The society of captives: a study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
- [158] Szabó Judit (2011): A bűnözői karrierből való kilépés kutatásának aktuális kérdései. *Magyar Rendészet*, XI. évfolyam, 2011/1. szám, 23–48. o.
- [159] Szegál Borisz (2007): Szocializáció és reszocializáció a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2007/3. 25-38.
- [160] Szekszárdi Júlia (2009): *Piaget és Kohlberg nyomában*. Új Pedagógiai Szemle.

- [161] Szokolszky Ágnes – V. Komlósi Annamária (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott Pszichológia*, 2015/1, 11-26.
- [162] Szondy Máté – Szabó-Bartha Anett (2017): *Elfogadás és Elköteleződés Terápia: emberkép, alapfogalmak, hatékonyság*. In: Vizin, G., Ajtay, Gy., Simon., L. (2017): *Kihívások a kognitív viselkedésterápiában*. VIKOTE tanulmánykötet, 35-51.
- [163] Taxman, Faye S. – Perdoni, Matthew L. – Harrison, Lana D. (2007): Drug treatment services for adult offenders: The state of the state. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 32, 239-254.
- [164] Taylor, Caitlin J. (2013): The Supervision to Aid Reentry (STAR) program: Enhancing the social capital of ex-offenders. *Probation Journal*, 2, 119-135.
- [165] Terry, Charles M. (2003): *The Fellas: Overcoming Prison and Addiction*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- [166] Theobald, Delphine – Farrington, David P. (2009): Effects of getting married on offending: Results from a prospective longitudinal survey of males. *European Journal of Criminology*, 6, 496-516.
- [167] Tóth, Edit – Fejes, József B. – Patai, Jolán – Csapó, Benő (2016): Reziliencia a magyar oktatási rendszerben egy longitudinális program adatainak tükrében. *Magyar Pedagógia*, 116. évf. 3. szám, 339-363.
- [168] Ungar, Michael (2004): A Constructionist Discourse on Resilience: Multiple Contexts, Multiple Realities among At-Risk Children and Youth. *Youth & Society*, 35, 341-365.
- [169] Urbán, Nóra – Kovács, László (2016): A pszichológiai reziliencia, mint integrált alkalmazkodó rendszer. *Honvédtörvényszék*, 68 (3-4). pp. 43-50.
- [170] Vaillant, George E. (1995): *The natural history of alcoholism revisited*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [171] Vargas, E.A. (2014): *B. F. Skinner's theory of behavior*. *European Journal of Behavior Analysis*, vol. 18, pp. 2–38.
- [172] Vicsek, Lilla (2006): *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Osiris tankönyvek.

- [173] Visher, Christy A. (2015): Re-entry and Reintegration After Incarceration. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 61-66.
- [174] Visher, Christy A. – O’Connell, Daniel. J. (2012): Incarceration and inmates’ self perceptions about returning home. *Journal of Criminal Justice* 40 (2012) 386-393.
- [175] Visher, Christy A. – Travis, Jeremy (2003): Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*, 29(1):89-113.
- [176] Von Bertalanffy, Ludwig (1968): *General system theory: Foundation, development, application*. New York: Braziller.
- [177] Vroom, Victor H. (1964): *Work and motivation*. Wiley and Sons, New York.
- [178] Wagnild, Gail – Young, Heather M. (1990): Resilience among older women. *Image: the Journal of Nursing Scholarship*, 22(4), p. 252-255.
- [179] Wang, Margaret C. – Gordon, Edmund W. (Szerk., 1994): *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- [180] Weiner, Emmy E. (2012): *What Can We Learn about Resilience from Large-Scale Longitudinal Studies?* In S. Goldstein & R. Brookes (eds.), *Handbook of resilience in children* 2nd ed., pp. 87–102. New York: Springer.
- [181] Werner, Emmy E. – Smith, Ruth S. (1982): *Vulnerable and invincible: A Longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- [182] Werner, Emmy E. – Smith, Ruth S. (1992): *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- [183] Williams, Kirk R. – Hawkins, Richard (1986): Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review. *Law & Society Review*, Vol. 20. No. 4. pp. 545-572.
- [184] Wolin, Sybil (2002): Shifting paradigms: Easier said than done. *Paradigm*, 7(3):10-11.
- [185] Yamaguchi, Kazuo – Kandel, Denise (1987): Drug Use and Other Determinants of Premarital Pregnancy and Its Outcome: A Dynamic Analysis of Competing Life Events. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 49, No. 2, pp. 257-270.
- [186] Yates, Tupett M. – Egeland, Byron – Sroufe, L. Alan (2003): *Rethinking resilience: A developmental process perspective*. In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability:*

Adaptation in the context of childhood adversities. pp. 243-266. New York: Cambridge.

[187] Zamble, Edward – Quinsey, Vernon L. (1997): *The Criminal Recidivism Process.* Cambridge University Press.

[188] Zimmerman, Marc A. – Arunkumar, Revathy (1994): Resiliency research: implications for schools and policy. *Social Policy Report* Vol.8(4), 1–17.

[189] Zolkoski, Staci M. – Bullock, Lyndal M. (2012): Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2295–2303.

[190] Zucker, Robert A. – Wong, Maria M. – Puttler, Leon I. – Fitzgerald, Hiram E. (2003): *Resilience and vulnerability among sons of alcoholics: Relationship to developmental outcomes between early childhood and adolescence.* In S. S. Luthar (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities.* pp. 76-103. New York: Cambridge.

ONLINE FORRÁSOK:

1979. évi 11. törvényerejű rendelet <https://njt.hu/jogszabaly/1979-11-10-00> (Utolsó letöltés ideje: 2022. 10.18.)

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk. új).
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 04.02.)

2013. évi CCXL törvény (Bv. kódex). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300240.TV>
(Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

2013. évi 1-1/32/2013. (VII.19.) OP 5 jogszabály: http://old.bvop.hu/hopi/2013/2013_32.html,
(Utolsó letöltés ideje: 2016. 01.10.)

16/2014. (XII. 19.) IM rendelet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400016.im>

(Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

Camden Coalition of Healthcare Providers. <https://camdenhealth.org/reintegrating-after-incarceration/> (Utolsó letöltés ideje: 2021.03.26)

RRC-ARM használati utasítása. <https://cymr.resilienceresearch.org/> (Utolsó letöltés ideje: 2023.02.21.)

Az Európai Parlamentnek az EU-n belüli börtönkörülményekről meghozott 2011. december 15-i állásfoglalása.
<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.CE.2013.168.01.0082.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2013%3A168E%3ATOC> (Utolsó letöltés ideje: 2021. 03.26.)

European prison rules (2006): <https://book.coe.int/en/penal-law-and-criminology/3565-european-prison-rules.html> (Utolsó letöltés ideje: 2022. 03.18)

Fogvatartottak és büntetés-végrehajtási intézetekből szabadulók munkaerő-piaci (re) integrációjának támogatása. Konferencia, 2006. 02. 16-17. Budapest, Váltó-sáv Alapítvány
<https://www.valtosav.hu/szakmai.html> (Utolsó letöltés ideje: 2017.05.20.)

Magyar Helsinki Bizottság. <https://helsinki.hu/fontos-valtozas-a-bortonokban-kategoriak-es-kreditpontok-tajekoztatoink/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.04.04.)

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Utolsó letöltés ideje: 2021.04.02.)

Merriam-Webster Dictionary, 2017 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/resilience>
(Utolsó letöltési ideje: 2023.04.19.)

BAJUSZ, K. (2009): *A felnőttkori tanulás motivációi, Felnőttkori tanulási képességek*. Tudástár, Esély 2000-konferencia. <http://ofi.hu/tudastar/esely-2000-konferencia/felnottkori-tanulas> (Utolsó letöltési ideje: 2020.10.15.)

[Bátki, Pál \(2011\): *Fegyház, börtön, fogház – büntetés-végrehajtási fokozatok*](http://batki.info/index.php/fevghaz-borton-foghaz-buntetes-vegrehajtasi-fokozatok/)
<http://batki.info/index.php/fevghaz-borton-foghaz-buntetes-vegrehajtasi-fokozatok/>
(Utolsó letöltési ideje: 2024.02.22.)

Ferner, Matt (2015): *These Programs Are Helping Prisoners Live Again On The Outside* (The Huffington Post) https://www.huffpost.com/entry/if-we-want-fewer-prisoners-we-need-more-compassion-when-they-re-enter-society_n_55ad61a5e4b0caf721b39cd1
(Utolsó letöltési ideje: 2021.10.12.)

Papp, Gábor (2021): Maslow Piramis – A szükséglethierarchia.
<https://pappgab.com/maslow-piramis-szukseglethierarchia/> (Utolsó letöltési ideje: 2024.04.23.)

Sivilli, Teresa I. – Pace, Thaddeus W. W. (2014): *The Human Dimensions of Resilience: A Theory of Contemplative Practices and Resilience*. Retrieved from The Garrison Institute website: http://www.heartwellinstitute.com/wp-content/uploads/2014/06/The-Human-Dimensions-of-Resilience_Garrison-Institute.pdf (Utolsó letöltési ideje: 2023.10.02)

<https://bv.gov.hu/hu/evkonyv> (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

<https://bv.gov.hu/hu/bortonstatisztikai-szemle> (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

http://bv.gov.hu/download/8/93/a0000/B%C3%B6rt%C3%B6n%C3%BCgyi%20Szemle%202011_2.pdf (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

<https://drogfokuszpont.hu/szakteruleteink/borton/tenyek-es-szamok/2015> (Utoljára letöltve: 2024.04.04.)

https://www.emcdda.europa.eu/publications/annual-report/2012_en (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

<https://www.etymonline.com/word/resilience> (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

<http://www.macmillandictionaryblog.com/resilient> (Utoljára letöltve: 2021.10.24.)

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/resilience> (Utoljára letöltve: 2021.02.13.)

<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.TV> (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400016.IM (Utoljára letöltve: 2024.04.23.)

Melléletek

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

FELKÉRÉS KUTATÁSBAN VALÓ RÉSZVÉTELRE

INFORMÁCIÓK A KUTATÁSRÓL

KIT KERESÜNK?

Olyan felnőtteket, akik hamarosan kitöltenek valamilyen büntetést, részt vesznek a jelenleg zajló EFOP 1.3.3. képzések vagy tréningek egyikén és hajlandók kitölteni egy rövid kérdőívet. A kérdőív három részből tevődik össze, Mindhárom részben Önnel, a családjával, a lakóhelyével, környezetével és az Önt körülvevő emberekkel kapcsolatos kérdések vannak. Ezek a kérdések segítenek megérteni az Ön hétköznapi életét, elképzelését a napi gondok megoldására, és azt, hogy ebben milyen szerepe van a családjának, baráti kapcsolatainak és az Ön személyes erejének.

A válaszadásnál nincs jó vagy rossz válasz, ezért kérem, legyen őszinte a válaszadáskor.

A kutatás vezetője: PÁSZTI PÉTER GERGELY, Doktorandusz, NKE-RDI

MIVEL JÁR A KUTATÁSBAN VALÓ RÉSZVÉTEL?

A kutatás során Önökkel egyszer, egy kérdőív kitöltése alkalmával találkozunk.

ADATVÉDELEM

Az, amit megoszt velünk, adatvédelmi szabályok alá esik, azaz azonosítható módon senki más nem ismerheti meg. Az információkat kizárólag névtelenül, tudományos módszerekkel összegezve dolgozzuk fel.

A kutatás részletes adatvédelmi szabályait Ön is megkapja.

VÉLEMÉNYE ÉS TAPASZTALATAI NAGYON ÉRTÉKESEK SZÁMUNKRA.
KÖSZÖNJÜM, HOGY MEGTISZTEL BENNÜNKET A RÉSZVÉTELÉVEL ÉS
VÁLASZAIVAL.

ÖSSZEFOGLALÓ A KUTATÁS ADATVÉDELMI ELVEIRŐL

Tisztelt Válaszadó!

Köszönjük megtisztelő részvételét a kutatásban! Az Ön adatait az alábbi elvek védik a kutatás során. Az adatkezelés részletes szabályait az Adatkezelési Tájékoztatóban találja.

1. A kutatásban való részvétel önkéntes. Ön bármikor, következmények nélkül dönthet úgy, hogy a továbbiakban nem kíván részt venni a kutatásban. Ugyanakkor az Ön véleménye, tapasztalatai rendkívül fontosak számunkra, ezért reméljük, hogy végig vállalni tudja az együttműködést velünk.
2. A kutatás során megszerzett információkat bizalmasan, kizárólag névtelenül, tudományos kutatási célú elemzésre használjuk fel. Azokat az adatokat, amelyek alapján Ön azonosítható vagy az Ön személyéhez köthető információkat, adatokat semmilyen körülmények között nem engedik át hatóságok vagy más harmadik személy számára, sem a kutatás alatt, sem azt követően. Ezért a kutatás vezetője jogi felelősséget vállal.
3. A kutatás során megszerzett információkat szigorúan védett rendszerben tároljuk és kezeljük annak érdekében, hogy ne kerülhessenek illetéktelenek birtokába. Ezért a kutatás vezetője felelősséget vállal.
4. A kutatás során minden alkalommal tájékoztatjuk Önt arról, hogy milyen védelem illeti meg a tudásunkra hozott információkkal összefüggésben.

ADATKEZELÉSI TÁJÉKOZTATÓ

„A fogvatartottak jövőképeének elemzése a sikeres reintegráció jegyében” című
kutatáshoz

Az adatkezelés alapjául szolgáló jogszabályok

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 Rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról (továbbiakban: GDPR)
- 1995. évi CXIX. törvény a Kutatás és közvetlen üzletszerzés célját szolgáló név- és lakcímadatok kezeléséről
- 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (továbbiakban: Info. törvény)

Az adatkezelés célja és a kezelt adatok köre

Az adatkezelés célja a „A fogvatartottak jövőképeének elemzése a sikeres reintegráció jegyében” című, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola által támogatott kutatás (a továbbiakban: Kutatás) megvalósítása. Az adatkezelés az ebben foglalt kutatási kérdésekhez és célokhoz kötődik, a kezelt adatok köre így kiterjed különösen

- a) a kapcsolattartást lehetővé tevő adatokra (például név, lakcím, telefonszám, e-mail cím);
- b) a kutatás szempontjából releváns demográfiai és szociológiai adatokra (például nem, életkor, tanulmányokkal, családi viszonyokkal, foglalkoztatottsággal összefüggő adatokra);
- c) a kutatás szempontjából releváns egészségügyi adatokra (például szerhasználattal, intézményes kezeléssel összefüggő adatok);
- d) a kutatás szempontjából releváns bűnügyi személyes adatokra (például büntetésekre, bűncselekményekre vonatkozó adatok);
- e) az érintettnek a kutatás tárgya szempontjából releváns véleményére, attitűdjeire, tapasztalataira vonatkozó adatokra.

Az adatkezelő személye és tevékenysége

A személyhez köthető adatokat kizárólag a Kutatás megvalósításában közvetlenül részt vevő munkatársak, valamint az adatot rögzítő személyek ismerhetik meg. Az adatok kezeléséért a Kutatás vezetője, Pászti Péter Gergely felel (továbbiakban: Kutatásvezető).

Az adatkezelő tudományos kutató, a Kutatás tudományos kutatásnak minősül.

Az adatkezelés jogalapja

Az adatkezelés jogalapja az érintett hozzájárulása. Az Adatkezelő az érintettek adatait kizárólag az érintett adatszolgáltatása és az érintett hozzájárulása alapján kezeli. A hozzájárulás önkéntes, az érintett a hozzájárulását a jelen tájékoztató mellékletét képező adatvédelmi nyilatkozat aláírásával adja meg. Az érintett a hozzájárulását bármikor visszavonhatja.

Az érintett bármikor kérheti adatai megváltoztatását, vagy adatai kezelésének megszüntetését. Az Adatkezelő a kérelem benyújtásától számított legrövidebb idő alatt, legfeljebb 30 napon belül módosítja vagy törli az érintett adatait.

Az adatkezelés folyamata

1. Az adatok felvétele

Az adatok felvétele egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú alkalmával történik. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúban az elítéltek világával, gondolkodásmódjával kapcsolatos kérdéseket beszélünk meg. A beszélgetés segítséget tud nyújtani egy, a kutatás későbbi fázisában használt kérdőív, bevezető kérdéseinek megszerkesztésében és a kutatás megfelelő kontextusba helyezésében.

2. Az adatok tárolása, adatbiztonság

A kutatás során az NKE belső, védett informatikai rendszerében, és ezen belül is egymástól elkülönítve tároljuk az elérhetőségre vonatkozó adatokat, a kérdőívből származó adatokat illetve az interjú leiratát. Az elérhetőségre vonatkozó adatokat Kutató jelszóval védett zárt adatbázisban rögzítjük. Az interjú leiratait a Kutatók erre létrehozott, jelszóval védett elektronikus könyvtárban helyezik el. Az adattároló egységek jelszavait kizárólag a kutatásban résztvevő Kutatók ismerhetik meg, azokat másnak nem adhatják át. A Kutatásvezető az interjú

jegyzeteket elkülönítve helyezi el szigorúan elzárt helyre, és őrzi az adatok megsemmisítésének időpontjáig.

3. Adattovábbítás, nyilvánosságra hozatal

A Kutatók nem jogosultak személyes azonosításra alkalmas módon harmadik személy vagy a nyilvánosság számára tudomásra hozni a Kutatás során megismert adatokat.

4. Adatfeldolgozás

Az adatoknak a kutatás céljaihoz igazodó feldolgozhatósága érdekében a három adatbázis összetartozó elemeit (elérhetőségre vonatkozó adatok, kérdőívből származó adatok, interjúból származó adatok) egy azonosító szám kapcsolja össze. Az adatfeldolgozás az interjúból származó adatokra terjed ki, amelyeket kizárólag az azonosítószám jelöl, így biztosítva az anonimitásukat. Az adatok feldolgozását a Kutatók végzik a Kutatásvezető instrukciói alapján. Az adatfeldolgozás jelszóval védett adatelemző rendszerekben történik.

5. Az adattárolás időtartama

Az Adatkezelő a személyhez köthető adatokat legfeljebb 2022. december 15-ig kezeli. A nevezett napon azok jegyzőkönyv felvétele mellett, két tanú jelenlétében megsemmisítésre kerülnek. A személyhez nem köthető tartalmú adatokra ez a korlátozás nem vonatkozik.

Mellékletek:

- Adatvédelmi és adatkezelési tájékoztató
- Titoktartási nyilatkozat

1. sz. melléklet Adatkezelési nyilatkozat

Alulírott (név),.....született (hely,
idő): anyja
neve: lakcím:

.....nyilatkozom, hogy „A fogvatartottak jövőképeinek elemzése a sikeres reintegráció jegyében” című kutatáshoz kapcsolódó adatvédelmi tájékoztatást megértettem.

Jelen nyilatkozat aláírásával hozzájárulásomat adom, hogy a Kutatásban történő részvétel érdekében az Adatvédelmi Tájékoztatóban megjelölt személyes és különleges adataimat a Kutatás végrehajtásáért felelős szervezet (NKE-RDI) az adatvédelemre vonatkozó szabályok betartásával kezelje. A személyhez köthető adatokat kizárólag a Kutatás megvalósításában közvetlenül részt vevő munkatársak, valamint az adatot rögzítő személyek ismerhetik meg, de ők sem jogosultak harmadik személy vagy a nyilvánosság számára tudomására hozni az ilyen megismert adatokat. Az adatok kezeléséért a Kutatás vezetője felel.

Az adatkezelés a kutatás megvalósíthatóságához szükséges kapcsolattartás, illetve a kutatási kérdések megválaszolása érdekében történik. A Kutatás során gyűjtött adatok kizárólag tudományos célokra, csak anonim módon — a beazonosításra alkalmas adatoktól elkülönítve — használhatóak fel.

Az adatkezelő az adatokat legfeljebb 2022. december 15-ig kezeli az Info.törvény értelmében, a nevezett napon azok jegyzőkönyv felvétele mellett, két tanú jelenlétében megsemmisítésre kerülnek. A személyhez nem köthető tartalmú adatokra ez a korlátozás nem vonatkozik.

Kijelentem, hogy a fenti kifejezett adatszolgáltatás önkéntes, az erről, illetőleg az adatkezelés céljáról és jogalapjáról, az adatkezelésre jogosult személyről, az adatkezelés időtartamáról, valamint az érintett adatkezeléssel kapcsolatos jogaimról és jogorvoslati lehetőségekről szóló egyértelmi és részletes tájékoztatást megkaptam.

Jelen hozzájárulást, illetve nyilatkozatot az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény 5. § (1) b) és d), valamint (2) a) pontjában foglaltak alapján tettem. Az adatvédelmi tájékoztatót megkaptam.

Kelt:....., év hónap

.....
Nyilatkozatot tevő aláírása

2. sz. Melléklet

Titoktartási nyilatkozat

Alulírott,(név), „ A fogvatartottak jövőképek elemzése a sikeres reintegráció jegyében” című kutatási projekt kutatója vállalom, hogy:

- A kutatás során a tudomásomra jutott adatokat szigorúan bizalmasan kezelem.
- A tudomásomra jutott információkat, személyes adatokat és az azok rögzítésére szolgáló adathordozókat a tájékoztatóban foglaltakon túl semmilyen célra nem használom fel.
- A kutatás során használt adathordozókról (pl. jegyzetek, névsorok, hanganyagok) másolatot nem készítek.
- Amennyiben a titoktartási nyilatkozat bármely rendelkezését megszegem, minden jogi felelősség engem terhel.

Kelt:,év.....hó.....nap

.....

Kutató aláírása